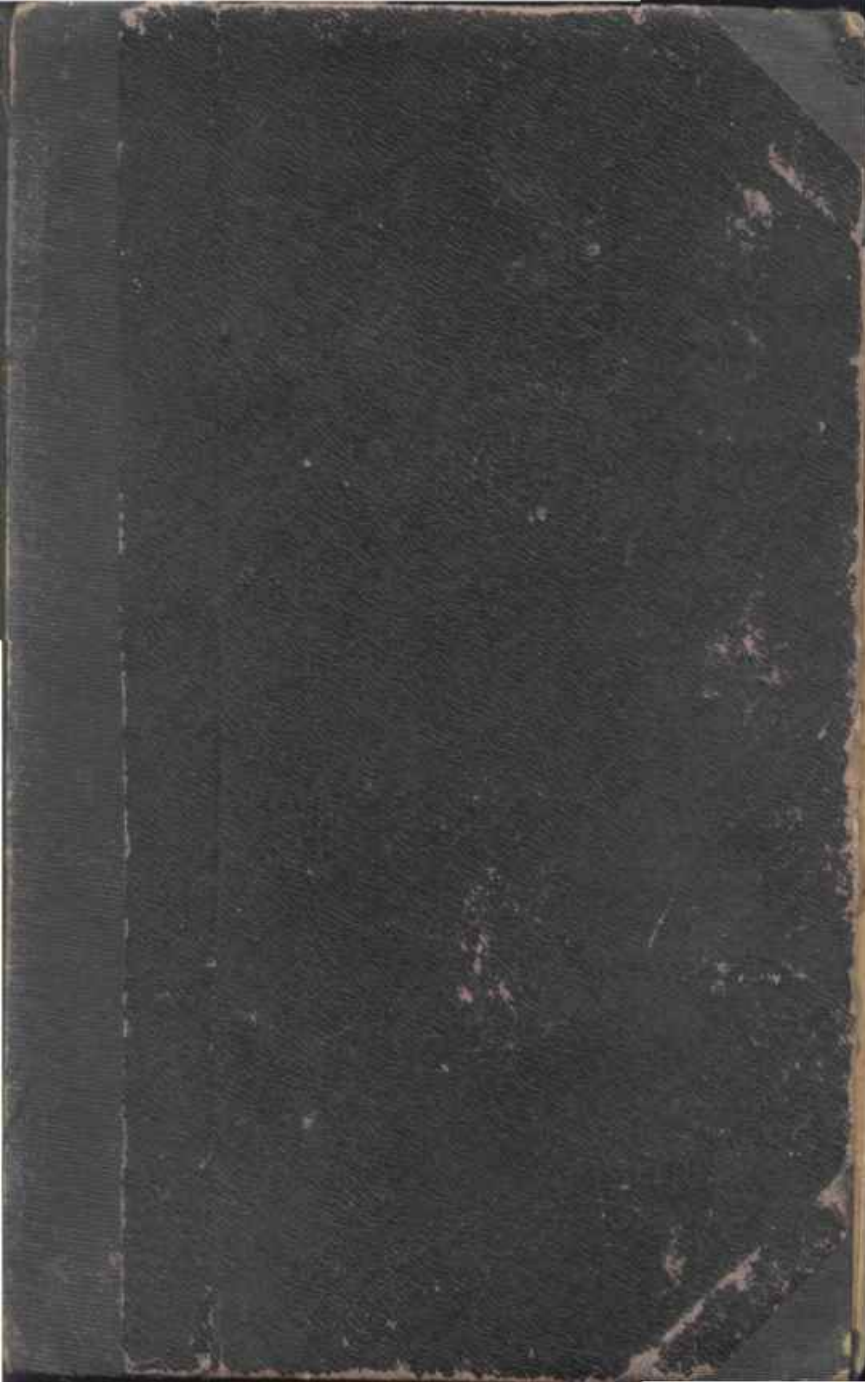
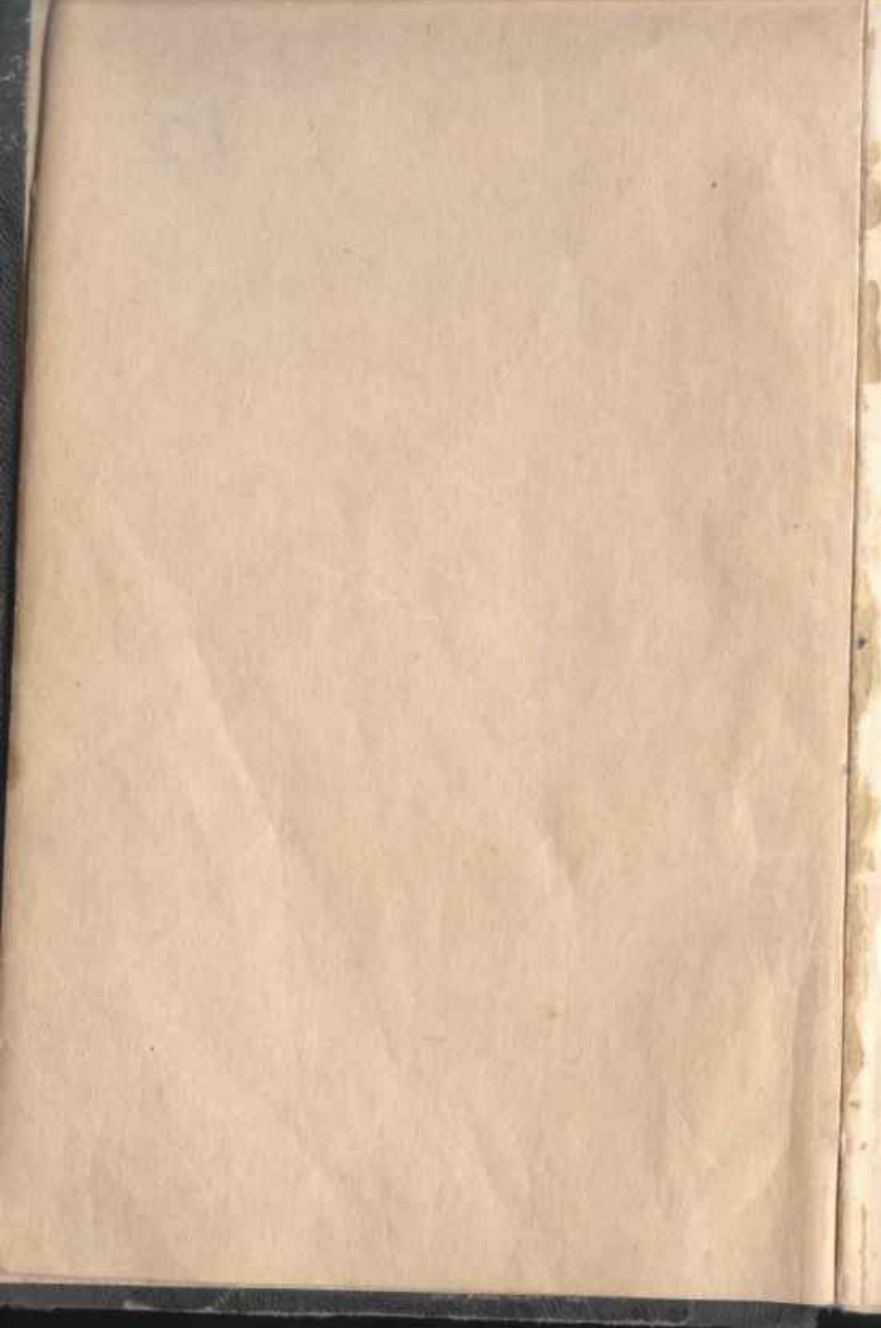

225

141

~~14~~

TOLDI SZERELME

ELBESZÉLÉS TIZENKÉT ÉNEKBEN

ÍRTA

ARANY JÁNOS

Quid damnosa juvat sine causa bella celeri?
Tutius est regnis perpetua pax frui.

Hosvái Jellője.

NYOLCZADIK KIADÁS

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRAD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1910

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TOLDI SZERELME.

ELSŐ ÉNEK.

«Az idő akkoron szép folyással vala.»

Illovai.

1.

Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza,
Te dicső hajdankor! fényes napjaidra;
Szomorú tallóján ősi hírnevének,
Hej! csak úgy böngéz már valamit — mesének.
Engem is a bánat megviselvén zordul,
Vigaszért hő lelkem a múltakba fordul;
Azokkal időzöm, a kik másszor voltak:
Mit az élet megvon, megadják a holtak.

2.

Toldi jut eszembe, kiről, még ifjonta,
Játszi elmém könnyü énekét elmondta;
Egyszerű az ének, rajta semmi dísz tán,
De a szívből fakad melegen és tisztán.
Oh! ha — nem a hírért, nem a dicsőségért,
Nem, hogy a világnak üssek vele czégért,
De, hogy a dallásban lelkem átifjodnék —
Oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!

3.

Ifju Lajos király atyja trónján üle,
Urak és leventék szolgáltak körüle;
Budán székelte immár, az új palotában,
Mely tündéri fénynyel épült mostanában.

Toldi a királynak volt személye mellett,
Ideje harczjáték- s dáridóban tellett;
Paizsán a cseh főt czimerül mutatta,
Tizenegy nemesfi szolgálván alatta.

4.

S már lecsöndesült a háborúk morajja,
Felvirult a béke, mint egy zöld olajfa;
Már pihent a bajnok maga kénye-kedvén,
Nehezebb időkre erőt gyűjtögetvén:

De Lajos kerülte puha párnaszékét,
Mert az ő nagy lelke nem hagy neki békét:
Elmegyek, fordúlok egyet-kettőt, szóla,
Hiszen én vagyok az ország számadója.

5.

Senkinek se mondá, titkon útra készült,
Ócska dolmányt szerze, s egy ütött-kopott szűrt,
Rossz süveg fejében, vállain kötőfék,
Akkor egy otromba lóra fészkelődék:

Lovait kereste, mint szegény kárvallott,
Szedte a begyébe a mit látott, hallott:
Merre mi panasz van: mi a népség terbe;
Hogy teszik a törvényt a szegény emberre.

6.

Három nap bolyonga. Harmadnap estenden
Megállott egy falu végén, hogy pihenjen:
Gyönyörű mezőt lelt, puha bársony rétet,
Leszállott a lórul, gondolva, megétet.

A nap is lehajtá fejét nyúgalomba,
Piros paplanát szép orcájára vonva;
Hát neki hol vetnek, vajon, ágyat, hol hál?
Szállást kér valamely jószívű bokornál.

7.

Nagy fehér ház volt a falu szélső háza,
Oda ment itatni, hogy kizaboláza;
Nyitva volt a kapu, azaz nem is nyitva,
Hanem a sarkából messze kihajítva.

A kutyák azonban rátámadtak csúnyán,
De a kúton áll a szép hajadon lány,
Szólott a kutyáknak, azok szót fogadtak
S egyenkint morogva hátra sompolyogtak.

8.

Akkor mond a király: «Szépséges kisasszony,
Útas ember vagyok, szabad-e itatnom?»
Felelt a leányzó: «Ugyan hogyan volna,
Szegény ember, — hanem hova megyen már ma?

Jobb bizony, ha nálunk megpihen kegyelmed,
Holnap idejében megin' útra kelhet.»

És a szép szavakhoz nézett is oly szépen,
Hogy repesett a szív a király mellében.

9.

De felelt az útas: «Követem személyét,
 Ilyen úri háznál nem forogtam én még;
 Másutt is talállok valamely szállásra:
 Úrnak úr, szegénynek szegény illő társa.»

Hallá ezt a gazda, és a tornác alól
 Parancsolva-formán a beszédjébe szól:
 «Igen hát, öcsém, de nem addig van ám az!
 Ki itt esteledik, bizony itt is hál az.»

10.

Avval hátra inte s előjött egy szolga:
 «Péter, a lovat kend beköti az ólba,
 Te pedig, barátom, gyer a házba vélem,
 Mert nem mégy el innen, engem úgy segéljen!»

Tetszett e magyar szív a fejedelemnek:
 Nem is a kis házba, a nagy házba mentek;
 Ott az asztalfőre ülteti vendégét;
 Hasztalan szabódik, nem hágy neki békét.

11.

«Angyalom, Piroskám», a gazda kiszólal,
 «Hoznál egy ital bort a fehér kancsóval!»
 Megfogadta a szót, az edényt kimosta
 S felhozá a jó bort gyönyörű Piroska.

«Nosza, édes lányom, mutass emberséget»,
 Unszolá az apja, «kínáld a vendéget.»
 Ráköszönte a lány, de rögtön kifordul,
 Tüzes lett a képe, de nem a kis bortul.

12.

Míg Piroska dolgát végezte a konyhán,
Folyt a szó odabenn, az ital is folyván;
Mikor pedig a tál asztalra kerüle,
Mind a hárman helyet foglaltak körül:

Legfelül a király, oldalvást a gazda,
Szembe a királylyal, legalul, Piroska:
Hej! ha tudta volna, az útas ki légyen,
Vacsorája miatt megölné a szégyen.

13.

Pedig volt, a mennyi szemnek, szájnak kellett:
Szép fejes saláta, kövér bárány mellett;
Jó lepény, túróval; eper és cseresznye;
Lépes méz a kasbul frissiben lemetszve,
Tiszta mint az arany, illatos, mert rajta
Kedvesen megérezett a virág zamatja;
Hozzá a jeles bor, érmelléki fajta,
S a szép lyány mosolygó, piros ábrázatja.

14.

Mindez a királynak tetszett igen nagyon,
Kiesi kéne hozzá, hogy magán kiadjon,
Úgy kinyílt a szíve, oly nehéz volt néki,
Hogy magát egészen mért nem önthetné ki.

Lelkéről a titok — ez a lenge fátyol —
Mint az árnyék, majd-majd ellebben magától;
De meg' arra gondol: hátha megijednek?
Mért szakaszsa végít ennek a jó kedvnek?

15.

«Ejnye öcsém, azt se kérded, kinek hínak :
Ha hallottad hírét a vén Rozgonyinak . . . »
Szóla most a gazda : «Pedig úgy illenék,
Hogy már most egymásra kancsót üritenénk,
Más egészségeért, a magunk javáért,
Új barátságunknak állandó voltaért,
Hazaért, királyért . . . hanem még egy hia :
Becsületes neved, édes atyámfia?»

16.

Válaszolt az útas : «Éltesse az isten !
A Rozgonyi urak híres urak itten,
Gazdagok, vitézek, a mint hébe-hóba
Emlegetni hallám, gyermekségem óta.

Makkos erdejök nagy ; faluik, pusztáik,
Méneg-gulyabeli és sertés marháik ; —
Hogy-hogy nagy jó uram épen azok féle !
Tartsa meg az isten, háza örömére.»

17.

Ráivék, azután ilyen mesét mondott
(Melyet ivás közben hirtelen kigondolt):
«Jaj, biz én nem igen dicsekszem nevemmel,
Szegény fiú vagyok, noha nemes ember.
Nagyon megromlottam ; valamely zsványok
Három új hámomat üresen hagyának,
Ki miatt szántatlan, vetetlen maradtam ;
Nagy földet bejárék, de rá nem akadtam.

18.

«Különben Apáti volna lakóhelyem,
S mikor otthon vagyok Csuta György a nevem;
Csuta most, de apám azt vitatta holtig,
(Hamis bor, az ember nyelve hogy' megoldik!)

Azt vitatta, mondom, szegény jámbor öreg,
Hogy a nemzetségünk Árpád vérből ered
Lyányágon. S neheztelt, hogy nem hitte senki,
... Lánchordtát, nagy uram, hát ne nevéssen ki!»

19.

Felelt Rozgonyi úr: «Mondasz, hé, valamit:
Régóta vizsgálom képed vonásait:
Szemed járásából mindjárt kiláttam azt,
Hogy, ha nem vagy is úr, nem vagy bukó paraszt.

Ki tudja? ki merne hitet mondani rá?
Hol fel a talpával a kerék, hol alá;
Bocskor a lábán ma sok régi nemesnek;
Megjárod bizony, ha még királynak tesznek!»

20.

Jót nevettek rajta mint valami tréfán;
Mosolygós arczával távozott a szép lyány;
Csuta György pedig szólt (már csak így nevezem):
«Hm! királynak? engem? nehezen, nehezen...

De, négy szem közt mondván, bizony a mostani
Királyra is tudnánk sok hibát mondani —»
«Mit!» kiált Rozgonyi: «öcsém uram, hallja!...»
S rácsapott öklével a kemény asztalra.

21.

Nevetett a király: «No no, édes uram...
Hanem, szó a mi szó, gyönyörű lyánya van:
Milyen a járása, termete, milliom!
Csak úgy libeg-lobog, mint egy szál liliom.»
Ránézett a gazda, úgy kételkedőleg,
Hogy minek gondolja: tán leánynézőnek?
Miután a szemét az nem sütötte le,
Sohajtván egy nagyot, ily szókkal felele:

22.

«Haj!» elkezdi «mondjam? ne mondjam? mi haszna:
Minden embernek van baja meg panassza,
S én az én bajomat meg nem gyógyíthatom:
Nekem ez az egy lány örömöm, bánatom.
Örömem szépsége, örömem jósága,
Ő lelkemnek lelke, szemem szép világa,
Házam drága kincse, kertem gyöngyvirága:
De mégis hiába: hej! mégis hiába.»

23.

Itt megállá kissé, szemeit törölvén.
«Rajtam ugyan bételt: új király, új törvény:
Most fiágra szóló apárul-maradtat,
Kinek fia nincsen, lányára nem hagyhat.
Ez az én keservem, ez az én bánatom,
Renyhe fog czivódni sok szép birtokon.
Idegen rokonság, kinek életemben
Egy pohár borát, egy jó szavát nem vettem.»

24.

Neki szomorodott rajta egy kicsinyég,
Szomorúbb is volna, hogyha rá nem innék
És ha nem biztatná a kivel beszélget,
Jó tanácsot adván és jó reménységet.

De Lajos elkezdi, gondolkozás után :
« Volt-e már e végett, nagy jó uram, Budán ? »
Fejét rázta, hogy nem ; igazán, nem is volt,
Azt se tudta, hogy mért kérdi Lajos e szót.

25.

Hogy pedig a király min gondolkozott el,
S mire czéloz ilyen kérdő felelettel,
Megmondom : azalatt esze Budán jár,
Hű emlékezetben derék Toldijára.

Mint arany vetéllő, gondolatja jött, ment,
Toldiról meg vissza Piroskára röppent,
Öket arany szállal szőtte, fonta össze,
S a lelke mosolygott : milyen egy pár lessz e !

26.

« No hát », monda ismét, « fogadja tanácsom,
Menjen a királyhoz, kérje meg alásson :
Uram fejedelmem, én ez meg ez vagyok,
Felségedhez ebben meg ebben fáradok,

Nevezet szerint, hogy van nekem egy lányom.
De fiam nincs, kire a birtokom szálljon :
Tegye azt felséged *mintha fiú volna*,
Írja örökségem kedves leányomra. »

27.

«De mivel a király még fiatal szintén,
(Nem hiszem idősebb egy nappal is, mint én)
Torna-bajvivásnak, hallom, kedvelője:
Mondok egy okos szót: kettő lesz belőle:

Kérőjét nagy uram ne csak ingyen kérje:
Harczi játékot tart (módja van) ígérje,
És hogy szép Piroskát a győzőnek adja;
Így aztán, remélem, lesz is foganatja.»

28.

Megörült a gazda: «Héj be áldott szó ez!
Hogy ne tenném meg, ha tudnám hogy való lesz!
Beh nem válogatnék gazdag vőlegénybe’!
Lenne itt elég, mit aprítani a téjbe.

Öcsém, öcsém: akkor én csak *embert* néznék,
Nem kéne egyéb, mint személyes vitézség:
Ki mindet legyőzné vitézi játékon,
Annak adnám díjul kedves ajándékom.»

29.

Ragyogott a szeme, az orcája égett,
Mintha így biztatta volna a vendéget:
«No fiú, ha tetszik a Rozgonyi lyánya,
Állj elő, mutasd meg, hogy te sem vagy gyáva.»

Pedig annak más volt, lám mondom, eszében,
Tündökölt már szíve boldog szerelmében:
De mint földön a nap tükröz új napokat,
Úgy ohajt a boldog látni boldogokat.

30.

Még egy jó darabig fenn beszéltek erről,
Azután egyébről, azután mindenről,
Azután késő lett, a király is bágyadt
S megveté Piroska a drágaszép ágyat.

Apjának, magának ott az első házban,
Vendégnek külön, a benyíló szobában:
Czifrát, mennyezetest, négy oszlopon állót,
Kétfelé hajtván a selyem szunyoghálót.

31.

Mielőtt azonban a dagadó párnák
A király szemeit nyugalomra zárnák,
Mielőtt az ágyba fekünnék, mely tiszta
Színével, szagával édesdeden hivta:

Pergamen levelet vőn ki tarsolyából,
Megirá, pecsétet is nyomott rá hátul,
Kis gyűrű pecsétet egy darab viaszra, —
De azért csak annyi volt annak a haszna.

32.

Mert midőn a király hajnal hasadtával
Fölkele, hogy számot vessen a gazdával,
(Nehéz számadás volt, nehezen lett vége:
Telhetetlen volt a gazda szívessége);

Mikor elbucúzott, kétszer, háromszor is,
És utána néztek, míg elült a por is:
Vánkos alatt a lány ezt az írást lelven,
Olvasá, de a szó fennakad a nyelvén:

33.

«Rozgonyi Piroska, Rozgonyi Pál lyánya,
Fiú gyanánt leszen apja vagyonába' —
Egyetlen örökös, ura mindenének,
Dísze, fentartója a Rozgonyi névnek.

Harczi játékot tart piros pünkösd napján
S ki legbajnokabb lesz, azé legyen a lyány
Mert ezt így helyesnek, jónak így találja
LAJOS, Magyarország mostani királya.»

34.

«Ki legbajnokabb lesz!» — Hogy e szóhoz ére,
Meghajnallott arczán szép Piroska vére;
Szeget ütött a szó, nem mondom fejébe:
Nyilalló örömmel szíve közepébe.

Szűk lett neki a ház, alacsony padlása:
Ki, ki a szabadra, hogy az eget lássa!
Virágít a kertben locsolnia meg kell,
Apja váltig mondja: harmatos a reggel.

35.

Virágai mellett — mit neki virágok!
Elsuhan, ellebben, le nem is néz rájok,
Végig a nagy kerten, a gyümölcsös lankán,
Le a Tisza partra czél nekül bolyongván.

Akkor vált meg a nap csókkal a mezőtül,
Akkor ébredt a víz, szerelme tüzétül;
Közepette széles, fényes égnek, habnak,
Látszott a nagy pusztá keskeny zöld szalagnak.

36.

Megállítá a lyányt vize képe-mása;
Tágult a szabadban szíve szorulása,
Könny eredt szeméből, s a ragyogó cseppek
Testvér harmatgyöngyök közzé elegyedtek.

Nagy lélekzetet vőn, könnyült szíve azzal,
Tele szívta keblét fűszeres tavasszal;
Gilicze bűgása hallatszott megette,
S enyeltésként párja édesen nevette.

37.

Hallgatván madárra, nézve tűnő habra,
Mindcsak egyre gondolt: a legbajnokabbra.
Egyszer látta Toldit, nagy vitézi tornán,
Azóta felejtí, hosszú idők sorján;

Pillanatra látta, évekig feledte,
De a sok felejtést mind hiába tette:
Mert csak a reménynek egy sugára kellett,
S az egyszer látott kép újra eleven lett.

38.

Ott lebeg előtte, vízben, égen, napban,
Bár mi tárgyra néz is: Toldi képe abban;
Még szemét behűnyva is foly az ígélet,
Mint ha ki valamit erősen megnézett.

Oh szív édes álma, ha nem álom volnál!
Percz, rövid muló percz, soha el nem múlnál!
Rózsa mindig nyílnál, el sem is virulnál!
Szerелеm, szerelem, jaj be áldott volnál!

39.

De a legszebb rózsza mellett is van túske:

«Fog-e vinni értem (gondolá) a büszke?

Az, kiért a lányok hiába epednek?

Az, kiért a lányaszív hiába reped meg?

Minden szem kíséri, mint virág a napot,

De ő a virág közt csak lovával tapod,

Vagy, mint nap az égen a napraforgókkal,

Egy csöppet se gondol szegény leányzókkal.» —

40.

Fölösleges volna hosszan elbeszélnem,

Mennyit töprenkedtek azon a levélen,

A levélen is, de hát még az íróján!

S mennyi mindent gondolt a szép eladó lány.

A pünkösöd azonban már nem vala távol,

El-elmúlt egy-egy nap isten jóvoltából;

Nehezen is várták, készültek is nagyon —

Majd meglátjuk, de most egykicsit elhagyom.

MÁSODIK ÉNEK.

«Jeles öklelések akkor ott levének.»
Ilosvai.

1.

Futott a sebes hir, elfutott íziben,
Mi akar most lenni odalent Kesziben:
Fényes hadijáték, melynek neve: torna;
Forr oda a népség, mert hogy is ne forrna.
Mindjár' zajosabb lett az öreg sas fészek;
Ünnep szombatjára gyűlnek a vitézek
Vini a szép lányért, vagy dús birtokáért,
Vagy csak időtöltés, mulatság okáért.

2.

Toldi pedig, mondom, Budán lévén lakos,
Király udvarában vala mindennapos.
Sokszor is felhozta tréfa közt a király:
«No, fiam Miklós, hát? hogy lesz Rozgonyinál?
Gazdag leány, szép is, nem hiábavaló:
Épen hozzád illő, épen neked való —»
Fejét rázta Miklós, mintha talán a szót
Ki akarná rázni a füléből — s nem szólt.

3.

De mikor pajtási az előszobában

Faggatják, nem igen válogat szavában:

«Eh mit! nekem asszony? és különöz egy farka?

Hogy utánam ríjon, mint az ajtó sarka,

Mindig valahányszor az ajtót behúszom?

Mindig, valahányszor a lábam kihúszom?....

Eh! megleszek így is; ha ma itt, holnap ott:

«Kedvesebb nekem a nőtelen állapot.»

4.

Ezt dörögte Miklós, ez az ő nótája,

Ha nagyon zaklatják, hitet is mond rája.

Özvegy édes anyja pedig mennyit kérte!

Csuda, hogy ez egyet meg nem teszi érte.

«Fiam, édes fiam, miért nem házasodol?

Elkapott a világ: hidd meg, elkárhozol!»

Így inté az anyja százszor is azelőtt:

De csak hallgatással vőn a bajnok erőt.

5.

Egyszer ugyan közel járt már (így mesélik)

A házasodáshoz, benne is volt félig;

Megszerette a lyányt, nyomba' meg is kérte,

Azt hívé, a lelkét odaadná érte;

Már az esküvőre nem hiányzott semmi,

Csak szép nagy szakállát kelle még levenni,

(Úgy szokták a nők): Toldi le nem vágta:

Megmaradt a szakáll, s elmaradt a mátká. —

6.

Nos, hogy elközelge piros pünkösöd napja,
Gondját a király is leveté egy napra,
Hiszen olykor-olykor tán az is pihenhet,
Ki maga vesződik milliommok helyett.

Testőrző hadából kiszemel néhányat,
Toldi szabadkozni, de nincsen bocsánat,
«Úgy se' vi a lányért» — mindegy, nincs kegyelem,
Monda Lajos király: «el fogsz jőni velem!»

7.

Lóra ül még egyszer s Keszibe lemégyen
Az öreg nemeshez; gondolá nem szégyen:
Mert a népe kedvét úgy szerette nézni,
Mint az apa játszó gyermekeit nézi,

Addig-addig nézi, hogy közékük vegyül,
De azér' kilátszik az apróság közül:
Úgy tett Lajos épen: játszott is, ivott is:
De azér' nagyobb volt — király volt ő ott is.

8.

Rozgonyi lakása nem valami fényes,
De akkor-időben nem is volt szegényes,
Nem gyalázta vályog erős téglafalát,
Sok henye kötámasz terhelte oldalát;

De bizony szűk lett az ilyes alkalomra.
Néhány szoba van csak: a többije kamra,
Gabonás, szalonnás, pincze, raktár, magtár:
A nagyhasú háznak minden része csak tár.

9.

De a szíves gazda tudta módját-sorját,
 Hogy a becsületi ne szenvedjen csorbát,
 S azt ne mondja a ház minden érkezőnek:
 «Kívül tágasabb lesz» — ha vendégi jönek.

Czifra sok nagy sátort veretett a gyöpre,
 Szőnyeggel bevonva, deszkára, czölöpre;
 Telt is a költsége, hogy nem is sajnálta:
 Érdemes vendégit kész tanyára várta.

10.

Itt fogadá mostan királyi vendégét.
 Legszebb sátorába hívta ő felségét;
 Alig leli helyét, szolgálja, köszönti —
 Csakhogy a lelkét már elébe nem önti.

De Lajos így szóla: «Sem étel sem ital
 Nincs helyén, barátim; hagyján a viadal!
 Mig isten házába nem megyünk mindnyájon,
 Hogy az Úr Szent Lelke ma reánk is szálljon.»

11.

Ily szép szavak után maga mindjárt kele
 És megindult gyalog; az urak is vele:
 Urak, asszonyságok, deli szűzek sorral,
 Gyöngyös pártáikon lebegő fátyollal.

Sokan beszorúltak, a mennyin befértek,
 De bizony kívül is maradt ám temérdek:
 Templom helyett a menny kéklő boltozatja
 Buzgó éneklésök messzi hangoztatja.

12.

Vége szakadván az isten-tiszteletnek,
Hamar a játékot kezdeni sietnek;
Falatoz az éhes; a levente készül,
A ki szép lyányt óhajt diadalmi részül.

Zeng a zene-szerszám: tárogató jajgat,
Fütyölő sipokhoz nagy tülök kurjongat,
Ropog az apró dob, a tábori böffen,
Mint a bölönbikák egy nádasba' többen.

13.

Nyerít a harczy mén, alig leli helyét,
Előre szegzi mind hegyes dárda-fülét:
Nyihog, kapál, rúg, vág Toldi paripája,
(Ha most el nem szakad, jó erős a pánya).

Maga Miklós jár-ke, bosszankodva szörnyen:
Minek is jött ide? azért, hogy pihenjen?
Hogy leüljön félre, valami ebzugba?
S onnan bámészkodják, keze összedugva?

14.

Kérdezi Tar Lőrincz, sátori pajtása,
(Tizenegy nemesnek, Toldi alatt társa):
«Mi bajod, levente, hogy oly nagyokat lépsz?»
«Semmi, felelt Miklós, bolondság az egész.

Azt gondoltam: hátha megcserélnék veled,
Fölvenném sisakod, pánczélod, fegyvered?...
Termetünk hasonló, mind lovon mind gyalog.»
«Úgy de, monda Lőrincz, az én kezem *balog*.»

15.

Felel arra Miklós: «No azt vettem észre
 Én se' vívok jobbra, hanem csak bal kézre;
 Bizd rám. Azalatt te bújj el, és légy veszteg.»
 Rá is bizta Lőrincz; ebbe megegyeztek. —

Odakint azonban nyüzsög a tenger nép,
 Vini a leányért számos ifjú fellép:
 Butkai, Lorántfi, Kompolti, Pohárnok
 S többen, a sorompó gékje előtt várnak.

16.

Képzelden valaki, mintha álmodná, most
 Tarka sátorokból egy tündéri várost:
 Fövénytől aranyló piacot középen,
 Festett új korlással bekerítve szépen;

Körül, a sok színben, szűzek, asszonyságok,
 Mint ablak közt nyíló szebbnél szebb virágok —
 Hej! a fiatalság föl-fölnéz e tájra,
 Mint piros almáért gyermek a nagy fára.

17.

Majd az *igazlátók*, a sorompó felett,
 Egy magasabb polczon foglalának helyet;
 Fölnyitá a gémfát a tanult *bajmester*,
 Futkos ide-oda, látszik hogy nem restell.

Régi szertartásból a fövenyet bottal
 Turkálja, ha nincs-e tör vagy hurok ottan?
 Hirdeti, hogy nincsen, igazán megy a sor;
 Most kürtjébe fúvall és kiált háromszor:

18.

«Vitézek, daliák, a sorompó nyitva!
Nevezetes harczy játék leszen itt ma,
Királyi pecséttel, a szép Piroskáért,
Bozgonyi uramnak kedves egy lyányáért.»

Erre minden bajnok, ki magát jelenti,
Zárt sisakkal, némán, a királyt köszönti,
Néma főhajtással; míg a torna-birák
Lobogója színét s czímerét beírák.

19.

Toldi a Tar Lőrincz színeiben áll ki,
Zöld-fehér bágyadt szín, tudja ott akárki,
Czímerén tarvarjút visel ősi vérté,
Sokszor lekárogták czimborái érte,

De most Toldi Miklós vette maga mellé,
S Lőrinczet azóta csúfolni ki merné!...
Tetszett a lovagnak, hogy amazt ne bántsák;
Így fonódott köztük és ilyen barátság.

20.

Nagy legény volt Lőrincz, vete nagy árnyékot,
Társai csúfságból el is nevezék ott
Majd «hüvöstartónak,» majd meg «lágymosónak»;
Látszott minden csontja puha porczogónak.

Ezért csak azon volt, hogy alázatosan
Toldi kegyelmébe valahogy bejusson,
S mellőle csaholjon a többire bátran,
Mint kis eb, ha érzi, hogy ő nem gazdátlan.

21.

Hogy törének láncsát a szép Piroskáér?
Mondja el: kik? hányan? a ki jobban ráér;
Énnekem ezúttal Toldira van gondom:
A kivel ő megvitt, azokat elmondom.

Butkai az első, Bátor Após vére;
Mosolyog a Lőrincz varju czímerére:
Őneki sárkányfog van paizsán három
S fark-harapó kigyó, fekete határon.

22.

Toldi magát elsőbb teszi ügyetlennek,
Lova csetlik-botlik mikor összemennek,
Bal keze a nagy fát tartani sem tudja,
Mint valamely kútgém imbolyog a rúdja!

Vágtat amaz, vágtat, megeresztve fékét,
Toldinak erősen szegzi rúdja végét,
Toldi meg a vállán egy különöst rándit,
Nevetik Lőrinczet, mint az igazándit.

23.

Nincs írva, se festve párja lovagkönyvben,
A hogy ez ütést ő kikerülte könnyen,
Nehezét egyszersmind nagy emelő fának
Lába közé ejtve Butkai lovának:

Iramatban a ló megállani nem tud
Míg szügybe nem éri a nagy esetlen rúd,
Akkor olyat zökken rohanó terhével,
Hogy urát tarkóján átalveti fővel,

24.

Baj ugyan nem történt. «Szerencse, szerencse!»
«Maga sem gondolta, hogy így leteremtse!»
Van kaczagás, van taps: «Rajta! ne félj Lőrincz!»
Húll a dicsőség rá, hogy no... uram őrizz!

Nem is igen fél már, ül már feszesebben,
Észre lehet venni: hogy' nő a nyeregben,
Derekát rátartja, egyengeti testét:
Keveselli még ez, egy bajnok elestét.

25.

«No no, Lőrincz!» — monda Kompolti Adorján,
S kiválik a rendből, előre ugorván;
Toldi nem oly hetykén mozdúl neki ellent:
Látszik, elég bátor, de vigyáz a mellett.

Rúdját hóna alá feszesen foglalja,
Markolva erősen rovatékát balja;
Czélt vele néz: pajzsán köldöke réz gombját;
S futtat egyenlően, beszorítva czombját.

26.

Össze a két bajnok fele úton roppan,
Megrendül a mienk, ellenfele jobban.
Toldi akarattól visszacsukik ferdén.
Kompolti akarva sem marad a nyergén.

Szép viadal volt ez, senki se mondhatja,
Helyesli a nézők mind kicsije, nagyja;
Csendes ugyan, csendes! de hibától mentes:
Még az irigység is megvallja, hogy «rendes».

27.

De rá nagyot ühmget Loránt fia Lóránt :
Nem hagyja, fogadja, a szép eladó lányt ;
Fölveti, megkapja háromöles rúdját :
No hiszen most, Lőrincz, no 'iszen most mindjárt !

Vissza, szegény, száját tekeré a lónak :
Háttra, nevetés közt, kullog az ajtónak ;
De megáll, megfordúl ; magát neki szánja :
S daczolva, dorongját ő is ugyan hányja.

28.

Ott, idejét várván hangzó jeladásnak,
Tüzeli a két hős bosszuját egymásnak ;
Lorántfi nagyokat emelint a rúdján,
Hetvenkedik Lőrincz, kip-kap hebehurgyán,

Ugratja, zavarja szegény paripáját,
Ide-oda rántja, tekergeti száját,
Nem annyira mégis, hogy urát levesse,
Csak, hogy fura mérgét a nép kinevesse.

29.

Mint az, ki haragját ültette nyakára,
Lódul sete Lőrincz új viadalára,
Se látva, se hallva, az utolsó perczig,
Mikor egymás pajzsát szinte bizony pedzik.

Akkor a szálfának oly erőt ad *jobbja*,
Hogy messze Lorántfit a fövenyre dobja ;
Föl se tudott kelni, paizson vitték el !
Gyászolta sokáig ezt a' esést, kékkkel.

30.

Lám, könnyen akárki rájöhetett volna,
Micsoda nagy sast rejt eme varju tolla:
De ha talán rájött valaki sem mondta:
Támada ellenben hiu mende-monda.

Rege szállott, régi, néminemű Tarról,
Ki pokolt megjárta; ének vala arról;
Neve Lőrincz szintén; most, e csudát látván:
«Ez az! ez az!» mondják; «belebújt a sátán».

31.

Arra nem egy pánczél babonától döbben,
Keresztet a hősök hánynak vala többen;
Suhan a szó súgva: elhiszi sok bátor;
Vagy azért nem próbál, nem hiszi ámbátor.

Királynak azonban messze poros útra
Fénylő szeme vigyáz már jó darab olta:
Lovas csapat onnan közelít, s a játszó
Szellőbe' köszönget a királyi zászló.

32.

Hasztalan int Toldi, hogy viadalt kíván:
Hasztalan a hirnök, új lovagot híván:
Egy kopja se' rendül, lobogó sem lendül:
Soha sincs — úgy vélik — e dolog istentől.

Toldi ugyan ráér, büszke lován léptet,
Nézdeli nézőit, a hajadon népet:
Mintha kertben volna, mind virág közt járna:
Pánczélos dereka nem hajlik utána!

33.

Ezalatt Piroska, rózsaszín sátorban,
Az érte vivókat nézi vala sorban,
Szemesen fürkészte, köztük van-e Toldi?
Szíve szorúlt a mint elesett Kompolti.

De midőn *jobb* kézzel bajnoka egy perczig
Odakap rúdjához: *neki* megösmerszik:
Bizonyos! bizonyos! — Visszalöke fátylát —
Oh, a vak szerelem mindeneken átlát.

34.

Toldi, először most — de csak amúgy fennyen —
Odaveti szemét: el se' vevé könnyen!
S mint ha belől a szív szül szapora vádat,
Maga sem tudván mért? lelke reátámádt.

Lovagi sisakja lobbót vet az arczán,
Ugy pirul a bajnok mai tolvaj harcán,
Áll, mint ki sötétben tapogatja czélját —
Nagy hosszú sohajtás emeli pánczéjét.

35.

A csapat e közben lám már odaére,
Odarúgtat Lökös, fiatal vezére,
Porosan, izzadtan, le se' szállt a lórul;
Rosszat susog a nép eme hírmondóru.

Maga-elé mindjár' intette királya,
Bárony könyöklőjén lehajolt hozzája,
Szólt valamit lassan, mire Lajos képét
Láng csapta, felugrott, s kirugá a székét.

36.

Pihenőt egyszersmind parancsola, legyen,
S visszavonul, benső sátra alá mégyen,
Kövesse, mutatván Lőkös Bertalannak;
Mind az urak s a nép zavarodva vannak.

Mindjár' a sokaság habzó öve tágult,
Egy-egy lovag is már tanyahelyre száguld,
Ki magát üdíteni, ki szegény állatját,
Szorítani szíjját, igazítani csatját.

37.

Toldi tolongásban hamar útat veszte,
S megeredt felvágva, kantárt megeresztve;
Falu mögé fordul, füzes Tisza partján,
Dagadó habjával délnek alá tartván.

Mit tudja, hová fut? hova jut, mit bánja?...
A semmit, a semmit keresi, kívánja,
Hol szem ne találná, hol nem lakik ember,
Föld a hol elnyelné, s folyamot a tenger!

38.

De megáll, megfordul egynéhány dűlőre,
Vissza nem oly gyorsan futa mint előre;
Sátrok háta mögé kanyarúl, s az ólak
Mentiben egy csatlóست odaint a lónak.

Maga lészáll, bémegy tanya-örző Tarhoz,
Ki ugyancsak izzadt e nagy viadalhoz:
Bár *más* törte magát odakün miatta,
Jobban beleizzadt ő, az istenadta.

39.

Szó nélkül a bajnok s köszönetlen rányit,
 Lehányja magáról nehezebb gúnyáit,
 Pánczélt, sisakot mit. Azután ledöle,
 Arczczal vágva magát agyaras vadbőrre.

Társa nagyot nézett, s fanyalogva kezdi
 A czepe-czupáját földről összeszedni:
 Nem tudva, ha merje már venni magára?
 Vagy Toldi parancsát türelemmel várja?

40.

Lőrincz a lovagot jó ideig leste:
 Megrázkodik olykor zokogó nagy teste,
 Vissza egy-egy nyögést csak nehezen tarta,
 Füleit a vadnak csikorogva marta.

Végre felült aztán, odaült a vadkan
 Bőrire, s megszólalt, de nyugodtan, halkan,
 Csak szava-dörgése mélyebb mint a rendes,
 Egyéb viselete nem haragos, csendes.

41.

Elkezdi: «No Lőrincz! *van* szép feleséged,
 De becsüld meg osztán, javasolom néked.
 Tudom, a két szemed drága, fiam Lőrincz:
 De az asszonyt, mondom, jobban ápol, őrizd.

Nem ~~tud~~tam előre... te pedig ráhagyta...
 Lovagi pánczéлом' szenny érte miattad;
 Oda bújtam, hol csak búva lehet járnom —
 Becsüld meg az asszonyt, még egyszer ajánlom.»

42.

Fogadá is Lőrincz neki mennyre-földre,
Mialatt nagy-sebten hadi ruhát ölte;
Szeplős veres arczán ravasz öröm játszék,
S ment a diadalra, hogy ő ne hibázzék. —

Hanem én meg Lőköst odabenn feledtem;
Hadd lássuk, urával mire végzik ketten:
Követ vala: most jó egyenest Prágából,
Csúfos üzenettel cseh király császártól.

43.

«Felségedet — úgy mond — követem alásson,
Ha nem illőt szólok, ne legyen bántásom;
Örömet elnyelném, noha méreg volna:
De elő kell adnom, nem tehetek róla.

Mentünk uram — érve Prága jeles várát,
Üdvözleni Károlyt, csehek új császárárt,
Szomszédi köszöntést királyi nevedben,
Béke-barátságot vívén üzenetben.

44.

Sok, sok idő múlva magához eresztett,
Énvelem elsőbb is kötélődzni kezdett,
Dölyfösen és fitymán: «Hát te gyerek!» monda,
(Követem, a szót nem Felségednek mondva)

«Magad is gyermek vagy, az urad is gyermek,
Becsületet sem tud tenni az embernek;
Nem akar magánál ismerni különbet?...
Hozzám ilyen úrfít ne bocsásson többet.

45.

Azt izenem néki, s annak az . . . anyjának,
 — Odamondott egy szót, (megsúgta urának) —
 «Ereszsze fiát már szoknya-szalagjárul,
 Hadd tegye a tisztjét, a mi reá hárul:
 Maga személyében idejőjön hozzám,
 Jó Magyarországnak adaját meghozván;
 Tizenegy királyok, hódolt fejedelmek,
 Idegyülnek hozzám: ő is jelenjen meg.»

46.

Gúzsba szorúlt egy in erre Lajos szívéen,
 Zúgó füleinek most is alig hívén.
 Még, a mit adóru becsstelenül monda,
 (Majd *megfizet* ügyis!) nem annyira nyomta:
 De, hogy édesanyját említeni merte,
 Attól keserűvé facsarodott lelke;
 «Részeg csap!» sziszegé foga közt, és hármat
 Lépdelve siette végig a nagy sátrat.¹

47.

De megállott mindjárt, csillapodván vére,
 Derüle méltóság a viseletére:
 «Jól van, uram Lőkös; teljesítjük tisztünk;
 Maradjon ez a szó egy ideig köztünk.»
 Azzal pihenésre küldötte követjét,
 S izené, hogy ottkünn a viadalt kezdjék;
 Maga is nyugodtan megjelenék helyén;
 Senkise' gondolná, mi evődik beljén.

48.

Volt még azután is viadal akárhány,
Győzelem és buktí, nagy ütlegek árán;
De, mivel a hármát egyik sem üté meg:
Elhagyom; úgy is már hosszú ez az ének.

Most a diadalra, a díj-adalomra
Mind a vitéz ifjak begyülenek sorra;
Hímes övet, boglárt, azok is mind nyernek,
Kik az első díjra gondolni se mernek.

49.

Nem jött ide, nézni, se leány sem asszony,
Hogy a leventéknek valamit ne hozzon:
Gyöngyös arany munkát, ön szép keze mivét;
S nyerte akárhányszor a dalia szívét.

Oh, te ki vagy lengébb, gyengébb tavi nád nál,
Csöppel sem erősebb Éva köz-anyádnál,
Oh asszonyi nem te — becsület e nemnek! —
Koszorúd mindig volt férfias érdemnek.

50.

Piroska, szegény, ült sok más hajadonnal,
Bajnoka érkezését várván bizalommal;
Egyszer üget Lőrincz: az a tulajdon ló,
Ugyanaz a fegyver; mindenbe' hasonló;

De csak egy pillantás, a szerelemé kell:
Jaj neki! a szíve ketté hasad ékkel;
Sikolt nagyot egyet, valamint a héja,
S öszveroskad szegény, lerogy elalélva.

51.

Felocsolák, füzék társai legottan,
 — Nem csoda, suttozták, ilyen állapotban:
 Megkötni az éltét egy idegen társsal;
 Így jár bizony a nő a nagyravágással.

Szive baját egy sem tudja Piroskának;
 Panasza most sincsen halovány ajkának:
 Édes ölö bűnét kebelébe zárván,
 Megy az áldozatra — néma, kötött bárány.

52.

Egy szoba kerülne: világos azonnal;
 Tanú is akadna mellette bizonynyal
 Ki felállna mindjárt, ki a csalást sejtí:
 Hanem ő azt a szót soha ki nem ejti.

Nem is úgy dajkálták, nem is úgy nevelték,
 Leányi szemérem leköti a nyelvét,
 Született szemérem, tanult kötelesség:
 Oh, a leány sorsa csupa kénytelenség!

53.

De, ha erőt tudna is venni szemérmén,
 Nem lázad-e lelke mai szörnyü sérvén,
 Hiszen *itt volt, megvált*; odadobá csúfra,
 Mint egy leszakított virágot az útra.

Most ennyi gyalázat ember elé jusson?...
 Kocsi után ő, mely fel nem veszi, fusson?...
 Nem! bár a halálnál még iszonyúbb jönne. —
 Záporosó módra megeredt a könnye.

54.

A hirnők azonban csendesedőt fúvall,
Hirdeti a győztest nagy erős fenszóval:
Fehér zöld lobogó álljon elé, mondja;
Jön is, időt sem vár, hogy háromszor mondja.

Meghajtja magát a felséges királynak,
Meg az egész népnek s viadal-biráknak,
Sisak-ellenzőjét felüté orcátlan
Egy lassu morajnak odanézve bátran.

55.

De kiugrat Illés, az öregebb Kolta,
(Élt a gyanúpörrel már kezdete oltá):
Odaugrat tűzzel Piroska elébe,
Öcsese Jakab, János követik mentébe';
«Ótalmára — kiált — az erőtlen nemnek,
Keserű könnyéért ama két szép szemnek,
Mely a menyasszony bús arczára legörgött:
Megvívunk vele, bár maga voln' az ördög!»

56.

Megszeppene Lőrincz hallva eme szókat,
Szaporább szeplővel arcza leve hókadtt,
Ide-oda vizslat szeme, mint az ebnek,
Ha sok erős kuvasz nekiesett egynek;
De Piroska törle könnyeit, és szóla —
Gilicze-nyögését erőlteti szóra:
«Köszönöm, köszönöm. Nincs panaszom semmi.
Akarok Tar Lőrincz felesége lenni.»

57.

Így ebben ez elmúlt. Lőrincz legelőbb is
 Elnyerte jutalmát, el a kötelét is:
 A mátkai gyűrűt nevetlen ujjára;
 Örvend neki a hős: azt hiszi, jól jára.

A többi jutalmat is eloszták rendre.
 Hajlott az öreg dél immár naplementre;
 Zöld leveles színben terítve sok asztal
 Meg vala, mind sávos gyönyörű damasztal.

58.

Ott Rozgonyi a nép elejét kínálja,
 Felyül, az asztalfőn magyarok királya;
 Kinn ökröt az alrend örömére süttet,
 Csapon öreg hordók egri bora lüktet.

Illett, hogy a jó kedv eleinte késsék,
 De hamar meghozza jó étel, egészség:
 Majd a tüzes bortól oly kedvre gyulának,
 Mintha nem is torját ülnék Piroskának.

59.

Maga Lajos király nyájas vala, vidám,
 Minapi barátság poharát újítván;
 Tréfája Piroskát is készti mosolyra:
 Szerelmes-e még jó *Csuta Györgybe*? mondja.

Komolyan szól aztán: «Semmise' mult rajtam:
 De nem úgy ütött ki a hogy én akartam;
 Mindegy! a szerencsét ez is érdemelte:
 Dicső Károly atyám apródja, nevelte.»

60.

«Uraim, kocczantsunk örömére mának!...
Izenetét hoztam felséges anyámnak,
Látni Piroskát ő, hírébül, ohajtja,
Lészen az árvának anyja helyett anyja;
Udvara közzé, míg nap alatt lesz, kérte,
Férjhez is ő adja, kegyesen ígérte;
Azután is mindég marad édes lyánya:
Éljen az ifjú pár! billikomot rája!»

61.

Éljen! riad a szó egy tele sátorral;
Rozgonyit is többen éltetik a borral,
Ki az új tisztesség göze miatt szédül
S tündöklük apai büszke örömétül.
Csak Toldi nem eszik, nem is iszik, hallgat;
Volt kúnkapitánya hátul egy asztalnak,²
Messziről az édes méreg-italt nyelte:
Gyönyörű Piroskán odaveszett lelke.

62.

Senki nem is látná az-nap ugyan kedvét,
Meg se csippentené Eger áldott nedvét,
Ha rögtön egy hírnek moraja nem szárnyal:
Hogy háboru készül cseh király császárral.
Ki tudja? ki mondja? titok ez még eddig;
Lőkös daliái, gondolom én, sejtik:
Benne van a légben, a lemenő napban,
Mely Prága felé most fetreng véres habban.

63.

Míg ugyan a király ott vala s a hölgyek,
Szótlán ivott Miklós, mint röge a földnek:
De azok elmenvén, felpattana: haj rá!
S a nagy ezüst kannát fenekig felhajtá.

Cselekszik is aztán olyan ivást, tánczot
Reggelig, a milyent a világ nem látott,
Padokat rombolva, czölöpöt felszedve —
Maga egy háboru Toldi veszett kedve.

HARMADIK ÉNEK.

„Nagy parancsolatja cseh király császárnak
Adáját kívánja jó Magyarországnak,
És személét látni ifju Lajos királynak.»

Ilosva.

1.

Másnap idejében oszladoz' a vendég,
Paripát nyergelnek fiatal leventék,
Kocsi hintón, orsós, födeles szekéren
Kiki módja, rangja, tisztí szerént mégyen.

Rozgonyi hajnaltól sűrög elé s hátra,
Elreked, elfárad a hálálkodásba,
Útravalót minden kocsihoz rendén ad:
Eledelt embernek, lónak puha szénát.

2.

Lajos is felkelt a rövid álmu nappal,
Mely csak alig szunnyadt, megin' ébren talpal,
Nagy út van előtte, meredek nagy hágó;
A király álmát is gond veri el, rágó:

Nem azért, hogy e szenny rajta ne száradjon
(Attul ugyan nem fél): de, hogy intést adjon,
Oly példát, a miből messze megismerjék,
Magyarok királyát bántani hogy' merjék.

3.

Sátor előtt immár, lovon és fegyverben,
Kisérete ott áll, s Lökös hada, szerben:
Csak Toldi hiányzik, dalia testőre,
Mert baza kéredzett, még otthon, előre.

Fele-utján, mondá, Nagyfalunak lészen,³
Jó öreg anyjához, engedje, benézzen,
Egy napra, ne többre. Lajos ezt nem bánta,
Hogy jó fiu, még jobb szívvel van iránta.

4.

Király lova is már ott áll vezetéken,
Rojtos takarója csülkét veri épen,
Ezüst liliummal tele írva selyme,
Üstöke gyémántján strucz lobogó pelyhe.

Lajosnak is aztán megnyilik a sátra;
Szembe, Piroskával, Rozgonyi ott várta,
Nehogy az indulás idejét téveszszék;
Búcsuzva, köszönve utjára ereszszék.

5.

De nem üle ám fel, hanem elébb fogta,
Piruló Piroskát maga karon fogta,
S indult vele szépen befelé, a háznak:
«Nincs idekinn, úgymond, helye búcsuzásnak.»

Rozgonyi utánok ballag süvegelve,
Le is ült házában kegyes fejedelme,
Gazdáinak, intvén, maga mutat széket,
Nyájason egykissé velök elbeszélget.

6.

Ottan Rozgonyinak meg kelle igérni,
Budára leányát fel fogja kísérni;
Örömet ígérte, öröme telt benne,
Nem tudja, hogy inkább temetőbe menne.

De Lajos, köszönve, mond: «az idő múlik»;
Vissza lekísérték, le megint a lóig;
Szép karcsu növését pattantja nyeregbe, —
S tűnt az egész kis had magavert fellegbe.

7.

Hát Miklós ezalatt merre vadult? hol volt?
Kedve szakadtából, mondom, ivott, tombolt
Akkor egész éjjel, leveles szín hantján;
Mint bús bika, olykor nagyokat sikkantván.

De midőn halványabb lett reggel a fáklya,
Szaporább a füstje, kevesebb a lángja:
Toldinak is mindjár' lelohadt a kedve,
Hajnali szellőtől elébb fázni kezdte.

8.

Azután szétnézett vígalmai romján,
Megútálta magát ez éji tivornyán,
Borivó pártásit odahagyá lopva,
Megy, zaboláz, nyergel, lóra magát dobja.

Ideát van a komp, hanem a révészek
Alusznak, az is még mind tennapi részeg:
Maga hát a kompot viszi által könnyen;
Csiga nélkül hajtá, hogy hamarabb menjen.

9.

Aztán neki indul Tisza-menti siknak,
Falu rajta sűrű, mint égen a csillag,
Magyaros a neve, magyar a ki lakja:
Nem irtotta még ki az Isten haragja.

Nagyfalu helysége nem igyenest délen —
Fekszik, hol a rest nap legutóbb kel télen:
Arra felé Miklós fékét kanyarítja,
Tudja már a Pejko, ha nem is tanítja.

10.

Szellő veri vissza sörényit a ménnek,
Jól esik az Toldi nehezült fejének:
Nem annyira bortól feje pedig tompa,
Mint a tegnapi nagy indulat elnyomta.

Csak a lehetetlent lehetne letetni:
Piroska személyét egy perczre feledni!...
Csak Lajos indulna hamar a táborral!...
Vigasztalja magát: «eh! kimegy a borral.»

11.

Hiszen el is szállott a borital gözi,
Roppant nagy egésség, nagy erő meggyőzi:
Mégsem szabadulhat Rozgonyi lányátul:
Akármire gondol, az is ott van hátul.

Ha csak a délibáb szűz fátyola legyen:
Már mintha Piroskát kivehetné ebben,
Mint mikor a fátyolt ő visszavetette, —
Oh, hogy a föld akkor el nem süllyesztette.

12.

Mérföldek azonban visszafelé futnak,
Tornyai, kastélyi eleven faluknak,
A falu jó népes, rajja pedig lépes,
Kicsiből, mint a méh, takarítani képes.

Toldi, lovát az nap pihenni se' hagyta,
Egyszer, puha fűben, féken, megkapatta
S nosza megint: hajrá! víz az inán csordul;
Mire a nap megszáll, Nagyfaluba fordul.

13.

Vele lakott másszor öreg anyja Budán,
De haza sovárgott, haza ment azután,
Nehogy elpusztúljon a vagyon és hajlék,
Mihelyest *György* úrnak halomása hallék.

Mert nem ada isten hosszú éltet annak,
Juttatta fogára erdei vadkannak,
Holló vájta szemét, farkas evé máját;
Jó anyja fogá fel kis anyátlan lányát.

14.

Hej! nem is álmodta a nemzetes asszony,
Hogy neki ez a nap ily örömet hozzon.
Ablak előtt ül, de onnan keveset lát,
Mindössze az udvart meg az aprómarhát:

Mert úgy vala e jó ősi ház kiszabva,
Úgy látta helyesnek, a ki helybehagyta,
Hogy sohse bámuljon országba-világba:
Nézzen, igaz bölcsként, befelé, magába

15.

Most az öreg asszony lódobogást hallott,
Szívébe azonnal nagy öröm nyilallott:
«Jaj! Miklós...» rebegé, s kiszaladt elébe,
Nem leli a rostély nyitját hevenyébe.

Szép Anikó meg' már, György eladó lyánya,
Mielőtt a sarkon befordulna bátyja,
Fut elébe, fut, fut; kengyelibe pattan,
S mint valamely ostor, csókja olyat csattan.

16.

Hagyta hugát Miklós játszani Pejkóval,
S indult anyja felé, köszönő szép szóval,
Megcsókolta elébb halavány homlokán
Még föl se' jutott a lépcső három fokán,

Mikor aztán fenn volt, lehajolt hozzája,
Amaz áldott kézre odaforrt a szája;
Édes anyja, szegény, kívül a ruháján
Csókolgatta fiát, szíve verő táján.

17.

Ekkor a nagy-házba mentek együtt, karon, —
Mondani sem szükség, hogy lett lakodalom!
Dehogy leli helyét Miklósnak az anyja!
Cselédnek is áll most pincze, kamra, konyha.

Bencze, a *vén* Bencze vala pinczemester,
Belőle ki is tört, hogy arra nagyon szer:
Úgy járt, ha borért ment, hogy ne kelljen várni,
S úgy hozza, hogy kétszer sohse kelljen járni.

18.

De maga koránsem iszik azér' sokat,
Forgatva fejében apai gondokat.
Iszik ő, mint szokta, búfeledés végett,
Vagy ha barátságból mutat emberséget:

De mikor sejté, hogy nincs semmibe' híján,
Enni avagy inni már senkise kíván,
Odaszólt fiának, egy buksi legénynek,
Toldihoz ők ketten a házba menének.

19.

S elkezdí: «Haóta én tudom az eszem,
Kenyerem ettől az öreg háztól eszem,
Rossz süheder voltam, kicsi mint az öklöm,
Jut eszembe: Toldon szántottunk, hat ökrön,

Ostoros én voltam, mer' apám az ekét...
De minek keríték ilyen nagy fenekét?
Hej! micsoda termés lett abban a földben:
Nem lát olyat ember mai szűk időben.

20.

Még akkor a szegény apám uram is élt,
Csakugyan Benczének hitták ő kigyelmét;
Én is, mikor ez lett (látom a bolondok
Czifra neven kapnak): Bencze legyen, mondok.

Nagy fiu; ehol van: gyere hé közelébb.
Szégyellős e' kicsit, mint fiatal cseléd.
Hej, nagy uram, tudja? jut még az eszébe
Mikor együtt mentünk a *király* elébe?

21.

Sokkal ifiabb volt a fiamnál kelmed,
De magosabb mint ő, jobban is megtermett;
Hányszor is elmondtuk azelőtt: no, ebből
(Kelmedet értettük) ember lesz, ha megnől.

Biztattam is: álljon katonának... vagy mi,
De az édes anyját nem akarta hagyni:
Pedig itt van! úgy van! megmondtam előre:
Lám no, milyen embert csináltam belőle!

22.

Ezt a fiut sem t'om mi a patvar lelte,
Katonának vágyik, vagy mi az eblelke!
Azt hányja örökké: nem leszek én paraszt,
Nem én, apám uram; elszököm ha maraszt.

Itt van, Nemzetes úr! azért hoztam elő,
Legyen hozzá kelmed igaz gondviselő,
Apja helyen apja, vezető vezére:
Isten is úgy áldja kigyelmedet érte.»

23.

Elmosolyodék az együgyű beszéden
S hányja-veti Miklós a dolgot eszében:
Elvigye-e Benczét? vagy jobb neki otthon
Az eke szarvánál, soh'se kóborogjon?

De Anikó Benczét egy asztali késsel
Lovagnak üté már három kis ütéssel,
Azután, kitörvén hangos hahotába,
Vonszolta magával a cseléd szobába.

24.

Ott egy avas szekrény minden zege-zugát
 Felhányva, előszed holmi viselt ruhát,
 Melyeket a bátyja, miután kinötte,
 Régen lehajított már annakelőtte.

Anikó mindaddig lim-lomola közte,
 Míg egy egész öltöt válogatott össze,
 Od'adá Benczének, ingyen, ajándékba,
 S biztatta, tanuljon bele mindjárt, még ma.

25.

Ezalatt aggódó szeme az anyának
 Meglátta, hogy örül fia szívéen bánat,
 Láta, hogy a jó kedv csak aranyfüst, melyen
 Átal-feketéllik gondja nem egy helyen;

Érezte is a bűt, mint érzi előre
 A seb, ha zivatar készül az időre,
 Vagy mint égi madár, mely pihenést nem lél:
 Oh, nincs igazmondóbb anyaszívénél, szemnél!

26.

Vállán göndörödő fürtjét simogatja,
 Mi baja? mi lelte? kérdezi, faggatja;
 Minden szava színméz: édes fia, lelke,
 Galambja, virága: mi baja? mi lelte?

Könnye is egy kérdés az elolvadt szemben,
 Csak szomorú hírt vár hogy alácsöppenjen;
 Rezgő szava, képe, test-oda-hajlása:
 Mind csupa szív, részvét, bizalom-forrása.

27.

Ezt látva, szivének ő se' parancsolhat,
És, mint olyan ércz, mely csak nehezen olvad,
Soká tartja magát, de ha olvad, ömlik :
Keserű érzésben Toldi előzönlik.

Odaborúl anyja szerető keblére,
Hajtja fejét élte kettős kútfejére,
Könnyez is, úgy tetszik, zokog is mint gyermek —
Már szégyen, avagy nem, embernyi embernek.

28.

S kezdé panaszkodni, a leánynyal hogy járt.
Toldiné a könnyét letörülte mindjárt:
Nem érzi, hiába! ezt az ilyen bajt a,
Ki hamar, vagy régen átalesett rajta!

S monda neheztelve: «Nosza, ne légy gyermek!
Azt tudtam... az ember gondol veszedelmet...
Nem a világ egy lyány, s van lyány a világon:
Terem az szebbnél szebb, mint rózsa az ágon».

29.

Toldi nem ezt várta. Hát baja csak *semmi*!
Szégyellte, hogy ilyen gyáva tudott lenni:
«Soha nekem! — mondá — ha aranyból lesz is,
Egy se', anyám, egy se'! elfeledem ezt is.

Csak én megin' egyszer csatába mehessek,
Kardot kavarintsak, szál-kopiát vessek!
Ha majd körülöttem harcziadó bömböl:
Mint a tavalyi hó, úgy kimegy eszemből».

30.

S mint a zimankós ég ha magát kisirta,
Szele is megfordult, felszakad egy tiszta:
Toldi az anyjának mutat olyan képet —
Hanem épen Bencze, az ifju, belépett.

Kard veri a czombját, vállát veri mente,
Kinyalva pogányul, csupa kész levente:
Megáll a keményen, mint egy mutatófa,
S rövid habozással így eredett szóba:

31.

«Vitézlő nagy uram, szépen megkövetem,
Egy sisakos bajnok, úgy látom idegen,
Odalent a hágsón kigyelmedet várja,
Hogy vele megvijon életre halálra».

Toldi legott sejté: «hogyan, a patvarba!»
Felszökik a mint van, szalad a pítvarba:
Hát csakugyan ott egy szörnyű vasas vitéz,
Vele a holdfényen viadalt állni kész.

32.

Látta ugyan Miklós, hogy övé a fegyver,
Anikó, a húga, hamiskodik evvel,
Iszonyú láncsáját balja felől tartja,
Villog a jobbában fényes erős kardja:

De azér' a szemét összerántja vadul,
Felgyüri az ingét, karja kiszabadul,
Rohan üres kézzel: megszalad az ellen,
Hármat lép, elesik a nehéz fegyverben.

33.

«Úgy kell! eben esett! köszülötte lyánya —»
 Kiált odafutván Toldiné, mert szánja;
 Fölemeli szépen, tizszer is megkérde:
 Nem fáj-e valahol? könyöke vagy térde?

Baj nincs: de van ebből sok tréfa, nevetség.
 Lesz mivel egymás közt eltölteni az estét;
 Anikó bátyját is tréfáiiba vonta,
 Ez azonban, titkolt nevetéssel, monda:

34.

«Nagy pajkos ez a lyány; veszedelmet érez:
 Ugyan anyám, mért is nem adod már férjhez?
 Vagy nem akad néki az egész Sárreéten,
 Ki legalább egyszer megverje egy héten?...»

Anikó bátyjára hamisan pillantott,
 Felkapta az ágyról a pihenő lantot,
 Busa szemöldökét ránczolva keményen
 Tiszta erős hangja így csendüle mélyen:

1.

«A mi lányunk nem eladó,
 Büszke, daczos, válogató;
 Jobbra balra pillogató,
 De a szíve színmutató;
 Nem eladó.

2.

Szeme nyájas, szava édes,
 Maga tetszős, bár negédes;
 Rád tekinthet, mosolyoghat:
 De azért, hogy törbe foghatd,
 Nagyon kétes.

3.

Hej! pünkösdi kis királyné:
Rózsa vagy-e? tulipán-é?
Rózsa vagyok, szűrő tüske,
Tulipán-szív nincs oly büszke
Mint a lányé.

4.

Jár utána gazdag fősvény:
Nagy szerencse! fele köszvény.
Jár szegényes, az nem kényes:
Majd megeszi, olyan — éhes:
Ott az ősvény!

5.

A deák ül könyve mellett,
Úgy bötüzi a szerelmet;
Lám az apród, ha nem ül is,
Százat szeret könyvnekül is:
Odább kelhet!

6.

Özvegy ember csak hitvány bor,
Eczet az, mi azután forr;
Minden zugban síró gyermek:
Dajkát keress, ne szerelmet,
Szegény jámbor.

7.

Hát te pánczél? párduez mente?
Van-e benned jó levante?
Jaj, ha volna, beh szeretném;
Ezer közt is szemem-szedném!
Ha lehetne.

8.

Egy van ilyen, az egyetlen,
Messzi tőlem, bár mellettem:
Könnyű nézni, megölelni,
De szeretni, párját lelni
Lehetetlen!

35.

Így ebben ez elmúlt. Így öreg éjfélig
Nyájason az időt hamar elbeszélik;
Édes övéi közt enyhül Toldi gondja,
Míg a rövid álom Piroskához vonja.

De korán a hajnal ébren leli másnap,
Búcsúzva, Budára ered útazásnak;
Követi sok «áldás», kíséri «szerencse»;
Utána poroszkál sárga lován Bencze.

36.

Lajos ezenközben, magyarok királya,
Hazaért, s a márvány palotában hála;
Esteli megjöttét anyjának izente,
Fáradt volt, lefekütt, magát kipihente.

De reggel az anyja' termeibe lépett,
Monda Piroskáról neki nyájast, szépet,
Leírta előtte, mint egy irott képet!
Már alig is várja, hogy lássa, Erzsébet.

37.

Hanem arról, a mi fiu-szívét nyomta,
Semmit is anyjának a király nem monda,
Sőt rejtli pirulva maga önmagátul,
Fátyollal eszében elleplezi hátul.

Az adót ellenben, császár üzenetjét,
Nem titkolja, se azt, hogy' látta követjét?
Látta gyalázattal, fogadta kevélyen:
Mire a királyné megindula mélyen:

38.

«S te nyugszol, a míg ezt meg nem keserüli?
Az *én fiam* e szót, Károly fia, tűri?
Szemeidben villám haragot sem látok:
Ily sértés... Iszonyú! ... Oh átok, oh átok!

Mért nem siketül már Buda harczi zajtul?
Mért nem kaczag a dob, trombita nem jajdul?
Egy óra gyalázat — ha ki abban fetreng...
Menj; vissza se jöjj míg hadi zászlód nem leng!»

39.

De csöndes erőben Lajos erre mondja:
«Hiszen ez szívemnek éj- e nappali gondja» —
S távozik anyjától fiui kézesókkal,
Ki soká jár-kei még elharapott szókkal,

Meg-meg is áll, bársony padlóját döbbenti —
Míg a szokott órát asszonya jelenti:
Akkor imádkozva borul egy fölkébe
S egyszerre buzgóvá esik alá képe.

40.

Király pedig otthonn beparancsolá most
Maga fő-deákját, Küküllei Jánost,
Erre levén a nagy leveles-tár bízva,
Hol az ország minden dolga le van írva.

És monda: «Se nappal ne nyugodj' sem éjjel,
Hányd az egész tárat nekem össze, szélylyel:
Vajon e szép ország — kiderül-e onnat —
Hogy adózott volna más birodalomnak?»

41.

Erre csudálkozva János pap elámul:
«Felséged e munkát rendeli tréfául,
Hiszen maga tudja, jobban akár nálam:
Holtig keresem bár, még úgy se' találom».

De Lajos nem tréfált, és komolyan szóla:
«Készíts nekem írást, bizonyosat, róla,
Eleitől kezdvén a fizetés dolgát:
Hamikor ez ország, vagy más neki, szolgált».

42.

Rendeli; egyszersmind parancsa kiméne:
Országá huszonnégy legidősebb véne
Budára begyűljön egy bizonyos napra:
Tisztelve megöszült fiak éltes apja,

Olyan, ki magas fő hivatalban forgott,
Nemes is, méltó is, érti is a dolgot,
Nádor vala, tárnok, avagy országbíró,
Vagy egyéb méltóság érdemivel bíró.

43.

János egész tárát teszi mindjár' tűvé,
Könyveit, írásit napokig betűzé;
Sok vala: átok s bűn nem emészté még meg:
Tanúi öröklött régi dicsőségnek.

Olykor mosolyodva tola egyet félre,
Egy-egy ének volt az, ama hét vezérre;
Bulcsu, Lehel, Taksony riadó csatái;
Béla, Dicső,⁴ László: magyarok királyi.

44.

Mikor aztán eljött az a bizonyos nap,
Mikor az írással készen leve a pap,
Mikor a huszonnégyszáz öreg is felgyüle:
Tanácsot, az ország nagyjával, üle.

Király a követnek először is intett:
Mondja el, a császár vele hogy bánt, mint tett?
Bertalan elmondá, (kihagyva belőle
Lajos anyját — így volt meghagyva előre.)

45.

S mint, ha sötét felhők gyülekeztek zordul,
Lassan elébb egyik vagy a másik mordul,
Azután a villám szeme itt-ott rebben,
Majd a tüzet, dörgést szaporázzák többen;

Egyszer összeszakad a nappal, az éjjel;
Ég s föld; zagyva sötét a vakító fénynyel;
Szél harsog, eső zúg; s mind e kevert hangnak
Tetején a villám ördöge sikkangat:

46.

Úgy, komoran gyültek, bal hír szele hajtván;
Komoran csüggének Bertalan úr ajkán;
Moraj, izgás támad; szem villog; az elme
Nem hiszi, és még vár több hihetetlenre;

Mikor aztán nincs több: egyszerre riadnak;
Kitör a düh: felforr könnye gyalázatnak;
Csörög a kard, s villan; kiki mind felkölt, és
«Bosszú! bosszú!» «Harcz! harcz!» vijjong az üvöltés.

47.

Lajos a zajt csendre intette kezével,
Elkésve ha rikkant még azután némely.
Megszégyelli magát az is, a szót félen
Harapva, lehúzza, süti fejét mélyen.

Akkor Lajos így szólt: «Hiveim! én értem
E zajból, mire kész haragotok értem:
De tanácsba gyűltünk, nem időtlen zajra —
Olvasd, pap, az írást, hogy kiki meghallja».

48.

S inte Küküllőnek keresztül a vállán.
Nagy hangon az olvas, háta mögött állván:
«Mi Lajos — így kezdé — Magyarok királya,
Levelünk rendében, bizonyos tudtára

Adjuk, egyetemben, kit e dolog illet,
Közel úgy, mint távol lakozóknak innét,
Bármi nemen, renden és karba' levőnek,
Valaki mostan él, s kik ezután jönnek.

49.

Károly cseh király és birodalmi császár,
Elbizva magát, hogy e hatalom rászállt,
Merészele minket alatta-valónak
Mondani, és nevét említeni adónak.

Mi azért elvégzők, hogy utána járunk,
Felhányattuk egész leveles nagy tárunk:
De sem ez az ország, sem régi királyi,
Soha nem voltak más' fizető szolgálai.

50.

Ellenben örökké nevezetes hírrel
 Ragyog amaz ősünk s híre eget ér fel,
 Kinek *ostora* két birodalmon zúgott,
 Adót neki önte Napkelet és Nyúgot.

Ennek örökségét mikor elfoglalta
 A Hét-magyar, azt is mindenki uralta:
 Említsük-e Árpád fejedelmet? Zsoltot?
 Taksony avagy Dicső fizettek-e zsoldot?

51.

Sőt érezte bizony két birodalomnak
 Veséje, hatalmát Vérbulcsu-, Botondnak;
 Hallotta remegve Lehel adáz kürtjét,
 S ontá lábaihoz aranyát ezüstjét.

Kérdje meg a császár, kik előtte régen
 Ültek — Lajos, Konrád — birodalmi széken;
 Maga Henrik, Ottó árnyéki felelnek,
 Győzve is irtódzván nevére Lehelnek.

52.

De szilaj erőszak idejét ám hagyjuk,
 Nem vala Istennél igaz áldozatjuk:
 Hanem István, István, magyarok szent őse,
 Nem volt-e hatalmas, maga-ura ő se?...

Hadaiban félték, s midőn köte békét
 Tisztelve keresték jobbja szövetségét,
 Amaz áldott jobbét, mely koronát szerzett
 S mely, mint birodalma, rohadást nem szenved.

53.

Igaz ugyan, pártos napjain a honnak
Kiveték a hálót, a melyet rég fonnak,
De bevonák ismét idegen császárok:
Gyalázat, nem egyéb, szálla bizony rájuk.

Péter is, az első, megfizeté drágán:
Szeme tündér fényén, és élte világán;
Salamon is, a ki árúba vetette
Maga szép országát: lakola érette.

54.

Nem szolgált a magyar soha még hűbért is,
Ha csak egy kopját is, de csak egy fillért is;
Királyait önnön hatalomból kente
Mióta király lön amaz első szente.

Imhol, Károly atyánk esete nem régi:
Csupa egy szóért majd megrendüle széki:
Maga ő sem kellett, «a pápa kezéből»,
De kellett, szabadon, magyarok szivéből.

55.

Mi tehát — így végzé — ennek igazára,
Hadd tudja meg a cseh magahitt császára,
S megtudja, jelenben vagy sok idő telve,
Körül a világnak minden fejedelme:

«Aduk Budavárott levelünk, négy héttel
Pünkösöd napja után, királyi pecséttel,
Hogy az Üdvösségtől, ezeren kezdendő
Háromszáznegyvenhét vala az esztendő.» —

56.

Ekképen az irás, magyarul s deákul,
Megvala szép rendben; tanubizonyságul
Hogy Lajos a békét igaz okért bontja;
«Helyes! helyes!» «Úgy van!» kiki tüzzel mondja.

Ez nem elég: most az élő tanuk jönnek,
Ritka jelensége a huszonnégy főnek,
Hattyu fehér haj mind, vagy letarolt üstök:
Kiket, imádkozván, meghitel egy püspök.

57.

«Isten úgy segéljen s végnapodon Fia
Előtt úgy támadjon melletted Mária;
Úgy szóljanak érted Isten minden szenti;
Magul-magod úgy ne szakadjon s veszssen ki;
Isten színét úgy lásd; föld úgy ki ne vessen;
Amaz örök pokol úgy el ne temessen!
Úgy szörnyü halállal lelked meg ne haljon:
A mint igazat szólsz nekem: *arról, vajjon?*»

58.

Itt azután kérdést János teve sorra;
Feleltek a rezgő szavu vének arra,
De megerősíté hangját kiki mostan,
Hogy az igazsághoz méltóbb legyen a hang.
«Tudja-e a tanú?» Nem tudja! nem, egy se,
Hogy a magyar lett vón' bárki hűbéresse;
— «Tudja-e a tanú?» Mind tudja bizonynyal,
Hogy semmi köze nincs a birodalommal.

59.

Erre megint ötven nemes úr felállta,
Ott, a feszületre, kész hitet ajánla
Üdvöt kárhozatot fejeikre vévén:
Hogy *igazán eskütt* ez a huszonnégyszáz vén.

Mind e bizonyosságot írásba szerezték,
Azután szép renddel a tanácsot kezdék,
Komolyan és bölcsen végezve iránta,
A hogy a tárgy, a hely, a személy kívánta.

60.

S abba' maradtak, hogy oda fel Trencsénhez,
Mint legközelebb a Morva határszélhez,
Vértanu szent Lőrincz napra hadat járnak,
Ellene indulván cseh király császárnak.

Ezzel odahagyva fejedelmök házáat,
Hordják szélyel a hír dagadó kovászát,
Meggél az egész hon nagy haragos harczzal,
S vérben lemosandó nemzeti kudarczzal.

61.

Toldi is őrt állván az nap ura mellett,
Nagy mérges kelevény szívére szökellett,
Alig-alig fojtá dühe kitörését,
Tömve, repedt várként, indulati rését.

Győzte magát mégis. De mikor elmentek,
Fel a király elsőbb, és szélyel a rendek:
Toldi nem állhatta, s követve királyát
Megereszté a szó s türelem zabláját.

62.

«Megyek én, hadd menjek! nincsen maradásom :
Éhezi a szemem, hogy cseh ebet lásson,
Holtra tudom nézni, hadd legelem őket!
Hamar a zsengejét! nekem az elsőket!

Én fussak előre, csatázni, bitangra;
Én legyek a vészkürt, a trombita hangja;
Leszek én tűz, sáska, istennyila, hóhér —
Követem Felséged a goromba szóér'.

63.

Csöndesen a király megszólala: «Miklós!»
És mint paripát mely bokros avagy csiklós,
Várta hogy a vérhab telijét elfújja;
Szünet után: «Miklós!» monda neki újra.

Toldi, nevét hallván (nem tudja mi végett):
«Parancsoljon uram — felelé — Felséged!»
Úgy csillapult vére lefelé azonban,
Mint az örök csepp hull nagy üres barlangban.

64.

«Toldi *fiam*,» kezdé a király harmadszor,
«Tudom én, ember vagy a hol ember harczol;
De ha egész harczot *egyedül* kén' állnod:
Meg tudnád-e, felelj, védeni királyod?»

Miklós bizonyítá: száz élte ha volna,
Százszor a királyért örömet meghalna.
«Nem a halált kértem, az utolsó bérünk» —
Monda Lajos «azzal ne siess: ráérünk.

65.

«De ha, teszem, volnánk nagy veszedelembe',
Csak te meg én, haddal körülállva, szembe',
Vagy lesbe kerülnénk, vagy rabul esném én,
Idegen országban, te szabadon lévén:

Bíznál-e, fiam, hogy magad' is kivágod,
S kettőnk erejével menekül királyod,
Legalább míg jőne a ki segítyt hozzon?» —
Hallgatta egyikissé, s mond a lovag: «Bizom.»

66.

«Úgy hát, legyen e szó — mintha nem is élnél
Többet is erről majd hallani Trencsénnél.
Addig, ha dolog kell, adok azt is: nyergelj,
Ott a Szilágy, a Nyir, Máramaros, Erdely:

Szedj hadat, önkéntest, a király zsoldjába,
Válassz a legények színébe' javába',
Eregesd falkánként trencsényi vidékre,
Magad is, Lőrinczkor, odajöhetsz végre.»

67.

Toldi sisakhoz kap hirtelen e szóra,
Megvakarná fejét ha nem aczél volna;
Szeretne bizony már csehet ölni, enni:
De király parancsa: azaz így kell lenni.

Biztatja különben fejedelme titka,
Táplálja előre harczy kaland, ritka; —
S legalább, míg felhajt hét vármegye népét,
Rozgonyi Piroskát elfeledi végkép.

NEGYEDIK ÉNEK.

«Meghigyétek ti ezt tizenegy királyok!
Agyatokban rontom arany koronátok,
Uratokat Lajost ha jól nem szolgáljátok.»
Ilosvai.

1.

Költözik az ország Trencsénhez azonban,
Virága, vitéze útra kel, uton van;
Megereszt minden vár, minden megye, város:
Bajnoka bokrétás, csikaja csótáros.

Fogadó lett háza minden üdösb vénnek:
Foly a bor egész nap, a lakoma, ének;
Csapat este-reggel a csapatot váltja,
Hírt hall, üzen tőlök, biztatja, megáldja.

2.

Költözik elvégre Lajos is Budárul,
Hajnalban az udvar kapuja feltárul,
Nagy szekerek, hintók szakadatlan mennek,
Estve nem, éjjél ha, veti végét ennek.

Bámul az egész nép: soha ennyi pompa!
Indul koronázni? vagy lakodalomba?
Soha ily készüllet; málha, cseléd ennyi!
Hadba nem így szokott Lajos király menni.

3.

Aranyos hintónak se szeri se száma,
Húzza hat egy-szín ló, ragyog a szerszáma,
Rakva *olasz* néppel merevül, bak, csatló,
Kocsist (olasz az is) hármat ural hat ló.

Minden koci élén, mint valamely dőre,
Gém-lábu süheder kengyelt fut előre;
Tarka, harizsnyás báb — tetején nagy toll van —
Az inas; magyartól ki se' telnék olyan.

4.

Hát vezeték-lónak mily hossza lesétál!
Szügyét veri czafrang, czombját veri csótár,
Liliomnak, strucznaк vagy on ottan bőve,
Forgóba szorítva, vagy ezüsttel szöve;

Némely ki se' látszik fényes aczél meztől,
Láncz-szem takaróján sok ezer nap rezdül
Mint a habon, melyet szél riogat hegynek;
Két-három inas tesz szolgálatot egynek.

5.

Málhás szekerektől csörömpöl az utcza,
Festve azon is mind a király nagy struccza,
Megrakva — ki tudja? eleséggel, borral,
Többet alig visznek egy egész táborral.

Hét ló van előre; kettő, kettő, három;
Kocsis a gyeplőnél, kocsis minden páron;
Lerakó, felrakó, tengely-emelintő:
Tán kiabálni is kell oda léhűtő!

6.

Maga Lajos király indul ebéd tájon,
Nem oly puha vitéz, hogy kocsiba szálljon,
Holdas arany-pejjét lejtve koczogtatja;
Utána kevés, de ragyogó csapatja.

Levelét némelynap megírta előre,
Viszi gyors száguldó, viszi nyakra-főre,
Ravaszúl ezt írta cseh király császárnak,⁵
Sorai azóta Prága felé járnak.

7.

«Vettem édes bátya, nyájas üzeneted,
Melylyel szeretetből szemeimre veted,
Hogy noha szomszéd is, ifiabb is nálad,
Még látogatásra be se' néztem nálad.

Így mondá követem. Igaz is, megvallom,
Magam is egy kissé nehezen átallom:
De a fiatal vér... s fejedelmi gondok...
Elegendő mentség, egyebet nem mondok.

8.

Most, hadaim vévén Trencsin alatt szemre,
Látogatást tenni esik ott kezemre,
Közel a határszél, egy iramat Prága,
Ha szabad járásom lenne az országba'.

Küldj hit alatt erről levelet pecséttel;
Nem megyek én haddal, csak udvari néppel
S a mi ajándékot viszek innen terhül;
De fogadd: hogy senki hajszála se' görbül.»

9.

Melyet elolvasván háromszor is a cseh,
Soha el nem tudta gondolni, hogy' értse;
Hogy valami fortély, azt érzi, gyanítja,
De sehol nem leli merre van a nyitja.

Követi Lajosnak üzenetét szebben
Adták volna elé? — nincs lehető ebben:
Hisz' azok itt is már pattogni merének,
Otthon dicsekedve még többet beszélnek.

10.

«Párbajon — úgy mondák — életre, halálra,
Kiállani készek, bizonyos órára,
Velem, a császárral!... vagy a kit a rendek
Közül a képemben arra jelölendek;

Vérrel az özvegyről e nevet lemossák,
Addig is orcátlan, agyafúrt hazugság —
Így!... Haza kergettem. De Lajos ekképen
Nem is írhat ám most... hanemha féltében.

11.

Félni — lehet az is; de nem úgy mutatja,
Hallom is, írja is, hova gyűl csapatja:
Kire gyűlne ottan?... S én, a mi cseh népe
Van a cseh királynak, elküldtem elébe:

De mi az?... a főrend lágymelegen buzdul,
És a birodalom csigalábon mozdul:
Netalán csuffá tesz Lajos addig, tartok...
Heh! gyűlésbe, urak! lássam mit akartok.»

12.

Monda, nagyot szökvén az utóbbi szóval;
S miután Prágába, a hét választóval,
Már a fejedelmek be valának gyűlve:
Rendeli, a tanács nyomon összeűlné.

Össze is ült: három fejedelmi érsek,
Vele négy választó; ezt nevezem hétnek;
Tizenegy mindössze, papi és világi,
Ennyire a császár maga pótolá ki.

13.

S kezdi sötét színben ecsetelni Károly:
Micsoda felhő kél a magyar határrol,
De nyilak felhője, kopiák villáma,
Csorda szilaj vadnép számnélküli száma,

Ki se istent nem néz, se emberi törvényt,
Csecsemőt anyjából kihalás gyönyörként:
„Jusson eszetekbe Attila és Dzsingis:
Uraim, ha késtek, oda jutunk mink is!”

14.

Nem lepte ijedség a többiek arczát,
Ismerve Lajosnak lovagias harcát.
De felállott egy, a Rajnai választó,
S monda: „Uram császár! a veszély borzasztó:

De hogyan segítsünk, mi, kiket elnyomnak,
Kik *támaszi* volnánk a birodalomnak?!

Legyünk fejedelmek, ne koronás árnyék:
Úgy birodalomdra aranyidő vár még.”

15.

«Helyes! azt akarjuk!» az egész rádörgi,
S folytatja nevőkben ime Brandenburgi:
«Legyen, azt kívánjuk, a fejedelemség,
Mint maga a császár, sérthetetlen fenség;

Pénzt verjen, zsidó-bért, vámot, adót szedjen,
Pénzér' szabadalmat, jogot ő engedjen;
Pöreit császárhoz föl ne vigye senki;
S firól-fira szálljon e hatalom rendi!»

16.

«Jó, jó!.. adok írást — Károly emígy szóla —
Akar *Arany bullát*, ha időm lesz, róla:
De most, riadalmán ily szörnyü veszélynek,
Mi helye, mi sorja efféle beszédnek!

Hadait Főnségtek bizony inkább hozza,
Repülő parancsit küldje hamar, ossza,
Seregét indítsa, ne lovon, de szárnyon:
Hogy a birodalom gonoszúl ne járjon!»

17.

Fogadák is, tél-tul. Ekkor, a levélnek
Alatta mi lappang? róla mit ítélnek?
Kérdezi a császár, — mi lesz foganatja,
Ha a szabadjárást ő hitre megadja?

Nagy kő vala ez most mely közibük dőle,
Beszédök folyama ágra szakadt tőle,
De kerülő úton összesimult egyben:
Hogy semmi veszélytől nincs félni ok ebben.

18.

— Hátha meg is békül — már szinte könyörgi —
 Minek ide aztán hadainkat törni? —

Idézve jelent meg — fel marad ez róva —

Ő hoz *ajándékot* — mi vesszük *adóba* —

«No! az ajándékban sohse' láttam rosszat,
 Szól Károly, — a mily dús, keveset nem hozhat:
 Hadd jöjjön! igyekszünk cselt hányni a cselnek,
 S miénk az erőszak, ha fölingernelnek.»

19.

Alázatosan egy fejedelmi érsek

Monda: «Uram császár! nehogy olyat értsek:

Hogy, ha magát *foglyul* kezeidbe adja,

Felséged a hűbért vele *megíratja*.»

«Nem, atyám! mond Károly — shunyorogva intett —

Eszembe se' ötlik, ha te nem érinted;

De köszönöm a szót, s ha egyéb nem használ...

A többire nézve... úgy-e feloldoznál?»

20.

Nem felel az érsek; szeme alig nyitva

Forgatja hüvelykét, mintha gombolyitna.

Immár a tanács is eloszlni készül,

Menet ily szók esvén e mai végzésrül:

«Adsz *Te* hadat? én nem, Főnséges barátom,

Míg az arany bulla betűjét nem látom.»

Nincs is egyéb válasz az ilyen kérdésre:

«Én nem adok: hát *Te*?» «Én sem adok; én se.»

21.

Mire Lajos király odaért Trencsénhez,
Császár feleletjét már vette kezéhez:
Maga, népe bátran jöhet-mehet, írja;
Vendégül az «édes öcsöcse urát» hívja.

Mindjárt is a várban, mihelyest megszálla,
Titkos hadi tanács gyűlkeezett nála,
Benső, bizodalmas nagy urak, vitézek,
Kiket a tollamra dicsekedve vészek:

22.

Négy Laczfiak: Endre, Mike, Mihál, István;
Kettő Hedervári: Kont, a nádorispán
S Lőrincz az idősebb; nagy Garai, Bebék,
István, György, -- s Druget, a legeleit tevék.

Jó Lökös Bertalan Péterfi Tamással,
Giléti, Szudár György ültének egymással;
Szécsi van egy, Miklós; Kanizsai Lőrincz; —
Te pedig, jó Toldi, a kilincset őrizd!

23.

Monda Lajos: «Már én, uraim, vitézek!
Prágában a császár szeme közé nézek.
Hivat, idéz, bosszant, csúffá akar tenni:
Szégyen volna nekem oda el nem menni.»

Az urak rádörgék közül-akarattal:
«Igen uram, Prágát mi beveszszük haddal!»
«Nem úgy!» a király mond — «hiszen az nem virtus
Másféle kalandnak terem ott a mirtus.»

24.

Akkor előadta levelét s a választ,
Meg, hogy Prága alá sereget nem fáraszt,
Valamíg császárral maga nem áll szemben :
Vér se' foly, és *meglesz* — vagyon oly hiszemben.

Elszörnyede mostan az urak legbátra,
Csak Toldi veté a kaczagány-bőrt hátra,
Fölemelte öklét s hármat előlépvén
Beleszól : «Mit féltek? én leszek ott, én, én!»

25.

Toldi sem üzvén el az urak félelmét,
Jobban kifejezte Lajos egész tervét:
Hogy' akar bémenni, micsoda pompával,
Társzekerek, hintók, inasok számával;

Minden inas, csatlós, peczérje, lovásza,
Kocsi-, szekérhajtó, — igricze, solymásza,
Palotás, pohárnok, kamarás, asztalnok :
Lészen, *olasz bőrben*, egy-egy magyar bajnok.

26.

Málhát visz, ajándék ürügyén, roppantat, —
Gúnyszót a királyra hisz' Prága se mondhat,
Hogy üresen jár, mint valamely kóborgó:
Kell sok edény, szekrény, göngyöleg és hordó.

Ezeket ha réven, ha eresztik vámon
(Császár ajándéka: nem veszik azt számon):
Fegyver is, a mennyi oda kell, bejuthat; —
Szerencse továbbá jelöl aztán utat.

27.

Tetszősb vala már így a fiataljának,
Ingerli vad íze a szilaj tréfának;
De a ki üdösebb, egyre fejét rázza,
S Hédervári Lajost ekkép zabolázza:

«Megkövetem szépen: tudja-e Felséged,
Hogy a cseh király hitt vala, mint *vendéget*:
S ha Te alattomban így ellene törnél...
Árulás ez, uram, a magyar embernél!»

28.

«Tudom, apám!» szolt ő, — szeme lángot vetve —
«Ne tanítson engem senki becsületre!
Tudom azt, és többet: követem meghozta:
El akarnak fogni, áruló a *gazda*:

Ott leszek! ám fogjon! Birkozom egy csehvel,
Kardra, ha kell, mindig; de ~~ha~~ cselet sző, csellel!
Tudom én!... s magukkal etetem meg főztök:
Koronázott kémem ül nekem ő köztök.»

29.

Tapsola rá Toldi, az urak is többen, —
Fejüket a vénnek lesüték féltökben,
Most látják, hova megy: bizonyos veszélynek!
De tanácscsal jobban ingerleni félnek.

Daliáit — kéri — jól megválogassa,
Maga Toldi légyen a király inassa,
Soha szent személyét ne bocsássa tágon:
Felel érte mind ez, mind a más világon.

30.

«Csak ide kell bizni! ide rám kell hagyni!
Itt ez a nagy kövár: én is leszek annyi —
Több leszek: a vár is, meg az őrség benne»
Mond Toldi — «a volna csuda, ha baj lenne!»

Ezután a névsort válogaták össze:
Ki legyen olasznak, hány legyen öltözve?
Ki meg a kíséret? ez is a javából;
S micsoda mozgással segítsen a tábor?

31.

Ottan Apor-Laczfít mind az egész hadnak
Javalák, az Endrét, országos hadnagynak
S nevezé a király maga személyébe',
Útasításul ím ezt szabva elébe:

Két nap egérutat a királynak adjon,
Hogy Prága felé az jó messzi haladjon:
Azután törjön bé egyenest Morvába,
S azt nézze: mely úton legközelebb Prága?

32.

Így az egész tervet (de nem ennyi szóra)
Hajnal hasadásig szedik ott apróra:
Hogy, mint legyen... ez szaz... ha így, ha úgy üt ki..
Meglátjuk a sorján, minek írjam itt ki.

Teszik az indulást holnap éjjelre:
Akkor a leventék gyűljenek egy helyre,
Hol az olasz gúnyát kiki majd felölti.
Levelét azonban a király szétküldi.

33.

A budait mondom: miszerént tudhassák
 A római pápa s többi hatalmasság,
 Hogy Lajos a békét milyen okért bontja;
 Követ viszi szélyel, szóval is elmondja.

Másnap egész estig a daliák lelkét,
 Erejét, virgonczát szemem kiszemelték;
 Kész vala mind rögtön, s alkonyodás tájba'
 Öltözni begyűltek a nagy palotába.

34.

Nem esett ám könnyen olasz öltőt venni:
 Csat, peczek és füző, kapocs - - ajj! mennyi;
 Ki elől, ki hátul hányféle hasíték!...
 A király szolgálai végre kisegíték.

Egymásra nevettek a bajnokok aztán,
 Hol erre, hol arra ujjal mutogatván;
 Maga Toldi, ámbár szíve zokog jajtól,
 Nem óhatta magát egy szörnyü kaczajtól.

35.

Végig nézve magán: «terem-uccse!» mondja,
 «Megijed az ember, meztelen a czombja;
 Se neszi se hangja léptiben a nyomnak:
 Macskának való e ruha, vagy asszonyinak.»

S összeüti sarkát, szár-élire csattant:
 Sarkantyu se csördült, harizsnya se csattant;
 «Ne bomolj!» kaczagtak a többi vitézek,
 De még másnap is ám, ha Toldira néztek:

36.

Másnap ebéd tájon Karpát hegyek ormát
A falka elére s látta zabos Morvát;
Iszonyú hűhóval a szoroson mennek,
Mint málhavivői nagy fejedelemnek;
Kocsis az ostorral pattogat és kongat,
Ki elől, ki hátul csatorál, kurjongat;
Mennek, elakadnak, összecsoportoznak:
Csupa rendetlenség a mi rendet hoznak.

37.

Mindez azért történt, hogy hallja meg a cseh,
S király jövetelét, ha van ör, jelentse;
Volt is, ugyan volt ám! sok is a dicsőség!
Ott várta Lajost már a *tisztelet*-örség —
Legalább négyannyi mint a király népe;
Telik a hintóknak utána, elébe,
Marad oldalvást is ragyogó láncsákkal;
Megelégedtek vón' fele barátsággal.

38.

Titkon a magyar most egymásra tekinget:
Viselnek alul mind sodros aczél inget,
S fegyverre mi volna szekerekről kapni?
Ennyi csehnek ott-helyt zöld fűbe harapni?
Toldi, hogy a Felség akaratját értse,
Odaság; de az mond: «Nem! a világért se!
Megtiltom! a szót is, nemhogy az ily harczot;
Mutasson előttök kiki nyájas arczot.»

39.

Így hát azon egy nap haladának békén,
Keveset ád a cseh olaszos vendégén:
Látja, mi had sincsen, csak udvari renyhe,
Valami szorosan rájok mit ügyelne.

Kezdték mutogatni, inteni távolról,
Kocsis a szekérről, cseh vitéz a lóról,
Mint az, ki a nyelvet nem érti; való is:
Mind olasz a csehnek még a magyar szó is.

40.

De kivált az olyan szekereket dongják,
Honnét kihalálnak borral tele dongák,
Mert ez ital Károly cseh hegyein ritka,
Termeszte idővel, most még csupán itta."

De azért a csehek, mi van abban, tudták,
Nyujtogaták is rá a nagy Ádám-csutkát;
A magyar ellenben rázta fejét: nem! nem!
Szomjukat ingerlé folytonosan e «nem».

41.

Végre a királynál a magyar leventék,
Mit mivel a borra a cseh, bejelenték:
«Jól van! igen jól van! nem kell nekik adni,
Hanem egyet szépen velök ellopadni.»

Mindjárt is, etetni mihelyest kifogtak,
Álomra ledőlván, ügyesen hortyogtak,
Egy öreg hordóval a csehet ellesve:
No hisz' elég is lesz nekik az ma estve!

42.

Másnap is úgy történt, harmadikon szinte,
S mindennap. Soh'se volt ilyen útjok mint e:
Lajossal ez a had elmenne világra; —
Hanem immár itt van tornyos erős Prága.

Őrség a kapuban váltakozik újjal,
A régi dicsekszik, mutogat is újjal —
S elmondja, kit úton-útfelen találhat:
Mily drága dolog e mostani szolgálat.

43.

Mint egy csillagos ég, Lajos ott beméne,
Urai, szolgálai, sok hintaja, méne;
Álommal ez a fény, e pompa határos,
Csupa nyitott szem, száj mind az egész város

Vala ott császárnak szép nagy palotája,
Odaszállt Prágában magyarok királya,
Mivel maga Károly fent lakik a várban,
Szellősb neki ottfenn, kellemesebb nyárban.

44.

Parancsot a császár, s ada engedelmet,
Fogadni Lajost úgy, mint nagy fejedelmet,
Hogy mi hadat sem hoz, eleve is hallván,
S az ajándék hírét maga megsokallván.

Mérföldnyire immár a harangok zúgtak,
Lobogó zászlóktul lombosok az utak;
A prágai érsek szót-szólva fogadja,
A város, a czéhek, a helyőrség nagyja.

45.

Kiket illendően elfogadott, s mára
Szólít Lajos egy kis esti lakomára.
Sűrögnek azonnal tisztjei, szakácsi,
Versengve a nappal ragyogó bográcsi;
Arany-ezüst tálak, evő-ivó szerszám,
A társzekerekéből, nem száz, de ezer szám,
S inyre való minden drága készületnek
A java — burokból onnan kiszületnek.

46.

Kapuzárás elmúlt: börtön erős Prága;
Benne Lajos király, mint egy kaliczkába';
De azért vígan van — mire is gondolna! —
Mintha eszem-iszom, puha ember volna.
Császárnak azonban ezt is bejelenték,
Miben leli kedvét a fiatal vendég,
Hogy' kivan és mulat prágai urakkal:
S követét küldé rá izenő szavakkal:

47.

Hallja, megérté, hogy magyarok királya,
Mint már szófogadó fia és szolgálja,
Helyt-állani jött a birodalmi széken,
Adaját is hozva, melylyel adós régen.
Idején hát holnap, ha meglátogatja,
Császár a Hradsinban kegyesen fogadja,
Mint hűbér-fizető fejedelmet illik —
Vagy Prága előtte soha meg nem nyílik.

48.

Míg a lakomán ezt a követ elmondta,
Lajos, foga gyöngyét ajakába nyomta;
«Jól van; igyál hát rá!... bort adjatok ennek!
Hisz' nem azért jöttem, hogy meg ne jelenjek.»

Toldi a markába nyom egy arany kelyhet,
Nem birta, nehéz volt, úgy tartani kellett,
De azér' meghúzta, tetszett a jámbornak,
S «brr!» mondá ki nevét magyarúl a bornak.

49.

Jó; a követ elment. De nem is ment több cseh
Akkor egész éjjel haza onnan egy se':
Magyarok a tisztos cseheket leítették,
A mint poharazva sarokba szoríták.

Magok úgy ittak, hogy baja egynek sem lett,
De azért mind részeg a cseh barát mellett,
Ki józanon addig nevette, kaczagta
A magyart, míg elnyúlt, padon vagy alatta.

50.

Kívül is azonban furcsa dolog történt:
Úgy volt kicsinálva, s úgy fordula önként.
Sorral a nagy hordók prágai piarczon
Álltak szekerestül, mint ágyuk a harczon.

Bámulta özön nép: szerencse, ha látták,
Legtöbbje bizony csak szomszédai hátát, —
De a mulatságra mégse' panaszkodtak;
Azután egyenkint haza álmosodtak.

51.

Ám a vitézlő rend, a ki kivált egyszer
Nyelvét belemártá, nem érte meg ezzel:
Legelőbb is jöttek a reggeli örök,
Atyjafiát a bor kívánta belőlök.

Mint legyek az édest, virágot a lepkék,
Hessentve, riasztva, tömegesben lepték,
S pajtáskodva, ki, hogy': kacsintva, jelekkel,
Tudtul adák nyilván, hogy már bizom' *e kell!*

52.

Tette magát, adna az *olasz*, de nem mer,
Míg a palotából útasítást nem nyer,
De nyomon bekülde némi követséget,
S jött egy aranyos tiszt csakhamar e végett.

«Magyarok királya» — szóla magok nyelvén —
«Cseh vitéz bajtársak, titeket kedvelvén,
Egy-egy öreg kupát adat egy személyre;
Igyatok, hogy megjöjj, az egészségére.»

53.

Nosza sisakkal mind kupa helyen kéri.
Gyomra kívánságát a fejéhez méri,
Mint a feje, nem fél annyi csomó bortul,
Sőt kétszer is aztán, háromszor is fordul.

Híre fut azonban, a ki jöhet jó is,
Elküldi sisakját kapunálló őr is;
A tisztje? ... az alszik benn a palotában,
Lehordva saroglyán, hús pincze szobákban.

54.

Majd Prága vitézlő czéhei sem hagyják
Részöket, — ők látván el az őrség nagyját;
Ötvösök, ijgyártók, varga, szabó jönnek,
S vaskos daliái a nehéz pörölynek.

Ezeket a bajnok tüzi nevetségül:
Szabó nem szabadúl mekegő hang nélkül,
S kire a mi csúfság volt a lovagkorban; —
Hanem egy kis tréfa elcsúszik a borban.

55.

Késő éjszaka már nyúlt kora reggellé,
Vastag sűrű fátyla áttetsző lepellé,
Mikor elnémultak Prágában a gajdok,
S fegyverre szökellett minden erős bajnok.

Arczukat ingerlő hűs levegő hatja,
Születik pánczélon egek új harmatja:
De belől izzó-szén levegőt lehellnek,
Tüzel a szem, s magva dörömböz a mellnek.

56.

Mint, ha rékedt zugból hegyi pára följön,
Köd oszlopa végig hentereg a völgyön,
Nyoma sincs, zaja sincs; csak az árnya mélyed,
Teszi éjszakábbá, hol elmegy, az éjet:

Nyomúlnak előre a magyarok csendben,
Fekete foltonkint, katonás zárt rendben,
A merre vakabb és néptelen az utcza;
Vezet egy-egy falkát jártas kalauzza.

57.

Legelőbb a város kapuit elállják,
 Hol az őrállókat mind fekvé találják,
 Kötözik a lábát és kezeit össze,
 Noha részegség már jobban lekötözte.

Ébren ha vagy egyet dülöngeni lelnek,
 Veszik azt is közzé meredő fegyvernek,
 Száját tömi foszlány és józan ijedség,
 S elhajtják, hogy az őrt őrzet alá vessék.

58.

Mint akna ha készül lobbantani várat;
 S földben a tolvaj tűz hinte gyökér-szálat,
 Azután csend áll bé, iszonyú míg roppan,
 Ki veszni fog, nem fél, ki öl, az fel jobban:

Magyarok, húzódván kiki a tett helyre,
 Fojtott pihegéssel úgy várnak a jelre:
 Oly tréfa ez, a mi ha sikerül, játék;
 De ha nem: vérontó eleven mészárszék.

59.

Ott nagy riadásra jó Prága fölébred,
 Bösz harcz kiáltás veri föl a népet,
 Recsegő rézkürt hang, ropogása dobnak,
 Mit falai százszor ide-oda dobnak;

Ablak alatt száguld a csata vad ménje,
 Ütközik a szembe láncsa futó fénye:
 Jaj a halló fülnek! jaj a látó szemnek!
 Oda vagyunk! végünk! vége ma mindennek!

60.

Futkos az örült nép, egyingben, ijedten,
(Nem ember az ember mikor öltözetlen),
Javait, féltőjét utczára kihordja,
Önnön akadályát czipeli mint hangya.

Összecsap, órijássá, ez az egyenkinti
Rémület, és a bajt arányba' tekinti;
Dagad a hír: «kapu oda van! nincs mentség!
Sehol egy védő kar; özön az ellenség!»

61.

Sokasítja számát a magyar is önként:
Itt terem, ott terem, futosó mennykőként,
Gyalogot megsarkal, hadonáz gerelyje,
Hogy az ijedséget táplálja, növelje.

Rabol is: a hurezolt holmit lerakatja;
De a vérontást csak igéri, mutatja, —
Hanem a hír jajgat más, távoli vészről:
Pusztára legyilkolt egy-egy városrészeiről.

62.

Kegyelem-zászlót tűz minden ijedt asszony,
Lepedőt vagy abroszt fut hogy kiakaszszon:
Egy ruhaszáritó most az egész Prága,
Szedi a nép össze, a mi féltő, drága.

Hősei, ébredvén, mámorosan búnak,
Teszi magát némely, nyomorék- s bárgyúnak,
Ki paraszt gúnyát vesz, ki tépi magárul,
A mi vitéz embert diszít, vagy elárul.

63.

Nem juta hirmondó e felől a várba,
S oly távol esik, hogy nem hat oda lárma;
De Lajos mond bölcsen: «Nagy ideje mennünk;
Pütkösdi királyság e mi győzedelmünk.

Ha kijózanodnak félelem- és borbul,
Bizony egész Prága szembe reánk fordul
Mihelyest eszmél, hogy seregünk maroknyi:
Addig kell e dolgot magyarosan fogni.»

64.

Mig szóla, felugrott szögsárga lovára,
Nyusztos, arany mentés kíséret utána,
Bélelve a dolmány szemezett pánczéllal,
Czifra hüvely tömve dömöczki aczéllal.

Jó Toldi se' hagyja tollas buzogányát,
Királynak viszi, mint inas, írományát:
Göngyöli a furkót redves kutyabőrbe,
Öklömnyi viaszak csüngvén ki belőle.

65.

Hát látják, miután a kapuhoz értek:
Zárva maradt; nincs kulcs; lakatja temérdek:
Feszíti belőlrül vasheveder s szálfá,
Nagy kalapú szeggel hozzá kalapálva.

Toldi leszáll, nézi: «hadd emelintem meg!»
Alászegi vállát egyik szelemennek;
Ropog a kő, a vas; roppan az ő csontja;
Nagy fallal a sarkát, a kaput leontja.

66.

Lajos az őrségnek meghagyta, kimenve:
Senkit ne bocsásson az nap se ki, sem be;
Mégis elillant egy, valamely csatornán,
Vagy falból kiszögellt kövek érdes ormán,

S mikor a császári palotába mentek,
Föl a márvány lépcsőn, a király és rendek:
Ott fúrakodott a kíséret' inába,
S hajtja csehül egyre: «Práha», azaz «Prága».

67.

«Ejnye! korán jó ez» — Lajos így aggódik,
«Fejünkre kel a vész, ha ez befuródik;
Én *tudom*: a tábort hadaim szétverték,
Hanem erről Károly hirt nehezen nyert még.»

Ura szavát Toldi hallá figyelemmel,
S úgy simítja csehet puha pergamennel,
Hogy csak lekalimpált a lépcső aljába,
Guta üté rögtön; benne rekedt «Prága».

68.

Odalent nem tudják császári vitézek,
Mi baja. Egyik mond: leesett a részeg;
Más hittel ajánlja szava bizonyosságát:
«Azt mondta: bevették a magyarok Prágát».

Tetszik ez állítás csupa képtelennek;
Döfölik, hogy szóljon: sohse' szólal e meg;
Van zavar és patvar: bejelentsék, vagy ne?
Azután elküldtek, nézni mi van benne.

69.

Botját ura megett hű Toldi szorítja,
Duzzad a fejében nagy tollu barétja,
Halántékiba vér tolul a mint mennek:
A kezdete sem jó, vége mi lesz ennek:

Három szoba, tömve fényes alabárdal,
Sikátoron a közt verekednek által,
S mikor elhaladtak, össze magát zárja,
Mint csónak után a vizek omló árja.

70.

Bent is, folyosóin a nagy palotának,
Fegyveres őrállók környöskörül állnak.
Közepett a császár ül aranyos székben,
Mint egy öreg isten, mintha csak az égben.

Feje fölött nap, hold, sok csecsemő angyal
Kirakva, kivarrva, gyémánttal, arannyal;
Két oldalon a tíz koronás fők rendbe';
Maga nem szól, csak néz: nézi Lajost szembe.

71.

Keményen Lajos azt neki visszanézi,
Térdet-fejet nem hajt, sem ő, se vitézi;
Magyarok királya áll mereven, s hallgat;
Toldi susog hátul: «vágjuk ki magunkat!»

Sarkát az urának nyomkodja szünetlen,
Serkedez a vér is belőle kegyetlen:
Lajos, egy szó nélkül, azt is bizony állja;
Néz mereven, s hallgat magyarok királya.

72.

Miklós azt hiszi, fél, megijedt fegyvertül:
Pedig a koczkáját várja hogyan perdül,
Csillaga fordultát bizalommal várja:
Szerencse! ma pillants a merész királyra.

Császár is, elúnván farkas szemet nézni,
Monda: «Eredj, hírnök! közelebb idézni:
Mi dolog ez, kérdjed, hogy szó se jön ajkán?
S nem járul előnkbe, térdet-fejet hajtván?»

73.

Fennszóval, a hírnök harsogta beszédét;
Meg sem hallja bizony cseh király' cselédét,
Szemével a császárt nézi keményebben,
De ajakáról hang egy is el nem lebben.

Kezde a nagy császár zavarodni dolgán,
S monda: «Lajos király birodalmi szolgám!
Lépj közelebb, s hódolj, mint kötelességed:
Azután foglalhatsz oldalamon széket.»

74.

Nem szól Lajos; áll csak. — Egyszerre azonban
Hátul az őrség közt moraj, izgalom van,
Mint haladó hullám, reng bárdja, sisakja,
Végre kifejlődik a tolongás magva:

Egy harczi, aléltan, lepve csomós vérrel,
Császárhoz elé rogy, nem annyira térdel,
S jajt nyögve magából, és hányva keresztet,
Heves unszolásra így szólani kezdett:

75.

«Oda egész tábor! oda egész ország!
Hadaink' elfogták, leölék, szétszórták!
Hajnal előtt tegnap beütött Morvába;
Mi csatát sem álltunk: nagy erő, hiába!

Sokat az ellenség hada hányt fegyverre,
Sokat a várrablók, hogy az isten verje!
Jön a magyar; dúl, foszt; özön az, temérdek;
Csuda, ha már eddig Prágába nem értek.»

76.

Tüstént az ijedség rém képe alászáll,
Maga is hol zöldül hol sárgul a császár;
Még fel sem ocsúdik: hát ime már most a
Prága elestével szalad egy Jób-posta.

Elfordítja fejét, hátra nyög és jajdul,
Emeli a hírnek két tenyerét pajzsul,
Kardját a magyarság verdesi csörrenve,
Maga Lajos büszkén így áll vele szembe:

77.

«Értsem okát, császár, hogy mire hívattál,
Messzi országomból ide fárasztottál;
Itt vagyok! azt kérdem, te felelj most rája:
Hozzon adót másszor magyarok királya?»

Nyájason a császár fordul a vendéghez:
«Fiam! egy tréféért a tréfa elég lesz;
Vagy, ha harag, szüntesd lángját haragodnak,
Csillapítsd bosszúját mérges magyaroknak.

78.

«Atyafi hűségem', itt a kezem! fogadd,
És ime, barátul mind e királyokat,
Városimat kiméld, ne is ellenkezzünk:
Örökös békét mi, hit alatt, szerezzünk.

Magam ezt oly módon írásba teendem:
Ha fiakkal Isten nem áldana engem;
Ha leánykám felnő s *tetszik* feleségül:
Rád Morva-, Csehország szálljon örökségül.»

79.

Szinte kezét nyújtá Lajos is juházva.
De Toldi sörényét haragosan rázza:
Nincs szája-izére az ilyen békesség,
Hogy a királyokkal vér nélkül megessék.

Nosza előrántá buzogányát rájok:
«Meghigyétek ti ezt, tizenegy királyok!
Uratokat Lajost úgy ne szolgáljátok:
Agyatokba rontom arany koronátok!»

80.

Erre mosolygóvá Lajos ajkát vonja:
«No-no, öreg! csínján. — Olyan ez! kimondja,
S megteszi a mit mond; vele mind se' bírunk:
Jobb, ha kötést mindent gyorsan aláírunk.»

Hamar a szerződés, békekötés meglett. —
Azután vígságtól harsog minden szeglet;
Lajos ajándékit tornáczba hozatja,
Mivel önként már most, és szívesen adja.

81.

Ott három egész nap, három egész éjjel
Múlatoz a többi koronás személylyel;
Lajos eszét, szívét csudálva csudálják:
Becsülik öreggé magyarok királyát. —

Negyedik hajnalban lóra kap és indul;
Vigan koczog a had Prága kapuin túl,
Kiki önnön tettét elmondva, mi része:
Illeszti örömmel a közös egészbe.

82.

E prágai dolgot keresed hiába —
Nem iratta bizony császár kronikába;
Nem kérkedik ezzel a cseh, sem a német,
Csak rám ne kiáltsa: nem igaz történet! ⁷

De hirdeti ám az aranyajku monda,
Lajos e tettét is koszorúba fonta;
Melyet ha valaki, pusztá szómra, kétel:
Könyvbe is megírta *Ilosvai Péter*.

83.

Lajos, útközben már, valahol megszállott,
Sőt azelőtt is, míg a lakoma állott,
Bajnokit elkezdé szólítani be rendre,
S kit-kit ajándékkal lepni meg, érdemre.

Hű Toldi *Szalontát* adományúl kapta,
Nagy irha-levélen, pecsét is alatta,
S aranyos betűkkel: NICOLAUS TOLDI;
A deákját így kell magyarul gondolni:

84.

Hogy, lévén ez a vár magvaszakadt jószág,
Ötvennyolcz telek is vele járandóság,
Lajos azt egészen hű Toldinak írja,
Mind maradékostul, örökösen birja:

Földjét, legelőit, síkjait és halmát,
Erdeit és rétjét, vizeit és malmát,
Halászó, vadászó, madarászó helyét;
Soha e birtokban bolygatni ne merjék.

85.

De Toldi örült is, nem is örült ennek;
Búsan aláhorgad feje, a mint mennek,
Lova' minden léptén szomorúan bólint,
Senkise szól hozzá, senkit meg nem szólít.
Mint teher, a lónak rázni magát hagyja,
Nagy teher is ő most, meg az ő bánatja,
Egyedül bandukol, külön az útfélen,
S maradoz, mint holtvíz fürge folyam-szélén.

86.

Mint fájdalma eláll tűzbe hozott tagnak,
De ha megpihen rá, kétszeresen szaggat;
Vagy mint ha ki búját öli este borban,
Az veri fel másnap keserű mámorban:

Úgy vala most Toldi; enyhült szive, lelke,
Míg harczy kalandja izgatta, tüzelte;
De hogy ezt a kedvét egy álma elmosta,
Kétszeresen fájdul Piroska! Piroska!

87.

Piroska, Piroska! ez az édes-átkos!
 Mindenfele éj van, ez az egy világos:
 Ott lehet a hírnév, cser-koszorúk lombja:
 Rázza fejét Toldi: «de ha nem ő fonja!...»

Ott ez az élet, s rá örök üdvösségül
 Másik is: azt mondja: «de ha nála nélkül!...»
 Minden egyéb úton lelke gyötrelembe
 Apad el, mint elvész patak a fővenybe.

88.

Oh! folya e lélek, rohanna magátul,
 Csak büszke becsület ne állana gátul;
 Piroska lelkével bizony összefolya,
 Csak adott szó s ál harcz szemérme ne volna:

Noha könnyelműen adott szava Tarnak;
 Noha dévaj csínje a daliás karnak.
 Mindegy! lehetetlen; veséibe véső
 Fájdalom ezt mondja: «de ha késő! késő!»

89.

Így észre se venné, rendre hogy elhagyták,
 A sereghajtók is már szinte haladták,
 Ha legénye Bencze közülök nem szólna:
 Felneéz; kaczagástól nincs a mi megóvjja.

Furcsa jelenség volt: sárga lován Bencze,
 Benczén málha-csomó, akar egy petrencze,
 Nagy lepedő holmi lapítá a lóra,
 Látszott is az ember, meg nem is, alóla.

90.

Terhe alatt Bencze mosolyogva izzad,
 Fogait mutatja, mindet a harminczat:
 «Jó dolog ám a harcz!» még messze kiáltja,
 «Keres ott az ember, Nemzetes úr, látja?»
 «Lerakod most mindjárt!» Toldi riad. «Szállj le!
 Megveszem.» — Ezt hallván Bencze sohajt: «ájnye!»
 De mit vala tenni? Leraká a gyepre
 A holmit; az árát fanyalogva zsebre.

91.

Vala ez négy vánkos, egy ócska derékaly,
 Ló-vakaró, czingomb egy össze-marékkal,
 Vasaló, bőr-lámpás, fővenyóra, balta:
 Prága piaczn ezt a hősfí rabolta.
 Most jövevény útas szedi majd fel mindet,
 Vissza reá Bencze hiába tekinget. --
 Paripája véknyát érinti a bajnok,
 S vígabban ereszti utána a rajnak.

92.

S Nagyfaluba vidám képzelete vontá:
 Oda már nincs messze új vára, Szalonta;
 Ismeri bástyáit, kapuit és tornyát,
 Vércse után sokszor mászta hegyes ormát.
 S megriad a kúrtszó odafenn, úgy tetszik,
 A dobogó hidat elébe eresztik,
 Fönn meg az erkélyen hű asszonya várja:
 Piroska, Piroska — fészken ülő párja.

93.

«Elég is, elég is, — így fűzi magában —
 Nekem a hazáért harczolni hazátlan;
 Eleget saslódtam becsületért eddig:
 Hol két láncsa feszült, az enyim volt egyik.

Lám az oroszlánnak van hova megtérhet,
 Vár szelidebb nőtény réti csikasz férget:
 S én a dicsőségben egyedül mint fénix,
 Páratlan elégjek?... Ember vagyok én is.»

94.

Így Toldi szünetlen győzte magát okkal,
 De bizony kevésre ment volna azokkal,
 Ha szerelmi tündér csalogató képzet
 Nem hordana egyre neki bűvös mézet.

Száll oda, száll vissza; borítja Piroskát,
 Lepi bokrosan, mint raj a virágos fát,
 Hordván neki azt a sok gyönyörűséges
 Szívbeli jót, melynek fülánkja is édes.

95.

Arra nem is gondol, kétségbe se' hozza,
 Hogy a leány ötet ne szeretné vissza;
 Érzi magát büszkén, tudja parancsolhat,
 Nap az ő szerelme, mire az süt, olvad.

Érzi Piroskát is, szerelme zamatját,
 Mint a virág' önként fakadó illatját;
 Egy szót vele nem szólt — látni alig látta;
 De azért egyszer sem jut eszébe: hátha...!

96.

Csak ne legyen késő — s nem lehet az, még nem! —
Hazaérve tüstént Rozgonyihoz mégyen,
Megkéri Piroskát, — többi az ő gondja:
Mint a selyembogár, szerelembe fonja.

Azután lábához borúl a királynak,
Lessz annyi kegyelme prágai utjának:
Az egész bajvivást dönteti dugába —
Mit neki Tar Lőrincz! szégyellje a gyáva!

97.

Ligetes erdőben, kanyarogván hegynek,
Így öleli képét amaz édes-egynek;
Derül-borul arcza napos árnyas színnel,
Derül-borul pajzsán a cseh-fejes czimer.

Egyszerre sikoltás támad az erdőben,
Lát asszonyi köntöst hamar eltűnőben,
Paripának rengő dobogását hallja,
S élesen a nőnek szakad egy-egy jajja.

98.

«Megállj!» riad a hős, s nem várva megálltát,
Sarkantyut a lónak, és oldalirányt ad,
A merre sikoltás, méndobogás hallik,
Mint sólyom, az erdön utána nyilallik.

Elő-elő tűnni a lovagot látja,
Akadoz a bokron női személy fátyla,
Ki alélva fekszik keresztül a nyergen,
S bágyadozó hangja el-elhal a berken.

99.

Becsületért Pejkó maga tör, mondatlan,
Bár hegyi zord hágón gyors lába szokatlan;
Fut a leányrabló, néz hátra, előre:
Hátra halálára, elül egy tarkőre.

Tarkő tetején áll hegyi-rabló vára,
Fél szeme a Morva, fél a Cseh határra:
Kapuján befordul — s mielőtt betennék,
Utána berobban a hivatlan vendég.

100.

Kopja vele nincsen, jó kardja nem éri,
Gyalog, a lépcsőn fel, mind üzve kíséri;
Vágná is utána szüntelen a kardot:
De hogy a lányt éri az ölében, tartott.

Szobárul szobára menekül a rabló:
Toldi alatt egyszer megsülyed a padló,
Nagy tompa ütéssel zúzza magát mélybe,
Borul neki a nap világtalan éjbe.

ÖTÖDIK ÉNEK.

«Toldi Miklós ezen igen búsult vala.»

Illovai.

1.

Rozgonyi Piroska föltette magában,
Hogy megtöri szívét fájdalmas igában,
Ketté szakad ámbár, és ha könyez vért is:
Feleségül mégyen Lőrinczhez azért is.

Toldi bosszújára, maga bosszújára.
Szüzet megalázó lovagok csúfjára.
Halni ha lehetne, oh! halni szeretne:
Szűnjön meg az élet, csak a becsület ne!

2.

De könnyü halálhoz nincs semmi reménység:
Játszik piros arczán az ifju egészség,
S úgy védi magát a viruló ép élet:
Soha öngyilkosság eszébe se rémlett.

Ám rózsa lehervad: hervadjon el ő is;
Virági lehullnak: úgy hulljon el ő is;
Kell lassan emésztő szél, köd, aszály, féreg:
Neki a házasság legyen ilyen méreg.

3.

Legyen neki undor, a mi másnak tetsző,
A mi élet másnak, neki életvesztő,
Legyen neki átok, a mi másnak áldás,
Neki nem jegyváltás, de halálra-váltás;

Menyasszonyi fátyol neki szemfedője,
Menyasszonyi ágya neki terítője,
Maga magát százszor azon elsirassa...
Ezt ha nem gondolta, ezt érzé Piroska.

4.

De mikor az első indulat alább szállt,
Kereste szegény szív a fogódzó nádszált,
Azt keresé titkon, éjente-naponta,
Hogy mi után áhit, még neki se' mondta.

Nem érti Piroska, mi vonja Budára,
Enyhülve miért vár s gondol ez utjára;
Mit maga sem sejt ő: arra van a lejtő,
Minden ohajtását édesdeden ejtő.

5.

Ott van, ki szeresse, ott az, ki gyűlölje:
Nincs távol, akárhol, maradása tőle;
Mint az, Akastyán^s hegy, griffmadarak honja,
Száz mérföldnyirül is maga felé vonja.

Hadd lássa hidegnek, vagy lássa betegnek,
Büszkén daczolónak, vagy szíve-szegettnek;
Ne szeresse, szánja, mellőzze, utálja:
Ő pedig elhaljon — de szeme láttára!

6.

Csak előtte haljon, a lelkiére haljon: —
 De hát az a nádszál nem lebeg ott, vajjon:
 Ha talán a bántást a lovag megbánta,
 S édes szerelemre fordulna iránta?...

Oh te daczos, bús szív, mely halni akarnál,
 Tudod azt, áruló! ki van az udvarnál:
 Nyom téged, igen nyom, Toldi lovag büne,
 Mikor a bocsánat egy szóba kerülne.

7.

Rozgonyi is gyakran sürgeti Budára,
 Öröme büszkén süt a leány bújára,
 Aranyosnak látja fekete felhőjét:
 Látja benne csupán háza emelőjét.

«No fiam Piroska!... lám, igazán mondom:
 Bizony *fiam* is vagy, az vagy te, galambom!
 Volna fiam hét-nyolcz, mindannyi levante:
 Nem hozna reám oly becsületet, mint te.»

8.

Vendége azonban Lőrincz is a háznak,
 Együtt az öreggel hét számra vadásznak;
 Gilicze bűgástól, szerelemtől ráér,
 Nem is azért él-hal, inkább vagyonáér'.

Ezt is eleinte kegyesen fogadta,
 Szeme, szava kincsét fölpénzül od'adta,
 Erőltette magát Piroska, hiában:
 Vergődhetik immár szava hálójában!

9.

Végre az indulás várt napja közelge,
Már kezdde ürülni Rozgonyi ős telke;
Szomorún Piroska az útravalóját,
Rakosgatta, szegény, halálra valóját.

Mozdultak is a nagy társzekerek lomhán,
Az utolsó perczet mind közelebb vonván
Mikor a ház régi falusi gazdája
Kocsira ül, s mellé szép eladó lyánya.

10.

De nem vala könnyű megválni hazulról,
Repes a hír régen, hogy elmegy, az úrról:
Most az egész vidék ügyefogyott népe
Egyszerre, falunkint tódulnak elébe.

Tettek olyan áldást, szívreható dolgot —
No hiszen nem lesz több, a világon, boldog
— Csak századik ebből rá örömet hozzon —
Csak ez az «angyal-szép, angyal-jó kisasszony!»

11.

Elrobog a hintó, oda is ér holnap.
Szép háza Budán is volt Rozgonyi úrnak:
Azóta se látta nagy palota házát,
Mikor Lajos atyját, Károlyt koronázták.

Ott vala Csák ellen maga is Rozgonyiál;
De, hogy fia nem lett, lyánya se több annál:
Kedve-szegetten ült falun és nőtt mája,
Mig bele új lelket nem önte királya.

12.

Nem mozdult vala még Lajos Budavárból
Hirdetve alig volt Trencsénhez a tábor;
Mikor a Felséghez Rozgonyi fölére,
S vitte Piroskát is a tiszteletére.

Bezzeg elámultak: udvara mily fényes;
Urai, szolgálai; — maga mégsem kényes;
Igazán, nem látszott a különbség rajta:
Ott kezdte velök, hol Kesziben elhagyta.

13.

Nyájason, előre, köszön «Isten hoztát,»
Biztatja, ne féljen, remegő Piroskát,
Ki, miként nagy hangos templom alatt járván,
Fél szinte haladni, lesülyed a márvány.

De csak addig volt ez, míg közelebb értek.
Lajos előtt önkint meghajola térdek;
Nem hagyta; Piroskát fölemelte kézen,
S mondá, hogy azonnal bemutatás lészen.

14.

Fényes palotában ősi Visegrádon
Lakozott Erzsébet még többnyire nyáron,
Mely az uráé volt, Károly nagy királyé,
Ott érezte, hogy ő igazán királyné.

De felváltva az új palotában is tart
(Melyet fia Budán építtete) udvart,
Övé vala ennek jobboldali szárnya:
Oda ment Lajos be, s a Rozgonyi lyánya.

15.

Ül vala királyné, Lajos édes anyja,
Nappali termében, mivel udvar van ma!
Mellette királyok leányai, ülve,
Fő uraké, vagy száz, mind állva körülé:
Mint a halavány hold, noha sápadt fénynyel,
Elnyomja az apróbb csillagokat éjjel;
De azért nem könnyen hagyja magát egy sem:
Lopva előpillog egy-egy tüzezebb szem.

16.

Reggeli kézcsókja, köszönése mellett
Lajos bemutatván, távoznia kellett
S ott hagyta Piroskát, anyja előtt, térden,
Ki kezét, az ép balt, nyújtotta kimerően.

Megrezzent a leány eme hideg kéztől,
Bár gyöngé, fehér is liliom szép-víztől;
Gyűrűi gyémántján ajka lehet hagyta,
S térdelve, parancsát elvárta, fogadta.

17.

Végre királynénak lágyult szeme-éle,
Fodorodott kissé ajka sovány széle:
«Állj fel!» Szava nem volt se szelíd, se metsző;
Társai tudták már, hogy az új lány tetsző.

Vált vele négy-öt szót, nagy-sebesen kérdez;
Azután rendelte fejedelmi vérhez:
Szép Örzsike mellé udvari leánynak,
Kisasszonya mellé a boszniai bánnak.

18.

Míg az öregasszony⁹ udvart nem bocsáta,
Szép Örzse Piroskát meg sem igen látta;
De mikor oszlának, kezdte legott csókon,
S ragadá kézfogva, hosszú folyosókon.
Nem szól neki semmit, nem kérdezi, szóljon:
Csak vitte sebesen, mint madarat sólyom,
Oda, hol tisztán és otthonosan várja
Puha pelyhely fészke, szép szüzi szobája.

19.

Ott szembe magával hevesen fordítja,
Kezeit két kézzel széttartva, szorítja,
Néz a szeme közzé hosszasan és mélyen,
Hajolva felé, hogy ajka odaérjen.

«Szeretlek, te leány!» kitörőleg monda,
Miután az ajkát ajakához nyomta:
«Ezt, ezt, a mosolygó, csókravaló szádat —
Hozzá szemeidben az a mély, mély bánat!

20.

«Nekem is van nagy bűm, — nem bű! fa gyök, égek
Szerelmes vagyok én: szeretem a léget,
Az álmot, az árnyat, a napot, a holdat:
Az elérhetetlent, ki se' mondhatókat!

S titkolom a légtől, a csapodár széltől,
A naptul, a holdtul, az árnytul, az éjtül;
Rettegek álmomban, elárul az álom...
De, nézz ide! nem fáj: egy szisz nekül állom.»

21.

Szólt, s míg ez utolsó szavait elmondta,
Szép ujja begyébe tűje hegyét nyomta;
Piroska sikoltott hogy elveszi tőle,
Mosolyogva hátrált a másik előle.

«Hagyján!» kaczagott fel: «hiszen ez már semmi
Valaha még *azt* is meg merem én tenni;»
S mint nézi rubintját gyönyörrel az ötves,
Megnézte a csöp vért, s izlelte, hogy: «édes!»

22.

Az nap, egész estig, titkát meg is őrzé,
Szeretni Piroskát Őrzse alig győzé:
De mikor jó későn nyugalomra tértek,
Panasza feltörte azt az erős kérget.

Odafutott hozzá hirtelen az ágyba,
Cseppet se törődven hogy a szűz hold látja:
Odafeküdt mellé; csókolta, ölelte;
Gyenge fehér vállát pirosra lehellte.

23.

Ott neki meggyóna szívbeli bálványát:
Szereti a földnek koronás királyát;
Ő, kicsi néptörzsök s fejedelem lyánya,
Szemeit a napra, Nagy Lajosig hánja.

Tudja mi lesz vége, ám hadd legyen! ennek:
Világa elalszik a vakmerő szemnek;
Tudja, Lajossal már ki van eljegyezve:
De ha nem volna sincs közelebb a messze.

24.

Piroska azonban fakadott sirásra,
Neki lett szüksége a vigasztalásra,
Megesett a szíve kisasszonya sorsán,
Maga állapotját ahhoz elgondolván.

Gondolta, de nem szólt. Visszás neki — bátor
Szerette, csudálta — Örzse hogy oly *bátor*;
Neki ez a nyiltság vált lehetetlenné;
Úgy érezte, hogy a világért se tenné.

25.

Hanem annál többször múlt el olyan este,
Hogy Toldit egész nap nyomtalanul leste;
Lovagok csörtetnek, daliák, apródok:
Csak az az egy nem jött, az az egy nem volt ott
Kérdeni szót nem mer. Ám sürgeti apja,
Jegyese, az udvar, a menyegző napja;
S míg egy nap a másra görgeti ön súlyát:
Csak az Isten tudná szíve nehéz bűját.

26.

Toldi pedig kezde, mélylő torony alján,
Ocsúdni sajongó tetemi fájdalmán;
Ellene föllázadt minden ere, tagja:
Erejét, mozgását neki megtagadja.

Nem tudja, mióta, hol, mi okon fekszik;
Ködös ébrenlétből álomba menekszik:
Álma világosság, szín, mozgalom, élet:
Csupa homály, holt, vak, üres az eszmélet.

27.

Hanem, a mint egyszer, álmát kicserélve,
Feszíti szemét az alaktalan éjbe:

Feje felett négyszög nap támad előtte,
S emberi hang és szó árad ki belőle.

Toldi figyel. Lassan mind újrászülemlek
A képzet, az érzet, az eszme, az emlék;
Nyers, durva kiáltás füleit szaggatja,
Melynek szitok, átok, s ez a foglalatja:

28.

«Toldi!» — kiált a hang — «bezzeg nagyot estél!
Ott veszsz meg, ebanyád! ha még meg nem vesztél
Tapadjon a bőr rád, mint asszu fakéreg;
Nedves, bűdös almon egyen meg a féreg.

Szüntelen éhség közt, élted alig vonjad,
Táplálja dohos víz elepedő szomjad;
De ne halj meg; sőt élj: a mennyi elég lesz,
Hogy halni ohajthass, hogy kínodat érezd.

29.

Ismersz-e? Nem ismeresz? Nézz hát ide; nézz meg
Jodok áll itt, fia ama cseh vitéznek,
Kit Duna szigetjén meggyilkola kardod
S czímerben a képét szemtelenül hordod.

Most fogva vagy, itt vagy az én csaptatómban,
A leányrablás jól ütött ki, valóban:
Ostoba! tudd meg hát, és egyen a méreg:
A farkas, a bárány: egyhasi testvérek!

30.

Azt hallom, erős vagy: nosza hát döntsд szélyel
 Sziklafalú tornyom' vállad erejével;
 S híred az égig bár, csillagokig szálljon:
 Nosza próbálj onnan kirepülni szárnyon!

Ott vesztél, czudar, ott! Nem férfi bosszúja
 Temeti el híred, de leányzók gúnyja
 Kik veled a tréfát kezdik erős lúgon:
 Jer, apád gyilkossa te rabod lesz, hűgom!»

31.

Toldi kezét nyújtá míg e beszéd tartott,
 S egyre hanyatt fekvén, motozá a kardot,
 De fájt keze szörnyen; tapintva, sokára
 Ráakadott, épen a markolatára.

Gondolta, derék lesz, mentiben a szónak,
 Torkába hajítani a szidalmazónak:
 Nem birta fel; a min nagy nehezet búga:
 Ezt hallva, rikoltott Jodok ádáz hűga:

32.

«Élsz hát!... no csak élj is! örökre, se bánám,
 Emlőmön az élted táplálni kívánnám;
 Gyűlölném a halált ha kegyelmet adna,
 Bosszúm éh torkából hamar elragadna.

Bosszúval örökre kapcsolva leendel
 Hozzám, deli hű férj! mint más szerelemmel;
 Ez a «holtomiglan,» — ez a «holtodiglan»:
 Elmondod-e, Toldi? nem mondod? ez így van!

33.

Van-e mátkád otthon? nőd? gyermeked árva?

Soha nem borúl az apja sirhalmára!

Vakká sirja szemét a kedves utánad,

S könnye kifogytával maga is elszárad.

Nem, nem! dobja magát dögleletes kéjbe,

Nevedet hurczolja bordélyok ölébe:

Ölével a híred öli minden éjen:

Koldus gyermekid is megköpik útfélen!»

34.

Toldi felelt még egy tompa nyögő jajjal:

Eszébe jutott a tiszta fehér angyal,

Ki ragyogó tündér lakosa lelkének,

S kitől gonosz ármány így különíté meg!

Össze csikorítá foga éles malmát.

S ha mi felülmúlja mostani fájdalmát

S enyhíti szerelmét: dühe az, hogy' álljon

Bosszút eme rablón s neme-hagyott lyányon?

35.

Cseheknek azonban császári királya

Hada romlásának már végire jára:

Hogy esett, mint történt serege gyors veszte,

Mely idegen táborn Prágáig ereszte.

S megtudta előbb is, nagyra nyitott szemmel,

Hogy tájára sem ért annak magyar ember,

Kivéve Lajossal az udvari falka

Mely a rémült várost neki elfoglalta.

36.

Megtudta továbbá — s mérget, epét forral,
Hogy népe csatát sem mert állni Aporral,
Nem is ütközött meg viadalra szállván,
De *meg* az ellenség erején és számán.

Mint szembe dobott nyáj, eredett futásnak,
Sarkát az ijedség tapodá egymásnak.
Nyil-, kopja-süvöltés riogatván hátul, —
De nagyobb kárt valla rablók csapatátul.

37.

Tudnillik, a bércek zordon keselyüi
Zsákmánynak előre kezdének örülni;
Cseh-Morva hegyekben vala rabló fészkek,
Lecsapni a völgyre idején nem késtek.

Fogadák a rémült szaladókat szembe,
Szoritották tűz-víz két gyilkos elembe;
Sokat önvérükből leölének harczon,
Sokat elfogdostak, hogy eladják sarczon.

38.

Ezt hallva cseh Károly, birodalmi császár,
Hogy alatta így foly gonosz embervásár:
Megszégyellte magát, s udvara láttára
Fogadá keresztes kardmarkolatára:

Hogy lakomán kelyhet szűz ajka nem érint —
«Hogy, volna fiam bár, vagy rokonom vérint:
Hüvelyébe addig vissza se' száll kardom:
Valamíg a rablót egyig ki nem irtom!»

39.

Zászlós hada mindjárt, rendeli, begyűljön,
Nemes, a közjóra, mind lóra felüljön, —
Királyi személyben maga tábort járat,
Megvíni had által minden olyas várat.

Azonban e harcz most mit érdekel engem,
Ki nem a jó császár érdemeit zengem?
Neki dicsőség, ha kipusztul a féreg; —
Én Toldihoz ismét, az enyimhez térek.

40.

Jodovna, ki esküdt megtorlani apját,
Éh-szomjan előlni nem sieté rabját;
Ő maga titkon is ápolta, hogy éljen,
Bort neki, jó étket, bocsátva kötélén.

Mondotta, bosszúját halasztja továbbra,
Hadd álljon először hős betege lábra,
S mikor a természet dül-fül, zsarol önkint:
Gyötrelmeit akkor neveli csöppenkint.

41.

Fel is üdült Miklós bihetetlen gyorsan,
Ereje kész orvos, vére csupa balzsam:
Valamint az erdők viharedzett vadja
Sebeit egy-két nap éppé nyalogatja.

S vele üdült vágya, bizalma, reménye:
Hogy e pokol undok, fekete kéménye
Bizony egy óráig sem tartja le fogva,
Csak erő gyűlhessen e béna tagokba.

42.

Mihelyest elhagyta feküvő szalmáját,
Kezdé tapogatni börtöne homályát,
Ha valamely bézárt ajtóra találna,
Melyet kifeszítsen nekivetett válla.

Nem lelt; csupa kőfal, a meddig eléri,
Bontani kardjával hiába kísérti,
Megásni alulról kísérti hiába:
Köszál gyökerébe van börtöne vágva!

43.

Föl néz: a sötétség oszlopa elnyomja;
Szét néz: falak által szorul össze gondja,
Nem látja, de érzi, meredeken, szűkön:
S elfutja szemét egy kinos, keserű köny.

Letörli a cseppet: türelem! azt tartja;
Hosszú időn lépcsőt majd ró neki kardja;
Szikrázik aczélja visszarugó kőben —
S diribre-darabra szakad a kezében!

44.

Toldi vitéz áll most két puszta marokkal,
Megrázza sörényét riadó haraggal,
Dübe tetőpontján harap önkarjába,
Hogy minden ereje hiába, hiába.

El kell veszni tehát, bectelenül, gyáván!
Temetve, feledve pokol éjszakáján!
Ama mennyországtól küszöbén elválva!
S mindezekért bosszút — még bosszút sem állva!...

45.

Ekkor az áldott nap' egy sugara folyt rá:
Szőke piros arczát Jodovna lehajtá
S leszólt neki halkan a néma sötétbe,
Kétfelül a hangot tenyerivel védve:

«Toldi, fölépültél: azt köszönöd nékem,
Meghozta erődöt jó italom, étkem;
Gyilkosa nemzömnek! gyermeke táplála:
Meglátom, e jóért van-e benned hála.

46.

Többet is, oh bajnok!... szabad úrrá tészlek.
Jodok elment, s éjjel hazajő, mint részeg:
Jodokot én éjjel megölöm az ágyban;
Mert nem tudok érted hova lenni vágyban.

Esküdj' meg, enyim léssz; — ha nem akarsz nőddé,
(Lásd szép vagyok, ifjú), kívánj szeretőddé;
Kincs van e várban sok; gyere, vígan éljünk:
Az erő, a szépség sokasítsa kéjünk.»

47.

Toldi csak elszörnyedt ez iszonyú lyányon;
Feledé, hogy cselből ily alkura álljon,
Nem is jut eszébe, de hiába jutna:
Az őszinte bajnok még úgy se' hazudna.

«Máglyára boszorkány! heh! a ki feláldott...
Várj! kapjalak egyszer kezemre!...» kiáltott,
És rázta fel öklét, egyebet sem mondva; —
Erre, keselyüként süvölte Jodovna:

48.

«Rothadsz te lovag hát! érzem is a büződ
Ám lásd bosszúmat, ha szerelmem elűződ.
Könnyen elengedtem apám megölését,
Testvérem eladnám — egy hév ölelésért:

Neked az mind nem kell...! Bosszu tehát, bosszu!
Mán kezdve halott vagy, de haláloed hosszú;
Eleven rothadsz meg: de magad kerested:
Nem lesz soha másé, ha enyim nem, tested!»

49.

E szókkal az ajtót dühösen lecsapta,
Vigasztalan éjben Toldi vitézt hagyta,
Fekete éjfélnél is feketébb gondban.
Az idő jel nélkül sietett azonban.

Fényes nap az éjjel dali tánczát lejtí:
Toldi, melyik másik, soha nem is sejti;
A szép tarka világ neki egy sötétség,
Örvényzik alatta feneketlen kétség.

50.

Majd örökös éh-szomj gyötrelmei jönnek,
Bójtjei mind hosszabb, sanyarúbb időnek;
Előre az étket meggyűlöli orra,
S vissza fanyalodik, bizonyos undorra.

Képzelve Piroskán enyhülni se' szállhat:
Elnyomta az embert benne dühös állat;
S mennyei lelkében ha nem esett kár még:
Környékezi azt is örületes árnyék.

51.

De mi ez?... pokolnak szakad-e rá torka?
Hull rá a magasbul üszög és sziporka,
Lát odafenn lángot kavarni füsttel,
Veri fülét nagy zaj: az ítélet jött el?

Mint éhes oroszán Dániel vermében:
Bömböl egyet, szörnyűt, börtöne mélyében,
Megrendül a szikla beléje tövestül,
S mennydörgve hat a nagy zsibajon keresztül.

52.

Meghallotta — ha csak mellibe rezdült is —
Még a kit az anyja föld-siketen szült is;
Emberek a hangra nosza jönnek-mennek,
«Kell lenni — kiáltják — még ott elevennek!»

Útat egész addig irtanak a tűzön,
S kötelet dobván, mit derekára fűzzön:
Toldi az Isten szép ege alá jó fel,
Szabad levegőjét meri tág tüdővel.

53.

Tölök az egész sort nyomba' megértette:
Hogy Károly a rabló kapuit bevette,
Fészkébe Jodoknak hajittata csóvát,
S megglelte hugostul már az akasztófát.

Látta is út közben — s bosszús vala Toldi
Hogy bosszúját rajtok nem tudja kioltni;
Mégis elirtódzott szeme ily látványtól:
Csúnya bitón függő szép ifju leánytól.

54.

«Úgy kell neki!» mondá Toldi vezetője,
«Buja zshivány volt ez, holtak szeretője:
Ifjakat elrablott s megölé a karján;
Tízszerte Jodoknál gonoszabb volt e lyány.» —

Jó Toldi azonban táborhoz elére:
Lakoma állt épen, az nap örömére;
Kínálták, le is ült; volt sok ital, étel;
Versent bizony a hős falatoza héttel.

55.

Azután császárnak színe elé járul,
Röviden szép szót tesz mostani sorjárul:
Hogy a neve Toldi, — Toldi, Lajos híve;
Most e czudar rabló mit tön vele, ime!

«Felségedet — úgymond — én csak azon kérem:
Hadd bizonyítsam meg régi jeles hirem!
Valamennyi rablón bosszumat hadd töltöm:
Nevemen ily csorbát ne hagyjak e földön!»

56.

Megörült a császár, kapva-kapott rajta,
Mert Toldi nevétől zeng mindenek ajka;
Bizonyos! a rablót ez elirtja szörnyen:
Keze alá adja serge javát: menjen.

Ott a zshivány haddal Toldi hogyan végez,
Vonatja karóba, kötteti kerékhez:
Jobb az idők fátylát rá visszaterítnem;
Csak az útvokból még ez egyet említem.

57.

Történt, mikor egy szép ligeten menének,
(Csuda volna, ha nem megesett történet),
Paripa-nyerítés vihog egy bokorbul:
S Toldinak a Pejko csak elibe fordul.

Nyerge azonmódon, s minden egyéb szerszám,
Kétkéz kardja is ott lóg vala nagy pajzsán;
Bántani (oly vad volt) száz *brátye* se merte:
«Ember vagy!» a hős mond, s csókolta, ölelte.

58.

Ülj fel, lovag, ülj fel, az okos jószágra,
Röpkülj haza rögtön szép Magyarországra,
Hagyd te a rablókat, ne keresd a híred:
Boldogságodat úgy még tán utoléred!

De, noha szerelme kétszeresen vonja:
«Nem lehet! addig már lehetetlen» — mondja,
«Valamíg a rablót rendre le nem vágom:
Hogy csúfra ne légyek idegen országon!»

59.

Várhatja Piroska Toldi megérkeztét,
Nyomhatja fejével ablaka keresztjét,
Szép szemeit nappal nézheti fájósra,
Sírhatja ki éjjel, mint a piros rózsa:

Hősök az udvarnál noha jönnek-mennek,
Egy se' hoz enyhülést e szomorú szemnek;
Még a melyik távol olyan is, egy szálíg:
Közeledvén, az is idegenné válik.

60.

Nem állhatta tovább: reszketve, pirúlva,
Szép Örzsinek egyszer nyakába borúla:
«Ne neved ki érte szép Örzsike, lelkem!
Ha valamit kérdek, ne ítéld meg engem:

Ím a leventék, mind, harczból haza jöttek,
Lenn, a pesti mezőn, tábornok is ütöttek:
Toldit az udvarnál mégis sohse' látom;
Rokonom pedig ő, az anyai ágon.»

61.

«Jaj, te szerencsétlen!» — felel a bán lánya,
«Nem rokonod, látom; itt a fejem rája;
Szereted, mint én azt... s kinja szerelmednek
Annál gonoszabb, ha máshoz erőltetnek.

De ne búsulj: a föld gyomrának alóla
Ide teremtem, vagy bizonyos hírt róla;
Csak valld be!» — Szegénynek szót kelle fogadni,
Nem merte, nem tudta, nem bírta tagadni.

62.

Mindjárt a kisasszony kész ürügyet formál,
Kezd nyomozást titkon az egész tábornál:
Toldinak, úgy mondák, fegyvere-hordója,
Ha valaki, az tud bizonyosat róla.

S nem nyugovék Örzse fondorlatos észszel,
Mig szembe' nem álltak jó Bencze vitézzel,
Ki, midőn a kérdés velejét meghallá,
Ily egyenes választ teve azonnal rá:

63.

«Hát, kérem alássan, annak ez a sorja:
Hullt bizony ott a cseh, akar a pozdorja,
Magam is vagy húszat tudom elapróztam,
Pedig én csak gazdám szemetén tallóztam —»

«Jó, jó!» — nevet Örzse — «nem az itt a kérdés!»
Látszott, a vitéznek hogy ez a szó sértés;
Többi viselt dolgát elnyelte morogva,
Azután így szólott, újra beléfogva:

64.

«Nos, hogy kiraboltuk Prága jeles várát;
Mennyi özön kincs volt! csupa gránát, skárlát!
Kopjával az ember singjét neki mérte —
Igaz, hogy a gazdám megfizetett érte —»

Örzsike még egyszer a szavába vágott:
«Elhíszem, ifjú bős, nagy daliaságod;
De Toldi felől szólj: hova lett? hol vált el?»
Mire Bencze kissé bosszusan kiált fel:

65.

«Ejnye, hiszen mondom! arra jövök épen! —
Hát biz az úgy történt, akar a mesében:
Egy rengeteg erdőn hogy lépve haladtunk,
Hát egyszer a föld is rázkódik alattunk.

Nézzük, micsoda ló, miféle sikoltás:
Hát a király lyányát viszi egy nagy órjas;
Utczu! egyéb sem kell a nemzetes úrnak:
Utána ered, mint az agár a nyúlnek.

66.

Szoritá a Pejko: de a másik győzte;
Rajta! no most Pejko!... de már megelőzte;
Útakon, út nélkül; völgyön le, hegyen fel:
A meddig az ember kísérheti szemmel.

S nosza befordulnak odafenn egy várba:
Mire odaértem, kapu be volt zárva;
Váltig zakatoltam, nem eresztettek bé:
Azóta se láttam jó uramat többé.

67.

Három egész nap egy útba eső csárdán
Szomorún kuncsorgék, Toldi vitézt várván;
Azután a tábort siettem elérni:

Ejh! a nemzetes úr — van is ott mit félni!

Megölé az órjást, tudom, egy «muk» nélkül,
Azt a deli tündért vette feleségül;
Süvei most már mind hercegegek, királyok:
Üthetik a nyomát idevaló lányok!»

68.

«S vajon így történt ez?» Örsike próbálá:
«Fogd ez az erszény, de megesküszöl ám rá!» —
«Már hiszen, az órjást nem mondhatom, a volt» —
Bencze felel — csakhogya maga, lova nagy volt;

A királyleányt is; az-e, nem-e épen?
Nem tudom, — eb volt a keresztelőjében!
De hogy a történet valóigaz: erre
Esküszöm az élő nagy örök Istenre!»

69.

Így Bencze az ötven aranyat megkapta,
Vergődni Piroskát sebeiben hagyta,
Mint lelövött gerle vergődik az aljon;
S kit Örzsi se' tudta mivel vigasztaljon.

Toldinak ezt nyilván hirdeti kalandja:
Nagyobb neki annál a legkisebb gondja,
Árva Piroskához hogysem haza térne,
S kezihez békülve, bocsánatot kérne.

70.

Oh hányszor, ijesztő éjein, úgy tetszik:
Hogy vérben előtte, fagyban a hős fekszik,
Idegen bércek közt, elhagyva, feledve,
Végig se' siratva, hanttal se' temetve!

De megint jő percze, még iszonyúbb ennél,
Egy gondolat, a mely keserűbb mindennél,
Melyhez ama kint is nyugalomnak véli:
«Él, él: de világát nem *teveled* éli!»

71.

Oh hányszor, a két szűz kebelét, hab hányja:
Vajh mitevő legyen a Rozgonyi lyánya?
Néha egy-egy tanács indul egész hévvel,
De maga a szóló megakasztja *dé*-vel.

«Hátha bizony...jaj *de!* — Tudod-é mit?...áh *de!*»
«Hát a királynénak elpanaszolnád-e?»
«Nem!» felel a másik, hirtelen és bátran,
«Lyánya ha volnék sem! én árva, anyátlan.»

72.

Megragadá Örzse kezeit társának :
 «Igazad van : bűn itt érzeni a lánynak !
 Itt csak ez a sok disz, fagyos és szent pompa,
 Vagy képmutatónak kell lenni naponta.

Nem szólni, de nézni : nem nézni : pirulni ;
 Gondolatot színnel, hanggal elárulni :
 S valamit csak sejtse a királyné róla...!
 Nem hiszem, élteben fiatal lett volna.

73.

Szabadulás módja nekem immár készen :
 De te oly félénk vagy, leány vagy egészen :
 Úgy-e, te nem mernél... ily viruló korba'...?
 Boldogtalan ! *élj* te ; menj te kolostorba !

Nyersz a királynétól dicséretet ezzel,
 Mátkai nyügödből, egy szóra, menekszel ;
 (Elválasztana, ha már hitvese lennél) —
 Semmi egyéb utat nem képzelek ennél.»

74.

«Oh !» — nyögte Piroska, lelki könnyűt sirva —
 «Azt az öreg embert nem viszem én sírba !
 Nem élne az régen : a remény táplálja,
 Hogy lesz örökösse, támad unokája.

Most a kegyelemszó felfújta reményét,
 Hogy visszaöröklí háza letünt fényét :
 Oh, e butorékkal élte is elpattan...!
 Szívem', rántsa ki bár e kéz : *odaadtam.*»

75.

S látva, hogy az ellen a mit sorsa végez
Nincs menedék földhöz, irgalomért éghez:
E gyöngé teremtés, Piroska, ezentúl
Kezdte magát törni a kötelességhez.

Megnézte merően azt a sötét pályát,
Mig szeme apránként megszokta homályát;
S addig erőltette a mosolyt arcára:
Szívébe is olykor lehatolt sugára.

76.

Mire alig látszott eddig ügyet vetni,
Most látszik a munkát szinte siettetni;
Hetek óta foly már — nagy készüllet imez.
Mind az egész udvar neki varr és hímez.

Piroska az éjből is nappalt csinálna,
Érdekli fölöttébb az utolsó pálha;
Sűrög forog, intéz, maga szabja, bontja:
Oh, csakhogy e gondtól csillapodnék gondja!

77.

Csak mikor eljött a legutolsó éjjel,
Órjas bizonyosság zuhanó terhével,
Borult le magános hajadon ágyára,
Sírt az el-elfúló forrásvíz módjára.

«Anyám, jaj anyám!» — így szakad a szó tőle
«Mért kelle sietned oly hamar a földbe!
Vagy, már ha le kellett kora sírba szállnod,
Mért oda nem vitted árva kicsiny lányod!»

78.

«Oh mert, ha te élnél, bizony én is élnék,
A mi velem történt, soha nem történnék;
De mit tehet a lány, árván, növeletlen,
Kemény férfiak közt, elhagyva, egyetlen!

Oh nézz le, tekints le amaz üdvösségből
S ha van egy balzsamcsepp földi reménységből,
Ha van ott irgalom, kegyelem számomra:
Boldogtalan szívem enyhítsd nyugalomra!»

79.

És felimádkozván hajnali mécs mellett,
Enyhült is. Azonban készülnie kellett.
Vidor ifjú lánykák fülébe csevegnek,
Eleven bábjáték az ilyen ezeknek.

Öltöztetik immár gondos, ügyes kézzel,
Kiki boldogságból lehetetlent képzél:
Azt hiszi, nem kell több, csakhogy *angyal* legyen
A menyasszony, s mindjárt menyországba mégyen.

80.

Még aznap örökös szent fogadást tőnek
Oltára előtt a kereszten függőnek;
Ott van a királyné ragyogó udvarral,
Ott Rozgonyi, büszkén a daliás Tarral.

Piroska kicsinybe hogy holtra nem ájul,
Erejét kölcsönzi ősz atyja hájárul,
«Szívből, szeretetből» — rebegi — hozzá mén...
Add Istenem, e szó legyen igaz! Ámen.

81.

Őszi levélhullás szomorú szakában
Ballag haza Toldi, tünődve magában;
Kiöle a rablót az utolsó házig,
Most, bosszuja hültén, szíve lobad, fázik.

Levele császárnak s gyöngyös adománya
Terheli a tarsolyt: jaj de mit ő bánja!
Szemeit csüggeszti lova lába mellé,
Mintha sok elvesztett idejét nem lenné.

82.

Kérdezni madártól, nem meri embertől,
Reszket is a hirért, reszket is a birtól;
Ki láncsa szegezve rohanna veszélynek:
Félve halad szemközt a budai szélnek.

Ne beszöld ki, bús szél! haraszt ne súsogd el!
Bérczi magas visszhang állj elibe, fogd fel!
Ne hallja korán meg a mi úgy is késő:
Mily messze szakadtak, az a leány és ő!

83.

Budára beérvén, kerülé az udvart:
Félre-zugon fekvő kicsi házához tart,
Hol Bencze uratlan henyeségben várja
S kis varga kapusnak czinczog eziterája.

Toldi se' kérd sem hall ujságot ezektől;
Bár köhögős Bencze csupa jó hirektől,
De minthogy urával szóba se' mert állni:
Aranyait kezdé ravaszul számlálni.

84.

Toldi csak elnézte neki egyszer-kétszer,
Végre nem állhatja: «Nosza, hol tevéл szert.
Te semmirekellő, e töméredek pénzre?»
Bencze odanyujtá, hogy emelje, nézze.

«Jaj, nagy uram! mondá — sora van mindennek
Keresték, nagy uram! az a sora ennek;
A hol az úr kedves, ott ebe is kellő...
De hallgatok inkább — én semmirekellő.»

85.

Így Bencze magából kisedé kérdéslen
Hogy valaki Toldit szereti kegyetlen,
Valaki, de még ki! nem akármilyen lány a:
Kisasszony, az is fő: bosznia király lánya!

Toldi riadtában majd holt-eleven lett:
Tudta Piroskát, hogy lakik Örszi mellett;
Nem volt vele másik? kérdezte szorongva:
«Volt; az, ki megesküdt minap a templomba.»

86.

S nem nézve haragját fürgeteges éjnek,
Toldi rohan, száguld, mint kőbóri lélek;
Birkózik a széllel Buda nyílt utcáin,
Havas eső csattog, sistereg orcáin.

Mint a kavargó szél azt mit az ég hullat:
Úgy söpri alá s fel őt is az indulat;
Keblét a zimankó meztelenül járja,
Veri nagy hullámit haja sötét árja.

87.

Mint farkas az aklot kerülgeti éhen,
Körmöli a földet és rúgja dühében :
Úgy őrzi kívül ő a Rozgonyi házat,
Néma hideg kötől dühösebbre lázad.

El elrohan olykor s vissza megint újra,
Fejével a falat döngeti és fúrja :
Jaj, ha szegény Lőrincz most elibe lépne!
Ne hagyd, uram Isten, most esni kezébe!

88.

Így Toldi bosszúját tehetetlen ontá;
S mire a föld vére összefagyott csonttá,
Felvirrada ő is, dühe alábbhagyván,
Valahol egy korcsma utczai köpadján.

Nem aludt, zsibbadság nyomta csak el kába —
Ocsúdva, leszállott önön bús magába:
Ott lelte *hibáját* nagy bánata mellett,
Hogy senkire vádat másra nem emelhet.

89.

S érezte, hogy el kell bujdosnia messze :
A hol az új párnak híre nyomát vessze ;
Beülni Szalonta mord falai közzé,
Piroska felől még álmodni se' többé.

A reggel azonban szélesre kinyíltott,
Észrevevé Miklós, hogy rossz helyen ül ott :
Felvanszorga tehát, s hazafelé menve
Kit lát? a Piroska férjét, vele szembe.

90.

Toldi el akarta kerülni; de Lőrincz
Örvend neki mindjárt, keze messziről int,
Arcza ragyog; Toldit üdvözli, kiáltja:
Nincs hova előle menekülni, látja.

S Lőrincz odaadná neki lelkét-testét,
Hívja, hogy ők hárman töltsenek egy estét,
(Rozgonyi most úgy sincs otthon az ifjakkal:)
Toldi csak ezt mondá szigorú szavakkal:

91.

«Ne híj te magadhoz, ne, se ma, se máskor;
Tudod-e mit mondtam neked a viváskor?
Ha te rosszul bánnál — mitül isten őrizz'! —
Ne híj te magadhoz soha engem, Lőrincz!»

De amaz dicsekszik s bizonyítja hévvel,
Mily boldogan élnek szép ifjú nejével;
Lássa, tapasztalja: lehet-e már szebben? —
Ámbár hazudott is Lőrincz, nem is, ebben.

92.

Piroska sokat tön — majdnem lehetetlent,
Elnyomni szerelmét; az első egyetlent;
Büszkébb vala, mintsem türne olyan dolgot,
Hogy a világ előtt ne legyen ő boldog;

Az eskü is immár neki erős gyámol,
Az a reménység is mire apja számol;
A vérnek is abban lehet egy kis része:
Nem epe a mézes hetek ifjú méze.

93.

És ha talán Toldit soha meg ne lássa :
Beállhat idővel szive gyógyulása ;
Marad ugyan sebhely : megérzi halálig,
Ha az időjárás komorabbra válik. —

Szó nélkül a bajnok búcsút vesz azonban,
Haza érve, Pejkót nyergelteti nyomban ;
Estig az ércz zablát marja szegény pára :
Ő ölba megy akkor ; Toldi — lakomára.

94.

Egyszer, csak ez egyszer — de mit ér, mit használ !
Látni Piroskáját — jaj ! nem övé az már ;
Tőle hideg búcsút — azt sines joga venni ;
Egy néma sohajtást — jobb oda se menni.

Hátha szilaj vére — de galamb lesz, bárány ;
Váljon meg örökre — meg, ez egy percz árán ;
Keserűbb lesz akkor — legyen ! azt szomjúzza ; —
Így habozott a hős : de az örvény húzza.

95.

Piroska szívét is szaporán döbbenték
Ura dicsekvési : ki a mai vendég ;
Vére-hagyott ajkát emelé tiltóra :
De a beszéd elhal, nem veheti szóra.

Egész nap az Istent mind csak azon kérte,
Hogy Toldi ne jöjön (hisz' úgy sem ígérte) ;
S egész nap a szívét, mind csak azon kapta,
Hogy, ha felé sem jön, megreped miatta :

96.

Az az egy pillantás, amaz első édes,
 Marczongló, iszonyú, de gyönyörűséges
 Repeső, örvendő, bánatos és bánó,
 Felelő és kérdő, viszont szemrehányó;

Tilos, ámbár büszke egy isteni jogra,
 Kárhozat', üdvösség', mennye, sötét pokla,
 Kétségbe-esés, hol odavész test, lélek:
 Az az egy pillantás ezt érzeti vélek!

97.

Elmúlt valahára, az az egy pillantás:
 Észre se' vőn semmit a kenyeres-pajtás,
 Kinek a boldogság mind nyelvire tódul,
 Se hallva se látva sok fecsegő szótul.

Volt idejök lassan maguk' összeszedni,
 Lassan a beszédnek közzé elegyedni:
 «Így, az idő, termés» — «úgy, a lovak, harczok —»
 A mi belül forrong, elfödheti arczok.

98.

Étel ital közben Miklós szíve zsendül
 Vérmes egészségtől, bortul, szerelemtül;
 Iszik az új párért, hogy ihassék *érte*:
 Nem bánja, ha Lőrincz oda van is érte.

S mikor a szép asszony, poharát elvéve,
 Már nevető rózsát aranyos fényébe:
 Megfeledé szinte hosszú örök bűját,
 Élvezi mit a percz öntudatlanul ad.

99.

Asztal utóján már kedvökre lakoznak;
S im, erdei süldőt, büszke vadat hoznak,
Mint eleven, nyujtó deszkára hasalva,
Bőre piros pánczél, szájában egy alma.

Tar nekigyürkőzött a gazdai késsel,
Esett neki visszán szelni bal kézzel:
«Addsa!» kiált Toldi s elkapta nevetve;
Elereszté Lőrincz, sanda szemet vetve.

100.

Akkor — nem tudom én mely csintalan ördög.
A kis bor-e, melyben ajaka megfordött,
Vagy az érzés, a már eltemetett, régi,
Súgta Piroskának, hogy ezt mondja neki:
«Édes uram, mért is tetteti kegyelmed,
Kíméli a *jobb*ot a *bal* keze mellett?
Tudom én, jól láttam, mire képes jobbja:
Hát a *viadalkor*, az utolsó kopja?...»

101.

Lobbot vete Lőrincz nagy-hirtelen erre,
Képe vörösebb lett, mint a malacz bőre,
Bal keze meglódult akaratja ellen
S visszacsapá a szót, az eredő helyen.
Vért — a mitől ajka majd szinte kicsattan,
Vért foga a nőnek serkeszte legottan;
Rámered egy perczig sáppadt meredéssel —
S nézi vadul Lőrincz Toldit a nagy késsel.

102.

De hamar — mint döbbsent őze vadon tájnak,
 Iszonyát felfogván az ijesztő tárgynak,
 Visszagurul mintegy teste körül, s száguld,
 Tüske, bozót, sűrű neki jó országút —

Iramodék Lőrincz egy közel ajtóba,
 Mely sehová sem visz csak a benyilóba,
 Honnan egyéb út-mód sincsen menekedni:
 Ablakon utczára kelle magát vetni.

103.

S mint szeme a prédán megáll fenevadnak,
 Vesztegel egy kissé, czimpái dagadnak;
 De futni ha látja, önkénytelen üldi:
 Csörtet amaz után rettenetes Toldi.

Eléje Piroska könyörögve lebben,
 Esdekel uráért szép neje legszebben,
 Kezére omolva, mély fekete szemmel.
 Néz rá föl, ijedten, kérve, szerelemmel.

104.

Látja ölen Miklós a szép szelid arcot:
 Haragja szivéből nyomon elviharzott,
 S mint fekete felleg a lemenő naptól,
 Egyszerre pirossá hajnalodék attól.

Kebeléhez vonja rejtező orcáját,
 Szoritja, öleli tilos mennyországát,
 S lehajolván sűrű, önfeledett csókra, ~~eggy~~
 Közben susogását így tördeli szókra: ~~ez~~

105.

«Jer!» — hévvel, erővel zúditja lehellve:
 «Jer velem — elviszlek — paripám nyergelve —
 Oda hol még szellő — nap fénye se leljen —
 Megvédlek egy ország — mind a világ ellen!»

Piroska e szónál vette magát észre,
 Mint gyöngé bogár, mely keveredett mezbe;
 Kibontakozott és rebegi esdőleg:
 «Becsületet véd meg, oh lovag, egy nőnek!»

106.

Ott remeg a szép nő, — nem üvölt, nem jajgat,
 Segély kiáltásra nem nyit zajos ajkat,
 Reszket, halovány mint a lilium szirma:
 Jól érzi, hogy ellent állani nem birna.

Ám Toldin erőt vesz keserű józanság,
 Az előtte verdő nemes ártatlanság,
 Ki lovagnak hívja... mintegy *maga* ellen!
 Becsületének hogy védelmire keljen.

107.

Most látja először — *igazán* most tűne
 A bajnok elé rút, rettenetes bűne,
 Mire csak gondolni borzalom, utálság:
 Egy szerető szívet hogy tört meg az álság.

Törjék hát!... riadá — az övé is törjék:
 Élve pokol minden kinjai gyötörjék!
 Nagy keserű bűgás leve búcsuzása,
 S ment, hogy soha többé Piroskát ne lássa.

HATODIK ÉNEK.

(1867.)

«Gazdagsággal való rakott sirt felbonta.»

Ilosvai.

1.

PIROSKA . . . ez a név! jaj nekem, ez a név!
Hogy tipra keresztül egy boldogtalan év
S közel a másiknak fele is már rajtam,
Mióta a dalra kulcsolva van ajkam!

Még az se merészelt — a *panaszos* ének
Enyhületet hozni az apa szívének:
Egy szomorú kőre ült szárnya-szegetten
S néma didergéssel gubbaszta felettem.

2.

Piroska! leányom kis árva leánya!
Kedvesem egyetlen kedves maradványa!
Ki neved a költő álmaiból vetted,
Anyá így szólítván, csecsemő-születtet:

Baljóslatú névvel jöttél te világra!
Oh, le ne szálljon rád még jobban is átka
Hogy sorsod azéhoz közelítsen gyászban,
Kit képzetem alkot a Rozgonyi házban!

3.

Hamar elment tőled, kora előtt ment el,
 Alig ösmerkedvén «a kis idegennel;»¹⁰
 S te nem ismerhetted bús életed árát:
 Amaz elporló szív teljes-egész tárát.

Sínyleni — oh, hogy ne? *már* sínyled anyádat,
 S veled együtt nő majd a csecsemő bánat;
 Hanem, a mit vesztél, nem érted egészen,
 Emléktelen emlék, egy üres hang lészen.

4.

Egy üres hang! ő! ő!... S hol ecset-, vésőnek,
 (Mit emberi vad dölyf gúnyol teremtőnek)
 Hol van a toll, a szó művészi hatalma,
 Életre idézni a mi neked halva?!

Fogsz írni magadnak róla hiú képet,
 Összerakosgatván sok külön emléket:
 Hanem az a kép már merő idegen lesz,
 Boldogtalan gyermek! *a te anyád* nem lesz.

5.

Mi haszna, mi haszna!... az a vidor élet,
 A szép kis alakból kisugárzó lélek,
 Mely, mint kicsi csillag, haj! rövid ösvényén
 Beragyogta körét, *egyedül* önfényén;

Az a komoly érzés játszi kedély mellett,
 Melyért idegennek is szeretni kellett;
 Nyílt szív, ajak és arcz, nevető nagy kékszem...
 Róla vetett árnyék: de nem ő az mégsem.

6.

De talán még jobb így: legyen inkább zárva,
Előtted az a sir, kedves kicsiny árva!
Te csak a felszínen, virágain játszszál,
Legyen a gyász könnyű, mely örökbe rád száll.

Élj te!... hisz' ő jóslá haldokoló szájból:
«Itt, itt a halál van: *vigyék a halálból!*»¹¹
Soha ne értsd a bút, mely ide van írva:
Vigyük a te részed, mi öregek, sirba. —

7.

Piroska, szegény szív! egyedül s kietlen
Maradott, hogy Toldi fölverte kegyetlen;
Mint a virág, melyet zivatar elgázol.
Kókadva lehajlik, letörötten gyászol;

Harmat esi: rothad, sugár üti: sorvad,
Könnye csak emészti, szerelemtől hervad:
E tüzet ama víz éleszti, nem oltja,
E vizet ama tűz nem iszsza, de ontja.

8.

Még ajakán a csók, a bűnös, a bűvös:
Ki tudja, mikor lesz annak helye hűvös?
Még hihető szónak fülében a zajja:
Lessz-e idő, vajjon, mikor ezt ne hallja?

«Jer, Jer!» az édes hang csapja fülét: «jer, jer!»
Melegíti arcát kárhozatos gerjjel:
Oh, bújni, pirúlni, a földbe süllyedni,
Elveszni!... de mégis szeretni, követni!

9.

Hol vagy ma, vitézlő bátor kötelesség?
Az, kit előbb védtél, maga is ellenség;
Hol van az oltári szent eskü bizalma?
Ím, ez erős támasz most egy hiu szalma;
Szeretni, szeretve, megimádva lenni,
S nem tudva, bosszúból szív gyilkosa lenni,
A kicsit is bánni, mi az elmúlté lett:
Hát még az egész, nagy, irtózatos élet!...

10.

Minden okot, vádat, maga ellen zúdit,
És menti, kimentí, érte vivó Toldit:
Ki tudja, mi rejtett fogadás gátolta
Hogy megnyissa szívét, akkor, vagy azolta!
S nem volt-e az egész viadal kísértés?...
Bajnoka szívének betegítő sértés,
Hogy ama jöttmentnek magát oda dobja,
Csakhogy az oltárnál melegedjék jobbja?...

11.

Oh, átkozza daczos, gyermeki makranczát,
Hogy bosszúra vette Toldi cseles harcát,
Vissza nem üzé Tart egyenes szavakban,
Nem volt bizodalma a nemes lovagban!
Tárt karral ölelni hogy' sietett volna!
Azóta mi minden beh nem így lett volna!...
S ama képzelt jóhoz, melyet így eljátszott,
Élte a halálnál feketébbnek látszott.

12.

Hát még, ha leányi áldozatát méri!
 Meddő legyen inkább, az eget kéri:
 S visszára viszálván anya-éreményét.
 Meggyülöli apja lehető reményét.

Im, hős ivadéokban háza dicsőn kelne!
 Egyezik a hecsvágy és szíve szerelme!
 És most tönkre teszi a Rozgonyi házat
 Vagy keserű balsors, vagy örök — gyalázat!

13.

E szó, ez utóbbi, e kimondhatatlan,
 Vérrel lepi arcát, csupa gondolatban:
 Sülyedésén már is megriad, elszörnyed:
 Ajkán idegen csók pokoltüze terjed!

Oh, hol van elég köny, oltani, e tűznek?
 Vezekelve omlik lábához a Szűznek:
 Szeplőtlen alakja neki égő szégyen,
 S ha mondja is: «ámen,» nem meri: «úgy legyen!»

14.

Nem meri, nem tudja, nem akarja szinte:
 Többé az imádság, érzi, nem őszinte,
 Meg kellene bűnét, s nem bírja, utálni.
 Hazudik hogy ettől meg akarna válni.

Már földi reménye idealant romban:
 S elveszsze hitét az örök irgalomban...?
 Gyötrelmes az élet, a halál rettentő:
 Maga egymagában viadalmas kettő.

15.

Ezalatt mi történt — akármí! — a férjjel?
Haza került Lőrincz valamikor éjjel,
Szeretett is volna bosszút állni durván,
De szólani nem mert, Toldira gondolván.

Jöttére Piroska talpig elirtózott,
Szívén a gyűlölség hidegen kigyózott:
Most érzi először, mennyire utálja
Kinek oh be másra tön fogadást szája!

16.

Én pedig elmégyek a messzi keletre,
Követem bús Toldit szomorú életre. —
Nagyfaluba Miklós futtába benézett,
De az anya-kasban most nem lele mézet.

Nem gyógyítja szívét jó anyja beszéde,
Megszompolyodik az Anikó negéde:
Komoran ezekkel rövid jónapot vált,
S fölkeresi most nyert *szalontai* odvát.

17.

Ti, kik a hős Toldi örökét lakjátok,
Jó emberek! egy szóm van elébb hozzátok.
Idegen lettem már én azon a földön,
Nem is ösmertek rám, ha oda vetődöm.

Tán az idősbek közt még szóba hozódik:
«Itt született, itt nőtt; becsülete volt itt,
Kenyere is holtig; de világra zülle:
Ki tudja, ha lett-e, vagy semmi, belölle?»

18.

Képzeletem szárnyán oda visszatermek,
S barangolom a tájt, kicsi sápadt gyermek;
Hallgatom a *három nyárfa* ezüst lombját,
S tanulom, a melynek tanui, a mondát:

Hogy telepedtek volt *hajduk* Köleséren,
Bocskaitól nyerve faluhelyet véren;
Azután hogy vették Toldi jeles várát,
Gulya s ezer tallér ütven meg az árát.

19.

Onnan a *háromszáz* — mikor s mez' iránt a
Haza, Bethlen, a két Rákóczi kívánta,
Táborba, mezőre, hadakozni hősen,
Hogy robbana mindjárt, — köztük az én ősem.

De békeidőn sem vala ottan béke:
Töröké volt Lippa, sőt Gyula vidéke,
S hogy el ne rabolja szpahi, préda-rántó,
Kardosan követte az ekét a szántó.

20.

Onnan a végházak ostora és réme,
Jó Varga Mihály is hányszor aláméne,
Kinek a nevével immár török asszony
Csecsemőt ijesztget vala, hogy hallgasson;

Ablakon, azt mondják, így szokta kidugni:
«Kapd el, Varga Mihály! nesze, *iste bundi!*»
Megesett, hogy Mihály odakün hallgatta.
S jó lova nyergébe sebesen fölkapta.

21.

Ott van a Szigettó, ma ugar, vagy pázsit,
(Noha én is szedtem vadrécze-tojásit),
Hova egy más hajdu a törököt hordta,
Tetemes váltságért adván ki gyakorta.

Szigetbe ladikján bekötözött szemmel
Vitte; soha szökni, bolond feje, nem mer:
Pedig a széles viz úgy megapadt nyáron,
Hogy hosszú doronggal evezett a sáron.

22.

Ott van az Örhalma,¹² s még közelebb szintén
Testhalom, a Kender nevü érnek mentén;
Kisded halom ez már, horpadva, süllyedve.
Bár török ezrével van alá temetve.

Mert ott rakatá le, az öt kapitánynyal,
Már kész diadalmát Győri a pogánynyal,
Egri, Bakó, Torma, Csizmadia, Jőthe,
S *Jakab* a most élő Győriek előde.

23.

Támadt vala Bethlen, ama Gábor öcsese,
Fejedelmi székből hogy urát kiüsse,
Rákóczi fejére a törököt hozván;
Vele sok budai, temesvári ozmán.

S mivel, Élesden tul, fejedelme késik,
Ibrányi fogá fel a török ütését;
Akkor eszelt Győri egy ilyen furfangot —
De lankad ez a húr: váltsuk fel a hangot.

1.

Szalontánál csaptak össze,
Folyt piros vér alkonyatig;
Megszaladt Ibrányi népe,
Meg sem áll a Nagy-Váradig.

2.

E miatt kemény haragban
Rágja nyelvét Győri Jakab.
Hadmegyok közt a legkisebb,
Hajduság közt legderekabb.

3.

Vesz török csuhát magára,
(Volt elég a csatamezőn,)
Kontyot is köt, tarka turbánt,
Patyolatból, piros fezőn.

4.

Harcaszájú pisztoly kettő
S hosszú handsár öve megett:
Ajakán bitang törökszó —
Hamis pénz, de jól penegett.

5.

Táboron így, ló-keresni,
Egy kantárral végig halad:
Hét ezerre, úgy mint egyre,
Becsüli a pogány hadat.

6.

S hét ezerből három százra —
Mennyi jut csak egy-egyfelé? . .
Látja, hogy ma győzelemre
Nincs egyéb út, mint a cselé.

7.

Ott a Kenderér, bizonyság
Rajta innen a Testhalom:
Ott fehérlett *Ali szerdár*
Sátora az éroldalon.

8.

Közelében egy lefordult
Csolnak — szellős tábori pad:
Csolnakon ült a böles díván
És — alatta Győri Jakab.

9.

Váltig mondja Bethlen István,
Ősz hajára emlegeti:
Rákóczinak e csatával
Hogy' lement a becsületi:

10.

Váltig mondja, hogy az ország
Fejedelmet másat kíván:
Rázza kontyát *Ali szerdár*,
Keveset szól a böles díván.

11.

•Majd bizony, e légy-csipéssel
Úgy megszédült! alig, alig...
Csak az éjjel ránk ne üssön
Fel ne verjen fris hajnalig!•

12.

Hallja, mint fél a pogányság,
S visszaoson Győri Jakab:
Szalontára, a hajdúkhöz,
Megviszi a hallottakat.

13.

•Fürge hajduk, jó vitézek!
Csöndes, álmos az éjszaka:
Jól behallik a mint ágyúz
Réteken a bölönbika;

14.

Nem süt a hold, gyér a csillag,
Ködbe hamvad parázs tűzők;
Előálmot alszik *ottlenn*
A főlebb nem szított üszők:

15.

Nossza, hajrá! a törökre!
Nem hibázhat merész eselünk;
Én vezetlek, ti utánam
Mint az árnyék. Jézus velünk!

16.

A *futásról* én nem egyszer
Hallgatám a nép öregét:
Ifju lelkem szomjan itta,
Tej gyanánt, az édes regét.

17.

Kilencz helység — már ma pusztá,
Szalontai zsíros határ:
Népe gyakran tova züllött,
Míg előlte török, tatár.

18.

Keszi, Kéza, két Vásári,
Gyarak, Vímer, Simonkerék,
Kölesér, Panas� — hol minden
Templomhelyet jól ösmerék.

19.

És, hamikor futni kellett,
A nép kincse: kapa, kasza
Mind a várban lelte helyét; —
Ekkor is volt nagy halmaza.

20.

E kaszákból, sok szekérrel,
Győri gyorsan alávitet;
Messze a tart megkerüli,
Gyöpös az út, az éj siket.

21.

Sok vízes rét, sok mocsár van
A pogány had háta megett:
Szerinszerre mind kaszával
Telehányják az ereket.

22.

A sás kardja, buzogánya
Rejt halálos, fényes aczélt; —
Nem kérdezik a kik teszik,
Maga Győri tudja a czélt.

23.

Már sötétlik pitymalatra,
Hajnal előtt, éjfélt után:
Lóra szálltak, lesbe álltak
Győri és az öt kapitány.

24.

Osztva ketté kis csapatjok
A török két szárnya felől:
Százötven ló, s gyalog a mi
Benszorult a pogány elől.

25.

Hát csak egyszer, jeladásra,
 Perdül a dob, rézkürt riad;
 Mintha ég-föld leszakadna
 Tomboló zaj, sívás miatt.

26.

«Rajta, rajta! hozzá, hozzá!
 Jézus segíts! Jézus ne hagyj!
 De helyéből, a sötétben,
 Nem mozdúl a maroknyi had.

27.

Csattog a kard, puska durrog,
 Mintha folyna bőszi viadal:
 Kézre hurkolt vad lovának
 Vonszolásán ébred a tar.

28.

«Allah! Allah! itt az ellen!
 A derékhad Rákóczi-val!» —
 Hát megöl most nagy-sok sűrű
 Daru rebben, vadlud rivall.

29.

«Merre fussunk, hogy kijussunk?
 Földön is kard, vízben is kard
 Allah! Allah! már fejünkre
 Égből szórja le a magyart!»

30.

Ekkor aztán: rajta! vágni
 Mint a vetést, egymás után,
 Szigetenkint és egyenkint,
 Győri és az öt kapitány.

31.

Szigetenkint, lápon, éren,
 Másnap is még, sőt hetekig, —
 Úgy vadászták, úgy halászták,
 Élve-halva, mérföldekig.

32.

Sok, szájában kizöldellő
 Árpaszemmel, éhen veszett; —
 Szalontánál a háromszáz
 Hajdu dolga ekkép esett.

24.

Holtig ezért őket Rákóczi becsülte,
 Böjttel, imádsággal ez napot megülte,
 Hogy megerősíték ingadozó székét,
 S köthete szultánnal becsületes békét.

Íra kilencz pusztút nekik adományon,
 Fel is gyarapodtak tetemes zsákmányon;
 Akkor emelték a várnak erős tornyát, —
 Ezután több útas nézze meg a romját!

25.

Tudom én — el tudnám mondani, hogy épült,
 Mező-Gyarak és több faluhely kövébül,
 Tilalma daczára gyaraki Pethőnek,
 Kit alkuval aztán magok közé vőnek:

De akkor e szónak se vége se hossza:
 Igazítsuk rúdját az időnek vissza,
 S hátrafelé három öregebb századdal
 Toldi felől ismét így zöngedez a dal.

26.

Otthon vala immár, s bástyáinak ormán
Bús Toldi naponként elnéze mogorván,
Mint élemedett sas, kit a világ bosszant,
Szikláira bámul, egyedül, naphosszant.

Négyszögbe kerített alkalmas erősség;
Három felől a tájt szegi nagy erdőség,
Nyúgotra mező s láp, be sem is látható;
Fekete mély vízzel mossa tövét «a Tó». ¹³

27.

Még most is alantabb völgyellik az utca
Hol falait hajdan árok koszorúzta:
Megnézheti bizony négyszögbe határát,
Ki nem hiszi nékem Toldi jeles várát.

Mellette a Toldi helysége, Szalonta,
Falusi szük földjén magát összevonta,
Kölesértől fogva Kender nevü érig:
Ötvennyolcz telek az, ha igazán mérik.

28.

Kongó palotában, tágas öreg csürben,
Hol unalom pállik, pók sző-fon, az ürben,
Vonszolja egész nap Toldi sötét árnyát,
S árnyéknál feketébb szivbeli magányát.

Oh mily egyedül van! igazán most érzi;
Nagy-néha szobáit sorra körülnézi:
«Ez az *asszony* háza! ez volna!» sohajtja,
S elfordul, az ajtót szomorún behajtja.

29.

Majd kerüli azt is, rázárja lakatját,
Mint, kinek elvitték szerette halottját,
A terítő helyét kerülni ügyekszik:
Hanem a lelkében szüntelen ott fekszik.
Vele virraszt későn, vele kél korán Ő,
Bánattal együtt az unalom is ránő,
Nap, nap után, hívva mint hóguja gördül:
Toldi erős válla, súlya miatt, görbül.

30.

Aztán meg ez a nagy, tehetetlen béke!
Téli fakó színben, mint vára vidéke,
Vagy az a nyirkos köd, mely soha nem mozdul
Napok óta onnan: sem esik, sem tisztul.
Nem tűrheti: dolgot! valamit! akármit!
S mintha ez ötlettől enyhülne parányit; —
De a mely zsákmányra eleven bú rontott,
Haj! elmar az attól minden egyéb gondot.

31.

Munkába mohón kap: rombol, újít, tervel
Vára körül mindent, a mi mozog, felver,
Nagy rémületére az öreg várnagynak,
Hogy neki, mint eddig, pihenést nem hagynak.
Ás vés, farag, árkol, czölöpöl a jobbágy;
De lassu a munka, előre fut a vágý
S mint gyermek az úton, előre kifárad:
Csupa ördögárka környezi a várat.

32.

Mibe tegnap kezdett, ma félbe' hagyatja,
Változik a kedve, de nem a bánatja;
Ez fekete színű fala a szövetnek
Viseli ezt rongyig, virági kimennek. —

Majd téli vadászat örömhöz gondol,
Látva hogy a zúztól erdők haja kondor:
*Pata*¹⁴ rengetegjén, mely még ősi, szüzi,
Medve, bölény, farkas szomszédait üzi.

33.

Azután ez sem kell, riadása vadnak:
Belőle az esti lakomák maradnak,
Czimborá-csödtő hosszú nagy ivások,
Vadász társaihoz gyülekezvén mások.

Benyulnak az éjbe, az arany hajnalba,
Át a munkatévő, isteni nappalba:
Orcza-pirulással szégyenlik a fáklyák,
Hogy ezek a tánczot szemtelenül vágják.

34.

Mert asszony is ottan, kerül be leány is,
Vonzódva magától, de rabolt zsákmány is;
Fájdalom! azzá lesz e teremtség gyöngye
A mivé mi tesszük, «mi erősek». Gyöngye. —

Immár az egész tél egy hosszú tivornya,
Nincs benne az éj s nap váltogató sorja;
Arra is a tündér kikelet ráviradt;
De Toldi sebének mind nem hoza irat.

35.

Borban, szerelemben noha mélyen gázol,
Amaz egy csók mérge el nem enyész százzal;
Olykor az édesbe belehal, míg iszsza,
De még keserűbben tér bánata vissza.

Ezt hogy kiszorítsa, eszeveszett fővel
Búja erős házán dül minden erővel;
Mit neki egészség, erkölcs, vagyon, élet,
Becsület, és jó hír, és örök ítélet!

36.

Mely dolgot az anyja Nagyfaluban hallván,
Nem bir erőt venni szülei fájdalmán,
Füle a rossz hirrel hetek óta telve,
Mintha körülzúgná erdők sűrű nyelve.

Izent is, elébb csak szerető szavakkal,
Majd komoly intéssel, majd feddve, haraggal:
Hogy fia mért nem jön, soha is, egy szóra? —
Hű Bencze cselédnek egy napon így szóla:

37.

«Fogj be, öreg, fogj be! nincs messze Szalonta
Bosszant nagyon engem ez a mende-monda
Arra, kit én szültem és már az ölemben
Nevelék isteni igaz félelemben.

Apja se volt olyan — csak irigye költi!
Se apja, nagyapja, se senkije Toldi;
Tudná csak, a mit rá hazudozni mernek!
Fogj, Bencze: a lelkem' tépi az a gyermek.»

38.

Oda-átal meg vad czimboraság dőzsöl;
Tenger sok italtól Miklós feje gőzöl,
Szeme bortul nedves, tekintete redves,
Előtte ledéren tánczol az új kedves.

Most Bencze ijedten, az *ifju*, belépe,
Toldinak ész nélkül ezt súgta fülébe:
«Jaj! engem az isten mára se viraszszon,
Ha nem apám jó, meg a nemzetes asszony!»

39.

Feltámolyodék a lovag, e szót hallván,
Látta is ablakból, együgyü alkalmán,
Öreg anyját, a mint várába befordul:
Rögtön kiocsúdott feje minden bortul.

Mereven pillantást vete az ivókra,
Nagy bor-pocsolyákra, odavert kancsókra,
Részegen a dühtől sírvafakadt nőkre:
S kiosont, mint árnyék, hátul a lépcsőkre.

40.

Onnan ereszkedvést lerohant, az ólnak,
Szöríre, hátára zökkene Pejkónak,
S ki, az oldalajtón, megeredt felvágva:
Anyja elől futván a messze világba.

Ezalatt Benczével a nemzetes asszony
Törekedék fel, hogy semmit ne mulaszszon,
Fiát igazoltan hogy mielőbb lássa:
Jaj! látnia sem kell: hisz' elég hallása.

41.

Odalent még távol hallja miként bögne,
Trágár dala rikkant buja dőzsölőknek,
Nevetés, káromlás vadul egymást üzi,
Csapja meg a lépcsőn dohos ital bűzi.

Küszöbön undorral tántorodik vissza,
Habozva kicsinyég: be nyissa? ne nyissa?
Harag a fájdalomán hogy erőt vesz végre,
Belöki az ajtót, s löki azzal végre.

42.

Ott halavány arczczal, hosszú sötét gyászban
Áll, (csak az árnyéka van belül a házban);
Keresi — a szíve összeszorul fájva:
Ki elébe sem jött, hogy ott se találja.

Nem tűrheti, látván az idegen renyhét,
Bosszúság töri meg felfakadó könnyét,
Arcza pirul kissé, s karját fölemelve,
Bátran, erős hangon, így pattoga nyelve:

43.

«Ki, ki orczátlan had! ez a *fiam* vára:
Nem hagyom a házát, javait prédára!
Én mondom, az anyja: el, el! haza innen!
Parancsolom! tüstint takarodjék minden.

Megver az Isten még — verjen is az átok —
Hogy az én jó jámbor fiam' elrontjátok.
Hanem annak vége: ki, herék, innen! ki!
Úgy; hamar, egy-kettő! ne maradjon senki.»

44.

Egymásra, körül is, zavarodva pillant
A czimbora, látván hogy Toldi elillant.
Férfiak a hátsó küszöbön, a nők is,
Orr-fintoritással kisorolnak ők is.

Kiki az indulást várta elébb mástul,
De maradni aztán egy sem akart hátul;
Csak a várnagy s Bencze bújva egymást váltják,
Mint elülről mindig hátra rakott kártyák.

45.

Látva öreg Bencze, fia hogy' meghökkent,
Nosza minden vére süveg alá szökkent,
Keze gyorsabb még, mint szava, gondolatja:
Somnyelű ostorral, a hol éri, csapja.

«Te, te, részeg! korhely! ki vagy te? mi vagy te?
Jó nemzetes úrnak *elrontója* vagy te?...
Hogy áll a szemed? he? — ne, elől! ne, hátul! —
Ezt tanultad a te vén, *józan* apádtul?...»

46.

Sirhatnék vala most Bencze az ifjabbik
Mint kiesi korában; nem birta fel addig;
Köny, hiszen az csak volt, meg orrtekerődés:
De a hang nem váltott: lett nagy öreg bőgés.

Csillapodék aztán apai buzgalma,
Mérsékeli Benczét asszonya tilalma,
Ki előállítván várnagyot és szolgát,
Szigorún kikérdé fia élte-voltát.

47.

Akkor egész estig s hajnal előtt másnap
Nincs hossza se vége a takarításnak;
Mint a pohár, mindent mosatott tisztára,
Fiának, a rossznak, hazajöttét várva.

De hogy elmúlt egy nap, másik is, a hét is,
És Toldi sehol sincs, nem hallja hírét is:
Kulcsait a várnagy hite alá bizza,
S szomorúan hajtat Nagyfaluba vissza. ---

48.

Bujdosni azonban tova «nádon-éren»
Űzte szegény Miklóst fiúi szemérem;
Szíve a benzápult sok ronda gyönyörrel,
Teli sok önváddal, nagy lelki csömörrel.

De maró vádjához a bőszt dacz is ott van
Vesztét maga érzi, veszni akar jobban;
Becsületén csüggött, s anyján, amaz egyen
De ha becsstelen már az előtt is legyen!

49.

Útnélküli földet sokat ő bejára,
Egyszer bevetődött hogy, hogy nem, Budára:
Pejkó eszes állat, vagy csupa véletlen
Vitte oda? vagy más: a feledhetetlen?

Látni: ha láthatná! — de nem is óhajtja;
Hallani: ezt végre óva sem óhatja;
A hír, ha kivált rossz, mint levegő, terjed,
Nehéz kikerülni hogy bé ne lehelljed.

50.

Tudja Piroskáról, s írja le mint képet:
 Egy kiaszott csontváz, bár idomi szépek,
 Hervadt liliomszál, — így hirdeti szerte;
 Hozzáteszi súgva: «mert az ura verte.»

De talán a hír csak költve vala erről
 Olyanok által, kik nem hiszik emberről,
 (Ritka eset is volt, ha megesett, régen)
 Hogy szíve szakadhat lelki vereségben.

51.

Harczát ez a lélek nemesen megküzdte;
 Lobogót feltűzte, rémeit elűzte,
 Most diadalt ül már szentelt nyugalomban:
 Jaj, de a szegény test — a csatatér — romban!

Virági taposva, díszei feldúlva,
 Nem éled azonnal, sem sok idő múlva;
 Borult az egészre enyészetes árnyék;
 Szárnyait a lélek lebbenti, de vár még.

52.

Toldi pedig érzé, hogy ütött az óra;
 Kis varga kapusnak egy napon így szóla:
 «Menj, kapus, e tollat sisakomról vidd el
 Tarhoz, a Lőrinczhez, ilyen üzenettel:

Holnap hajnal előtt Duna szigetében
 Legyen ott, egyedül, vas öltözetében,
 Velem ott megvini életre-halálra;
 Nehogy útczán verjem agyon, eb módjára.»

53.

Megijedt a varga s megörült magában:
Félt is először, de bízott is urában,
Csiklandja az ilyen lovagi követség,
Már csak azon töpreng, hogy módosan essék.

Vasárnapi köntöst feszíte magára,
Lábújja hegyén jár, sohse' lép sarkára,
Út közben a hallott szókat betanúlja,
S bátran a vitéz úr szeme közzé fújja.

54.

Lőrincznek ugyan jött olyas gondolatja,
Hogy e hitvány embert fővel kidobátja,
De legott megrettent a következtül,
Gondolja, tanácsot jobb kérni az észtül:

Mire használhatná e lenyelt kudarczot? —
Mutat a vargának nem haragos arczot,
Megkérdi: miféle mesterségen volna?
Kapott válasz után komolyan így szóla:

55.

«Becsületes varga, tollát az uradnak
Vidd vissza; nem ez a sora kettős-hadnak;
Lovagi törvényben a *te* szavad semmi:
Vidd vissza a tollat: nem fogok elmenni.»

Kapus eltávozott ilyen üzenettel.
Lőrincz pedig még csak ez után szörnyedt el:
Toldi sohsem nyugszik, hogy bosszút ne álljon;
Függ élete immár nyomoruk hajszálon.

56.

Köntöse alá vőn szemes aczél inget,
Félve az ablakból s lopva kitekinget,
Napokig a házból sehova nem mozdul,
Nagy retesz őrizvén betörő gonosztul.

Végre a félelmet nem győzi, nem állja,
Mert az maga magát növeli, táplálja,
Mint az örök szomj a vízi-betegséget:
Megyen a királyhoz szabadulás végett.

57.

Pánczélba erősen öltözik az útra,
Kétélü gyilokját az övébe szúrta,
Köti oldalára legnemesebb kardját,
Úgy meri megjárni Duna népes partját
(Mely házok előtt van); onnan fel a várba,
Vizslatva szemével, sietett az árva;
S mikor, óra jöttén, palotába lépe,
Borula ily szókkal a király elébe:

58.

«Fegyveres ittlétem megbocsássa, Felség!
Hanem üldöz engem bosszuló ellenség,
Toldi erős bajnok, úton és útfelen:
Életre-halálra vini akar velem.

Csellel, erőszakkal rávett vala, rákért,
Hogy helyettem ő vi a szép Piroskáért;
Vitt; a leány nőm lett; azután megbánta:
Őrült szerelemre gyúladt fel iránta.»

59.

Lajos összerántá homloka redőjét,
Nem akart elhinni Toldirul ily dörét,
Még egyszer a dolgot kérdezi apróra,
S miután elhitte, komoran így szóla:

„Se *te* lovag nem vagy ezután, sem *Toldi*:
Czimered a könyvből *ma* ki fogják dobni,
Becstelenül a dísz *ma* letépik rólad,
Róla is. Elmehetsz. Rossz bőröd megóvtad!»

60.

S parancsola egybe' testőr-kapitánynak:
Elfogatására, mint úti zsiványnak,
Csapatot hogy küldjön Toldinak e perezben,
S tartsa nehéz vason, szigorú tömlőczben.

Az pedig otthon sem vala mívelő héten,
Bujdosik, erdők közt, mint bús bika réten,
Mely töri a nádat rideg özvegy útján,
Egész falu sem bir vele a nagy pusztán.

61.

És mint csikasz ordas tél idején, hogyha
Künt a havas tájék merevenné fagyva,
Legelön s erdőkön barom egy se' béget,
Ő túri soká a kínos, fagyos éhet;

De mikor nem győzi, faluba ront bátran,
Útczai ögyelgőt elrabol arczátlan,
Csecsemőt is néha kiragad bölcsőből,
Mire a vasvillás falu összezsúródul:

62.

Toldi azonképen, hegyet erdőt bújván,
 Nem tud erőt venni, nem is akar, búján;
 Szüntelen a bosszút éhezi-szomjazza,
 De tűri ha súlyosb gyötrelme, panassza;
 De mikor a vérszomj kerekedik feljül,
 Be-bejő Budára titkon a vad helyről,
 Lest olykor az útcán, a Duna szerin, vet:
 Ha kezére kapná valahogy Lőrinczet.

63.

Most is az után les, — míg a király népe
 Hajtja üres nyomát erdők sűrűjébe.
 Lőrincz pedig épen tér vissza Budáról,
 Vagyis Dunaszerre, lefelé a várból.
 Lovagi nevének nem töri úgy veszte
 A hogy a biztosság örömét érezte:
 Toldi bosszújától sok ideig nem tart;
 Jó hát le vidáman, még dúdol is egy dalt.

64.

S íme sarok mellől Toldi reá fordul,
 Ragadá nyakszirton s ráförmede mordul:
 «Jössz velem itt mindjár' Duna szigetére,
Víni: ne kiáltson rám egy pula vére!»
 S vonszolta — hiába verdik erőlködve —;
 Csónakot a parthoz találá kikötve,
 Bedobá Lőrinczet mint valamely zsákot.
 Maga evedzővel nagy habokat vágott.

65.

A mint már közepén halad a folyónak,
Egyszerre nagyot rug s fellibben a csónak,
Oda tekint Miklós, mellette mi csobban:
Hát foglya kiugrott s lemerül a habban.

«Bosszúm' a Dunának nem engedem által
Meghalsz, nyomorúlt: de az én kezem által!»
Kiálta fel a hős, s lebukott utána,
S felhozá, mielőtt a fenékre szállna.

66.

Ott az erős bajnok, noha csak fél karral,
Úszva elére a kis szigetet Tarral,
Letevé a fák közt egy szép tiszta helyen,
Mégvárta sokáig, hogy jól kipihenjen;

Akkor szóla: «No Tar, itt az idő, vijjunk,
Halál ma egyőnknek e szigeten dijjunk, —
Én csak e szál karddal, te egész fegyverben:
Viadalmunk ekkép van egyenlő szerben.»

67.

Néz vala szét Lörincz: a vízre, az égre,
Látja, sehol senki nem jó segítségre,
Mégfutni hiába: közelébb jó kardja,
Gyors lába Toldinak, mint a Duna partja.

Elbúsúlja magát, elszánja keményen,
Bátrabbá teszi most az utolsó széken;
Halnia kell, tudja; de a reménység is
Felcsillan előtte: hátha talán, mégis!...

68.

Kardját senye Lőrincz forgatja emberül,
Sok szúrást ügyesen, sok vágást kikerül,
Toldit e fonák harc majd hozta zavarba,
Jobb kézre csinálván, a mit amaz balra;
Fogat csikorint, hogy csak levegőt szabadal,
(Vala jártas vívni hadakon két karddal,
Hirtelen a fegyvert veszi bal kezébe,
S döfi hón' alatt Tar pánczélja közébe.

69.

Szörnyet halt. Azután kezde csak aggódni,
Hogy' menekül gyorsan a szigetből, Toldi;
Nem volt oka: mert a sekélyre vonuló
Víz kiveré s ott várt csónaka, mint jó ló.
Hamar átalhajtá a budai részre;
Volt gondja, hogy addig ne kerüljön kézre,
Míg a hegyek, erdők búvóit eléri,
Hol az üldözött vad' bús napjait éli.

70.

Lőrinczet azonban szigeti apáczák
(Lehet, onnan-túl a viadalt is látták),
Vérben-fagyban, a mint feküdt, meglelvén:
Elterjede a hír egész Buda nyelvén.
Mindjárt fut az őrség várbul, a királyi;
Hanem elébb jártak Rozgonyi szolgálai,
Urokat zöld lészán a hajóba vitték,
S otthon a nagy tornácz földjére letették!

71.

E perczben az ajtó kifelé megnyílik
(Mely az asszonyházba vive, tudniillik),
Döbbenve Piroska küszöbén ott áll,
Előtte a férje iszonyú halála.

Sikolta egyet csak, mint ölyü, mint héja,
Mereven, a hogy néz, maradt szeme héjja,
Keze a szívére maradott kulcsoltan,
Térdei megtörtek: összerogyott — holtan.

72.

Lett zavar és sürgés a Rozgonyi háznál,
Gondolhatni bizony, ily leverő gyásznál;
Két terítő mindjár', két ravatal készül:
Idegen sem állja könyhullatás nélkül.

Egész Buda eljött nézni, halott látni,
Vala mit szegénynek, úrnak is, ott látni:
Ragyog a terítő aranytol, ezüsttől,
Körülte sereg pap imádkozik, füstöl.

73.

Rozgonyi is megjött Kesziből harmadnap,
Alig birja magát, inai roskadnak,
Jártányi ereje sem vala bűvába',
Karon úgy segíték maga szobájába.

De kiszökött onnan, mihelyest nem látták,
Útat töre a nép sorain; bocsáták;
S zokogó nagy testtel, csak könnyei hullva,
Szóttalan a lyánya testére borúla.

74.

Csókolgatta fejér, hidegült homlokát,
Már befogott szemét, halovány ajakát;
Majd nézte sokáig, főlegyenesedvén,
A meddig erőt vett sírni való kedvén;
De megint ráomlott, csókolta, ölelte,
Gyenge fehér kezét keze közt tördelte;
Így mult el egész dél, meg a délután is;
Megkönnyezte bizony még a ki pogány is.

75.

A papok, és némely hozzá-tartozói
Egy darabig nézték, nem akartak szólni,
De mikor már látták, hogy több az elégnél,
El akarták hívni: várják az ebédnél;
Hanem ő nem mozdult, nem ügyelt a szóra,
Sem a szentírásból a vigasztalóra,
Úgy kelle utóbb is eltépni erővel,
Akkor is azt mondá, daczra emelt fővel:

76.

«Hisz' *nem* siratom!... kárt se' teszek magamban
Gyönyörködöm én csak, kedves halottamban,
Ránézni örömmel soha el nem únnék:
Mily szende, milyen szép! mintha csak alunnék.
Szebb bizony ő nékem most, mint vala élve:
Ne vigyétek sirba, hadd maradok véle:
Nem rohad — elteszem téli virágszálnak;
Hiszen úgy sincs rajta jegye a halálnak!»

77.

Szólt, nagy öreg könnyén átalmosolyogva ;
Hanem elszakíták végre, karon fogva,
Leányát pedig a koporsóba zárák,
Vele sok szép kincset: egész falu árát.

Másnap hogy' mene a nagy temetés végbe,
Nem volna leírni se hossza, se vége.
Gellérthegyi kőszál üregébe tették,
S húszan a nagy sziklát rá hengerítették.

78.

Még azon éjjel két tolvaj lakatosnak
(Neve *Hincz* és *Kuncz* a két gyalázatosnak)
Az vala nap közben ki-eszelt gaz terve,
Hogy az új sirböltöt gonoszúl fölverje.

Mennek is, álkulcsesal, éjféli sötétben,
Hamar a sok zárat kinyitották szépen,
Hanem a nagy kővel száz olyan sem birna:
Pedig attól nincs mód beférni a sirba.

79.

Míg ezek ott ide-oda tébnek lábnak,
Hallák dobogását súlyos erős lábnak,
Látták is — az egyik nyomba' megismerte —
Hol a hold egy sarkon a homályt elverte.

Nosza «vesd el magad!» lehet azt gondolni:
Jaj volna nekik, hogy tetten érje Toldi,
— Mert ő vala, nem más, kit az éji óra
Hoza kedveséhez bús látogatóra.

80.

Vállait a szirtnek alája feszíté,
«Az nagy bálvány követ el-felemelité»,
S bemene. Benn függő kicsi lámpa égett,
Melyet oda zártak lassu halál végett;
Szomorú fényt hinte a két ravatalra,
Hol jobbra feküdt Tar, szép hitvese balra;
Toldi a koporsó fedelét fölvette
S maga borult, nyögven, a holtra helyette.

81.

«Itt vagy, *enyim* vagy hát én egyetlen-egyem!
Hűlt poraid közzé óh hadd elegyedjem!»
Zokogá tört hangon, forró öleléssel,
Áztatva szeméből nagy záporoséssel:
Karjába szorítá, szívét szive mellé,
Eleven tűz lelkét ajkára lehellé,
Szívta, melengette hosszú erős csókkal:
S im — a halott felnéz, felriad ily szókkal:

82.

«Hol vagyok én?... Ki ez?...» s mozdúla, felüle.
Toldiban a vér is megaludt, meghüle;
Hátrafelé döbbent sirató helyéről,
Bárony kalpaga is ledagadt fejéről.
De meg' azt gondolja: «hiszen ez csak álom!
Nosza álmodjuk, hogy hamar el ne szálljon.»
Lassan szedi züllött gondolatit össze:
«Hátha nem is halt meg, el vala *rejtezve*.»

83.

Piroska elébb néz — hordja körül szemét,
Tapogatja elbalt, merevült tetemét,
Motoz a terítőn, a koporsó leplén;
Olykor egy-egy sóhaj könnyit vala keblén.

Majd szeme a másik koporsón akad meg:
Emlékezetében iszonyún virad meg;
S vérehagyott arcczal mint halovány viasz
Fordul Toldi felé s kérdi megint: «Ki az?»

84.

Toldi nem állhatja, odaomlik térdre,
Csókolja ruháit, kezét, a hol érte,
Szólitja galambnak, édesnek, övének,
Siri virágjának, szíve szerelmének;

«Enyim vagy, enyim vagy, te ki másé voltál
Kit tőlem irigyelt az élet, az oltár,
Most a halál keze, a feltámadásé,
Ád vissza: enyim vagy! soha, soha másé!

85.

«Jer velem!... elviszlek, angyalod, a mennybe,
Örök új életre, boldog szerelembe!
Maradj a világnak ezután is halva:
Nekem élj egyedül, üdvem birodalma!...»

De Piroska vissza-rezzene a szótul.
Hidegen borzadt, mint sziszegő kigyótul,
Kezeit, mindkettőt, emelé tiltóra,
S nagy háborodással iszonyodva szóla:

86.

„Fuss tőlem örökre, gyilkosa férjemnek!
 Nevét te ne említsd bűnös szerelemnek;
 Vér van miközöttünk, a sir fenekén is:
 Átkozott légy Toldi — és az legyek én is!...”

Elkábula Miklós e mennykő csapástól,
 Rohant ki vakon, mint hegy-rázuhanástól...
 S Piroska, miatta a nagy indulatnak,
 Ájúlva hanyatlék ismét le, halottnak.

87.

Mire Toldi Miklós hajnalra magához —
 S vissza megint tére Piroska sírjához,
 Hogy a holtak közzül az élőt kimentse,
 S a Rozgonyi háznál valahogy jelentse:
 Zárva lelé, zárral, a sziklai boltot;
 Nem tudja, mi történt? ki tette? ki volt ott?...
 Ül lesben egész nap, aggódva, tünődve;
 Aztán nyoma elvész rengeteg erdőbe.

88.

Mert, hogy a két rabló végre körülnézett
 S kifújta magából a nagy üres félszet:
 Gonosz indulatjok megszállta viszontag,
 Leskődni a sirhoz meg' vissza osontak.
 Füleltek az ajtón: csendes vala minden;
 Benéztek: a *holt* test ott feküdt szeliden;
 Egyik az ajtónál maradott jel-adni;
 Másik a halottat mene fosztogatni.

89.

Összeszedé gyorsan, a mi becsest látott:
Az arannyal áttört selyem- és brokátot,
(Anyai jószága vala Piroskának,
S ő most ide hozta siri palástjának;)
Leszedé karjáról az arany kősöntyűt,
Nagyszemű gyémántost, és sok igaz gyöngyűt,
Ékes ajándékát a király-asszonynak;
Ki se győzném árát én mondani annak!

90.

Gyűrűit ujjáról, nyakából a lánczot,
Melyen drága kövek ezer színe játszott, —
Az arany pártát is, leánykori díszét
Vele temették el, s anyja letett pénzét.
Mind ezt, sok egyébbel, leterített ponyva
Módjára, köté a terítő bársonyba;
Azzal odébb álltak, gondosan elrejték; —
Hanem a gaz munka *végét* se' felejték.

91.

Mihelyest a préda vala biztos helyen:
Hogy az igaz törvény nyomára ne leljen,
Felzörgetik éjjel — kapuján lármáznak —
Apraját és nagyját a Rozgonyi háznak.
Toldi vitéz, mondják, a sírt kirabolta,
Ők látták, mikor a nagy követ eltolta,
S jöttek, hogy a dolgot idején jelentsék, --
Mint jó keresztyénhez illő kötelesség.

92.

Kiált Rozgonyi úr: «lovat a hintóba!»
Fáklyával előre szalad a sok szolgál,
Jó, hogy utóléri az öreg sietve,
Mert bizony a többi halálra ijedne:

Maga is megdöbbsent, de meg is örüle
Hogy az édes lányát meglátta *felülve*;
Nem búsul az elvitt kövekért, ruháért:
Nem adná a világ minden gyémántjáért!

93.

Ott az apa szíve, csordulatig telvén,
Hogyan áradott ki szemein és nyelvén,
Nincs szám kibeszélni, se' leírni tollam, —
S ideje, hogy a szót rövidebbre vonjam.

Piroska azonban nem örült, és nem szólt,
Hagyta magát vinni mint egy eleven-holt,
Sohajtva csak ennyit rebeg a hintóban:
«Oh miért nem hagytak csendes koporsómban!»

94.

Másnap a királynak is esett hírével,
Rozgonyi sirboltját Toldi hogy' töré fel,
Mire a két tolvaj hiteles bizonyosság:
Bíró előtt is lám, esküvel azt mondják.

S kimene országgá, súlyos teher alatt,
Megye-ispánokhoz a nagy parancsolat:
Toldi veszett farkast, had-szerbe, nyomozzák,
S élve avagy halva Budára hozzák.

95.

Hirdete egyszersmind esztergomi érsek
Toldira nagy átkot, szélyel a községnek:
Legyen átkos minden betevő falatja,
Még annak is, a ki házába fogadja,
A ki befogadja, rögtön ki nem adja,
Szabadon, életben, bújdoklani hagyja; —
Megölni se' vétek, sőt érdem eloltni...
Föld ha el nem nyeli, hova lesz most Toldi?

HETEDIK ÉNEK.

«Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vannak seregében.»

Hosvai.

1.

A haragos hajnal köte vérszin övet,
Hogy Lajost álmából felveri egy követ;
Gyászos levelet hoz, sietős az útja,
Mi van a levélben? a jó Isten tudja,

Mert fekete azon a zsinór, a pecsét.
Bontsd fel, király, bontsd fel: megölték az öcséd!
Olaszok ölték meg, orozva, titokban,
Önnön hitvесе is részes a dologban.

2.

Hamar átfutá az írás foglalatját,
Hamarabb a halál színe ábrázatját,
Lehanyatlék búsan egy nagy zsölye-székbe,
A könnyü levelet sem birta kezébe'.

Könnyü volt a levél, de nehéz a bánat,
Melyet abban *Károly* küldé rokonának;
(Olasz herczeg volt ez, más nevén Durazzó';)
Végtére Lajosból így töre ki a szó:

3.

«Jaj, szerelmes öcsém, boldogtalan Endre!

Hát ilyen koronát tettek a fejedre?

Jaj! ezér' kellett oly ifian megválnunk?

Hogy utolsó légyen az a búcsu nálunk?

Nem is búcsu volt az, nem is volt bánatja:

Mert, mikor két gyermek a játszást elhagyja

S megválnak: örökre? vagy csak néhány perczig?

Az előttök mindegy, közönyösnek tetszik.

4.

Jut eszembe, oh jut! szende mosolygásod:

Te valál a «jámbor», én voltam a «vásott»;

Emlékszem szavadra, szőke szép hajadra,

Fekete szemedre, tetszetős magadra,

Mikor atyám elvitt, játszani kis társat

Kis leányt ígérve — igen, ölö nyársat!

Vitt, hogy növekednél a királyi székre,

A nápolyi trónra — igen, mészárszékre!

5.

Mit használt a gyűrű, melyet a hív anya,

Hogy aczél ne járjon, az ujjadra vona?

Mit az egész bűbáj, csudatékony varázs?

S a minden varázsnál jobb anyai tanács?...

Fekszel, temetetlen — ha csak elbukásod

Helyén idegen kéz a földbe nem ásott;

Ki fogá be szemed? ki siratott végig?...

Oh, ez iszonyu bűn feljajdul az égig!

6.

Nem szablya, hegyes tör: gyalázatos zsineg
Vete véget, korán, ifjú éveinek!

Nem világos nappal, hanem éjjel, orvul,
Megejtve, kicsalva hűtlen női karbul!

Johanna, Johanna, átkozott feleség!

— Nem feleség: buja, rothasztó feneség! —
Hogyha ezér' isten, s karom meg nem büntet:
Nincs több a világon, megtorlani, büntett!»

7.

Így önte ki Lajos, hogy tudtára esett,
Szíve telijéből valami keveset,
De azért bús gonddal tele maradt színig:
Soká lesz az, mikor bánata megszűnik.

Azonban a rossz hír, s ki a rossz hírt hozta,
Minden élő lelket nosza felriaszta!
Felzúdúl Budavár mint a darázs-fészek;
Urokért Lajosért élni-halni készek.

8.

Zendül a sokaság, a hírt adja-veszi,
Kit elébb s tovább lél, tudja-e? kérdezi;
Sok már ugyanannak beszéli negyedszer,
A kitől maga is hallotta nem egyszer.

Ez lovát keresi, szalad az nyergelni,
Mintha már egyenest harczba kéne menni;
Csörög a kard, pánczél, fenyeget a lándsa:
«Háboru! háboru!» a nép riadása.

9.

Nem soká Budáról, széles haza-szerte,
A hadra hívó kard fejét fölemelte,
Majd ősi szokással: mártva meleg vérbe,
Majd *írva* pirosan királyi levélbe;

S valahol átvitték, valamerre mentek,
Lőn háborodása minden rangnak, rendnek:
Pap a papi széken, nemes a nyeregben
Festi a közös gyászt fekete színekben.

10.

Azt tartá a levél, hogy bizonyos napra —
Legyenek felgyűlve Budán, Szent-Jakabra.
Időközben a vas mindenfele duzzadt,
Köhögött a kohó, a pöröly is izzadt;

Eke, boronástul, betegen hevernek:
Másra kell az aczél, gyilkos hadi szernek;
Hadi hirtől hízik a paraszt a hűsön:
De meleg a műhely, bár a nap ne süssön.

11.

Lajos is mindegyre készüléshöz látott,
Csakhamar elhagyta fényes Vizsegrádot
Hova édes anyját látogatni volt fel,
Kölcsönös panaszban nem sok idő mult el.

Most Budán székelve, éjt-napot egygyé tesz,
Bú-elfelejtésül ezer dolgot végez:
Tart tanácsot, ír, vagy csapatokat szemlél,
Nincs olyan időperc, kibe' dolgot nem lél.

12.

És már a *királyi* hadak egy dandárja
Budai vérmezőn az induló várja,
Zászlói lobognak keleti szellőben,
Liliom virággal teleírva bőven.

Büszke nyakát a strucz magasán felhordja,
Aranyos patkóját orra között tartja,
Mellőle a négyes szalag se' hiányzik,
A kettős kereszt is fodorodva játszik.

13.

A király madara s liliomi mellett
A vezéri zászlót lengeti a szellet:
Dült paizs a czimer két fehér galanddal,
E fölött koronás, szárnyas ezüst angyal.

Hédervári Kont az, — Miklós főpohárnok,
Kit Lajos vezérül ada e dandárnak;
S hogy az indulásra nem hiányzott semmi:
Lejőve a király, tőlök búcsut venni.

14.

«Nem járatlan út az, ismeretlen vadon,
Hova nektek — úgymond — indulástok vagyon
Mentek Sztiríának és Gyula-Vásárnak,
Hol vitéz szomszédim nyílt karokkal várnak.

A merre ti jártok, azt a földet ott a
Magyar had, fiaim, másszor is tapodta:
Hova im e struczok mostan vezérelnek,
Ott lenge *turulja* dicső nagy Etelnek.

15.

«Érték Udinába, Etele halmára,
Most is áll e tetőn régi mesés vára;
Balfelül a tenger s Akviléja¹⁵ marad;
Eszetekbe hozván ama jós madarat;
Akkor vette magát a mocsarak népe
— Hol ma úgy fenhéjáz — vizi Velenczébe:
Kerüljétek, mondom, e mocsárt s lakóit,
Víznek és száraznak kétszinű csúszóit.

16.

«Hanem Páduába útatok vegyétek,
A szegény versköltőt el se feledjétek,
Ki, midőn Etelét istenekhez mérte,
Kicsibe' hogy máglyán nem lakola érte.
Jobb felé marad egy völgyi kies róna:
Ott fekszik Milanó, Mántua, Veróna,
Melyek nagy Etelét most is emlegetik,
Soha, míg világ lesz, el sem is feledik.

17.

«Akkor más idő volt: de ti most már békén
Jártok Olaszország innetső vidékén;
Sorba jó Ferrára, Faenza, Rimini,
Hol az út a tengerpartra fog levinni.

Valahol útaztok, valahol átkeltek,
Azt ne halljam én, hogy bántsatok egy lelket,
Vagy sarczot vegyetek, vagy ragadozzatok!...
Én szent koronámra szennyet ne hozzatok.

18.

«De mikor a Trontó vizén áthaladtok,
Jusson eszetekbe, hogy *Nápolyban* vagytok!
Ott Akvila vára fogad, a hegyen túl —
Ellenséges földön visz az út ezentúl.

Ott a sötét zászló kibontva dagadjon,
Melyen írva öcsénk *halál-képe* vagyon!
Vitézek, fiaim: bízom tibennetek!
Isten vezéreljen. Jó utat. Menjetek!»

19.

Ezt hallván a tábor lelkesedve kiált:
Éltesse az isten, éltesse a királyt!
Zendül a zeneszó, ropog a had lába,
Fényesen kigyózik görbe völgy torkába.

A király ellenben visszament Budára
Hova országgyűlést rendelt Péter-Pálra;
Nem lesz ott kimélve se' csapat sem költség:
Egy hang lesz a gyűlés, abban semmi kétség.

20.

Másfelül az udvar, királyné udvara,
Régi Vizsegrádon gyászba merült vala,
Mert mostan az özvegy — Károly nagy királyó --
Ott tartja lakását, Erzsébet királyné.

Vizsegrád, Vizsegrád! hol hajdani fényed?
Magas fellegváradsz? parti építményed?
Dunapart hosszában kerti ékességed?
Mérőföldre nyúló, párduezlakta nyéked?

21.

Ott, hol négy királynak azon idő tájba'
Megfért volna minden udvari pompája,
Meg sem töltve bizony negyedfél száz termét:
Most rókafi sunnyog, ássa kicsiny vermét.

Nem néz le kevélyen a Dunára kapu,
Belül is a zöld tért gaz veri fel, lapu;
Oda van a lépcsők márvány büszkesége:
Nyolcz egész nagy ölnyi pazar szélessége.

22.

S a négyszögü udvar eme lépcsők felett,
Negyven láb magasán — hej! az is oda lett,
Nem ragyog a földje márvány kirakással
Nincs beárnyékolva illatozó hárssal,

Nem is veszi környül nagy paloták szárnya,
Száz meg száz ablakkal a kies Dunára;
Maga a koronát féltő hegyi fészek,
Az is összeomlott, letörék a vészek.¹⁶

23.

De mihaszna borong rajta képzeletem!
Sirató dalommal föl nem építhetem. —
No s hát, a királyné vizsegrádi háza
Endre herczeg után öltözött mély gyászba.

Ottan a csillámló fejedelmi pompa
Büszke ábrázatját feketébe vonta,
S a bú, mintha ülné királyi ünnepét,
Felvette magára legszebb öltözetét.

24.

Hallván a gonosz hírt, seregesen gyűltek
Királyné asszonyhoz nemes úri hölgyek,
Hajadon és özvegy, és kinek a férje
Fő-fő rangot visel, fiatalja, vénje.

Jártak hosszú sorral a nagy palotákban,
Vetekedve mintegy szomorú pompában,
Szaporíták versent a királyné jajját,
Hangosabbá téve szózatot fájdalmát.

25.

Számtalan sok gyertya, mint egy-egy szövétnek,
Hófejér viaszból, éjjel-nappal égnek,
S nagy öreg harangok, viradattól estig,
A tornyok falait szinte megrepesztik

Vége-hossza nincsen a gyászos menetnek:
Mindennap, azt vélnéd, egy királyt temetnek,
Mondatik mindennap búsan zengő mise,—
Annyi pazar pompát nem látott senki se!

26.

Maga a királyné, földig gyászruhába,
Mindennap misére megy a kápolnába,
Mely a paloták közt áll vala középen,
Remek építés-sel, a várhegy tövében.

Koldusok, szegények, fölemelt süveggel,
Gyülekeztek oda minden áldott reggel,
A királyné pedig alamizsnát osztja,
Ki után a sok pénzt három leány hozta.

27.

Azelőtt sem sajnált ugyan ő felsége
 Adakozni bőven isten-dicsőségre:
 De most adományát tizszeresen adja,
 Hogy legyen istennél több a foganatja.

Klastrom emelkedik, fényes templom épül,
 Ne kiméljék, úgymond, telik az övébül;
 Jut is abból minden papnak és barátnak:
 Az isten szolgái szűk időt nem látnak.

28.

De mikor bevonúl éji rejtekébe,
 Nem hagyja nyugodni véres multak képe:
 Ősz férfi vonaglik ágykárpitja megett,
 S haldokolva hörgi: «gyermekért gyermeket!»

Zács Feliczián az, követi családjá:
 Őket hosszú sorral a királyné látja.
 Szomorú az eset, miről egy időben
 Zeng vala bús ének lantban, hegedőben.

29.

Zács nádor, ebédnél, palotába ronta,
 A mért a királyné, lányát, ifionta
 Általadá öcscse buja szerelmének, —
 Így tartja felőle a hegedős ének;

Kadrántva rohant a gyermekinek érte,
 De csak a királyné jobb ujjait érte:
 Zácsot ezért örök ott helybe' levágák —
 Aztán negyed izig minden rokonságát.

30.

E *kép* üldözi most, a Felicziáné ;
E miatt nem nyugszik Erzsébet királyné
Hogy szörnyü halált halt kedves fia Endre ;
Csak egyéb csapás is ne követné rendre ! —

De Lajos (ártatlan emez átkos tettben)
Vala bosszúálló kemény készülletben ;
A nemesség is már csapatait hozza,
Száz, vagy ezer számmal, — kire hogy van osztva.

31.

Oh, ha ecsetem most méltó lenne rátok,
Lajoshoz sereglő régi nagy családok !
Összefoghatnálak egy bűbajos körben,
Hol magát az utód lássa, mint tükörben !

De sem a képirót süker nem biztatja,
Sem az idő és hely mostan ki nem adja :
Legyen elég, pusztán nevek érintése,
Mint tavon a föske szárnya legyintése.

32.

Ott lebeg a Laczfi hőszinü sárkánya,
Messze kis Erdélyből hozta ezüst szárnya,
Maga István vajda feje a csapatnak,
Fiai, testvéri tőle nem maradnak ;

Mint egy büszke folyam ága-bogát vonja,
Követé a vajdát sok hősi rokonja :
Laczfi Endre, Miklós, Pál, Mihály testvérek,
Osztályosi *Apor* László nagy nevének.

33.

Ő az, István vajda, koronás Erdélyé,
Kit Lajos e harcban teve fővezérré;
Nem ifjú, nem vén: haja vegyes őszszel:
Barna férfi-erő, tiszta ezüst őszszel.

Bölcs vezér, tanács, — de bátor, erős harczfi,
Példabeszéddé vált: «ez második Laczfi!»
Így szokás, nagyítva, hímet varrni róla,
Nem szokás azonban venni szórul-szóra.

34.

Ott van a hű Miklós, a nádor Giléti,
Vele jött az öcsese, és két fia néki;
Czímerül egy rózsa hat levelét hozta,
Benne pajzs, fehérre, feketére osztva.

Mit jelent e két szín, mi jóslata ennek?
Ember! a sors útját mondod véletlennek:
Két mező fekete, ugyanannyi tiszta:
E négy bajnok közzül kettő nem tér vissza.

35.

Ott van a Geréni s Homonnai Druget,
Nádor öcsese, Miklós, vezeté ezeket:
Olasz vér, de vegyült magyar anyatéjjel,
Lobogója díszlik a hét seregélylyel.

Távolabb csoportoz Budaméri Konya,
Szécsényi ős fának hajtása, rokona:
Czímere jelenti: az oroszlán rajta
Keresztet emelvén, hogy Széchenyi fajta.

36.

Hozza Bánfi büszkén busa ökre szarvát,
 Miklós, fia bánnak, maga is bán, horvát
 Andrási Temesből czimert hozza szinte.
 Koronás két arszlán és kardos levente.

Amaz *Andorástól* származik e család;
 Hirdeti a czimer ennek viadalát
 Mikoron fejére szálla Szent Istvánnak
 Az első korona, az első királynak:

37.

Ünnepel Esztergom, mint a haza szíve,
 Ott az ország nagyja, meg a külföld színe:
 Papi és világi fejedelmi vendég,
 Kemény láncsatörő, bajvivó leventék.

Az nap örömeire vittanak egymással
 Egy idegen bajnok székel *Andorás*-sal,
 Ki fejét amannak vállastul leszelte:
 Czimerét Istvántúl im ez okon nyerte.

38.

Ott lebeg a zászlón Drágfi vasmacskája,
 A Nádasdi nádja, koronás kacsája;
 Ott a hegedű-pajzs, melyet ama gazdag
 Bebek István és György, Dancs fiai, hoztak.

Jól juhászzkodott ám ősapja ezeknek
 Hol Sajó vizével összefoly a Csetnek:
 Tündér adományból raka hét szép várat;
 Czímere a tündér,¹⁷ csuda asszonyállat.

39.

Messziről mutatja Lukácsot, Bertalant
Fekete mezőn *le*, három fejér galand
Hogy ők ama híres nagy Héderváriak.
Kont Miklóssal vérent való atyafiak.

De Ugrin fiának, mert ez már Ujlaki,
Paizsán *keresztbe* folynak a szalagi,
Melyet egy koronás, szárnyas angyal őriz
Törzsapja ez ágnak Hédervári Lőrincz.

40.

Hozza Szécsi Miklós a maga dandárját:
Két fejü nagy sassa teregeti szárnyát.
Vele bajnok öcsese, az ifju Ivánka,
Ivánka az ifju, Vasmegeye virága.

Szubics fia Pál is — már új neve *Zríni* —
Siet apja derék hadait felvinni:
Paizsán a két szárny Zríni-serénységet —
Jelöl a kö-bástya Zríni-keménységet.

41.

Hegyezi saskörmét Kanizsai János,
Fekete félszárnya vérmezőben szálldos,
A Rozgonyi féniksz förödik tollában,
Draskovicsén két sas, páros oroszlány van.

E zászlós urakkal sok nemes dalia,
Összegyűlt sok régi nagy nemzetség fia:
Csapi, Gúti, Kemény jelesebb közüle,
S két Forgács fiu, kit Bebek Anna szüle.

42.

Pajzsukon a tenger aranyhaju lánya,
(Nem *Mária*, bizony, magyarok királya!)
Meztelen a karja, vállai és melle,
Mintha övig épen a habokból kelne.

Festés: de ki látja, nézi elevennek;
Ha leány, elfordul, ifju örvend ennek,
Szeme egy-két perczig rajtavesz a képen;
Forgács Andor kapta; elmondom, miképen:

43.

Omlik a *latár* nyíl felhőszakadása,
Messzi-földre hallik jégeső-zúgása,
A Sajó út nélkül tántorog, mint részeg:
Vérökkel itatják jó magyar vitézek.
Vérbe alkonyúlt le a nap is Muhinál,
Veszve, veszve minden! Béla fut, a király!
Futtába' két Forgács fődözi testével,
Majd csak egyik: *Andor*, — bátyja elestével.

44.

S már nem biztos vára: se Znió, se Gimes,
Tovább a királylyal fut az ifjú nemes,
Távol Adriába, tenger szigetére,
Hol Béla, mint vert vad, kipihenhet végre.

Ott egy nap az ifjú hogy a parton jár:
Ím, zátonyon ülve, tenger hableánya!
Nagy haját fésüli, — arany tündöklésű
Hajából arany port szikráztat a fésű.

45.

Hattyu-ingét Forgács mihelyest meglelte,
Neki sem kellett több, gyorsan felölelte;
Megijedt a habok Tündér-llonája,
Hogy idegen kézben hattyúi ruhája.

Kérte, adná vissza, nagyon szépen kérte;
«Od'adom — szölt Forgács — ha megcsókolsz érte!»
«Nem, halandó, azt nem! jobbat teszek annál,
Egy tündéri csóktól hamar elhervadnál.

46.

Nem, halandó, azt nem. De ha tudni vágyol
Mit rejt a jövődő, ez a sűrű fátyol:
Ám halljad.» Azonban, övig a ké kellő
Vizben, közelebb jött, s így danol a sellő:

«Egy fiatal fának látom erős törzsét,
Melyet annyi század vihara sem tör szét,
Inkább lombositja minden újabb tavasz:
Örvendj ifju ember! te vagy az, te vagy az.

47.

Nőni fog családod fényben és hirnévben,
Gyökere izmosúl királyi hűségben
Valamíg az Árpád fejedelmi vérit
— Már csak harmadizen — sirba nem kísérik.

Akkor új király fog érkezni habomon
S fölemeli székét az előbbi romon;
Lajos, Lajos, Lajos leszen fia ennek,
Kit nevez a magyar Nagynak, egyetlennek.

48.

Negyven év forog le, közel egy fél század,
Hogy ő sirba viszi a királyi házat:
Haj! mert e családon *vér* nehezül s átok
Melyet a leányán teljesedni látok.

Forgács lészen az is, *Forgács* ki megóvjja.
Hogy bitang kézre ne jusson árva trónja...
Hiába! hiába. Sulyos a vér-átok....
Zavarodik a víz: zagyva képet látok.»

49.

Így zeng, de süketnek, vizi leány dalja,
Mert az utólját már a vitéz nem hallja:
Lebocsátá lankadt tetemít a fűre
S elaludt, mint a tej, szépen a hogy üle.

Most a leány kiszállt — nem habozás nélkül,
Szégyelte magát az aluvó vitéztől, —
Hattyu-ingét gyorsan szép testire ölté,
Szárnya csattogása Andort is felkölté.

50.

Mohón kap az ifju a szép sellő után...
Mintha álom után... hiu szellő után...
Soká még a parton tünelődve járja,
Majd iratta képét őse paizsára.

Örömet engedte azt hordani Béla
Mindenütt hol később megfordul aczéla:
Hadban, öklelésen, párbajon és tornán,
Sátoron, pecséten, zászlón, sírja ormán.

51.

Most utódja Miklós, vele öcsese András,
Viseli a czímert: két fiatal Forgács.
Berényi pedig jött fürge mókusával,
Révai tátongó fene farkasával;

Sárkány-fogakat hoz Bátori, Szokoli,
Butkai, s a hányan e törzs ágrokoni;
Csáki fölismerszik véres emberfőrül;
Lóránt fia Lóránt fakadó fatőrül.

52.

Hozza homály ökrét kék mezőn Balassa,
Zászlós Frangepánnak röpül tarka sassa;
Garai kígyója mérgesen növekszik,
Ama Betlenéhez hasonlónak tetszik.

Egyszerű a Zudár sejtes ablak-ólma,
Mellyeszti galambját a Telegdi sólyma;
Nádasdi-ruczája Gersei Petőnek
E két nemes ágat hirdeti *egy* tőnek.

53.

Hát még ama nyilas Bocskai-oroszlány!
A Majtényi teve, a Viczai sas szárny!
Büdi bújdosója, a Csetneki halak!
Kisvárdai kígyó, mely farkába harap!

Mondjam-e Szentgyörgyi zászlaját, csillagját?
Apafi szöllőjét, kardra szúrt sisakját?
A Derzsfi-oroszlánt, a Szirmai-rákot?
A Rajcsányi medvét? az egész világot?...

54.

Ki győzné ezeket szedni laistromba
 Hogy a dal szövése ne legyen goromba?
 Nagy erdő ez együtt: ennyi sok családfa,
 Viruló diszében mind egyszerre látva!

Emez fiatal még; az terebély immár,
 Sudarán sas fészkel, barna felleg himbál:
 Csonkítva, lenyesve hajt amaz új ágat:
 Mai nap is élő díszes unokákat.

55.

De ti, kiknek őset a dal édes gondja
 Nem hízogó verssel koszorúba fonja:
 Felhat-e hozzátok az egyszerű ének,
 Egyszerű kebléből a nép emberének?

Vagy hazai lantra fületek már gyöngje?
 Föl sem veszitek, bár *neveteket* zöngje?
 Sír bennem a lélek és e mai kortul
 Vigasztal a múlt, dicsőséghez fordul. —

56.

Most a kopasz róna Rákoson virágzik!
 Most buborékot hány: sátortul nem látszik;
 Most lobog a zászló ezerféle színben,
 Rajlik a vidor nép, csillog-villog minden.

Messze a mezőnek fakó meze füstöl,
 Porfelleg kavarog, melyben a ló prüsszköl,
 Egy út az egész táj: a csapatok gyűlnek,
 Mint haragos felhők, egymásba vegyülnek.

57.

Ott van a mi csillog, ott van a mi ékszer,
Mit csak a szem láthat, s nem láthat elégszer;
Ott hányja virágát mindenik nemzetség:
Kitesz a királyért a magyar nemesség:
Maga, lova fényes: paripája kényes,
Arábia szülte, vagy tatár vadménes;
Nem sok a gyalogszer, legtöbbje lovas had;
Kiféle? miféle? címérén olvashadd.

58.

De a vármegyékből szinte sok jó lánca
Gyüle gyalogszerrel, hogy Nápolyt meglássa:
Itt is, ott is mozog, hullámlik egy csapat,
Mint búzavetés ha szélben árad s apad
Ezek nem címerrel, bokrodzó sisakkal,
Jöttek suta fővel, egyszerű sipakkal,
De azért kemény nép: szívök mind huszári,
Nem tehetnek róla, ha gyalog kell járni.

59.

Ti is feljövétek barna kunok, jászok,
Szemes, ügyes, virgoncز nyilvető ijjászok,
Vagy nehéz ostromban faltörő bakosok
Mikor öklelőznek a várdöntő kosok.
Lajos e hadakkal maga tábort járát,
Legelebb talpon van, legutólszor fárad,
Futtatja egész nap, zavarja seregét,
Porolván a pusztá fakó köpönyegét.

60.

Hej, micsoda roppant óriás madár ez!
 Széles szárnyaival csak a földön jár ez,
 Kiteríti néha, mint valami héja:
 Mérföldet kanyarít egyszeri karéja,
 Összezsapja megint, hegyesen, mint fecske,
 Úgy búvik előre hosszú vékony teste;
 Kanyarodik, szél veszt, ritkul, összeforrad:
 Mintha *egy* élő test vón' az egész sor had.

61.

Mintba egy élő test: földön csúszó sárkány...
 Mintha bárány felleg... sokszínű szivárvány...
 Lendül a sok zászló maga-fogta szélben
 Majd egymás után, majd ezer is egyszélben.
 Sárga lován Lajos maga úgy czikázik,
 Mint mikor a gyermek tükörfénynyel játszik;
 Futos a had előtt, mint egy futó csillag;
 Ragyogó sisakján nagy fekete tollak.

62.

De izzó nap után, mikor a hév enyhül,
 A lovag is fáradt, meg a ló is renyhül:
 Vissza sátraikhoz, vidám lakomára
 Széled a poros nép, a lihegő pára.
 Füst koronát tesz fel valamennyi sátor,
 Majd egy-egy tüzfény is, a sötétben, bátor; —
 Kuncsorgó juhász nép, támogatva botját,
 Messzünnen irigyli ezek állapotját.

NYOLCZADIK ÉNEK.

«Klastromban Gárgyántól barátulhat véve.»

Ilosvai

1.

Toldiné azonban, Toldi Miklós anyja,
Fia bújdosását nehéz szívvel hallja;
Hírül adák néki kolduló barátok
Hogy fején vérdíj van, irtózatos átok.

Azóta sem éje sem napja szegénynek:
«Én bizony» azt mondja «Budára felmegyek:
Tán szíve királynak megesik a jajra
S megkönyörül, — hiszen neki is van anyja.»

2.

Szándéka elébb is az özvegy királynét
Megkérni, hogy lenne szószólló fiáért,
Vizsegrádra menni, elibe járulni,
Egy kis ajándékkal lábához borulni.

Rögtön is ahoz lát, késedelem nélkül,
Elrendeli házát, maga útra készül,
Mezei munkának úgy is szűnt a nagyja,
A mi hátra van még, a cselédre hagyja.

3.

Azután egy belső régi szekrénybe nyúl,
Melyet ifionta hozott menyasszonyúl;
Nehezen nyiták ki, nekiestek hárman:
Feledé a járást kulcsa is a zárban.

Gondosan felhajtá felső takaróját,
Régóta beszerzett «halálra-valóját,»
S keze-fejét óvást ezek alá dugva,
Keresgél odalenn valamit egy zugba'.

4.

Legelőbb az arany koszorút vevé ki:
Anyai jószága volt e pártá néki,
Úgy szállt az örökbe leányról leányra,
Bajos lenne hamar megmondani, hányra.

Gyémánttal rubinttal a cifrája ékes,
Smaragd benne szép zöld, opál benne kékes, —
Anna odagörbül, lélekzetet sem vesz,
Szeme-ragyogása a kövén túltesz.

5.

Azután kösöntyű, szinte olyan áros,
Kerüle ki onnan, összeillő, páros,
Melyeket a férje adott jegybe, Lőrincz,
Melyeket azóta bánatosan őriz.

Anikó hirtelen Toldiné karjára
Felcsatolá egyik pereczet próbára,
S hamisan felrántá, feljül a könyökén —
Mosolyogva feddi öreganyja szegény.

6.

Majd elővév a színehagyott övet,
Lefeszíté róla késhegygyel a követ,
Drágakövet, gyöngyöt, melylyel az kirakva:
Ezt is a többihez, kosarába rakta;

Arany lánczot is még, s több ily csecsebecsét,
Melynek nem az érték adja csupán becsét;
De, bár eladó nem volna egy világért,
Mit oda nem adna egyetlen fiáért!

7.

Most az eleséggel megrakott szekérbe
Széna ülést töm az öreg Bencze-térde,
S od'adá a gyeplőt a Bencze-legénynek,
Bölcs tanácsaival se' maradt fösvénynek:

Ezt így tegye, azt úgy; — mutatá, hogy lássa,
Mi a ló-hajtásnak bibéje, fogása;
Maga is mellé ült fő felvigyázónak,
Nehogy baja essék kocsinak vagy lónak.

8.

Unta pedig a szót fia, a tanítvány;
Néha az ostorral nagyokat suhintván
Meg-megcsapja lábát a lógós lovának
S megrántja a gyeplőt, hogy ne szaladnának.

Végre felült aztán a nemzetes asszony,
Hogy az ülésből is rendeletet oszszon;
Mellé unokája; míg egy asszonyceseléd
Be-limlomolá a kocsi első helyét.

9.

Hej! repülne szárnyon Toldi édes anyja,
 Bencze is, az ifjú, vágtatna, rohanna:
 De apja fiáról nem veszi le gondját:
 «Ne zavard a *lovam!*» mondja neki mindjárt.
 Jó úton ügetve, ha göröngyös, lépve,
 Lassítani minden partocska élébe,
 Minden kikopásra, kicsi földhajlásra:
 «Ez a magyar lónak igazi hajtása.»

10.

Értek ebéd tájon csak közel egy rétet:
 Bencze azon volt már, az öreg, hogy étet,
 Meg is állt, le is szállt, s gondviselő kézzel
 Lovai üstökét megrángatta kétszer.
 Majd, míg fia dolgát végezi a lónál,
 Ő avart szed össze, abba tüzet csóvál...
 Így van ez, ebédre, délre, uzsonára...
 Isten tudja, mikor vergődnek Budára. —

11.

Feljutottak egyszer valahára még is,
 De már a had elment, maga a Felség is,
 Anyja mellé adván Telegdi Csanádot,
 A kik igazgatnák itthon az országot.
 Így maga Erzsébet lejöve Budára,
 Nem kell Toldinénak menni Vizsegrádra;
 Most hát a királyné lábaihoz járul
 S panaszát így kezdi üldözött fiáról:

12.

«Felséged a szavam bántásnak ne vegye:
Vagyok Toldi Lőrincz elmaradt özvegye.
Egy fiam van, Miklós, a vitélő rendben —
Széles Magyarország ismeri különben.

Szerze magának hírt, földi dicsőséget,
Nekem ugyan több bút, szív-keserőséget:
Haj! mert ki fiat szült országnak-világnak,
Búbánatot szüle az asszony magának.»

13.

«Tudom» — a királyné felel ily zok-szóval —
«Mit kérkedel itt a sir-fosztogatóval?
Tudom a szép hírét, micsodás ember ő:
Asszony-elcsábító, gyilkos, szentségtörő.

De majd az igazság keze utóléri,
A főpapi átok már nyomba' kíséri:
Törvényt ha kikerül, fennakad egy ágon,
Meglakol e földön, meg a másvilágon!»

14.

«Nem igaz... (Felséged' megkövetem szépen:
Nem szavára mondtam ily szeme-szöktében)
Nem igaz, ha még oly kikiáltott vád is,
Még ha Csanád érsek maga vádolná is.

Az én fiam, Miklós, cselekedett ollyast?...
Ismerem a szívét: ő nem tehet aljast,
Csepegtettem abba isteni félelmet:
Bátran merem a' részt kérni a kegyelmet.»

15.

S lábához omolva töredelmes csókkal
 Könyhullatva könyörg és rebegő szókkal:
 Lenne közbejáró fiáért fiánál,
 Toldi vitézért a felséges királynál.

Egyszersmind, szavai nyomatóka végett,
 Elkezdí kirakni «ezt a csekélységet»
 Reszketve motozó kézzel a zsámolyra;
 Hanem a királyné szigorúan szóla:

16.

«Vidd az ajándékod, jó asszony, előlem!
 Arany is, gyémánt is van nekem itt bőven;
 Mondass rajta misét a fiad lelkéért:
 Nem tehetem, hogy szót szóljak a vétkéért.

Ártatlan is elvész: bűnös ne lakoljon?
 Anya-sors, hogy szüljön fiat és gyászoljon —
 (Így végezi, s tompább lesz hangja, sivárabb)
 Másénál bizony a te fiad se' kárabb.»

17.

Vérbe, lángba borult Toldiné orczája,
 Mozdula, de hangot nem adott a szája,
 Csak felállt és indult lábadozó-formán,
 Görnyedve, ölében kezeit kulcsolván.

Anikó, (mert várta,) mihelyest kilépe,
 Rémulve szaladt jó nagy-anyja elébe:
 Mi baja? mi lelte? minő véletlenség?...
 S tartja átölelve, hogy földre ne essék.

18.

Haza juta mégis unokája karján;
Úton is, otthon is mind kérdezi a lány.
«Nincs szíve» — csak ennyit felel utoljára —
«De nem mondok rosszat királyom anyjára.

Maga, tudom, jámbor, kegyes és kegyelmes,
Nincs is előttem út olyan veszedelmes,
Hogy föl ne keressem messzi táborában,
Ha mindjárt térdig is elkopik a lábam.»

19.

Erre Anikó, meg Bencze, meg a többi
Kezdenék a dolgon igen szörnyűködni:
Mit akar? mit gondol? ilyen idős korban?
Oly messze? világra? — gondolja meg jobban.

De az öreg asszony makacsul azt mondja,
Reggel is azzal kél, este is az gondja:
Hogy öneki nyugta, maradása nem lesz
Mig oda el nem jut, — a fejedelemhez.

20.

Végső éveiben háromszáz-negyvennek
Rómába sokan már nagy-búcsura mennek,
Kelemen a melyet hirdete, a pápa;
Mind a világ készül, megyen is, Rómába.

Ezekkel az özvegy majd az olasz földig
Valahogy — gondolja — lassan elvergődik;
S mind azt tudakolja, azt járja ezentúl:
Ki, mikor, minémű alkalommal indul?

21.

Ezt Anikó látván, hogy öreg-szüléje
Készül a nagy útra, nincs ki lebeszélje:
Egy kalandos tervet kohol a bátor lány,
De nem mondom itt el, majd kijön a sorján.

Titkon összebeszélt fiatal Benczével,
S nagy-anyját csak azon kéri nappal-éjjel:
Gyenge öreg testét ne törje oly messze,
Hanem *őt* az ifju Benczével ereszsze.

22.

Hallani sem akart róla eleinte:
«Épen, — oly fiatal, dőre leány mint te!
Vakot világtalan Benczére bíznlak!
Mi okost tudnál te szólni a királynak!...»

Monda sok ilyet, — csak *egy* nem jut eszébe,
Sohasem is hallá világ-életébe:
Hogy abban különös lenne, avagy szégyen,
Ha férfival egy lány közös útra mégyen.

23.

Hasztalan ijeszti a veszélyes úttal,
Gyöngé nemére is mind hiába útal,
Teste töredelmét hiába nagyítja:
Mert Anikó a szót rá visszafordítja.

Ha *neki* veszélyes: hát a nagyanyjának!
Ha *nemének* is baj: hát *öreg* korának!
Többet bir-e az agg mint a fiatal test? —
Rém-képet elébe így hasztalanúl fest.

24.

Mind ráestek; — a míg, sok szóra-beszédre,
Toldiné sem tudott mit felelni végre;
Mind kevesebbet szól, közbe' nagyot hallgat:
Csak baj is a vénség, az erőtlen alkat.

Maga nem mehet, -- de Anikót oly messze
— Egy leányt, egyedül — még is hogy' ereszsze?
A maga tanácsán? egy fejetlen lábén?...
Mire Bencze vitéz sértve felel: «hát én?»

25.

Nagy-nehezen csak ráfanyalodott még is,
Útra tanács bőven, de jutott költség is;
Anikó és Bencze, a zarándok-bottal,
Készen vala, egész úti állapottal.

Maga elkisérté a gyülő-tanyára,
Búcsút veve tőle, áldást ada rája;
Most érzé Anikót, milyen elveszett kincs:
Zokogva tért haza: «kettő közül egy sines!»

26.

Indulása után a jámbor csapatnak
Anikó és Bencze nosza félre csapnak!
Buda szűk utcáján sietve, vigyázva
Beosontak egy kis félre eső házba.

Ott Bencze a titkon előre beszerezett
Holmit előkéri: vala kész fegyverzet;
Ötven aranyából maga Bencze vette,
Most Anikó vígan megfizet érte.

27.

Mig Bencze a lóért kiszalad az ölba,
: Öltözni odabenn vala kemény próba:
Segitne, ha tudna, a házbeli asszony,
Vita tárgya, hogy mit, hova alkalmazzon.

Bajjal, de elég jól megelve, elsőre;
Könnyű vas-ing simul puha szarvasbőrre
S domboru mellének mérsékeli halmát,
Fénylő sisak rejti haja bonyodalmát.

28.

Mire a két lovat fölvezeté Bencze,
Anikó ott állt, mint szép ifju levente,
Csak még körülnézi hűséges apródja,
Igazitván, hogy hol peczkelje, hol oldja.

Azután mindketten paripára kaptak,
A nagy komoly útra vígan elvágtattak:
Elül, forgó-tollal, sisak-ellenzővel
A *lovag*, --- utána Bencze sutább fővel.

29.

Mikor észrevette a csapat zarándok,
Hogy Anikó s Bencze nincs sehol utánok,
Lett rajta beszéd sok, de sükere semmi:
Könnyebb találgatni, hogysem visszamenni;

Mint madarak lombrul, seregenként lombra
Szálltak, énekelve, templomrul templomra,
Mig az olasz földnek határiba értek,
Hova búcsujáró összefoly, temérdek. —

30.

Rozgonyi azonban nem örült sokáig,
Hogy lyánya halálból új életre válik,
Csak, mint ki nagy útról haza ér, s a házba
Lép nevetős arczczal, de leli mély gyászba' ;

Ideje sincs búcsút venni a mosolynak,
Ott lepi a nyers bú, s vadul összefolynak :
Úgy döbbene meg s vált mindig komorabbra
Rozgonyi, ha lyányát nézte naprul-napra.

31.

Mert, bárha Piroskát visszaadá sirja,
Ott ég a haláljegy bús képire irva :
Halovány arczára hirtelen pirossal ;
Nincs már köze földdel, sem földi lakossal.

Egy az ohajtása szomorú szívének :
Eljegyzetni magát Isten jegyesének,
Vonulni világtól egy félre-zugolyba,
Koporsója helyett néma kolostorba.

32.

Szigetén Margitnak, a királyi szűznek,
Fogadák testvérként fogadást tett szűzek ;
Maga a királyné javallta, dicsérte,
Látogatásával tisztelte meg érte.

Sőt — tészí kegyelme azt is lehetővé —
Tészí, az elhunyt helytt, fejedelelemnővé,
S hogy elébb a szerzet rögtön fátyolozza ;
Érdeme a tört szív, nem az idők hossza.

33.

Oda gyakran hozzá szép Örzse kijárván,
Múlatja panaszszal a bosznai bán-lány,
Kedve ugyan — mint tört tükör apró fénye —
Csillog: de a szívnek nincs semmi reménye.

Lajos elment: tudja, hazahozza nőjét,
Nincs lelke bevárni boldog esküvőjét,
Csak azon van mindig: fátyolt veszen ő is,
Helyesli bizonynyal majd a királynő is.

34.

Ám váltig akarná lebeszélni róla
Piroska, de nem hajt semmi tanács szóra;
«Jut eszedbe a *tű*?» felel olykor: «Válasszsz!»
S lesujtja Piroskát e mosolygós válasz.

Nem is ellenzik már, — Erzsébet, az épen
Már többre becsüli a leányt szívében;
Nincs akadály, — csak még Piroska ürügygyel
Áltatja, halasztja, noha bajjal-ügygyel.

35.

Toldira ha gondolt — s hogy' ne gondolt volna?
Piroska, de nem szólt — s hogy' szólana róla?
Más sem merte nevét említeni a háznál,
Látva, hogy nem egyéb holtan-élő váznál.

Nem tudja, hogy a mit szerelemből vétett,
Az fordult fejére, mint alacsony bűn-tett,
Átkát hogy az egyház mennyire megtoldta —
Szegény Toldi Miklós, holt lehet azolta?

36.

Bújdosott vadonban, Vértesen, Bakonyban;
 Nem nyomorú éltét tengeté azonban:
 Nem akart halálba gyáván menekülni,
 Se' gonosztevőként bitóra kerülni.

Kínnal az életét kinyújtani vágyik,
 Szezelemért, bűnért vezekelni váltig,
 Vezekelni önként, szabad indulattal:
 Nem a törvény előtt, lelki gyalázattal.

37.

Hosszú napok, éjek gyötrelmeit hordván,
 Talála monostort, Bakony egyik ormán,
 Magas hegyen ülő régi barátfészket:
 Oda az atyákhoz, gondolá, benézhet.

Ott az üldözéstől ótalom alatt van,
 Megbánhatja bűnét, bőjtben, alázatban —
 Gondolta, tevé is: bezörgete mindjárt,
 S kapu megnyiltával kérdezi a gárgyánt.

38.

Elibe vezették a monostor-főnek;
 Toldi magát mondja nagy gonosztevőnek:
 Szánni-bánni előbb vétkei ohajtja
 S *beállni*, ha Isten megkönyörül rajta.

«Jól van, fiam, jól van! Isten előtt érdem
 A megtérő szándék, (nevedet nem kérdem):
 S mivel egy hű szolgánk közelébb meghala,
 Ám légy te, helyette, a *fráter Mikola*.

39.

«Hozzatok egy seprűt!...» «Látd e poros eszközt:
Alábbvaló léssz most te az emberek közt:
Fetrengeni sárban, fogsz te gyalázatban,
Mig megtörik szíved igaz alázatban.»

Toldi fejet hajtván, ezt mondja csak: «Értém.»
Haja érintését elfogadá, térden,
Azután lehányta vitézi ruháját
S fölvette a szerzet durva szőr csuháját.

40.

Ott neki a tisztét mindjár' kijelenték:
Konyhára vizet, fát kell hordani mindég.
Söpreni az udvart, kapálni a kertet,
Segíteni szakácsnak, ha parancsol: *jer, tedd!*

Toldi aláveté magát türelemmel,
Megyen is már vízért, földre süttött szemmel,
Ragad «öreg kondért»¹⁸ kezeibe kettőt,
S hegyre, fel a völgyből, hozza mikor megtölt.

41.

Erején barátok álmélkodnak vala:
«Derekabb legény ez, mint *fráter Mikola!*»

Dicsérik, azonban egymásra nevetnek;
Nem örült Miklós az ilyen dicséretnek;

Hanem azért türte; hisz' alázatosság
Most beteg lelkének keserű orvosság;
De mikor megsejté, ki volt e «Mikola?»
(Hegyre a barátok vízhordó számará):

42.

Mint a tüzes mennykő, agyvelején átjárt
Egy ösztön: hogy elébb leüti a gárgyánt,
Azután a többit veri csúfúl agyon,
Kő kövön az egész házból se maradjon...

Megbirálta magát nagy-nehezen még is:
Ám, hadd «törje szivem» ez a kisebbség is!
Kojtorga magában; de, ha hallá, vére
Azután is felforrt a «Mikola» névre.

43.

Napot így munkában, éjet imádságban
Tölte szegény Toldi, nagy alacsonytságban;
Nem is volt neki már, csak a csontja-bőre,
Még sem akart enni, hogy kapjon erőre.

Már terhet alig bír, de mindazonáltal
Sok vizet a völgyből s fanyalábot hátal,
Csorog arcza csontján babszemnyi veríték:
Igazán csuda, hogy már ki nem teríték.

44.

Egy nap alámenvén, találá bitangul
Lovat az erdön, hogy útvesztve csatangol;
Tele bojtortjással nagy gubanczos szőre,
Hátul csupa csipő, csupa fej előre;

S Toldira oly szánó, szomorú szemekkel
Néz, hogy ő se' hagyá első tekintettel:
Álmélkodva ütött maga két czombjára.
Hogy az ő lova ez, a hűséges pára.

45.

«Pejkó, eszes állat! hol jársz? hova lettél?
Gebekint gazdáddal vezekelni jöttél?

Ki reád sem gondolt immár hetek óta,
Mikor elcsapott, hogy hazamenj az ólba.

Jer hát, velem a kint, gyalázatot oszszad,
Hegyre föl a kondért s tüzelő fát hozzad;
Léssz a barátok közt odafenn nevetség:
De csak átkom szűnjön, azok hadd nevensék!»

46.

Lett is röhögés, nagy, a Toldi gebéjén,
Múlattak a *fráter* furcsa szerencséjén;
«Majd érte jön, a ki hagyta bitangjába,
Addig hordjon nekünk vizet a konyhába.»

Hordta is a jámbor; noha nem dús réten,
Csak az udvar lábján tengődve *szeméten*,
(Nem kellett neki más;) míg egyszer a háztul
Eltűnt, nyoma veszett, odalőn — gazdástul.

47.

Ugyanis, egy reggel, mise-mondás tájban,
Papi személy állt meg, kint a kapu-aljban,
Hivatta a gárgyánt s a többi barátot,
S kapura szegezvén olvasa ily átkot:

«MI CSANÁD, a primás, esztergomi érsek,
Hirdetünk nagy átkot mind a magyar népnek
(Ránk ruházván Krisztus földi helytartója)
Toldi Miklós, gyilkos-, sir-fosztogatóra.

48.

Átkozott a hol jár, átkozott a hol kel;
Átkozott, ki szolgál neki szentségekkel,
Átkozott, ki rejti, vagy odább bújtatja;
Élve is, halva is legyen átok rajta!»

Elsápad a gárgyán és mind a barátok:
Hátha biz' őket is terheli ez átok,
A mér' helyet adtak ama vezeklőnek
Ki mondotta magát «nagy gonosztevőnek?»

49.

«Hol van izé?... hol van a *fráter Mikola*?
De sehol már nem volt, se maga, sem lova.
Még ekkor ijedtek nagyot a barátok,
Nem azért, hogy bennök kárt tenne az átok,

Hanem a mért csúful bántanak a hőssel:
«Ha visszajön — úgymond — agyonüt, felperzsel!»
S mint a ki aludva nagy veszélyben forgott,
Szörnyítik az elmúlt s a lehető dolgot. —

50.

Ezalatt Anikó és fiatal Bencze
Mentek, ... közel is volt már vízi Velence,
Merre búcsujáró özönle temérdek,
Sok csapatot immár elhagytak, elértek.

A mint haladának szép ligetes rónán,
Mond Anikó: «nosza Bencze, édes szolgám,
Nagyon éget a nap: szálljunk le, deleljünk;
Van patak itt, árnyék s jó legelő helyünk.»

51.

Bencze lovaikat pányvára ereszté,
S vallatni a nyergén az iszákot kezdé;
A miők volt, abból, mint útasok, ettek;
Mond Anikó ismét, hogy megelégedtek:

«Oly álmos vagyok én, Bencze fiam, hogy még...
Te ne alugy' — állj őrt, *halogy* elszunyadnék.»
El is szenderedett a szép puha fűben,
S Bencze a láncsával őrt áll vala hüven.

52.

A mint ide-oda vigyáz, hallgatódzik:
Hallja egy bokron túl említeni *Toldit*;
Oda figyel jobban, közelébb is megyen,
Hogy észre ne vegyék, lassan, lábujjhegyen.

Két potom emberke, zarándok ruhában,
Jött a poros úton s vala nagy vitában;
Bencze a leshelyből fülel minden szóra:
Társának az egyik már azelőtt szóla:

53.

«Hallod e, Kuncz, ime, vagyunk bátorságban,
Biztos olasz földön, nem Magyarországbán:
Osztozzunk; akarom tudni, mi a részem.»
Felel az: «Mondtam már: osztozunk a *pénzen*;

Ne bomolj! egy ugrás elérni Velenczét,
Ottan az ötvösnél próbálni szerencsét...»
«De nekem mindjárt kell a mi az enyém, Kuncz:
Fele!... szegődött bér — tudod-e? — osztott koncz!»

54.

«Fele neked, fészkes!... hiszen én raboltam,
Te csak őrt álltál, míg én a sírban voltam!»
«Hát nem te futál meg. hogy ahol jó Toldi?
(Bár segítne, mondok, a követ eltolni;)

De te most is futnál, ha én nem biztatlak.
Ide hát a felét! különben feladlak,
Hogy te raboltad ki Rozgonyi sírboltját,
Fel én, ne legyek Hincz!... a keserves voltját!»

55.

Ekkor olyat húzott amaz a szent bottal
Fejére, hogy elnyúlt, ködös állapottal,
S ott akará hagyni, de láncsa-szegezve
Odaugrik tüstént, elibe áll Bencze:

«Meghalsz!» riadott rá, «ha csak egyet mozdulsz!
Hol az a rablott kincs? vagy ígyót elpusztulsz!»
Tagadta először, de ocsúdás közben
Hincz morog: «ott van, ott! derekán egy övben!»

56.

Megtalálá Bencze az övet a bőrén,
Azután hajtotta lovaikhoz pőrén,
Kezeit szorosan hátra köté fékkel
S a pányva-czövekhez csavarintá véggel.

Társával is úgy bánt. Anikó a zajra
Fölserkene, s kérdi mi dolog ez, ballja?
Bencze előadta az eset mivoltát,
Hogy ezek ám, a kik a sírt kirabolták.

57.

Megörült Anikó, s az övet kibontá:

«Mennyi rubint, gyémánt! soha ennyit!...» mondá,
«De nem a kincs!... bátyám jó híre megépül;
Mitevők legyünk most:» kérdezi Benczétül.

Bencze felel: «már hogy mitevők legyünk most?
Két szép fára legitt vonom a két czinkost,
A kincs az enyém lesz... no, vagy a kettőnké;
Hisz' varju se károg ezek után többé.»

58.

«Nem úgy, Bencze, nem úgy! Hát, fiam, a gazdád?...
Azt te gyalázatban, átok alatt hagynád?
Szükséges, hogy elébb bíró előtt valljon
Ez a két gazember, meg azután haljon.

S minthogy legközelebb útunkba' Velence,
(Van igazság ott is,) oda viszszerük, Bencze,
Hátra kötött kézzel lovak előtt hajtva.»

«Ist' az atyám! úgy van,» szólt Bencze, sohajtva.

59.

Igy be Velenczébe sarkalva kísérték:

«Ki itt az igazság fő embere?» kérdék,
Megmutaták tüstént, hol lakik a dózse,
Nem szájtáti *legény* volt ám Anikó se:

Elmondta: Lajoshoz megyen, a táborba,
S hogy fogta el a két gazot egy bokorba'
Kik Magyarországon a sírt kirabolták,
S a király legelső vitézére tolták.

60.

Vereté a dözse vasra legott őket,
Vallatta keményen a gonosztevőket,
Nem mernek tagadást tenni a dologban,
Mihaszna tagadnák? az öv úgylis ott van.

Megiratta mindjárt súlyos rablevelők',
Akarván Lajosnak kedveskedni velök,
Nehogy visszajövet neki haddal ártson,
Tart tőle bizony, mert sok van a rováson.

61.

Fegyver alatt rögtön, szoros őrizettel
El is indítá, egy udvari követtel;
Anikó és Bencze velök ered útnak,
Így Nápolyba egész bátorsággal jutnak.

Ezalatt Lajos már Kontot utólérte,
Maga derékhattal mind nyomba kísérte;
Nagy félelem és hír fut előtte Kontnak:
Már útban, előre, sokan meghódoltak.

62.

Mikor aztán bent, a nápolyi határban
Volt az elő-dandár, hol Akvila vár van,
Kiterült a zászló nagy fekete szárnya,
Endre halott képe vagyon írva rája.

S benyomult a dandár hadi gyors léptekkel,
Buzdítja haragját amaz új énekkel
(Hozzá dobog a láb, csörög a fegyverzet),
Melyet egy hegedős ilyenénkép szerzett:

63.

«Mit kötögetsz? mit fonsz selyem-arany szállal
Én szép feleségem, Johanna királyné?»

«Neked, uram, látod, hímezék palástot
Koronázó napra: zsinórt verek arra.»

Mosolyog az asszony, de csak szeme, szája. —

«Endre fiam, félek: gonosz itt a lélek.»

Gyanús szeretet az, soha se' visz jóra:

Nápolyba, vitézek! bosszúra, bosszúra!

64.

«Fiam édes, Endrém! nincs e dolog rendén:
Jer vissza hazádba, szép Magyarországba.»

«Nem, anyám: meghalnék, szívem kiszakadna;
Szeret is Johanna mint a maga lelkét:

Himezte palástom selyem-arany szállal,
Rá mentekötőt is gyenge tíz ujjával.»

Hímes szeretet az, soha se' visz jóra:

Nápolyba, magyarok! bosszúra, bosszúra!

65.

Búcsút veve anyja, Erzsébet királyné:

«Ime, az ujjodra köves arany gyűrű,

Felvonom azt mindjár': s méreg, aczél nem jár:

Ősz remete adta, pápa megáldotta.» —

— «Lakol is hát nékem, asszony-feleségem,
Mind, ki az udvarnál gonosz ellenségem!»

Bolond bátorság az, soha se' visz jóra:

Nápolyba, vitézek! bosszúra, bosszúra!»

66.

Kulcsos Averszához, daliás nagy garral,
Az egész udvarral, megy Endre vadászni.
Fogadá ott sokszor éjjeli szállásra,
Lakoma-, hálásra, egy régi kolostor.

«Édes uram, most is ott legyen a *háló.*»
Veti azt Endrének a sok lesben álló.
Rettenetes éj ez, sohse' virrad jóra:
Nápolyba, magyarok! bosszúra, bosszúra!

67.

Meghitt kamarása szólítja ki Endrét
Éjjeli órában, felesége mellől;
Nosza csak rátámad kívül a zsvány had,
Megfojtani kézzel, máskép sohse' vész el.

Lehányja magáról gyilkosait karja,
S hogy nyitni akarja, nem nyílik az alvó.
Áruló szeretet sohase visz jóra:
Nápolyba, vitézek! bosszúra, bosszúra!

68.

Másnap egész udvar régi kolostorbul
Vigan haza fordul palotás Nápolyba:
Szép Endre királyfit holtan, temetetlen
Leli majd a kertben a ki előbb rányit:

Szoritva nyakára egy drága zsinór van
Zöld selyem fonálból, fényes arany szálból.
Gyilkos szeretet volt, búra vive, búra:
Nápolyba, magyarok! vérbeli bosszúra! —

69

Most Akvila várnak kapitánya, Lalli,
Látva, mi had készül seregét felfalni,
Fehér lobogóját kitüzé a bástyán,
Lajos hűségére maga átbocsátván.

De közelget Károly, az olasz Durazzó,
Ki Lajost felhívta (mint odafenn van szó)
Hogy Johanna s férje *Lajos* ellen jönné,
Endre halálának bosszúlója lenne.

70.

Közelít nagy haddal (különös jelenség!)
Nem mint igaz barát, de ravasz ellenség,
Ki a zavarosban szeretne halászni:
Valahogy Nápolynak trónusára mászni

Köpönyegét most is ez a szél forgatja:
Csak színre Johannát s férjét támogatja,
Kiktől — majd kiderül *milyen* feleséget,
S nyerte Kalábria főfő herczegséget.

71.

Ellene indítá Lajos ennek Kontot.
Csata előtt Miklós atya misét mondott
A nyitrai püspök, s felugorván lóra,
Vezeti társával népét riadóra.

De harcz is alig volt, — nagy-hirtelenébe'
Megszalad a Károly szedett-vedett népe,
Mint ha cseresznyefán seregély-had csödülni,
De megint szétrebben pusztá kereplőtül.

72.

Azután Szulmónál ostromlani mentek
Miklós atya Konttal, s a vitézlő rendek.
Károly pedig népét nem gyűjti magához,
Futni hagyá szélllyel, kit-kit az anyjához;

Maga is a megvert, fogyaték sereggel
Oldalt, a hegyekbe, visszavonult reggel,
S minthogy Lajos ellen, látja, kicsit bíra:
Mást gondol, s nekie ily levelet íra:

73.

«Felséges uram és vérszerinti bátyám!
Jönni elébed nem illetéknép vágyám;
Hived vagyok — Isten az igazlátója!
De Johannának is *még* alattvalója:

Nem tehetém, *színből* hogy harczra ne keljek,
Parancsolatuknak hogy visszafeleljek;
De mihelyt az első összezapást tettem,
Hadaim' mind szélllyel, haza eresztettem.

74.

«Fogadásom módján hát ne csudálkozzál,
Sőt bennem ezentul szorosabban bizzál:
Mert, bármit mutatok, színlelve, Királyom!
Elleneid közt is javadat munkálom.

Eddig is, önként már, tudod a mit tettem:
Öcséd gyilkosait üldözőbe vettem,
Iszonyú kínok közt leve mindnek vége, —
Johannát fölmenté pápa ő szentsége.»

75.

Így irt a Durazzó. Lajos olvasá azt,
Kinn várja követ, de nem adott rá választ,
Csak ült nagy-komoran puha zsöllye-székén,
S öklivel a semmit fenyegette, végén.

Azután még egyszer-kétszer elolvasta,
Szemeit egy könyecsepp ragyogóvá mosta;
Azután felugrott, s a senkivel szembe
Dühösen fordult: «Várj! kerülj a kezembe!...»

76.

Tudom, mire gondolt Lajos, ekkép szólván:
Mert az olasz főbbek, részire pártolván,
Mind a *Forli* urak és a *Malateszták*,
Károly dolgainak furcsa hírét hozták.

Mihelyest Johanna (czinkos a czinkoshoz)
Férjhez ugrék, terhben, Taránti Lajoshoz,
A kiért előbbi férjét megölette:
Károly is a másik testvért elszöktette.

77.

Ki vala e testvér? öcsce Johannának,
Jövendőbelije a magyar királynak
Mária, mint Róbert ősz király meghagyta
Végrendeletében, kettejük nagyatyja.

Károly elcsábítá, hogy ezen a jusson
Nápolynak idővel birtokába jusson,
Meg is esküdt véle, balgatagul hívén,
Hogy kicsi seb már ez nagy Lajosunk szivén.

78.

Ugyanis hallotta (s volt valami ebben):
 Hogy Lajos, alkudván országos ügyekben,
 Károly cseh királynak leányát, a gyermek
 Margitot, eljegyzé, s vége lőn a pernek.

De Lajos *nem ért rá* jegyváltani menni,
 Elhal a lyány, nem lessz a dologból semmi:
 Mária ellenben nagy szívbeli gondja,
 Lelke az ő képét, csak az övét, hordja.

79.

Mint róka, az által esik kelepczébe,
 Hogy nagyon is bizik a maga eszébe
 S ravaszul sokat mer: Károly is úgy jára,
 Hívta Lajost, hogy majd felteszi trónjára;

De Johanna s férje, hallva, mi veszély jön,
 Károlylyal, azon volt, ki hogyan béküljön:
 Neki adák hát a rablott feleséget
 S mellé hozományul a nagy herczegséget.

80.

Teszi magát Károly ide-oda hűnek:
 Kezdé nyomozását ama gyilkos bűnnek,
 S leleményes kinnal öleti sorjába'
 Mind', ki a gatzettnek keze volt, vagy lába;

Lajos iránt így hű: mert «ki bűnös, haljon!»
 Johanna iránt is: «hogya senki ne valljon
 Rá és társaira,» kik közt maga fő-fő
 Károly vala épen, mint Endre gyülölő.

81.

Ez volt a nagy hűség, a Lajos iránti. —
Johanna pedig, és férje, a Taránti,
Hallva, mikép vált a Károly hada köddé:
Megijedtek, hogy már nincs menedék többé.

Mindjárt is az asszony szép levelet íra,
Hizelgve könyörgőt, s könnyet bele síra,
Endrébe' szerelmét hazudozva, bókkal;
Mire Lajos aztán válaszol e szókkal:

82.

«Szemtelen életed, bitor országlásod,
Elmulasztott bosszúd, férjhez szaladásod,
S a hogy első férjed megölése vádját
Tisztázni akartad: mindez tanuság rád,

Mind ellened vall, mint férj-gyilkosa ellen.
Hanem él az erős bosszúálló Isten,
Tudd meg!... s hogy ezúttal én leszek a karja,
Megbüntetni téged, a hogy Ő akarja.»

83.

Nem teszi ablakba Johanna ez írást,
Látja hiában kezd újra hazug sírást:
Férjével azon lett, hogy a hol csak vár van,
Mind sereget gyűjtsön, bent és a határban. —

Hanem egy kevésbé fogjunk ki, pihenjünk,
Vissza, csekélyebb nép dolgaira, menjünk:
Ott folytassuk, a hol, elhagyva Velenczét,
Útjára eresztők Anikót meg Benczét.

84.

Dózse követjével, kit nyomba' kísértek,
 Biztosan Akvila városába értek,
 Hol az, — emberit a lovag-hajadonnal
 Künn hagyva, — Lajoshoz kéredzik azonnal.

Mondja, hogy a dózse tisztelettel küldte,
 S kérdi: jövet mért hogy Lajos elkerülte?
 Hazamenet várja, szívesen is látja,
 Tisztelni magánál régi erős vágya.

85.

Azután átnyujtá a levelet, melyben
 Hincz, Kuncz dolgairól foly a szó a perben;
 Lajosnak ugyan nőtt a szeme-nyílása!...
 Beparancsolá a rabokat, hogy lássa

Reszketve kivallák, hogy a sirt meglopták,
 Aztán, esküvel is, jó Toldira fogták;
 Mire ítéletét a király kimondta,
 Őket meg a hóhér ösztörűre vonta.

86.

Ekkor Anikó is félve odajárul.
 Tesz rövid említést árva nagyanyjárul,
 Ki az ő atyját és Toldi Miklóst szülte,
 És most kegyelemért esedezni küldte.

«Ki vagy te, öcsém, hát? lovag-e, vagy gyermek?»
 «*Fia* vagyok, — mondá — *fia* Toldi Györgynek,
 Az én nevem is *György*, és Toldi a vérem:
 Hagyjon itt Felséged hadakozni, kérem!»

87.

Monda Lajos: «Gyenge vagy öcsém, így szemre:
De, ha kedved tartja, nincsen ellenemre
Hanem, a mi bátyád ügyebaját nézi,
Né is áhitozzék soha kegyelemre;

Kiderült ugyan már, s áll, hogy nem ő volt a,
Ki a Rozgonyiék sirját megrabolta,
De *orozva* ölt, s még *nagyobbat* is vétett:
Nincs a mi lemossa e lovagi vétket.»

88.

Anikó nem érté Toldi eme bűnét;
Szomorún hagyá el nagy királya színét,
De nem akart haza menni a táborbul,
Remélve, hogy bátyja ügye jobbra fordul.

Miklósra magára sem keveset számol:
Lehetetlen, úgy mond, bátyja legyen bárhol,
S ne fogja le börtön vagy testi betegség:
Ily nagy háboru hogy nélküle megessék.

89.

Hej! pedig annak most (Anikó nem tudja)
Nem is arra véggel a szekere rúdja;
Hallott ő az olasz háboruról, hallott,
S gyalázata jobban szívébe nyilallott:

«Nem vagyok én méltó kardra, hogy viseljem,
Nincs, lyány-megölőnek, lovagok közt helyem,
Hordozva szivemben Piroska nagy átkát,
Kinek eltemettem fényes ifjuságát.»

90.

Bakony erdejéből, rossz lován, a rajta
Maradott kámzsában, éjszak fele tartá,
Hegyen és völgyön, — fel Trencsénnek, a Vágnak,
Útban (a hol már járt) Morva-, Csehországnak.

Gondolá, a törvény ott nem lesi nyomban,
Kedvire búsulhat valamely klastromban,
Se a magyar törvény, se az érsek átka
Nem hat el odáig messze Csehországba.

91.

Vág vize mentében nagy csapat emberre
Talált, kik üvöltve és magokat verve,
Viszik — mint madarak költözve ha szállnak, —
Fekete híét a *fekete halálnak*.

Hirdetik a gyónást, töredelmet, böjtöt,
Mert a világ vége, bűneinkért, eljött,
Verik önmagokat rengeteg ostorral:
Toldi közējök állt, s megyen a táborral.

92.

Megmezteleníté széles erős vállát,
(Fürtös barna haját, fekete szakállát
Még a barátok közt lenyiratta bőrig)
S ostorozá testét a húsig, a vérig;

De nem a világnak várt végire gondolt
(Nem bánja, ha mindjárt rászakad az égbolt):
A maga bűnéért, a maga dolgaért,
Vezekel szerelme *álkozott* voltaért.

93.

Délrül ez a népség indult valahonnan,
S mint hógulya, meggyült iminnen amonnan,
Ki paraszt, ki műves, kinek odva szerzet,
Mindenféle kor, nem. állapot és nemzet.

Faluról falura. városrul városra,
Éjszakra haladnak, Jablunka szorosra,
S kinozzák magukat, hogy borzad a lélek; —
Vitéz Toldi Miklós ott vezekel, vélek!

KILENCZEDIK ÉNEK.

«Rettenetes haddal ezentől induljunk.»

Hosvai.

1.

Czélja felé immár közelít az ének,
Indult völgynek-alá esése vizének,
Mint folyamé, a mely tenger fele futván
Halmot, hegyet elhagy s kikerül az útján.

Elöttem is állnak nagy hegyek és halmok :
Száz ütközet és harcz, fényes diadalmok,
Együtt is, külön is, a magyar seregben ;
Hogy' férne meg az mind e rövid énekben ?

2.

Mint akadályát a folyam is sietve
Érinti csupán, és nem időz mellette :
Tegyen úgy — ha útban nagy meredek dombok
Dalom is, kit «Toldi szerelméről» mondok ;

Fogja kötőfékét röviden a szónak,
A vitézek dolgát említse futólag ;
Hisz' külön énekre méltó valamennyi —
Hanem én tovább is akarok még menni.

3.

Míg Lajos ekképen Akvilában mulat,
S vár vala olyan hirt, hogy elébb nyomulhat:
Kont, az előhaddal s a vitéz püspökkel,
Szulmóna falait töri minden reggel,

Mert nem adá azt fel annak kapitánya;
Pedig a seregnek épen útját állja
Két hegyi nagy láncz közt beszorítva völgybe,
Nincs jobbra, se balra, hadi-járó tőle.

4.

Szándéka először az vala itt Kontnak:
Idejét nem várja sok henye ostromnak,
Gyepre az őrséget harczolni kicsalja,
Szaladók nyomán a várost megnyargalja,

De hiába! merni kellene azt, merni:
Nem csap ki az őrség, hasztalan ingerli
Gúnynyal, kihívással a büszke magyarság;
A mi, vitézektől — gondolja — czudarság.

5.

De bezzeg a falról, kőpaizsok mellől,
Nyíllal a magyarból, kit szemre vesz, ellő,
Követ is a hágsós katonákra görget:
Égszakadás lesz ez, ki arra közelget.

Távol az íjászok, fennállva karéjba',
Falról, ha ki ott áll, veszik ugyan célba
S lelövik mint fecskét, — bizonyosra lőnek;
Hanem kicsit árt ez, alig egy-kettőnek.

6.

Látva azért s tudva Kont, hogy sikertelen
Nyil, kopja, vitéz kard erős falak ellen:
Külde Lajoshoz, hogy jöjjenek a jászok,
S egyéb várbakosok és számszerijászok.

Hogy ezek megjöttek, leve is fordulás,
Oldalt a hegyekben fenyüfa-pusztulás,
Ácsoltak különös nagy bakoló gépet,
Számszerijat dárda- s köhajítás végett.

7.

Töves vége felől öreg fenyüszálnak
Hamar a kovácsok vas fejet formálnak
Mint a kecskebaké, — aztán hevederrel
Karikázzák a fát, sok mázsa teherrel;

Ötven erős váll ezt viszi majd — vagy többen,
Fejjel a várfalnak, hogy külseje döbben,
Belseje megrendül átalig, fenékig;
Hanem a készülést mondom elébb végig.

8.

Számszerijat, minden nemüt és formáját
Ácsolnak; ezek közt vésnek erős vályut,
Melybe fenyősudár hajlik daru módra
S nagy követ ellódit, zajjal kirugódva.

Van más is: akasztó lába nehéz baknak,
Milyennel az ácsok hídcsölöpöt raknak:
Húzza csigán sok kéz, s mikor lezuhantja,
Gerendára esik, mely a követ hajtja.

9.

Ugyanis, favákos tetején keresztbe
Hosszu gerenda van oly módon eresztve,
Hogy rövidebb vége alá megy a kőnek
S a hosszabbra nehéz teher üt, úgy lőnek.

Van egyéb szerszám is, ijj módra csinálva:
Húrja feszes kötél, íve rugós szálfá,
Kereken húzzák fel, s ha megindul peczke,
A követ, a dárdát löki nagy-fel, messze.

10.

Mindjárt is a bakkal tesznek vala próbát;
De elébb a falhoz kellene futó-gát,
Mert védi körösleg vízzel teli árok:
Míg betemetnék, nyíl s kő omlana rájuk.

Kont esze deszkából nagy szín-folyosókat
Gondol ki, a sánczhoz kereken tolókat,
Melyek alatt a nép hord követ és rőzsét,
Úgy végezi bajjal a sáncz betömését.

11.

Ámde, miként jég hull sűrű darabokban,
Veri kő a szint, hogy rettenetest koppan
S beszakad helyenként; de legott beföldják,
Jól értik az ácsok ennek is a módját.

Földet is a gátra visznek kosarakkal,
Tetején simára döngetik agyaggal,
Úgy szögezik a nagy vasbakot a falnak,
Száz ember erővel adva lökést annak.

12.

Kont látja, hogy ez még így is sükertelen:
Ember-erő mit tesz kemény falak ellen?

Tornyot erős fából magasra csináltat,
Melyből kicsi résen a bak ki-bejárhat;

Függeszteti lánczra derekát a baknak,
Így hajtva, nagyobbát lódul a falaknak;
Fönn lecsapó hídat is hagytak a tornyon,
Melyről, ha ki merné, a falra ugorjon.

13.

Összedugott kézzel nem nézi azonban
A várbeli őrség, de az is talpon van,
Szór követ és égő koszorút, kanóczot,
Bak elé nagy zsákban gyapjút ereszt, kóczot.

Nagy sor a vívóknak küzdeni az ellen,
Oltani a lángot egyszerre sok helyen,
Az elégett eszközt újítani mással,
Söpreni a párkányt sűrű nyilazással.

14.

Hull oda rettentő zápora a nyilnak,
Dolgoznak erősen a nagy számszerijjak,
Követ is, dárdát is hajigálnak egyre:
Ember legyen ott, ki áll ma körömbegyre!

Be is a városba sok kődarab elhat,
Rémület az utcán, leve nagy hadd-el-hadd;
Hát mikor a szurkos, tüzes üszkők mennek!
Istennyila-zápor méltó neve ennek.

15.

Füstöt is a várban itt vagy amott látni,
Kezd bokra sziporkát és lángot okádni,
Hanem oltják gyorsan; dolga van a kéznek,
Mert a falakra is kell jutni vitéznek.

Még így sem ez egy nap, se' kettő, se' három
Lessz az, hogy erőt vesz Kont ezen a váron;
De töri minden nap, mert tudja, királya
Hadai mozdultát mily nehezen várja.

16.

Dolgozik a vas bak, veri fejét falba,
Vezeté Kont népét újabb viadalba,
Deli bátor hősök a toronyba mennek:
«Fiaim, csak rajta! *ma vége lesz ennek.*»

Lecsapó résen át odafenn elszelik
Kaszával a gyapjus nagy zsákok kötelist,
Meztelen az omló falat egész hévvel
Döngetheti a bak, nagy busa fejével.

17.

Más felé is a harcz születék most újra.
Eddigi mivoltát messzi felül múlja,
Borul a bástyára nyilból sűrű felleg,
Közte szurokfáklyák villámi röppennek;

Csattog erősen a számszerijjak peczki:
Nem tudom, ki állná a falakon ezt ki;
Bent is elolthatlan lánggal ég a vár ma:
Künn-benn szitok, átok, rettenetes lárma.

18.

Ámde a bakoló torony is már lángol,
Tetejéből a tűz mardosva alább foly;
«Le, fiúk! le onnan!» de nem állva szónak
Falra veték horgát lecsapó ajtónak:

Első vala Szécsi, a bátor Ivánka
Ki a falra ugrék a tűzbe, a lángba,
Követé fiatal Hédervári kettő
S Ujlaki (mind tegnap jöttek, a seregtől).

19.

Falra szökött Iván, meg is állott rajta:
«Csak utánam, Ugrin! ide Lukács, Barta!»
Mennek is, Ivánkát megvédik azon túl
Ki csupa sündisznó leve már a nyiltul.

S mint hangya, ha kettő vezeti vagy három,
Foly be a magyarság a falon, a váron,
Közepette lángnak, fojtogató füstnek,
A torony ég: nem hagy senkit lenni restnek.

20.

Mire a bakszerszám torony alkotmánya
Annyira gyult, hogy nincs mód lépni reája:
Odafent már jó kis csapat áll a bástyán;
Fehér lobogót tűz az olasz, ezt látván.

Mindjárt is a várnak kapuit feltárják,
Élteti az őrség magyarok királyát;
Kont bemegy, a várost hada megtapodja: —
Így nyílt meg e völgyben Lajosnak az útja.

21.

Ezek alatt Károly, ama Durazzói,
 Várta: Lajos mit fog levelére szólni?
 Rossz jelnek alítá, hogy nem ada választ:
 S gondolta, tanácsosb ha ellene lázaszt,
 Háta megett a harc' tüzeit felgyújtja,
 Egész *Apuliát* mind ellene bűjtja,
 Engedi Lajost, hogy Nápoly fele menjen
 (S elűzze Johannát) de vissza ne könnyen.

22.

Íra tehát ismét levelet Lajosnak:
 Ne vélje gyanúsna, se csodálatosna
 Ha most *Apulia* városit megszállja,
 Elvonni Johanna részéről próbálja.
 Maga diadalmas seregével menjen,
 Johanna erejét megtörheti könnyen,
 Mert hada csak zsoldos idegen jobbára,
 No meg, a *Vollurno* körül egy-két vára.

23.

Ekkor, az *Abruzzi* nagy hegyeken által,
 Mene délkeletnek, fogyaték hadával,
 A merre *Lucéra*, *Foggia*, *Canóza*
 Áll, s a tengerparti erős várak hossza;
 Ki Johanna híve, azt felbátorítja,
 Ki Lajosnak hódol, vissza tántorítja,
 Gyűjt hadat és zsoldos katonát szegődtet; —
 Ám győzze le Lajos Johannát, ne ötet.

24.

Kémei, s az olasz pártos urak közzül
A ki Lajossal tart s most seregéhez gyül,
Károly ez új dolgát bevivék naponkint:
Tudja Lajos, hol jár, mibe' fárad ottkint.

Mindjárt is, a mely nap jó hírt veve róla
(Kont maga hozá) hogy elesett Szulmóna,
Tanácsba vezérit maga mellé gyűjti;
Melyik uton lesz jobb seregét leküldni?

25.

Ott vala Kont, Laczfi — István, meg az Endre —
Giléti, Bebek György; pap urak is rendre:
A nyitrai püspök (ma övé lesz Zágráb),
Kanizsai prépost kardja sem áll hátrább;
Világi urakból; Szécsi, Bánfi, Druget,
Draskovics — Miklósnak hívták mindezeket;
István is (ama György atyjafia) Bebek;
Az oráni perjel Moriál, s egyebek,

26.

Kezdi Lajos a szót: •Miután Szulmóna
Mintha csak a Nápoly-ország kulcsa volna:
Hadaink leszálltát nem gátolja semmi:
Csak az a kérdés, hogy merre fogunk menni?

Van rövidebb út, a Volturño folyamnak,
Alig az országban, csak a szélén annak;
Így hamarabb érünk, bizonyos, Nápolyba:
De hátul az ország nem lesz meghódolva,

27.

Hosszabb: ha mi balra egy kerülőt tévén
Úgy hatolunk át e nemes ország szívéen.
Meghajtvá derékban tengertől tengerig¹⁹
Mint mikor a hajtók a vadat fölverik.

Az rövidebb munka: ezt maradandóbbnak,
Endre kis fiára hiszem állandóbbnak,
Kíért, csecsemő bár — ha élteti Isten —
Jövök egyrészt, hogy majd trónjára segítsem.»

28.

Szóla, körülhordván szemeit a végén;
De tovább nyugtatta valahogy Gilétin,
Az pedig elpirult s kezde föl is kelni,
Gondolva, hogy elsőbb neki kell felelni.

Különben eszes nagy férfiú és bátor,
Vala csak most három esztendeig nádor;
Franczia-olasz vér nyomait mutatja,
Még Lajos atyjával jött volt be az atyja.

29.

«Felséges uram!» mond «a magyar azt tartja:
Egyenes út legjobb, hamarább is rajta:
Mit törnéd sereged hosszú kerülővel,
Ha eléred Nápolyt kevesebb erővel?

Nem árthat a kigyó, ha fejére hágtál:
Nápolyt ha bevetted, tied az ország már;
Vagy, ha mi zendülők odakinn támadnak,
Elnyomni mi lessz a diadalmas hadnak?

30.

Netalán attól félsz, *kevés* a dicsőség,
 Ha az ország szélén, hol nincs nagy erősség.
 Behatolsz Nápolyba, lopva miként tolvaj:
 S várakat és várost kell hogy elébb foglalj?

Hidd meg, az az út sem csupa búcsu-járó:
 Im, ott van előttünk *Venáfro*, *Tiánó*,
Cápua nagy város, — de kivált *Aversza*;
 Hidd el, uram Felség, kemény dió lessz a.»

31.

Igy szólt; helyeselte néhány, az idősse.
 Nem is ellenezné, mondja Lajos, ő se,
 Hanem ellenkező okai is vannak,
 Ezeket is szembe kell vetni amannak.

«Tudom — így folytatja — hogy ez asszony férje
 Valami hadakat fogadott fel bérbe
 S Cápua mellett vár, hogy útatát állja
 Hol a Volturnónak ömlik sebes árja.

32.

De tudom azt is, hogy Miklós, *Cajeláni*,
 Fondi vitéz grófja, ellene bir állni,
 Maga is; még inkább, ha segítség innen —
 Ez olasz hivemhez, akarom is, menjen!

Azonban a vétkest, már az igazándit:
 Johanna királynét s vele a Tarántit
 Nincs semmi reményem, élve hogy elfogjam,
 Mert üzni hajóm nincs, és a tenger ott van.

33.

De ha meghódítom az egész országot
S kikiáltom árva fia királyságát.
S magam itt helytartót hagyok a míg felnő:
Bárha nem eléggé, lakol így is e nő.

Hanem *egy ember* van, agyafúrt és álnok,
Kit űznek örökké nagyratörő álmok,
Kitől — ha rövidre szabja Isten életem' —
Kicsi Mártell Károly örökségét féltem.

34.

Értitek, úgy sejtem, kirül vagyon a szó.
Bujtogat, im, most is Károly a Durazzó:
Ezt megtörni — nem úgy: ezt össze kell törni,
Érte az országot végig kisöpörni...

Így szakítá félbe Lajos a beszédet,
Arcza nekisápad, szeme vadul égett;
Néztek az urak rá; mi ez? oly szokatlan,
Soha még nem látták ilyen indulatban.

35.

Miután a király csillapodni látszott,
Arcza pirosabb lőn, ezimpája se' játszott,
Kezdek emelkedni helybehagyó hangok,
Hogy a király czélja sem pusztá kalandok;

Méltó ezen útat venni fontolóra,
S nem hagyni bitangul amaz árulóra
Lajos háta megett az egész országot,
Hanem elébb ott kell oltani a lángot.

36.

Most Laczfi, az István, a vajda felállá;
Vegyes ősz csikkal már szép barna szakállá,
Szeme, arcza nyugodt, hangján, a hogy kezdi,
Érzeni, milyen vón' mikor megereszti,

De fékezi folyvást, s halkan emígy szóla:
«Ha Lajos herczegnek nagy serege volna,
Lovagi, zászlósi, hadbatanult népe:
Javasolnám, menjünk mindnyájan elébe.

37.

De mivel Johanna ereje nem ott van
Nápoly körül és a Volturno sarokban,
Hanem országszerte, várakban elosztva,
A hogy ezt a pártra szakadás okozta,

S ki az ő pártján van, ki Felséged mellett,
Ki ma itt, holnap ott, a hogy fú a szellet:
Szükség, hogy erőnket több felé mutassuk,
Rémítsük az ellent, híveid' biztassuk.

38.

Nem mondom, ne küldjünk hadat a herczegre,
Fontos, Averszának bírni jó kezekre,
De, magyar hadunkhoz, van sok német ember,
Kit vezet a Wolfhárd, meg a zsoldos Werner.

Ha mi ezekből is ide-oda osztunk:
Két-három felé is könnyű hadakoznunk,
Teszem: Averszához menne Gilét nádor,
Balra más, középen a királyi tábor.»

39.

Mind helyeselték ezt, a mit Laczfi szóla;
Közös útvok légyen, javalák, Szulmóna,
Azután is még a Volturño fejéig,
Keresztbe az ország' mintegy közepéig;
Ott Giléti nádor dél felé elváljon,
Keletre a többi sereg együtt szálljon;
S hogy idő ne múlják, holnap Akvilából
Mozduljon előre mind az egész tábor.

40.

Végezék; úgy is lett: le a völgyben másnap
Indul az egész had eleven mozgásnak,
De mivel Szulmónát aznap el nem éri;
Mezőn üte tábort Lajos és vezéri.

S ottan, az *Aterno* kies vize mentén,
Mely Szulmóna felé veszi utját szintén,
Sáttra előtt ülve magyarok királya:
Ím, különös foglyot vezetnek hozzája.

41.

Kocsiját kísérik idegen embernek,
Kit fenn a hegyek közt zsoldosi Wernernek
Fogtak el, és gazdag jutalom fejébe
Maga Werner hoz most a király elébe.

Olasz urak mindjárt — Malateszta, Forli,
Mántova — kezdenék a királyhoz forrni,
Megsugák, kicsoda a kit ezek hoznak,
S mily nyereség az, mily szerencse Lajosnak.

42.

«Felséged azért nem juthat igazába»
 Mondák «mivel ottkűnn ellenzi a pápa,
 S megvédi Johannát ezer papi csellel,
 Hisz' azért kell mostan vívnia fegyverrel.

De ha *ezt* a foglyot kezére bocsátod:
 Nagy fordulat esik ügyeden, meglátod,
 Tán nem is lesz szükség több kiontott vérré —
 Hianem a fogoly már épen oda ére.

43.

Vala Miklós Lőrincz — vagy *Cola Rienzi*,
 A mint ez olasz név magyarul jelenti,
 Tavaly egész Róma kegyeltje, *tribúnja*
 Most a hegyek, erdők vadonait bújja.

Róma szabadságát lobogóra tűzte,
 Népét fölemelte, zsarnokit elűzte:
 Most számkivetésben, sujtva nehéz váddal
 Bujdosik — épen a római nép által.

44.

Halál, ha kezét rá tehet a lakosság;
 Halál, ha a pápa — vagy sanyarú fogság.
 De Lajos megfeddé szigorúan Wernert:
 Zsoldosi mért bántják a védtelen embert?

Dorgálta keményen, szóval, hanggal, szemmel.
 Fojtva dühét, kullog el a német ember
 «Mit adna e rabért Róma, vagy a pápa!» —
 Foglyával a király bemene sátrába.

45.

S kezdí azon: «Nemes római! szabad vagy,
Mig Nápolyban leszek, védelmem alatt vagy.
Hadamat, ha tetszik, útjába' kövessed,
Vagy menedék-várba magadat vitessed.»

Köszöné Miklós a kegyes ajánlatot,
Ábrándos nagy szeme könnyre is fakadott;
Nem tudá a sorsot, mely idővel rá vár:
Hogy *kiadja* Károly cseh király és császár.

46.

De Lajos nem úgy tett: este vacsorához,
Emberelé bizony maga asztalához,
Soká fenbeszéltek a pohárnál ketten,
Cola is a szívét kinyitá meghittén:

Beszéle római régi dicsőségről,
Mai gyávaságról s eladó hűségről:
Cáto akart lenni, igaz erkölcsbíró:
De a mai népnek nem egyéb kell — *Néró*.

47.

Mond Lajos: «Én tudtam, hogy erre megyen ki:
Az idő kerekét nem tolhatja senki.

— Legyen bár az élők legnemese, bátra —
Se' nagyon előre, de kivált nem hátra.

Láttam követ én is, oszlopot Rómában,
De régi lakóit keresém hiában:

Így előttem, kinek fegyverem a hité,
Nem *Cáto* képe leng — hamarább a *Cidé*».

48.

Mond több ilyet is, mert ifjonta Rómában
 Forgott, s vala jártas deák tudományban.
 Hanem, az idő már későre haladván,
 Elereszté Miklóst, nyughelyet adatván.

Reggel pedig — minthogy nincs kedve maradni —
 Rendele őrséget vele indíttatni,
 Maga István vajda érette feleljen,
 Hogy baja nem lesz, míg nincs a kívánt helyen.

49.

Mozdula egyszersmind hajnalban a tábor,
 Kiki lovat nyergel, rakodik, nyalából;
 De míg azok a tett helyeikre érnek,
 Irnivalóm úgy sincs — hát Toldira térek.

Mikor ő beállt az ostorozó hadba,
 Mondák neki: nálok törvény, ki van adva,
 Hogy kiki meggyónjon valamely társának,
 Ne tagadja bűnét, s ne tartsa magának.

50.

Toldi elébb a szót veszi csak félvállra,
 Nem köti a titkát senkinek orrára;
 De midőn unszolták, hogy nem lehet *testvér*,
 Köztük se maradhat, ha szabályt nem esmér:

Kiválaszta egyet, ki előtt kész gyónni.
 Fiatál ember volt, nem idősb mint Toldi,
 Többször azelőtt is tűnt már neki szembe,
 Nem is illett sehogy e gyülevés *«rendbe»*.

51.

Mosolyogni látszott nyílt arcza szünetlen,
Nyájas bizalom ült a nagy kék szemekben,
Homloka is tiszta, lepi bár gond, álom,
S odairva mintegy ez a szó: «nem bánom!»

Hangja, ha megszólalt, szeretetre készít;
Öltözetét Toldi olaszosnak nézte,
Olasz is, kivált ha hozzáveszi kobzát,
Melyen a szent népnek zeng ajka zsolozmát.

52.

Ezt szólítja külön társaitul, óvást,
S kezdette cseh nyelven jó Toldi a gyónást,
De biz' a «csehül» ment, noha lábbal, karral
Segítene rajta, — segíté magyarral.

Megörült a másik: «te magyar vagy, látom!
Akármilyen bűnöd van, ezért megbocsátom,
Szólj magyarul bizvást, mert nyelvedet értem:
Egykor én is azon a nyelven beszéltem.»

53.

Toldi csodálkozva bámult az «olaszra»:
«De ha így van, tőlem sohase' maradsz ma,
Ki, mi vagy? azt nékem gyónd meg elébb szintén,
Akkor az enyém is hallhatod őszintén.»

«Ki, vagyok? nevem nincs — csak egy sehonnai;
Szerda napon lettem: hívj' úgy «Szeredai»;»
Nevemet különben, mint a ruhát, váltom:
S eldobom a régít, ha idejét látom.»

54.

Ránczba futott Miklós homloka e szóra:
«Ne ítélj hallatlan!» az idegen szóla,
«Nincs nevem, azt mondam: nincs, mivel elvették,
Csihéssé, czudarrá, átok alá tették.

Magyar volt az, — anyám vére ama Zácsnak...
Ha hallottad hírét annak az «irtásnak»
Mikor egész erdőt, ágastul-tövestül,
Három ivadékon irtottak keresztül.

55.

Nemes apám ott halt; — engem egyik vére
Futva hozott tenger olasz szigetére,
Maga is ott élt, halt bús számkivetetten;
Én bujdosni kelék, mikor eltemettem.

Hontalan azóta járom a világot,
Kobzom ad élelmet s lelki vidámságot.
Ennyi az én bűnöm, — s ha van egyéb gondom:
Se nem mutatom, se panaszul nem mondom.»

56.

Megölelé Toldi a fiataalt erre:
«Jól van! te se légy most kíváncsi nevemre,
Egyebet meggyónok, s ha megismerkedtünk,
Közös lehet a név titka is közöttünk.

Lovag ember voltam s játék-viadalban
Álfegyvert viselék — nincs semmi rossz abban -- ;
De személyem' aztán soha föl nem fedtem:
Hogy ravaszúl a dijt más nyerje helyettem.

57.

Vala pedig dija e győzedelemnek
Mátka-leány, szép mint angyala Istennek,
Ki szeretett, és csak engem a világon!
Kire már későn gyúlt szívbeli nagy lángom.

Fölfedni magam *most*: vala böcstelenség,
Lovagi törvényben nincs ellene mentség;
Nem földni fel: a lyányt csupa méltatlannak
Dobom feleségül, kit nem szeret, annak.

58.

Kissebb vala bajnok nevem odavetni,
Mint a leányt, élve, halálba temetni:
De lekötve tartott sanyaru mély börtön
Messze az országtól, erre, a cseh földön.

Mire haza értem, késő vala, késő!
Férj, feleség volt már az ál-lovag és ő;
Mit tettem azontul, nem tudom, ne kérdjed —
Párbajra szoritám s megölém a férjet.

59.

Látva megölt férjét, s tudva hogy én tettem,
Mint holt rogya össze az én szeretettem;
Igen! ravatalra, sirboltba helyezték,
Én pedig, úgy hiszem, örjöngeni kezdék.

Lementem utána, le a szikla-boltba,
Körmömmel is onnan kikapartam volna:
Egyszerre csak éled az én édes szentem
S megátkozza magát és elátkoz engem.»

60.

Toldi zokogással fordula itt félre;
Hamar a kobzos sem tudta, mire vélje;
Mint zavaros före, válla hegyét vonta:
«Álom ez a rész már, sohse búsulj!» monda.

«Tudom, mire czélzasz» — Toldi felel — «vártam:
Bizony kicsi hijja, hogy úgy is nem jártam:
Magam is azt hinném, csak képzelet álma,
Ha halottam most is élők közt nem járna.

61.

Hanem él, — tanúja egész Buda ennek,
Tőn szüzi fogadást örökre Istennek;
Én is az ő átkát vivém kolostorba,
Ha szivemen e seb valaha beforrna.

Befogadtak mindjárt valami barátok,
De elűzött onnan papi súlyos átok,
Mintha, megölvén a férjet gyilkos módra,
Özvegye sírját meg kiraboltam volna.

62.

Nem tudom, ez hogy lett; nekem a világon
Senki tanúm nincsen, semmi bizonyságom,
Mert már rég-ideje, nyomon üzve járok,
Élve vadak közt, fán madarak közt hálók.

Bűnöm ez: van-e rá irgalom és mentség?» —
«Nem annyira bűn volt, mint szerencsétlenség»
Válaszol a kobzos — «ha te csak párbajban
Ölted meg a férjet, igaz viadalban.»

63.

Toldi felel: «Hivtam, de reá nem álla,
Tudva hogy az néki bizonyos halála;
Hanem erőszakkal kézre keritettem
S igazán megvívunk, tanu nélkül, ketten.»

«Hm, hm!» a kobzos szólt, «csak ez így ne volna,
A többi alighogy érdemes a szóra:
Álviadalt vívtál? magadnak, vagy másnak?
Mi köze avval az anya szentegyháznak!»

64.

«De bánja, nagyon ám, a lovagi törvény,
Rendjébül az ilyet csúful kitörölvén!»
Toldi riad — «s bánja «lovagok» királya:
Nincs nála bocsánat, kegyelem reája.

Hanem oldj fel, szabj rám néhány miatyánkot
En pedig tovább is vezeklem az átkot,
Nem az egyházét: a szerelem nagy átkát,
Hogy, a kit szerettem, megölém a mátkát.»

65.

Ezzel a szent tábort elérni siettek,
Mert már be se' látták, el is esteledtek.
Egyszer a kobzos csak jobbra mutat: «hallga
Immár letanyázott és dőzsöl a falka.»

Menet aztán, a mint arra kanyarodtak,
Elmondá'a kobzos, hogy ezek így szoktak:
Szemöket forgatják, koldulva, fehérre,
S valamely vadonban nagyot isznak, félre.

66.

Falun és városban alamizsnát gyűjtnek
Szörnyitve csodáit a babonás hitnek,
Rettentik a népet — s az összegyülemlő
Adomány árából megtelik a tömlő;

Barmot is az erdön legelni ha látnak,
Jó szerivel friss húst lakomára vágnak;
S ha tanyát vernek — «no, Isten irgalmazzon!
Közös ott mulatság, étel, ital, asszony.»

67.

«Megutáltam őket» — hevesebben szóla,
«Régen is e csürhét odahagytam volna,
Ha az előttem nincs, hogy így réven, vámon
Átjöhetek bizvást egykori hazámon.»

De már tetejére értek a hegyhátnak,
Hanem egy üst forma szűk völgybe lelátnak;
Micsoda látvány ez! — Toldi csak elképed:
A pokol se' nyújt már undorítóbb képet.

68.

Vér-köde a völgyet lepi füstgomolynak,
Alatta rekedten, részegen gajdolnak,
Ölelik egymást, pór, műves, barát, asszony,
Tűzvilág s buta kéj vöröslík az arczon.

Töltözik a sok has — *meg' újra*, ha bánja:
Együtt foly a lakzi tisztese, ocsmánya,
Ha ugyan lehetne mondani tisztiesnek
Azt az evés-ivást, a mit ezek tesznek.

69.

Szitok és trágár szó szentelenül ordít...
Elfutja a méreg, viszi is már Toldit
Lefelé a lejtőn: «hát ezek így tesznek?
Ha mi bünt megbántak, száz annyit vétkeznek?

Hirdetik a böjtöt és a világ végét:
S maguk így tobzódznak, öntözik a gégét?
Várjatok (az ostort a nyakából kapja)
Megmutatom, milyen az ítélet napja!»

70.

Toldi a nagy ostort rengeti kezében,
Üti őket hátba, szembe, hason, képen,
Döfi vas öklével, rugja tova lábbal,
Verdesi egymáshoz, markolva nyalábbal.

Nosza! lába is kél az egész seregnek,
Az kelne halottnak, vagy a holt részegnek,
Úgy szélyelüt ádáz Toldi Miklós közte; —
Szedi-e magát, vagy soha, e nép össze?

71.

Kobzosnak azonban elállt szeme-szája
S mond Toldinak, a mint odaért hozzája:
«Ily dolgot az ember nem hinne regében,
Orlando ha tenné, *olasz* énekében.

Vásáron ezek most kezdenek gajdolni
Egy magyar vitézről, neve *Cola Toldi*,
Ki malomkövekkel hajigál a harczon,
Láttam is: egy ponyván mutatak, a rajzon.»

72.

«Nem az vagy e?» — kérdi enyelgve a kobzos.

«No hisz', a malomkő konyit a dologhoz!

De barátom, földi, ha az alku áll még,

Nevem te se kérdezd... s álnév helyen, álnév!

Hívj, a hogy a barát (ebszeme!) csúfola:

Ide épen jó név a *fráter Mikola*;

De meg is éheztem ebben a munkában:

A szent maradékot ne hagyjuk itt, kárban.»

73.

Monda, s a jó tűznél neki-heveredtek,

(Hogy elűzzék onnan, Toldi kicsit retteg)

Hust szelnek a nyársról, s bort is ahoz lelven,

Nagy lakomát csaptak a diadal helyén.

Ott meghálva, együtt másnap elindultak,

Nyugotra, Csehország tájára, vonultak;

Toldi azt mondá, hogy kolostorba mégyen,

S hogy addig a kobzos utitársa légyen.

74.

Több helyre benéztek; de a kolostorban

Mind azt veti a pap, hogy nem olyan sor van:

Malmuk is elállott, s ha forog, *egy* köre:

Nincs ma sehol szükség több kenyérevőre.

Így fel s le bolyongtak idegen országon;

Dalt penget a kobzos falun és csárdákon,

Szűken a szükségest ha beszerzi kobza:

Még is örül, hogy van kivel azt megosztza.

75.

Egy nap -- a sok közzül mely útba' letellett --
 Föl a mint ballagtak *Éger* vize mellett,
 Űti a fülöket víg dalokat játszó
 Kürt, s messzire láncsán lebeg a sok zászló.

Nézte, a mély útban merre felé térhet
 Toldi ki, és monda: «udvari kíséret
 Jő itt szembe, talán hercegi, királyi:
 Mig elhalad, jó lesz e partra kiállni.»

76.

S megálltak egy dombon, a csapatot várván
 Mig elvonult, hosszan, mint tarka szivárvány,
 Színes lobogókkal fénylő hegyü rúdon,
 Maguk is sok színben — a szűk hegyi úton.

Lovat is egynéhányt burkolva vezettek,
 Kopóbul, agárból sokat összeszedtek;
 Azután egy hintó, zökögve-zokogva,
 Jött a gonosz úton, nyolcz ló bele fogva.

77.

Köves az út, de a természet kövezte,
 Itt-ott a hegyekről árkot is ereszte
 Mely, rajta keresztül az *Éger*be tartott
 S iszapot az útba, sárt eleget hordott.

Tudom a nagy hombár oldala megbánja!
 Mert vala nehézkes ennek alkotmánya,
 Noha mennyezetes, tornyos, — és rugóra
 Vala már készítve, azaz *magyar* módra.

78.

Hó! egyszerre megáll, hogy se té, se tova
Nem bírja mozditni nyolcz nagy erős lova,
Úgy megragad a záp agyagos mély sárban,
Szirt is van előtte hegyi vízmosásban.

Ütni a lovakat kezdik elébb, verni,
De kiszól az útas: hogy olyat, csak merni!
Így ezeket hámból sunnyogva kifogják
És hányják-vetik a dolog állapotját.

79.

Vala ott kocsis négy, s valami tíz csatlós,
De egynek a lábán sincs lábbeli patkós,
Csak néztek a lóról hol az öreg sárra,
Hol száraikon a selyem harizsnyára.

Menjenek el mind szét, — arra határozták, —
A kocsihoz hidnak keríteni deszkát
Ökröt is falukból tízet avagy húszat;
Addig a szép hintó pocsolyában úszhat.

80.

Toldi nem állhatja, nem nézheti végig,
Leugrik a partról, odamondva nékik,
Körülnézi sorát a kocsinak, útnak
S próbálja először a végit a rúdnak;

Mozdult is, de mivel meredek a kotymány,
Félt, hogy összetörik az egész alkotmány:
Így a kocsi alá bebújni sem átal
S feszítve «juhának» felnyilalja háttal.

81.

Kiemelte szépen s kitevé a partra
Hol az út egyenlőbb, mehet immár rajta,
Ekkor odainté a kocsiban ülő,
Kérdi nevét, rendjét s mely föld neki szülő?

«Ilyen erőt egyet tudok a világon,
Azt, ki a rablóktul kisöpré országom»
Monda, — hanem Toldi megismerte ám már
Hogy ez maga Károly, a cseh király-császár.

82.

«Az én vagyok» úgymond «megkövetem, Felség» -
«Ha te vagy, hol jársz itt? s rajtad ez a szentség?» -
«Bújdosom, üldözve, átok alatt» monda,
«Félre vonulnék itt valamely klastromba.»

Kérdezi a császár, mért kell bujdokolni?
«Lovagi nagy bűnért» mond röviden Toldi. —
«Azt nem a szentelt víz, az imádság, kar-dal
Mossa le, — azt könnyebb letörölni karddal.

83.

Vőm, a te királyod, olaszok közt harczol:
Hát te meg itt majd egy bagolyvárban alszol?
Vagy, ha uradnál most nem vagy kegyelemben:
Mig bevesz, ám szolgálj az én seregemben.»

Köszöné Miklós, de szomorúan monda,
Hogy üdülést óhajt lelki fájdalomba'. —
«No hisz' azért épen klastromba beülni!...
Jöszte velem vissza: itt fogsz felüdülni.

84.

Vadászat ez erdön lesz napokig nálam,
Nézd, ama hegytetőn áll királyi váram,
A neve «*Könyökvár*» (így jő ki magyarban)
Szívesen elvárlak ottan az udvarban.»

De már a csatlósok jöttek nagy hűhóval,
Ökrökkel, s kocsihoz deszka kiszállóval;
Csak elálmélkodtak, hogy ezt *ember* tette!
S beragasztván, indult a kocsi ügetve.

85.

Toldi ama várat hagyta immár hátra,
S látta, hogy az épült meredek hegyhátra
Mely az Éger vízbe *könyököl*, és lábat
Vet neki tréfából, s karikát csináltat.

Oda vissza néz most, — valami úgy vonja,
A kobzos is egyre «nosza, gyerünk!» mondja,
«Az én mesterségem úgy is olyanféle.»
Hagyta fejét Miklós hogy tele beszélje.

86.

Fogadá udvarnok a várkapu alatt,
Mert vala már hagyva neki parancsolat:
Hogy Toldinak adjon tiszta szobát hálni,
Öltözetet, fegyvert, lovat is használni.

Társa felől nincs szó; de semmi rövidség
Nem esett: daláért ellátta a tisztség;
Toldi megújultan ébrede föl másnap
Zsivajára kürtnek, kopó-ugatásnak.

87.

Hamar öltözködén, udvarra leméne,
Ott várta bizony már nyereg alatt mőne,
Hátára szökött s a vitézi csoportba
Ugrata, mely, látja, olyan maga forma.

Valamivel később lejőve a császár,
Biezzent a csapatnak fővel, a mely rá vár,
S Toldinak, indulván, odaveti e szót:
«Hadd lám, tudsz-e üzni vadat úgy, mint rablót!»

88.

Ezzél az egész raj fordúla keletnek.
Fent, az erdős háton koczogva mehetnek,
Mert a magas fenyvek királyi vadonja
Alján a paraszt fák bokrait elnyomja.

Hamar egy «tízágút» az ebek fölverték,
Kit maga a császár legközelébb kerget,
El is üti szépen, hajtva gerelylyel;
Örül a császár: hogy jó napra lesz e jel.

89.

Toldi elérhette volna: de tisztesség
(Gondolta) hogy e vad a királynak essék;
Ő hát a lovat csak lépésben ereszté,
Míg kebelét fenyvek illata éleszté;

S látva magát ujra lovag öltözetben,
Fejedelmi, fényes, harczias menetben,
Kürtriadás mellett, paripán ügetve:
Szinte felocsúdott régi lovag kedve.

90.

Im szarvas előtte, második is, bukkán
 S rónának ered, mely délre alattuk van;
 Toldi nyomon űzi: «*ott* azt be nem éred!»
 Mond, s kart dob utána az egész kíséret.

De nyomja erősen, lova már-már pedzi;
 Toldi a nagy ostort sугárra ereszti
 (Mert hozta nyakában) s csattantva hurokba:
 Rántja nagy erővel, ágainál fogva.

91.

Nyaka szegett mindjárt a nemes állatnak;
 Császár meg a többi mind oda szaladnak:
 «No ilyet nem láttam, se' semmi elődöm!»
 «Így szoktuk ezt, Felség, a magyar alföldön.»

Azonban a kopók már futnak a hegyre,
 Viszhangzik az erdön ugatások egyre;
 Nosza mind utánok, legelől a császár:
 Ritka jelenség az, mi odafent rá vár.

92.

Fut a koszorús gím maga-halálából,
 Követi ebfalka ina-szakadtából.
 Míg a hegyi párkány legszélire érnek
 Hol meredek kőszál vet véget a térnek:

Onnan a mélységbe, hol zúg patak árja,
 Veti gyors futtában le magát a pára,
 S szörnyet hal a gránit fenekű síváron,
 Utána ebekből lepotyog vagy három.

93.

Károly s a vadászok, lejtőn lekerülve,
Keresik a gímet a völgyi sűrűbe',
Követve nagy bajjal ebeik szaglását,
Nézve is a sziklák torony-alkotását.

Zubogás egyszerre hallik olyanforma
Mintha valamely nagy rotyogó üst forna,
S tele az egész táj sűrű fehér gőzzel
Melyben a napfény is haloványan vész el.

94.

Arrafelé tartván, terepély' bikkfáknak
Tisztásán, a patak mentibe', mit látnak!
Vizet a sziklából forró-meleg árral
Törni elő, buzgó, hét ölnyi sugárral;²⁰

Tetején ez oszlop ragyogó virágba
Foszladoz és hull mint szomorúfűz ága,
Szikrázik a naptól, s patakba lefolyván
Zöld, veres, meg barna kérget rak az alján.

95.

Ezalatt a gímet az ebek meglelték,
Vidám csaholással hirt adva jelenték;
De *Károly* a völgyet megszeretése nagyon,
Lőn gondja utóbb, hogy neki *nevet* adjon:

Csatola még hozzá két falu határát,
S a hol a forró víz kilövi sugárát
Emele ott *fürdőt*, telepíte várost:
Az egész világnak gyűlőhelye már most.²¹

96.

Ott, honnan a szarvas lezuhant a mélybe,
S hol a fürdő épült a forrás fölébe,
Ötszáz évvel utóbb — vagy igen, már többel,
Sokat ábrándozott egy beteg ősz ember;

Megáldotta vizét nagy jótéteményért,
Ha nem új életért, új élet-reményért,
S ha valaha célhoz bir jutni ez ének:
Köszöni e forrás csuda hévvizének.

97.

Így folyt a vadászat másnap is, és mindég:
Kedvét leli benne háromig a vendég,
De azontul akként érzi magát Toldi,
Mint ki nagyot mulaszt hogy idejét tölti.

Nem tudja miért, de nincs ott maradása.
Kérdezi egy estve: jön-e vele társa?
Szívesen a kobzos maradna, de kész is:
«Nem hagylak el» úgymond «akárhová méssz is.»

98.

S öltözve lovagból újra csuhás szentté,
Károly előtt magát búcsúra jelenté,
Hogy holnap elindul, úzi tovább gondja:
«A lovat, a köntöst kézhez adám» mondja.

Sajnálta a Felség, hogy az udvart únja;
«De tied a ló» mond, «s tied az a gúnya;
Hogy pedig út közben mint lovag ne sarczolj,
S mint barát ne koldulj»: nesze még e tarsoly.»

99.

Megköszöné Toldi, meg is örült ennek,
Pedig nem örülne máskor az ilyennek;
Reggel az úton is vala vidám kedve,
S mond utitársának, vállát veregetve:
 «Tudod-e mit?... hátha ál-sisakot tennénk,
S Nápolyba Lajoshoz hadakozni mennénk?
Csak az a baj, engem ott nagyon ismernek:
Tudom, legelőbb is a király ismer meg.»

100.

Szól társa: «van erre a batyuba' nálam
Kész holmi: ehol rőt bajuszom, szakállam,
Felrakom ezt, s szeplőt annyit az orczádra,
Hogy szülő anyád sem ismerne, ha látna.»
 «Ha! fiu, mit mondál?» ... Toldi nagyot retten
«Ezt az öreg asszonyt már szinte feledtem,
Kinek én okoztam sok keserű perczet:
Ne haljon meg, a míg örömet nem szerzek!

101.

Csak ezért is, menjünk!... Paripa és fegyver
Neked is lesz; könnyű, ha gazdag az ember;
De nini! a Pejká, a lovam, a hátas!
Akármi legyenek, ha nem igazi tátos.»
 Csakugyan a Pejká, fényesre kihizva,
Termett valahonnan egyszerűbe vissza;
Kisért-e Toldit hegyi legelőkön?
Vagy repült mint tátos? mi haszna tünődöm!

102.

Így, hogy a szénájok vala már jó renden,
Délre a két bajnok elindula menten,
Pejkót lovagolván maga a gazdája,
Nem is javasolnám, hogy más megpróbálja!

Kobzos is örvend a katona életnek;
Tudja, hogy ott vig dalt örömet pengetnek;
De meg, úgy fordulhat, nem esik hiába;
S vissza becsülettel jut régi honába.

TIZEDIK ÉNEK.

«Ott az város kívül táborát futtatá.»

Ilosrai.

1.

Honnan gyors folyami Apennin hegyeknek
Északra, keletre, délre lesietnek;
Hol ma is ezer nyáj legel izzó nyáron,
Mely alatt telet ki, a *tábla*-lapályon,²²

S az olasz — mint a mőcz czafatos bundáját —
Nyárra fel, őszön le, hajtja selyem nyáját;
Hol zamatos fűvön a nemes sajt, túró
Harmattal születik: — ered a *Vollurno*.

2.

Hajts le, juhász, hajts le! dér lepi az ormot,
Jobb a meleg síkon föl s le barangolnod;
Hajts le, juhász, hajts le! barmod olyan félénk:
Ím közelit harczzaj, kürtriadás élénk,

Ím tüzet ont egyre a tüzes mén lába
A hogy aczél körmét veri a sziklába;
Nincs nyugta madárnak, kövön-ugró vadnak,
Mind égbe röpülnek, mind völgybe szaladnak.

3.

Érkezik a tábor, által a gerincezen,
Hogy délre, keletre vágyva letekintszen,
Délre, hol Aversza eshetik és Nápoly,
Keletre, hol alföld hegyek alatt zsámoly.

Hadaít a király eléri, bevárja
Míg összeverődnek a völgyi lapályra,
S miután fejenkint maga megszemléli,
Két sereg áll rendben: keleti és déli.

4.

Tetemesb az első: a királyi tábor.
Gilét az utóbbit vezeti, a nádor,
Vele zsoldos Wolfhárd s népe ötezernyi,
Képesek a zsoldért nemzetöket verni.

Ezt a király elsőbb útjára bocsátá,
Merre a Volturnót tekeregni látá;
S várni be hírt róla, bizonyos ujságot,
Pihenteti még a többi lovasságot.

5.

Jött is, a hét végén, szerencse kívánó
Követ egy folt: küldé *Venáfro*, *Tiáno*,
Hogy e városok az őrséget elűzték,
Lajos lobogóját, struczait feltűzték.

Jött azután más hír, hogy *Cápua* mellett
A magyar seregnek ütközni se' kellett,
Mert, ki a Volturnón ellen akart állni,
Szétveré a hadat Miklós, *Cajetáni*.

6.

Fondi nemes grófja — üzené Giléti —
 Tudva, hogy a hídfőt zsoldos erő védi
 Innen is a vízen, túl is a szorosban,
 S Taránti Lajos bent *Capua* városban:
 Hadaiból, a mint Fondi felől hozta,
 Keletre, nyugotra egy részt kiszakasztá:
 Keljenek át a hegy, és a tenger felől
 S hátban támadjanak, mikor ő majd elől.

7.

Úszva hogy átkeltek csillagtalan éjjel,
 Hajnalban uroknak jelezék lángfénnyel,
 Csak mint mezei tűz gömbölyü csilláma,
 De tudva előre azok szeri, száma.

Visszafelelt arra Cajetáni mással:
 Egy domb tetején gyúlt nagy máglyarakással,
 Jel vala egyszersmind közös riadóra,
 Hogy talpra ki gyalog, és a lovas lóra.

8.

Szembe a hídőrző csapatokat (mert még
 Széltére aludtak) paczuhán fölverték;
 — Ezek ugyan tudták, hogy jő Cajetáni
 De fog ez éjjel négy mérföldnyire hálni.

Most, a veszedelem nyakukba szakadván,
 Rohannak a hídra, csunya hátat adván,
 Százan is egy szélbe', bár nem elég tíznek —
 Rohannak bizony a kész halálnak, víznek.

9.

S lett volna veszély nagy, *most* csak igazándi,
 Ha észre nem veszi tulnan a Taránti;
 Hanem ez csatán nőtt zsoldosait hozza
 S hidon a futókat nyomja velök vissza.

Harczoltak az ígért s kétszerezett bérért,
 Mintha csak a honért, vagy az édes bőrért,
 Szembe saját vérök, a szaladók ellen,
 Mig visszaszoríták, hogy csudát műveljen.

10.

Ugyanis belátván a hidra futó had,
 Hogy itt a haláltól csak a halál óhat,
 Fordul az ellennek megkövesült arczczal
 S mint az oroszlán, küzd; ki esik, ki harczol;

Ki elesett, mint dőlt fatövön, átlépve
 Háta megöl más-más ugrik a helyébe,
 Így a legelsők közt sohasem lesz csorba,
 Mig Taránti s népe bevegyül a sorba.

11.

S bizony, Cajetáni, harczolva, de látrál,
 E pihent erőnek helyet adna már-már,
 Hanem a vizen túl nagy riadás támad,
 Csatazaj, üvöltés vadul onnan áthat;

Döbbenve Tarántit viszi ez az ujság,
 Rendeli: a hidnak kanóczait gyujtsák,
 S mire Cajetáni odaér, már lángban
 Áll a Voltornó-híd egész hosszaságban.

12.

Időt — tudja miér' — nem halaszthat, húzhat,
Tűz alatt a vizen hamar általúsztat,
De nem a város már égő kapujának,
Hanem oldalt, jobbra s balra Cápuának.

«Szomorú lőn ott a Taránti szüretje»
Mond, ura szavával, Giléti követje:
Cápuát ennek már be se' kellett venni,
Csak az égő várost oltani bemenni.

13.

«Oda épen arra ért uram, a nádor,
Hogy szét vala verve a mezei tábor
S Cápuát felgyújtá a szaladó őrség;
Most Fondi kezén van, s mienk az erősség.

A nádor Aversza falait kerüli,
De idő kell, csak míg rendesen megüli,
Mert erős mód nélkül a hely, és derekabb
Hős nem védhetné, mint kapitánya, *Jakab.*» —

14.

Lajos ezt a jó hírt nyomba' kihirdette,
Új győzelemre foglalónak vette,
S megajándékozván Giléti követjét,
Fondinak is küldé méltó köszönetjét.

Azután vajdával s a többi vezérrel
Régi tanácsukhoz új terveket érlel,
Hogy az árulást is gyökerén elmessék,
Meg az árulót is kézre keríthessék.

15.

Az vala itten baj, hogy a Durazzói,
Mint gyermeki játék ügyesebb bűvói,
Nincs sehol is szembe tetemes táborral,
Van mindenütt mégis, szakadást bűjt, forral.

Íme Lucérát, mely már Lajost uralta,
Elhiteté, pártos lobogó leng rajta,
Foggiát, Canózát megerősítette,
Úgy tovább, a tenger-partra, magát vette.

16.

Oka, miért szemben sereget nem láttat,
Hogy Lajosunk ő rá ne tehessen vádat;
De azért ez tudja, mi dologban sántít,
S gyűlöli jobban, mint előbb a Tarántit.

«Csavaroghatsz, róka, csavaroghatsz!» monda,
«Követünk száguldó paripákkal nyomba,
S el-ütünk vagy futva, vagy utánad ásunk:
De ki nem kerülöd nagy bosszúállásunk!»

17.

És, mint hegyen ülő vészviharos felleg,
Mely veszteg az ormon napokig is el-leng,
Majd fölkerekedvén, levonúl a sikra,
Hogy, fönt nézve, *alább* villámlik a szikra,
Fönt napos a csúcs már, de alant a rétség
Déli verőfényét elnyomta sötétség,
Vonaglik a felhők idege, a villám,
S a megszelelt zápor ködlik, aláhullván:

18.

Úgy a magyar tábor *Púlyia*²² síkjára
Sötét haragiában lassan alászálla,
Csak fegyvere villog, hamidőn por-ködtül
Fönt a magas bércezen láthatja, ki ott ül;
Odalent már kényén teritheti szárnyát,
Ellepi a rónák dombjait és hátját,
Arra nyomulván, hol közelebbi czélja
Még jó tova fekszik, a pártos *Lucéra*.

19.

Fekszik az egy halmon, s falai e tájban
Lerontva heverték régebbi csatában;
Károly lovalá fel hogy ujonnan rakják,
Megtörni ez által magyarok haragját.

De nem vala még kész, csak, mondani, félig
A város atyái jobbnak azért vélik
Nem várni be daczczal Lajos közeledtét,
Hódolni előre, bánva maguk tettét.

20.

Követ indul mindjárt és fényes ajándék
Melylyel a pártütést szépíteni szándék.
Hanem a *fellegvár*, egy kisdéd erősség,
Mást gondola, mint a városbeli őrség:

Taránti Lajosnak embere van benne;
Valami háromszáz, többre alig menne;
Kapuját e fészek bátran becsukatja,
S Johanna zászlóját fennyen lobogtatja,

21.

Lajos az esdőknek mutat komoly arcot,
S vete a városra vétke miatt sarcot,
Hogy, mire odaér, ki legyen teremtvé,
Pedig inditá már a seregét rendbe.

Ott, a város alatt, tábort üte, várván,
Hogy megváltsa magát tizede-becsárán;
Közben az elfáradt hadait nyugtatja,
S vidám lakomákon éteti-itatja.

22.

Maga is a főbbek diszes seregében
Szabad ég alatt ül mindennap ebéden;
Hosszu rakott asztal s királyi teríték
Körül ott szolgálnak mind úrfi leventék.

De az alsóbb rend is, széllyel a mezőben,
Apróbb tüzeiknél lakomáznak bőven;
Nézi falakról ezt mind az egész város,
Még a fellegvár is, bár kapuja záros.

23.

Nem vala e kis vár fönt a fellegekben,
Csak a város mellett, külön, egy öt-szegben,
Nincs árka, fala sem roppant nagy erősség:
De *lovás* tábortól nem félti az őrség;

Most, látva naponkint, odalenn hogy' élnek
Elbízta magát, hogy nyoma sincs veszélynek,
Odalenn multság étel-ital járja,
S könnyű hadijáték kezdi, avagy zárja.

24.

De Lajos szemét már e kis erősségen
 A nápolyi zászló szúrja vala régen,
 S mond egy nap ebédnél: «Csak az olasznak higyj!...
 Fiúk, ez a kis vár, úgy-e, nekünk *bakkfitty*? —

Nosza, játszszatok ma egyet ilyet, Dénes!»
 Szólt vajda' fiához — «futni a hely téres,
 Sugd meg Szécsinek és többi czimborádnak;
 Ezek a taljánok olyat úgyse' láttak.»

25.

Hamar az ifjúság színe néhány százig
 Össze is verődött, és «bakkfittyet» játszik,
 Csak könnyű ruhában (így szabadon nyargal),
 De az öv mellé szúrt rövid éles karddal.

Ritka, hosszú sorban kiki helyre lépe,
 Azután más-más sor utána, elébe,
 S mikor így fennálltak mint egy laza négyszeg.
 Várták a jeladást az ifju vitézek.

26.

Kürtjelre a sorok elseje megindul
 Futni, a hogy telik hősfi rugós intul,
 Kőhajításnyira egyszerre megállnak
 S térdre feszült kézzel «bakhátat» csinálnak.

Ezt a követő sor, mintegy ugrógátúl
 — Mint lóra ki pattan a csipején, hátúl —
 Vállra vetett kézzel szöki át futtában,
 S kürtszóra megállnak kicsi távolságban.

27.

Majd a harmadik sor, negyedik is így tett,
 Az előtte hajlót átszökdösi mindet,
 Valamig álló sor marad egy is hátra :
 Most futni jön a sor az *első* bakhátra.

Így, mintha sok ember szénarendet forgat,
 Vagy szaladó felhő árnyékot borongat,
 Vagy hullámra ha kél tengeren új hullám :
 Váltja sor a sort, mind messzebbre nyomulván.

28.

El-fele a vártól volt e futás hossza,
 De most jeladásra fordul neki vissza,
 Összedugott kézzel a falakon nézik
 S nevetik Lajosnak ugrándi vitézt,

Sor sor után hogy' jó falaik tövébe,
 Hova már le sem lát a Taránti népe,
 S nem látja, mi a czél (madarat sípszóval) :
 Bevenni a várat *emberi* hágszóval.²³

29.

Rögtön az első sor, hogy a falig ére,
 Bakháttal, a karját feszíti kövére,
 Ugrik a másik sor, vállaira ennek,
 Hogy lépcsője legyen kik utána mennek :

Így rendre, a míg a felyülállók karja
 Testök' egy ugrással vetheti a falra ;
 Lett odafönn bezzeg zavar és ijedtség :
 Most veszik észre, hogy nem tréfa, nevetség.

30.

Kardjok — de ha volna!... ezeké már villog,
Megettök az új sor szeme is már csillog;
«Fegyverre!» kiáltják s kiki szalad érte;
Ez alatt a párkányt más-más sor elérte.

Lenn tárogató, kürt, síp, dob zaja roppan,
Hozza Lajos népét hadi zárt sorokban,
Fenn a falon állók szaporodnak egyre,
Hogy az őrségből már *egy* ha esik egyre.

31.

Körülnézi magát Laczfi fia Dénes,
Látja, hogy a sok szem ragyog, a kard éles:
Nosza, míg az ellen rakásra verődik,
Kaput elfoglalni, tární ki faltőig.

Úgy is lett; mire a várbeliek jöttek,
Harcolni hiába, későn erőlködtek,
Mert a kapu csak rés, melynek üregébe
Ezerenkint tódul már a halál képe.

32.

Ottan kegyelemre magukat megadták,
Leborulván arczra mind az istenadták;
Lajos a fegyvert-mit tőlük elszedette.
S enniök adatván, szélnek eresztette.

Ezalatt a város kifizetvén sarczát,
Másnap az egész had megnyomta piarczát,
Hogy rajta keresztül indulva keletnek,
Új tárgyat, új szárnyat adjon ez éneknek.

33.

Foggia, szomszédát hallva, hogy és mint járt,
Követet, váltságdíjt küld elibök mindjárt;
De *Canóza* bátor kapitánya, Rájsmond,
Nem olyan ember, ki minden «igent» rámond:

Makacs ellenállást, nagy viadalt készít,
Falait foltozza, biztatja vitézit,
Tetemes földhányást megrak czölöpökkel,
Körülveszi várát védelmi övekkel.

34.

Hírét Lajos ennek útban a hogy vette,
Nem várt akadály a bosszantja fölötte.
S mond Laczfinak: «Itt mi jó-hosszan elülünk:
Addig hova tűnhet a *fő vad* elölünk!

Nosza, te a tenger városait hajtsd meg,
A mit ő ott felfűtt, a tüzeket fojtsd meg;
Maga is, légy rajta, hogy kézbe kerüljön:
Én addig e város falait meg-ülöm.»

35.

S még az nap elosztván a sereget ketté,
Vajda egyik részszel indul a keletté,
Másikkal az úton magyarok királya
Canóza felé tart, délies irányba;

De azért nem lesz köze nagy a két hadnak,
Mint folyam két ága, társ módra haladnak,
Lajos a sík földön, part-szélen a vajda:
Segíthet ez annak, az emennek, bajba'.

36.

Alig eredt útnak Laczfi Apor István,
Külde Averszától hirt a nádorispán,
Kéri Lajost, haddal segitene rajta,
Mert már a mezőn is magát alig tartja;

Nem hogy bekerítné, sőt néha Jakabnak
Emberi elsánczolt fészkeire kicsapnak;
Taránti Lajost is hallja, hogy Nápolynál
Új zsoldosokat gyűjt, új sereget formál.

37.

Lajosnak ez a hír okoz erős gondot:
Kénytelen hadától leküldeni Kontot,
Gilétivel együtt hogy magukat tartsák
Míg ő odajuthat, és mind a magyarság.

Így a csapatjával — melynek olasz, német
Zsoldost (a mit Laczfi ott hagyta) mellé vett —
Miklós *Benevento* útjára kiválván:
Ostrom előtt nagyot gyengíte királyán.

38.

De azért, Canózát mihelyest eléri,
Neki-fog, a vajdát se' várja se' kéri,
Ha bevehetné, míg Laczfi meg is tudja;
S minden nap a síkot döngeti és futja.

Nem nézi henyén ezt árka megöl Rájmond,
Sőt a lovas népre gyalogival ráront,
Vas sulymot is éjjel, fogas eszközt szórat,
A mi által bénul a lovon járó had.

39.

Ám Lajos a népet tanítja gyalognak:
Leugrani lórul, s vissza megint, szoknak,
A második ember, ismert jeladásra,
Addig paripáját tartja neki társa.

Fejszét ezek, ásót lovaikon hoznak,
Hova őrség nem jut, sebesen dolgoznak
Rést ütni az árkolt, beczölöpölt helyen,
S lóra megint kapnak, ha közelg az ellen.

40.

Így, de nem első nap, nem is egy próbára,
Ásóval az árkot temetik simára,
Az erős palánkon nagy kapu-rést törnek,
S tele már lovassal elseje a körnek;

Ez előtt a gyalog — mint szélnek a polyva:
Hajtja tömött rendben, öli és gázolja:
Kénytelen a belső övbe magát vetni
S nyil-, kopjajetéssel onnan verekedni.

41.

De Lajos, megvetvén odabenn a lábát,
Szaporítja mindig, s váltja lovasságát,
Míg a második öv esik ép' úgy kárba:
Mi által az őrség beszorúl a várba.

Most nagy munka, paraszt napi-szám néz rájuk,
Mert a falat védi széles teli árok:
Azt lebocsátani, le az *Ofántóba*,
Sok napi fáradság, hosszú, kemény próba.

42.

Alólrul az ásást a folyamnál kezdik,
 Ezer meg ezer kéz virradattul estig,
 Úgy viszik apránként közelebb, a várnak
 Hol már szikla- és nyíl-zápor alatt járnak.

Itt dolgozni lehet csak nehezen s éjjel,
 S befödik az ásást hajnalra földel,lel,
 Földet is a hidló-deszka fölé húznak,
 Mely alatt a várhoz mind közelebb csúsznak.

43.

Lajos ezenközben készül az ostromra,
 Nagy fali hágesókat gyűjt össze halomra,
 Számszerijat, álgyú-, bástyatörő gépet,
 Ácsai bárdolnak minden efféléket. —

Hírt vajda felől is hozza már követje,
 Hogy erős *Bárlettát* harczolva bevette,
 Mert a kicsapott őr-hadakat üldözve,
 Népe vegyest omlott a nyílt kapu-közbe.

44.

«Két dolog itt történt» szól a követ «Felség! —
 Mielőtt futásra vette az ellenség,
 Sőt emberül, azon melegébe' harczolt
 S fordita, ha nyomtuk, vissza megint arcot:

Honnan? az égből-e, vagy a föld gyomrából?
 Mert nem láttuk jöni se' közel, se' távol,
 Pej paripán köztünk terem egy rőt barát
 S zúgatja temérdek karikás ostorát.

45.

Zúgatja, rohanván szembe az ellennek,
Nincs arcz, se' merészség helyt állani ennek,
Maga egész dandárt, csapatot megfuttat,
Örül a ki még *lát*, örül a ki futhat.

Buzogánya is van rengeteg a kápán
S ha kit azzal érhet, egy se' marad lábán,
De ugyan ki merne hozzá közelíteni
Mikor ostor-villám, kör módra, keríti?

46.

Nyilat ugyan, kopját szórnak vala rája,
Hanem úgy kell lenni, hogy a nyíl sem járja,
Vagy nem is érnek rá nagyon célba venni,
Lova oly könnyű, hogy a hol ő, ott semmi.

Megszalad az ellen, mi sarokban üzzük,
S futva vegyest közte: «hol a barát?» nézzük:
Nem volt sehol is már, se' elül, se' hátra,
Úgy tűnt el a hogy jött, mert senki se' látta.

47.

Ily módon a várost nyargalva bevettük,
Várbul is a férget hamar kivetettük;
Ezt örzeni Konrád' zsoldosira bizza
S mezei táborba tér a vajda vissza.

Érkezik azonban tengeren öt gálya,
Vele a Felséged kincses *szenesálja*
Lesták uram, hozván sok ezer jó márkát —
Sejti a németiség mit hoz, az öt bárkát.

48.

Nosza, követekkel vajdára üzennek,
Zsoldot nekik osszson, máskép haza mennek,
A hátralevőt is csúf módra nagyítván,
Előre is *ennyit*. Nem ad nekik István.

Váltig csillapítja Konrád, a vezérök,
Hogy a bátyja, Wolfhárd, kifizette bérök:
Az oda van, távol, nem mondhatja szembe:
Öcscsét megkötözik s lökik egy verembe.

49.

Azzal fegyveresen a városba törnek,
Polgárt, papot, asszonyt fosztanak és ölnek,
Szalad a nép, veri a harangot félre:

Vajda riad, béront; hány sokat kardélre,

Konrádot a lyukból ereszti szabadon,
A fő czinkosokat mind' vágatja agyon,
A többit ujonnan esketi nagy hittel,
S rakja meg a várost magyar őrizettel.»

50.

Lajos az első hírt rá hagyta csodásnak,
Gondolt valamit, de sohse' mondja másnak; —
Hanem a másik hír keserűn bosszantá:
«Több velök a baj, mint a nyereség» mondá.

S rendeli, a zsoldot, ha való, fizessék,
Ki rabol vagy sarczol, szigorún büntessék,
«Hisz' nevem így átok környezi, gyalázat:
A föld népe reám csoda-é ha lázad?»

51.

Izené vajdának, *Bári* felé törjön ;
Azt nem, hogy Canózát ostromlani jöjjön :
Maga személyében ezt hajtani végre —
Lángol az ifjú szív ilyen dicsőségre.

Laczfi tehát a part mentibe' folytatta
Útját, a hol *Tráni* hódola, s *Molfetta*,
Úgy hogy csata nélkül elérhette *Bárit* ;
Hanem ostromhoz kell készülnie máritt.

52.

Érkezik azonban nagy társzekerekkel
Lesták is, a Laczfi adta kísérettel ;
Megörült a kincsnek Lajos hadi népe,
Még serényebb a várt jutalom fejébe.

Már kész is az árok, csak kicsi földnyelvet
Hagytak vala gátul a vár vize mellett,
És csak a döntő nap közeledtét várják
Hogy megereszszék a víz lefutó árját.

53.

E közbe' Lajoshoz hajtának egy kémet :
Nem tudni, ruhája olasz-e vagy német ?
Azt mondja: «magyar volt az apám, az őszám,»
Maga jött, úgy fogták a végbeli őrsön.

Kobzot vere távol, régi magyar dallal,
Köszöngete rájuk vidáman itallal :
Kopjavesnyiről, intve, oda csalták,
S borát megivák, de magát megvasalták.

54.

Lajos egy-két szóval magyarul kérdezve —
Négy-szem közt valamit, mondja, fölfedezne;
Parancsolja tehát, bőrig kimotozzák,
S ha ártó szere nincs, sátrába behozzák.

Mikor ez meglőn és semmit se' találnek:
Lábához a kobzos esik a királynak,
Fogadja be, kérvén, dicső seregébe,
Mert alattvalója szívébe', lelkébe'.

55.

Hadra ugyan nem nőtt a daliás honban:
«Vétek miatt — úgymond — kizüllöttem onnan
Mielőtt elmúlt a gyermeki esztendő:
Bűnöm csak olyan hát, mint az eredendő.»

Kérdi Lajos, mi az? — «Eljön az órája
Kérni a kegyelmet, ha lesz érdem rája,
Azt szerezni jöttem, ha bevesz Felséged;
Különösen most egy fölfedezés végett.

56.

«Bujdosva, Canózát széltire megjártam,
Tudom a dürgést jól odabent a várban,
Ha valami hasznát veheti Felséged,
Leirhatom szóval ezt az erősséget.»

Lajos ígért neki aranyat százával
Ha igaz s hű kémnek bizonyúl szavával.
«Igaz leszek és hű; a hazaért *kém* is:
De az arany nem kell: fia vagyok én is.»

57.

Érdekli Lajost már nagyon ez az ember :
S rendeli, hogy tartsák ugyan őrző szemmel,
De ne állják útját, ha menni kívánna,
Csak, hova jár? mit tesz? lessenek utána.

Csakugyan, a kobzos leirá mindenkép;
Mi, hogy' van? a várfal hol erősebb, gyengébb?
Hágcsót hova könnyebb, hol bakot használni?
S új akadály nélkül odabent leszállni?

58.

Napot a király hát tűz ki rohanásra,
S éjet hogy a földnyelv által legyen ásva,
Sikerült is: foly már a vize, mint tenger,
Alig ugrálhat ki előle az ember,

Folyam-oldalon most, hol tábora fekszik,
Mutatja Lajos, hogy ostromra törekszik,
Állit oda sok nagy várbakoló gépet,
S kő-dobni, nyilazni váltva özön népet.

59.

Másnap is ez ál-harcz, harmad nap is így ment.
Oda hordat Rájmond védelemre mindent,
S vissza király' népét veri önbizottan,
Mert a fal erősebb, magasabb is ottan.

Ámde Lajos éjjel, negyedik hajnalra,
Viteté hágcsóit a tulsó oldalra,
S fiatal hősökből kiszemel pár százat, 322
Kikkel, hiszi, bátran a falakra mászhat.

60.

Fő vala ott *Szécsi, Ujlaki* (mert távol
A *Laczfi-rokonság, s Dénes* az apjával),
Barta, Lukács, mind a kettő *Hedervári,*
Kanizsai János: nagy törzsek sudári.

Apróbb nemesekből a *Nercsei, Vesszős*
A király testőre, vala még föltetszős,
Dobai, Soós, Lengyel, Moroczok, s több számos,
S vicze-lovászmaster *Besenyei János.*

61.

Parancsot is ad ki: ha ő a falon van,
Mi történjék akkor. Jelentik azonban,
Hogy a kobzos eltűnt nyom nélkül az éjjel:
Megdöbbszent a király, mért is ereszté el.

Habozott, a tervét ne vesse dugába?
De szégyellte is már, bizott is magába:
«Ejnye! pedig az *most* nagyon kellett volna!
Nosza, teremtsétek ide mindjárt» — szóla.

62.

Hajnal előtt kisdéd, bátor csapatával,
A déli mezőre lopózkodik által,
Hol az ostromhágcsók lerakva hevernek;
S várja riadását *tulsó* hadi-jelnek.

Mikor az megroppan, s túl már csata bömböl,
Lárma, üvöltés zúg, kő hullva dörömböl:
Ő viszi hágcsóját legelül a falnak,
Társai, tett rendben, utána rohannak.

63.

S íme, barátot vesz most a király észre,
Hármas, erős hágsót támogat félkézre,
Vele a kobzos, de nincs nála kobozza,
Csak társa nagy pajzsát, buzogányát hozza.

Megnézi keményen Lajos a barátot,
(Nem szokta feledni a kit egyszer látott),
S mikor a hágsó fenn éri a vár falát,
Oda kiált: «hó! várj! s jer utánam, barát.»

64.

Ezzel maga indul a király előre,
Teszi gyorsan lábát s szalad a lépcsőre,
Utána paizsszal a barát s bunkóval.
S mind a vitéz, itt, vagy a többi hágsóval.

De szelét vevé már Rájmond is a bajnak,
Sokan az őrségből ide átrohannak
Követ a hágsókra, nyilat, üszköt szórván,
Hágsóstul az embert vissza hanyatt tolván.

65.

Hengeredék nagy kő rettenetes szála
A lépcsőre, melyen maga Lajos áll;
Ütni buzogánnyal a barát azt félre
Akará, de *hátról* nem esett kezére.

Oldalt szegi mégis, kívül a lajtorján;
De jaj! egyik csúcsa királyt lesodorván
Veti alant a mély, iszapos árokba,
S mint holt hever ottan, sok lányyira bukva.

66.

Barátot is a kő mintha lesöpörné,
Szökik azon perczben talpra Lajos mellé,
Megnézi, tapintja, felkapja ölébe,
Pajzsát kövek ellen mind' tartva fölébe,
S kiált, hogy ereszszen le valaki hágsót:
Akkor veszik észre, miféle bukás volt!
Létrát a fenékre vetekedve nyújtnak,
Ijedve a hősök a királyhoz futnak.

67.

«Él, él! csak elájult,» s viszik a táborra,
A mai várívás — marad az máskorra,
Marad, mikorára jó Istennek tetszik,
Mert a király, ágyban, nagy-betegen fekszik.
Vette neszét rögtön Rájmund a zavarnak,
Hogy a falon így járt királya magyarnak,
S ütni vasat izzón — kicsap és kiomló
Hada ostromlottból leve ím ostromló.

68.

Támadja merészen a kerített tábort,
Ha ma visszaverték, holnap meg' aláront;
Mindennap a király a viadalt hallja,
S csak nyög, de a várat hagyni nem akarja,
Se' hogy a vajdának hírt adjanak erről,
Hallani se' róla, mint neki szégyenről,
Mintha gyalázat vón' a mi nevéen szárad,
Ha be nem vehetné maga ezt a várat.

69.

Sokan a tábort már, kincseivel, féltik,
Jobban urok drága szabadságát, éltit;
Kérve Lajost kérik az urak, hogy hagyja
Máskorra e várat: de nincs foganatja.

Egy nap azonban csak nem üte ki Rájmund
Nem győzi talán már, s pihen, avagy ráunt?
Nem, hanem ormáról látja magas foknak,
Hogy messzi keletről csapatok mozognak.

70.

István hada volt ez, ki bevévén Bárit,
Jön, s megközelíté Canóza határit,
Seregét félkörben szétrendeli túlnan,
Maga jó, s királyát kérdi, hogy' és hol van?

Mikor elmondák a szomorú ujságot,
Nem birta lenyelni ezt a bosszúságot,
Hanem a királynak sátrába belépve,
Dorgáló szavakkal állt ágya elébe.

71.

Mint atya dorgálja szeretetből fiát:
Feddi szeretve, de szigorún a királyt,
Hogy drága személyét, köz módra, kitette,
Mig ő oda harczolt, s győz vala érette.²⁴

«Azt vártam» Lajos így fordítja meg a szót,
«Kötözve hozod már nekem a Durazzót:
De, csak elkésett bölcsek tanácsokat hallok.»
Nem felel a vajda, szomorún kiballag.

72.

Odakinn azonban — mert dolga temérdek —
Nincs ideje lomhán búsulni vezérnek:
Vár körül az összes hadakat megnézi,
Holnapi ostromra rendeletit teszi.

De szegény Ráymondnak leesett az álla,
Mint ki Durazzótól mentő-hadat vára,
S most a helyen im jött négyszeres ellenség,
Kint az nyomja körül, benn gyötri az inség.

73.

Látja, hogy e sok nép a kerített várban
Megtörheti őket, akar egy mozsárban;
Követet Lajoshoz küld hát izenettel,
Hogy megadja várát, szabad elmenettel.

Így már tetején leng király lobogója,
S hada tovább indul (magát viszi kólya)
Melfi alá, délre; de míg oda érnek,
Ászkoli és *Trója* hódol a vezérnek.

74.

Lajos a barátról nem szólt eleinte,
De most, hogy az útban tétova tekinte
S nem látja sehol sem, kérdi lovászáatul:
Hova lett? s mi történt vele aztán hátul?

«Felséged után az árokba iszapba
— Leesett úgy véltük — de leugrott abba
S felhozta, kövektől paizsával védvén;
Hova tűnt? nem láttuk, szörnyű zavar lévén.

75.

Hanem az a *kém*, vagy fegyver-hordozója,
Az itt van — ahol megy! tudna talán róla —»

De Lajos nem akart szólni a kobzossal:
Hadd vezekeljen még amaz orgyilkossal!

Hadd lézengjenek itt a tábora mellett;
Meglátja, ha *kéri*k tőle a kegyelmet,
Kell arra sok érdem, többféle fogantyu:
S érdemre, ha *volt* s *nincs*, legerősb sarkantyu.

76.

Kapuit azonban Melfi ki nem nyitván,
Tábort vert alatta Laczfí Apor István,
Pihenést az útból hadainak enged,
Mialatt csak szóval a várba izenget.

Királynak is együtt várja üdülését:
Nem birja feledni minapi feddését,
Az ostrom, akarja, szeme előtt folyjon,
Dicsősége, ha lesz, *reá* háramoljon.

77.

Lajos a kö-zúzást viseli vállába',
S fáj még az eséstől ficzamuult bal lába,
Így lóra nem ülhet, hanem azért kólyán
Megszemléli hadát, mind' kiharancsolván.

Mikor azt elvégzé, s már vissza, be-készült:
Ime, hallik távul megriadó réz-kürt,
Oda néz mindenki, fegyverhez is kapnak,
Azt híve, hogy a vár védői kicsaptak.

78.

De nem az volt: egy őr jelenti királynak,
 Hogy lovasok, ketten, tábor előtt állnak,
 Hirnök az elsője, társa fuvall kürtöt:
 «A nápolyi király — mondják — ide küldött.»
 «Ki az?» veti Lajos: «ez már szemtelenség!»
 Rendeli mégis, hogy elébe vezessék,
 Azalatt a hirnök, az *övé*, készüljön,
 Czímer-köponyegben paripára üljön.

79.

Kajdásza²⁵ Lajosnak hamar is készen lett,
 Fehér köponyegén, a királyé mellett,
 Kivarrva selyemmel, aranyezüst himmel
 Ragyog a sokféle birodalmi czímer.
 A nápolyi szintén czímer-lepedőben
 (Lilioma, struczca ennek is van bőven)
 Érkezik, és távol, a királylyal szembe,
 Kiáltja beszédét olaszúl ily rendbe':

80.

«Királya Nápolynak — két Sziciliának
 Jön elibe haddal a magyar királynak;
 De hogy a nép vérét ne ontsa, kimélje:
 Kész a hadi koczkát így döntení véle:
 Párbajra kiszólit Páris-, Avinyonba,
 Vagy Perugiába, vagy ide Nápolyba,
 Szabad a választás előtted e négyben:
 S a ki győztes marad, Nápoly azé légyen.»

81.

Meghirdette Lajos e szavak értelmét
Saját hirnökével, a ki tudja nyelvét;
Azalatt a választ érleli, fontolja,
Mind veszedelmes hely, hová amaz csalja:
Párisban: a király anyai nagybátyja;
Avinyonban ismét a pápa: barátja;
Perugia, Nápoly; az *övé*, kész csapda:
«Azt hiszed» így dörög «belémegyek abba?»

82.

«Kialts neki, hirnök, a nevemben választ».
Szava után, hirnök így váltogatá azt:
«Uram-fejedelmem fölötte csudálja,
Ki lehet Nápolynak mostani *királya*?
Taránti Lajost nem illetheti Nápoly,
Örököse annak kicsi Mártell Károly; —
Különben a *herczeg* lovag is, vitéz is:
Vele uram harcra kiállani kész is.

83.

«De nem a négy helyen, e világos okra:
Kettő az *övé* most, kettő pártját fogja;
Hanem a császár, — vagy Londonban a király,
Vagy akvilėjai főpap előtt — kiáll.
Azonban, e harcot ő nem azért kezdte,
Hogy amolyan hosszú pórázra ereszsze:
«Megyek» — úgymond — «várjon: ott szembe kihívhat,
Velem, a két tábor s Isten előtt, vívhat.» —

84.

Hírnök magyarul ezt s olaszúl kiáltván,
 Elvágat a másik, fehér lova hátán.
 Lajos pedig készül ostromlani Melfit,
 Vitatja naponként vajdával a tervit,

Maga is már zsendül; — mikor aztán fent-ül
 Paripáján egy-nap: ég-föld belerendül,
 Kap olyan *éljenzést*, hogy bent is az őrség
 Ijedve fut össze: «oda az erősség!»

85.

Még nincs; de jelenti ez az öröm-lárma
 S harczkedv, hogy oda lesz Melfi jeles vára.
 Hanem a készülést minek irjam hosszan?
Toldit is egy perczre kell hogy előhozzam.

Hogy megjöve, tudjuk legelőbb Bárletta
 Mezején, próbául, erejét mutatta;
 Azután a kobzost küldötte be, kémnek,
 Hogy nézze ki sorját király seregének.

86.

Tőle Canózánál éjjel a hírt kapta,
 Mikor a halálból Lajost kiragadta;
 De azóta nem jött: «Nem akart ismerni!
 Nincs tőle kegyelmet se' várni, se' nyerni.

Ismert pedig, ismert: ha nem ismert volna,
 Teszi, ugyan, lábát *velem* egy hágsóra?...
 Bizza *reám* éltét?... Most, hogy megmentettem,
 Nagy feledékenység csap össze felettem.»

87.

Így panaszol gyakran. Kobzos, ha jön éjjel,
Szép szót neki, vig dalt hoz teli reménnyel;
Ketten a tábortól félre, odább laknak,
Hol pányva-czövekjét verik a lovaknak,
S kunyhót gabalyítanak hol Toldi pihenjen;
Kobzos a föld-népet elfüstöli könnyen,
Arra egyéb sem kell oda vetett szónál:
«A *Cola* ez! a ki malomkövel górál.»

88.

Vajda pedig, várván ura felgyógyultát,
Nem nézi helyén a drága idő multát,
Hanem, a mi tervet kieszelve ketten,
Azt végzi naponkint, munka-feszítetten.
Ásata elébb is száraz, öblös kútát,
Honnan a vár alá hajt egyenes utat,
Mely e várdomb és a kőfal alatt menne;
Száraz agyag domb, nincs vízfakadék benne.

89.

Mint földi vakondok túrva sötét lyukban,
Hol nem is alítnád, egyszer előbukkan:
Úgy kezdte a várba fúratni al-utat,
Melyen az ostromlók dandára befuthat.
Nyiltan is e mellett készületi folynak:
Sűrű rekettyéből lésza-sövényt fonnak,
Mely földje nyilaktól fal-megrohanáskor. —
Sok öreg ijj, hágsó készüle, mint máskor.

90.

Hanem észrevette a vár kapitánya,
Hogy ama földtúrás mire való bánya :
Kinézte, kimérte hova szolgál vége
S kifelé belülről aknát visz elébe.

Foly, halad a munka sűrűgő mec: mellett,
Hova nem hat napfény, sem az élő szellet,
Már hallik is a mint — sirt ásva magoknak —
Innen ezek, túlról amazok dobognak.

91.

Vajda hogy ezt hallá, monda: «hisz' ez pompás!
Minekünk segít, ha szembe velünk ott ás;
De ha már a tulsó dübögés átrendül,
Egymásra ma-holnap bukkan a nép szemtül.

Rohanás ezt rögtön a falra kövesse,
Felséged a külső viadalt vezesse,
De ne elüljárjon, csak utánok nézzen;
Én majd a sötétség dolgait intézem.»

92.

S nem sajnálva magát, se' tulajdon vérit,
Szólítja fiát és ifiabb testvérit:
(*Miklós* vala, *Mihály*, és *Pál* ezek öcsce)
Bátor erős népet válasszanak össze:

Maguk ezt fáklyával harczolni vezessék,
Vissza saját útján, s ki az ellent vessék,
Ki az aknából és be megint a várba, —
Ha belül rekednek, az sem esik kárba.

93.

Mert már is, -alátta rohanó lézsáknak,
 A király vitézi falra imé hágnak;
 Ott látom Ivánkát a csapatok élén,
 S mind a javát színét, ha sorra beszélném.
 Sárga-kesely lován a király vezérel,
 Küldözi parancsát mindenhova szélyel.
 Buzdit, a köz embert szólítja nevéül,
 Maga is vágatva fordul avagy térül.

94.

Hágesót a falon már, eleven teherrel,
 Kit félig, kit odább rakva meg emberrel,
 Látni, miként kúszó növevényt karóján,
 Csakhogy ez a kúszás nagyon borzasztó ám!
 Fent a várbeli nép forró vizet, ólmot,
 Szurok égő fáklyát, nyilat, követ szór ott,
 Nagy villa-doronggal, hosszú csapófával
 Feldönti a hágesót, emberi súlyával.

95.

Egy létra tűnék most szemébe királynak,
 Félre, hol a védők kevesebben állnak;
 Legfelül a kobzos, négy-öt ha kíséri,
 Keze a párkányt is már csaknem eléri.
 Hanem észre vette egy őrs nagyot ordít,
 Követ a hágesóra hevenyén lefordít,
 Ugranak — a többi még jókor — előle:
 Kobzost leüté, ... úgy hiszi a fal őre.

96.

De nem: — *alulfordult* bátor ügyes észszel,
Létra fogát alul megragadá kézzel,
Úgy csüng vala teste, míg legurult szépen
A nagy kő, s maradott maga, keze épen.

Ekkor a lépcsőre rugta magát vissza,
S fent, a falon áll már, hol az épen tiszta
(Mert az az egy ór is oda ment, hol baj van);
S lefelé kardjával integet a zajban.

97.

Egyedül ott villog — csak percznyi jelenség:
Mert nagy riadás lett: «Falon az ellenség!»
Száz szem nézi agyon, száz fegyver, a kobzost:
Gondolja szegény, hogy futni se' szegyen most:

Le megint a hágsón, függve alul kézen
Szalad és futását így végzi merészen,
Nagy kő- s fa-czuláptól, mely görgene rája,
Megvédi a hágsó kettős oldalfája.

98.

Míg kobzos az őrt így maga ellen csalja,
Azalatt Ivánka, Szécsi nemes sarja,
Sűrű, vasas néppel, mely követi nyomban,
Fel birt verekedni, és már a falon van.

Harczolja keményen, a maga hágsóját
Megvédi, bevárván csapatja utólját,
Melyet aztán mások folytába követnek;
Így dőlt sora el a *fali* történetnek.

99.

Iszonyúbb a *másik*, az a földalatti.
Hova erős dandárt vezet a négy Laczfi
Olyan uton, hol még az erős sem bátor,
Mert a «halál völgye» az a szűk sikátor.

Dolgozik a csákány, zúg tompa ütése,
Mindjárt kész a halál nyílt, pokoli rése;
Némán a vitézek kebele is dobban,
Nem fél, de rebeg: hogy *kire mi vár* ottan?

100.

Vak dúlakodás, holt tetemekre hágó,
Hol fegyver a csákány, kapa, veremvágó,
Honnan a megtorló hullát, sebesültet
Úgy kell takarítani, mint az ásott földet;

S mint víz ha erősen fakad a bányába,
Úgy tapos a vérben a vitézek lába,
Úgy foly ki az ásás alacsonyabb végén —
A nap is elszörnyed rettenetességén!

101.

Így a Laczfiak itt, fenn a király népe
Behatolnak a vár kellős közepébe;
Látja az őrség e két folyamot, fenn, lenn,
S könyörög éltéért, nem is áll már ellen. —

Hanem én, követve a bösz hadi koczkát,
Nagyon is felejtém Rozgonyi Piroskát:
Kell mondanom egy szót, maga helyén, róla,
Bár ez az ének már untig elég volna.

102.

Piroska, Piroska! szép hajnali álmom!
 Így kell-e tetőled végre is megválnom?
 Pünköshti virág, kit e dalomnak bájul
 Tűztem homlokára, így kell hogy aláhúllj?...

Más volt az idő, hajh! más *akkor* az ég is,
 Felhős, borus ámbár — de *tavas* volt még is:
 Most fagyos őszöm, mely nem engedi nyilnod,
 Arravaló csak, hogy elsöpörje szirmod'.

103.

Érzi közel végét, már kész is az útra;
 Vissza, derült arczezal, néz a rövid multra,
 Meggyőnta világi bűneit... szerelmét:
 Maga Csanád érsek vette le a terhét

Egy gyötri csupán még: ama *síri* átok,
 — Bárha ezért Csanád szintén megbocsátott, —
 S mond Örsinek (a ki gyakori mellette,
 Mert csakis a fátyolt hogy még föl nem vette):

104.

«Oh, Örzse, galambom! a kezem oly gyenge:
 Irnál egy levelet, édes, a nevembe',
 Hogy Toldit a törvény ártatlanul üldi; —
 Királynak az érsek, ígérte, elküldi.»

Örzi egy asztalkát odatolt az ágyhoz,
 Tollat, íróeszközt... olyan *új* hártját hoz,
 Mely nem is állatbőr, hanem úgy csinálják; —
 Bizalommal ekkép szólítja királyát:

105.

«Felségedet, (úgymond,) terhére ne váljon,
Üdvözlöm utószor, a halálos ágyon,
Mert szívem egy átok, — kései vád nyomja,
Nem mehetek azzal örök nyugalomra.

Toldi vitéz, hallom, oda bújdosik most,
Üldözi törvény, mint fosztogatót, gyilkost,
Üldözi az egyház rettenetes átka,
Hogy engem kirabolt, férjemet levágta.

106.

«Mi esett közöttünk a temető-boltban:
Isten előtt — kihez indulok — meggyóntam
Fő lelki-atyámnak Telegdi Csanádnak; —
Nincsen ahoz többé köze a világnak.

De, hogy őt nem hozta oda rabló szándék,
Azt tudom, azt vallom, — hitet is ajánlnék,
Eskü-tanúságot (de tilos) a mellett,
Lenne bár utolsó ajkamon e szellet.

107.

«Hogy esett a rablás? nem tudom azontul;
Elaléltam ismét erős fájdalomtul
(Úgy kell lenni) mikor Toldit *elátkoztam*,
Mert gonosztevőül én is őt okoztam.

Oh, ne érje utól, ne soha, ez átok!
Visszavonom, s mindent neki megbocsátok:
Nem tette orúl, mint gyilkos, utonálló,
Bajt-víva tevé, mint nő bosszúját álló.

108.

«Későre tudám meg, hogy titkon a fűzek
Rejtekből nézték idevaló szűzek
Toldi hogyan vívott sok ideig Tarral,
Ez egész fegyverben, amaz egy szál karddal;
De tanúnak őket senki be nem híván,
(Fogadásuk tiltja, mit az ily pör kíván):
Mostanig ezt őrzék hallgatva magokban,
Nem érhető érőt szavuk e dologban.

109.

«Esedezem hát — ki földi képe Annak
Ki kegyelem-forrás — Felséges uramnak:
Kegyelemből Toldi lovagot feloldja,
Ne legyen hős kardján alacsony bűn foltja.
Érsek is az átkot leveszi, igéri;
Felséged' is árva szolgálója kéri,
Nyúlak szigetében, hol apácza (most a
Fejedelem-asszony) — Rozgonyi Piroska.»

110.

Levelet ily rendben a királynak szerze,
S kérte, mikor meglett, olvassa el Örzse:
«Jól van; de utána még valamit toldok,
Írjad, — nem vihetem sirba ezt a dolgot:
«Itt, a hol a szívek hallgatva megtörnek,
Egy deli, vitor szűz — ugyan, inkább gyermek —
Készül kezeimből venni örök fátýolt;
Nem, mert a világnak meghalt s ide vágyott...»

111.

«Nem irom!...» ugrott fel s kaczagott fel Örzse
Zokogásba együtt s könnyekre kitörve,
S kiszaladt, orcáját kézzel betakarta,
Nincs azután szép szó, a mi vegyen rajta.

Piroska tehát a levelet bevégzi,
Lezárja viasszal, vánkos alá teszi,
Hogy, ha Csanád érsek a királyasszonynyal
Átjö, odalopja, — elküldi bizonynyal.

112.

Reszketve kipótlá: «... nem, mert ide vágyott,
Hanem mert közel volt, udvari leány ott,
Hol, a ki lehetne szívének az írja
Az nem lehet. Oh jaj! a kezem nem bírja...»

Csakugyan, az érsek jöve nap estével,
Átveszi, felküldi ország levelével,
Maga sem sajnálta egy rövid irását,
Benne az apácák tanuvallomását.

113.

Hogy e szerint Toldi nem orozva ölvén,
Hanem viadalban, mint lovagi törvény;
Sír-fosztogatásnak is elesvén vádja,
Mint a haza küldött levelekből látja:

Érsek az egyháznak feloldja nagy átkát,
Vissza neki adja lelki szabadságát;
Kegyelmet a legfőbb világi birája
Adjon — ő is kéri —: Felséges királya.

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

«Így állá bosszúját meg...»
Ilosvai.

1.

Kémeitől Lajos megtudá azonban,
Hogy Durazzó Károly ott volt alattomban
Mikor Trója várost a vajda bevette:
Elfoghatta volna, úgy hiszi — s nem tette.

A dolog így történt: király' lobogóját
Kitüzé a város s küldötte adóját
Hogy Laczfi hadával oda bé ne menne:
Sietve urához, megegyezett benne.

2.

Pedig ott volt Károly s gyűlevész csapatja,
E színmutatásnak ő vala az atyja:
Ha sikerül, hát jó; ha nem, ő halálig
Védi ezen várost, népe is egy szálig.

Sikerült; a vajdán megesett e csorba,
Nem tudta, mi rejlik ebbe' a bokorba';
S csak azért hallgatja Lajos neki ezt el,
Mert szinte gyanakszik s komolyan neheztel.

3.

Most meg az a hír jött, hogy Beneventónál
Új sereget Károly toborzani próbál,
Zsoldjába elébb is felfogadá Wernert,
Kit Lajos rablásért Melfi alól elvert.

Onnan Ayerszához? vagy Lajos elébe
Készül-e a Károly s a Taránti népe?
Semmit is a kémek ez iránt nem tudnak,
Se, mezei haddal szembe mikor jutnak.

4.

De a vár-vivásnak nincs vége se' hossza:
Legelőbb az útban meghódola *Conza*,
Azután *Conturszi* város alá mennek;
Sarczot vet a király lakóira ennek,

Mert részire állt volt, elvette aranyját,
Most ellene fordult s élteti Johannát;
Vete hát birságot rá, s két napig üle,
Míg azt lefizették, hada is körüle.

5.

Ez alatt, mint szokta, a táboron által
Lovagolni, olykor kevesed magával,
Olykor egyedül is, hogy a helyet lássa,
Merre, mikép légyen hada mozdulása:

Talált egyedül most lovagolni messze,
Hol a *Szele* víznék folyása van össze
Magánál öregebb s hosszabb folyamokkal,
Ő véteti még is nevét fel azokkal.

6.

Hanem a folyócska vala mostan áradt,
Lónak is a sodra veszedelmes járat;
Nézte Lajos: nincs e porondja, fűzesse,
Hol seregét holnap bizton átvezesse:

Kunyhót veve észre gabalyítva galyból,
Egy olasz ifjút is, hogy kijöve abból
S két lovat, a mely ott legelt vala pányván,
Eloldva, itatja a folyam lapályán.

7.

Intett neki kézzel s hívta olasz nyelven,
Távol se' gyanítva hogy reáismerjen;
A mint közelebb jő: kobzos ez, úgy látja,
Ki hadánál cselleng, mint Toldi' barátja.

«Nosza ugrass beljebb, szolgám Szeredai!»
«Elkap a víz, Felség! sebes ár e mai.»
«No, ne félj: akarom látni, vajon reggel
Át lehet-e úszva kelni a sereggel?»

8.

Maga lován kobzos a hogy üle s féken
Vezeté a Pejkrét kézi vezetéken,
Befelé megindult a ragadó árnak —
Már hasig a lovak, már sügyig is járnak,

Már a hab elomló serényökkel játszik,
Úsznak egész testtel csak a fejük látszik;
Már libeg a kobzos, nem is ülhet szőrén,
S elbuggyan, a gyors víz árja lesöpörvén.

9.

Sarkantyúba kapá holdas arany pejjét,
S hol elébb a kobzost látta, meg a helyjét,
Lajos azon *alul* a folyamba ugrat,
Mely ott karikára sebes örvényt forgat
S tajtékká törik a habot őrlő habban;
Most ime a kobzos felütődik abban,
Lajos a fuldoklót ragadja hajánál,
Bár érzi, hogy ő is kengyelbe' lazán áll.

10.

Kengyelbe' nyeregbe' már ő se' maradhat;
Magyar köpönyegje annyi segélyt adhat,
Egyedül a partot hogy elérné úszva,
De nehéz ólom test mind' lefelé húzza.

Elereszthetné, de nem akarja, nem, mert
Ha veszélybe küldte, megmenti az embert
Vagy maga is ott vész, hogy hír ~~se~~ találja; —
Ilyen ember volt a magyarok királya.

11.

Hanem a Pejko ezt nem nézi sokáig,
Oda úsz, mint egy hős, urának uráig,
Szép barna sörényét, hosszú nyakát tartja,
Hogy abba fogódzzék, ha nem ülhet rajta.

Megragadá Lajos nyakon egyik kézzel
Az állatot, a ki néz rá okos észszel;
Pejko meg az örvényt hasítja keresztül,
S leteszi a parton a királyt terhestül.

12.

Nyerítve azonnal maga és felvágva
 Hirt adni urának siet a lankákba:
 Királynak is ott áll holdas arany pejje,
 Rápattan, a kobzost nem hogy elemelje,
 Hanem, hogy az élet ápolása végett,
 Hozzon az őrszemtől neki segítséget;
 Késő vala: kobzost fürkészve se' látja:
 Megmenté azalatt remete barátja.

13.

Menet a kunyhóba betekint, de senki
 Odabent nem látszik, hívásra se' jön ki,
 Ordas paizs ott csak jelenti a kobzon
 S gyermek-fejü bunkó, hogy: «nincsenek otthon.»
 Vissza tehát Lajos siet a táborba:
 Hozza-e Conturszi adaját hódolva?
 S feledtetik (a mit oly örömet mondok)
 Efféle kalandját a királyi gondok.

14.

Mert küldé Giléti kulcsos Averszából
 Követet, hogy nem bir helyt-állni a tábor,
 Vissza Jakab már a *Lányi* folyón verte:
 Ha segítség nem jó, veri épen szerte,
 István csak azon volt, hogy az egész haddal
 Szálljon Averszához kora virradattal;
 De Lajos azt mondá: «van ember elég ott:
 Szem nincs, vezető nincs, ... ha magam volnék ott».

15.

«Nosza, háromszáz jó lovagot kiválaszsz,
Sereget te még most oda ne is fáraszsz,
Magam Averszához átrusszanok innen,
Mert, hogy elég had nincs, képtelen elhinnem.

Te haladj, a mint az eredeti terv volt,
Le a tengerpartig, és vedd be *Szalernót*;
Mezei csatát is állj, ha talán Nápoly
Körül a Taránti szembe fog, és Károly.»

16.

Íme, az indulat mikor erőt vészen
A legnemesb szíven, a legokosb észen!
Ím a bosszú, melynek tisztátalan gözi
A fényes napot is néha befelhőzi!...

Szerelem, magában is elég kegyetlen;
Szerelem mint *bosszú*, csupa telhetetlen,
Míg jajba nem üzi, gyakran mind a kettőt:
A tárgyat, a szívet, a mely vele megtölt.

17.

Lajos úgy értette, hogy Beneventótul
Károly kicsi haddal délre ugyan lódul,
Nem tudni: Szalernó? Aversza? Nápolynak?
Mivel utak onnan háromfele folynak.

Ennek hogy az útját valahol elvágja,
Teszi most ki éltét magyarok királya;
Istvánnak azonban nem mond erről semmit:
Azt hiszi, hogy benne biznia nincsen mit.

18.

Vajda elébb nem hisz a maga fülének,
S ellene szól (mintha nem is értené meg)
Hogy a király oly kis hadat általküldjön
Ellenséges földön, a nápolyi völgyön.

«Vezetem, nem küldöm» Lajos riad — «érts meg,
Lebeszélni róla te ne is kísértés meg,
Hanem a háromszáz lovagot jó karban
Készítsd velem útra, holnapi hajnalban.»

19.

Mit volt tennie más? Vajda kiszemelte,
Ki az ifju hősök java, lángja, lelke,
Mellőzve csak önnön Laczfi rokonságát,
Mert a király szívét — érzi — gyanúk rágják.

Útra nehéz szívvel hajnalba' bocsátja; —
Toldi Lajost reggel megütődve látja,
Holdas arany pejjén hogy a háromszázzal
Az apadni térő folyamon átgázol.

20.

«Nosza, kobzos, nyergelj! s utánok eredve
Hírt te nekem hozz, ha kerül is éltedbe:
Király hova indult e maroknyi haddal,
Külön a seregtől, kora virradattal?»

Szót fogad a kobzos, s noha el nem éri,
Szemmel a porfelhőt s nyomokat kíséri
Szálltén öreg estig; akkor irányt vesztve,
Elbódorog, a vad Cserríti hegyekbe.

21.

Olaszul német hang üti fülét nyersen,
Kopja nyeles vége is a hátát versen :
«Ki, mi vagy, és hol jársz? Le, hamar!» Leszálla,
Most kell, hogy a kobzos magát feltalálja!

«Vagyok olasz ember, a Tarántó híve,
Magyarok sergétől jövök épen ime,
Hogy az ellenségről hirt vigyek uramnak:
Hol, hogyan és merre, mi szándékkal vannak?»

22.

«Áj, hisz ez a kobzos!... (igazat mond szája,
Kém ez, lesi mit tesz magyarok királya,
Aztán «köd előtte köd utána» menten,
Járt a magyar hadnál, míg én vele mentem).

Most igazat szólj, mert a fejeddel játszol:
Szokott-e Lajos még, mint azelőtt másszor,
Kevesed magával lovagolni félre?
S hada hol van? meddig haladott már délre?»

23.

«Az titok, azt tőlem megtudja — nem ám ti,
Hanem egyedül csak uram, a Taránti.» —
«Nem-e? majd meglássuk! de ne légy oly gyermek :
Mi vagyunk, háromszáz gyalogi Wernernek,

Kinek ura mostan Durazzói Károly,
(Titkot előttünk hát nincs mi okért zárolj)
S esküt teve annak, mi pedig utána,
Lajosnak eladdig lesködni utána...

24.

«De felelj nekünk az előbbi kérdésre:
Hol időz? miben járt? mit vehetél észre?» —

«Igen! elárultok, haszonért eladtok,
Tudom, a zsoldért ti sok ház ebe vagytok.»

«Ejnye bolond! értsd meg velejét a szónak:
Hogy az urunk esküt teve Durazzónak,
Hogy a magyar királyt élve elfogatja,
S Nápolyba' bilincsen a kezébe adja.»

25.

«No, ha így van, most hát —» válaszol a kobzos,
Mialatt a szája' s szeme' vége fodros —

«Megmondhatom én is, de nem a *lábának*;
Hol is a gazdátok? *neki*, vagy *urának*.»

«Károlylyal a gazdánk levonult már délre:
Csak *oldd meg a zsákot!* vagy eme kardélre
Esküszöm, hogy mindjárt, e szempillanatba'
Markolatig döföm jó kardomat abba!»

26.

Megszeppen a kobzos, úgy látszik, erősen:

Ha ez így van, titkát nem rejtheti ő sem,

«Jöttök» felel «épen a készre, kapóra,

Soha ily szerencsés hely, alkalom, óra:

Lajos át *fog* kelni száz főnyi csapattal,
Holnap-e, még kétes, vagy utóbb pár nappal,
Conturszi alól, a másik táborához
(Gondolom), és *itt* vág által Averszához.»

27.

Vágtak bizony erre hunyorított szemmel
A zsoldos katonák egymásnak örömmel:
Három is egy ellen: könnyű ez a játék
És a szegődött bér, mondhatni, ajándék.

«De mérthogy a dolgot jobban meg nem tudtad?
Most mi nap-éj számra lessünk temiattad?
Térj nyomodon vissza, s hozz hírt: mikor indul?
S nem hoz-e több népet, a száz lovagin túl?

28.

«Uraim!» felelt ő, s görnyede, has-fogva —
«Ne küldjete *engem* e sárkánytorokba!
Most is csak nehezen szabadultam én meg:
Magatok közül egy jobb lessz oda kémnek.»

De szegény (kivált így) hiába szabódik,
Pihejen, azt mondják, a felkelő holdig,
Akkor, a honnan jött, lovagoljon vissza,
De ne késsek, a hírt szaporán meghozza.

29.

Vajda pedig, kedves ura miatt gondban,
Öcsceit és Dénest hívja alattomban:
«Fiam és testvérim, a király ma reggel
Maga is elment a parányi sereggel.

Veszedelem éri utban, igen tartok,
Mert Károly és Werner, meg a zsoldos kardok
Ha Beneventótul a sikra leszálltak,
Félek, hogy azóta egymásra találtak.

30.

«Nosza hát, egy-kettő! paripát nyergeltek,
A merre király ment, ti is útra keltek:
Nincs-e hamar szükség innenti segélyre?
S hogy a Durazzói levonult-e délre?»

A négy fiatal hős gyorsan fogadá azt,
Maga mellé ötven jó lovat választ,
S merre Averszának a völgy öle tágult,
A király nyomain sebesen elszáguld.

31.

Toldi meg, a kobzost várva türelmetlen,
Maga is épen már vala készületben
Mikor a négy Laczfi kis csapatát látja:
Nosza, Pejkrét ő is utána bocsátja:

«Már megtudom — úgymond — mi az oka ennek.»
Akkor egész este, éjtszaka is mennek;
Hajnal előtt rájuk szembe jön a kobzos,
Körülállják a hírt, a melyet ő most hoz.

32.

Elmondja: királyt itt hogy akarnak fogni?
S hogy szedte reá? most az első dolog mi?
«Csak az a baj (szétnéz), hogy kevesen vagytok,»
«Nem!» — felelegymély hang — «holez ostor csattog,»

S pattanta erőset egy valaki hátul.
Tudják, hogy a hang jött a veres baráttul,
A ki ha velök tart, ötvenen se' fáznak
A szemibe nézni három gyalog száznak.

33.

Vezeté a kobzos oda, hol fektökben
Feketéllnek immár, sűrű völgyi ködben;
«Talpra!» kiált egy ör; — dejszen, ugorhatnak:
Álmos ijedtség néz egy katonát hatnak.

Körül-körül, mint a jó csikós szokása,
Tereli tömegbe Toldi karikása,
S míg ő üti szélről, ha ki mozdúl, képen:
Kötözi, mint kívét, a többi középen.

34.

Útra legott Dénes erőlteti nyáját,
Viteti mind hátán a czepe-czupáját;
Lesz nevetés, lesz taps a magyar tábornál,
A «királyfogókat» gúnyolni kört formál.

De Lajos minderről nem tud vala semmit,
S hallva, Durazzót hogy várnia nincsen mit,
Mert az Szalernónak vonult e vidékrül:
Folytatta az útját, s odaért baj nélkül.

35.

Toldi pedig vissza nem mene Dénessel,
Hamar útat vesztett koboz-éneekessel,
S monda: «tovább nincsen Laczfi körül helyünk;
Jöszte, Averszához mi is általkelünk.»

S minthogy ez a kobzát, amaz is fegyverét —
Hordja hátán házát, kebelén kenyerét:
Hosszu tanakodás erre nem is kellett,
Hanem elkoczogtak, eleven fűty mellett.

36.

Gondolta-e? vagy nem álmodta meg ő se':
 Ki van e tábornál közel-ismerőse?
 Szerető rokonja, szép unoka-húga?
 Gyöngyszem, zordon aczél foglalóba dugva? . . .

Kont kis seregével ide Averszához
 Szakadott, s azóta (noha fűhöz-fához
 Fordul bátyja iránt,) maga sem remélve,
 Szegény öreganyját biztatja levélbe'.

37.

Mert, bár soha szóval nem mondta királya,
 Ezer gondjai közt is jut szeme rája:
 «Kár még ez a gyerkőcz ide a halálnak,
 Maradjon ez élve, hős csemete szálnak!

Nosza, vidd el, bátya, s te viselj rá gondot,
 (Szólt, mikor út közben elereszté Kontot,)
 Nincs a fiu harczy hajszára megérve:
 Könnyebben egy várnál ülhet, oda-félre.»

38.

Hallott Anikó hirt a csoda-barátrul,
 De annyi mesével toldva, elül, hátul,
 Hogy abból sohasem hámozza szegény ki
 Bajnok erős bátyját, a ki *test-szerénti*.

Várta tehát, majd várt (ha várta, ha nem) mert
 Kegyelemszó nélkül hazamenni nem mert:
 Tán harczai végén, ha könyörög szépen,
 Megadja király azt, győztes örömében.

39.

Még a viadalnak sem próbálta sorját.
Volt alkalom erre, de nem volt bátorság,
Képzetele olykor ha neki-bogárzott,
Az elinduláskor remegett és fázott.

De lángba csapá most a király megjötte.
Ki az egész tábort karéjba gyűjtötte,
S Lányi folyó hidján, melyet is Kont védett,
Tarta csupán ennyi tüzelő beszédet:

40.

«Hát, magyarok, vert nyáj — másszor ugyan bátrak —
Ily messze a vártól biztosok a sátrak?
Ez a saruszijjnyi folyamocska véd-e
Hogy haza nem futtok, anyátok ölébe?

No, imádkozzatok, hogy ki ne apadjon,
Ideig-óraig menedéket adjon:
Én magam a *régi* sánczok előtt verem
Királyi sátramat. Magyarok, ki velem?»

41.

S fordítva serényen holdas aranypejjét,
Mutatá kardjával hada régi helyét,
Melyet új földhányás jelöl és nagy dombok,
Körötte lapályos, vizenyős rét, zsombok.

S indula háromszáz bátor lovagával,
Kit Conturszi alól hozott le magával;
Mellette királyi sötét lobogója,
Endre halottképe sápad alá róla.

42.

Csak az ámulatnak mult el az a percze
Míg tépett fonalát köti az ész össze;
Csak a míg a füsti elszáll, mikor lőnek,
S visszajön hallása a siketült főnek:

Riadásba tört ki mind az egész tábor,
Megragadá harczkedv és diadal-mámor;
Éjszaki szél szárnyán — mondják — ez a lárma
(Noha majd egy mérföld) elhatott a várba.

43.

S hozta Jakab mindjárt a had-erősítést,
Megvédeni a kik védik a kerítést
Hol előbb Giléti s Kont tábora állott,
Ha nem siet, élve nem marad egy szál ott;

Mert már, a királylyal, az eleje harczol,
Hátulja sátort szed, igavonót hajszol,
Közepe nyúlt rendben, nyúló rohanásban
Szemmel, ohajtással részt vesz a vívásban.

44.

Anikót elsodrá a vágy is, az ár is,
Csak visszakiáltott: «Bencze, gyerünk, bár is!»
Nem állhata ellen a királyi szónak
S a deli, szép, ifju, bátor buzdítónak.

Bencze maradt volna örömeztőbb távol,
Motyogott is egy szót az agyafúrt lányról:
De fejkakaró gond s karczos kötelesség
Csak utána rántá, nehogy baja essék.

45.

Míg a háromszázzal maga ment előre
A király, helyt állt a tábortanya őre,
Fogadák népünket zárt fegyveres arczczal
Hogy majd visszavetik véres nagy kudarczczal;
De mikor belátták, hogy több a kettőnél,
S hadat a sáskánál, hadat a felhőnél
Tetemesbet jöni, melynek soha vége:
Egyedül futás lőn szívők reménysége.

46.

Lajos a futókat messzire nem üzi,
Győztes lobogóját egy oromra tűzi,
Hova majd sátrát is rendeli hogy verjék,
S a hova belátszik az egész vár-környék;
Hanem onnan azt is egyszeribe látja,
Hogy, a mit elfoglalt, még peres a gátja,
Perleni birtokból kell neki fegyverrel
S költeni sok jó vért a daliás perrel.

47.

Mert Jakab, ugrasztván a futóit szembe,
Maga is közelg már rohanó harczrendbe';
«Ahol, itt nyom agyon» szól Lajos «ha késem!»
S szágulda fogadni a tág kapu-résen,
Mert egyebütt védi meredek part s árok,
Legalább míg a had utána szivárog,
Melynek közelít már ugyan első része, —
S megered a harczok farkas-üvöltése.

48.

Ott Lajos a három válogatott százzal
Jakabot bevárta, szívbeli fohászzal,
Hogy az Isten most is czéljára segítse
S lovagi kalandban ritka szerencséje.

Foly iszonyu «kinn a farkas, benn a bárány!»
Betörni kívülről ezer élet árán,
Fordítani belülről, sort sor után, vissza,
Mint a barázdákat veti kormánydeszka.

49.

Jakab ötször-hatszor, mint eleven falnak,
Fejjel nekiront a maroknyi magyarnak,
Sor sor után mindég vissza, hanyatt szédül,
S már gát van előtte maga emberébül;

Akkor veszi észre, hogy az oldal-árok
Csak alig van védve, kicsi a dandárok:
Nosza! gyerekség ezt hátban megkerülni;
S kezd a diadalnak előre örülni.

50.

De Lajos már látta, hogy hátratekinte,
Hogy teli a földvár csapattal szinte,
S Jakab seregébe, mielőtt bemászhat,
Veri, mint vas éket, ama háromszázat,

Vas éket, a melynek ő maga az éle;
Ugrat Jakab ellen, hogy megvijjon véle;
Kétfelül is a harcz foly szörnyű robajjal,
Mint erős hajó küzd recsegő jégzajjal.

51.

Láncsára közel van az olasz vár nagyja,
Lajos a rúdat hát csipejénél hagyja
S karddal sujt le Jakab sisakos fejére,
Hétszeres halál volt a mit odamére,

De kardját az olasz félreüti játszva:
«Hm! ha csak olyan kell, hát olyat is látsz ma
Mond Lajos, és hátrál, s meg előre törvén
Védi magát és ví, mint lovagi törvény.

52.

S lón viadal, hosszas, váltva megújuló,
Hajszálnyi hibán vagy eseten forduló,
Hogy rajtafeledik, kik közelebb állnak,
Szemök' e játékán a szörnyű halálnak.

Hol az olasz támad és Lajos a védő,
Hol visszaszorítja makacs ellenét ő;
Kard, paizs, és lónak szája ügyessége
Pontot se hibázzon, mert különben vége.

53.

Vége is, úgy látszik, a bátor olasznak,
Társai, mert már dől, segíteni szaladnak,
Lajos egy szúrását hóna alá lopta,
Hol a mell- s vállvértet kapocs összefogta.

Szécsi, az Ivánka, már emelé kardját,
Hogy dőlni segítse olaszok hadnagyját,
De király megtiltá neki szóval, szemmel,
S hagyta hogy elvigyék, mondva: «vitéz ember!»

54.

Hanem ekkor, mint nagy rengetegét sásnak,
Tipratja tömegjét a gyalog láncsásnak,
Mely a lovak közt és lába alatt fetreng
S lelke szakadtában átkot és vért ökrend;

Vissza sok ott is még, mint taposott féreg,
Fordítja fulánkját — erőt ad a méreg — :
Sok jó lovat, embert orozva leszúra
E harcz, mely a földből veri most fel újra.

55.

De Lajos, nyil-, kopja- sűrű zivatarban,
Nyomja elül, nyomja ellenit oldalban,
Serege utána s körül a sövényből,
Fut már ki, mint forró víz habja edényből.

Diadalon edzett bizodalma ernyed
A várbeli népnek, hogy a hír is terjed,
(Mint szélül az erdőt gyors láz ha kilelte,)
Hogy elesett Jakab, az egésznek lelke.

56.

Nem igaz volt; — tudják a kik álltak környül,
Hanem a hír, a mint távolodik, szörnyül;
Sokan azt is mondják, hogy a csata veszve,
Fut a derékhad, s ők kirekedtek, messze.

Lőn háborodása az egész harczrendnek,
Csak az édes élet van előtte mindnek :
Azt ha belophatná még egyszer a várba,
Fegyvere, jól szerzett neve — veszszén kárba!

57.

S ekkor Lajos, a mint kedveze az óra,
Kulesos nagy Averszát megnyargalta volna,
De Jakab a hosszú ostrom alatt gáttal
Körül ásta-véste, ló nem mehet által,

Az egész környék egy össze-vissza árok,
Beléje vezetve nagy lusta mocsárok;
Gyalogja hol átbú s kicsi lovassága,
Ott is védi karók sűrű sokasága.

58.

Lajos ezt belátván a meddig ellátott,
Nem akar ily drágán ostromlani gátot,
Hadait mindünnen kürtölteti vissza,
S kicsi veszteséggel tanyára behozza.

Ott az utóhad már, — s az öreg Giléti
Szép aranyos sátrát fölvereté néki,
Fogadja örömmel, fogadja csudálva,
A többi vezér is ott süvegél, állva.

59.

S körülhordva szemét, szól az öreg nádor:
«Hazajöttünk ismét! ismerős e tábor:
De, ha király volnék (Felségedet kérem)
Büntetném az ilyen tettért a vezérem.»

Mosolyog Lajos rá: «Van idő: bátorság
— Jobban az ősz gondnál — dönti csata sorsát;
Szerencse serényé; — no de, öreg már most
Kell ülni, kerülni rendesen a várost.»

60.

«Mert széles, erős öv veszi körül, láttam,
Mindenfele árok, sűrű palánk, gát van;
Hadunk, bekeríteni, elegendő sem lesz:
Küldök Laczfi után, másik seregemhez.»

Küldött is azonnal, megírta levélben:
Jöjjön ereszkedvést, hagyjon mindent félben,
Károlyt s a Tarántit, ha lehet, elvágva,
Új zsoldosival hogy ne jusson a várba.

61.

Nem vehetett részt e mai ütközetben,
Mert tanyahelyéről most ér oda sebtén
Hol a hadat délnek látja lehuzódni
S nem látja, ki ellen, hova mennek, Toldi.

Küldi tehát kobzost, lásson, tudakozzon,
Neki e dologról szaporán hirt hozzon:
De Noé hollója odavesz hírével,
Későn jöve csak meg, — már csata végével.

62.

Hova lett a kobzos? — A mint futa délre,
Hogy a harc folyamát közelebb szemlélje:
Paripát vőn észre, mely nekivadultan
Visszafelé száguld, s hozza urát — holtan.

Kengyele felcsúszván tartja egyik lábát,
Maga, tört virágként, verdesi a kápát,
Fiatal, sőt gyermek nemes apród, látja,
Megesett a szíve: «hátha megél, hátha!...»

63.

Szembe lován a vad lovat addig űzte,
Míg megállithatta, vezetékre fűzte
S vezeté jó-távol egy szakadék-érre,
Hogy megmossa sebét s bekötözze, félre.

Sebet ugyan kívül nem lát, se' pedig vért,
Tán sisak elrejtí, vagy az aczél ing-vért?
Azt levevé, ezt is már oldani nyúla,
Ki is oldta félig: de hogy' elámúla!

64.

Sisak alól hosszú hajadon haj omlik,
Kebele is duzzad, hogy a vért kibomlik;
Oda kapott kézzel, noha öntudatlan,
S szeme nyílt a holtnak, másik pillanatban.

Kebelét baljával megijedve rejté,
Másikkal az erszényt öve megöli fejté
S oda tartá esdő, néma tekintettel
Ha menekülhetne a szüzi étellel.

65.

Látva, felel kobzos: «Ne legyen félelmed!
Magyar vagyok én is, Lajos hada mellett,
Csal e ruha... de te, angyala Istennek,
Hol jársz, közelében ily veszedelemnek?»

«Ha magyar vagy, akkor *lovag* is vagy» monda
A szűz «köszönöm; — de tégy *fogadást* nyomba',
Hogy utánam nem jársz, nem tudakolsz, s ajkad
Ez egész dologról, míg akarom, hallgat.»

66.

Fogadá ezt kobzos, noha fájó szívvel,
Mert bizony a lelkét lába elé hévvel
Oda öntené, ha nem tudja regéből,
Mily próbát követel leány a legénytől:
Volt, ki egész évig, háromig is néha,
Lőn az ohajtottért fogadásból néma;
Lóra segíté hát rendbe hozott fékkel,
S megvált a leánytól, vékony reménységgel.

67.

Anikó pedig (mert ki nem ösmert már rá?)
Haza ment, hol Bencze nagy-szomorún várá,
Miután a harczterét hiába kutatta
Össze soká, most sir, kesereg miatta.
A dolog így történt: előre, csatára
Sodrá Anikót a rohanó had árja,
Pedig érzé magát ugyan átkozottul
A mint lova meg-meghorkant egy halottul.

68.

Mert a hol most jártak, csata helye már az.
Anikó borzongott, szeme sem volt száraz
Maga körül látván iszonyát a hadnak,
Véresen és csonkán, a kik ott jajgatnak.
Vissza se' fordulhat, — de kifelé, szélre
Törekedék, hogy majd ott eloson, félre;
Kijutott, megállt, hogy egy kicsit nézzen szét:
S látja, gyalog, vérben rogygni le, kit?... Benczét.

69.

Felfordult a világ vele és előle,
Vissza, hanyatt, ferdén a lovára dőle,
Ki hogy ezt megérzé, s nyakán laza fékét,
Nekivadult s vitte lomha nehezékét.

Benczének azonban hogy' esett eleste?
Maga ő magának ezt a bajt kereste,
Mert, hogy Anikóval lovagoltak széltül,
S búcsúzni akartak már a kapuféltül:

70.

Láta halott-szerben feküdni egy tisztet...
No, Bencze barátom, ki az ördög kisztet,
Hogy leugorj azt a holtat kizsebelni?
Hét számra fogod a seb helyét viselni!

Kardjával a *holt* — míg rajta motoz, görnyed —
Úgy üti orron, hogy hala mindjárt szörnyet,
Maga is azt hitte; — de hogy ez valónak
Nem bizonyult, most meg vallja Anikónak. —

71.

Vette Szalernónál királya parancsát
Laczi vezér, hová odaért mostanság,
De falait már is körül özönlötte,
Hajóit a révben hamuvá égette,

Úgy hogy menedék nincs se földön se vizen,
S a vár kapitánya titkon odaizen
Hogy ezer aranyért a várost feladja; —
Nem lenne szavának máskor foganatja.

72.

Hanem a királynak sietős parancsa :
«*Rögtön* az ostromot, bár hol veszi, bontsa» —
Kényszeríté vajdát urához sietni,
Liliomos aranyt ezret lefizetni.

Pedig ebben csel volt: a mestere Károly,
Ki beszorult, jöven a hegyesebb tájrol,
Ide Szalernóba, hogy kikötőjében
Átvegye a zsoldost, mely érkezik épen.

73.

Tudnillik az olasz parton e napokba'
A Taránti herczeg, Génuatól fogva,
Szedeté a zsoldos katonát hajóval,
Fényes igérettel, de csak üres szóval;

S minthogy maga Nápoly nyílt tengeri város,
Ide Szalernóba, mely kikötős, záros,
Rendelte a zagyva sereget hogy gyűljön,
Durazzó hadával itt hogy egyesüljön.

74.

A mi meg is történt; hanem a gyors vajda
Hamarább, mint Károly vélte, ütött rajta,
Beszorítá őket, el is a tengertől;
Most hemzseg a város gyülevész embertől,

A kik nem akarnak harczolni hitelbe,
Lázonganak inkább, zsoldot követelve;
Hogy ezt kiteremtse, Károly egyet próbál,
S a várkapitánynak maga ezért jót áll:

75.

Tűzze ki nagy pénzért magyarok zászlóját,
Küldje a vajdának kenyerét és sóját,
Ha seregét innen másfele fordítja
S kapuit a város neki meg nem nyitja.

Laczi siettében elfogadá, mondom,
S Aversza felé ment, a nápolyi úton;
Károly meg, a pénzből zsoldosinak vetve,
Tolvaj hegyi hágón vezeté sietve.

76.

Hogy elibe vágjon a királyi hadnak,
Mielőtt a szoros útba nyomulhatnak
Hol a *Vezúv*-hegynek mossza lábát tenger,
Nehogy Laczi elébb elzárja sereggel.

De hegyi mászásban annyira megkészt
Hogy dugva találná haddal e szűk réset,
S ha másfele nem tér a vajda, valóban
Ott rekedne Károly ez egérfogóban.

77.

De így a szerencse kisegíté Károlyt,
Idején elérte palotás nagy Nápolyt,
S hamar egyesülve Taránti hadával,
Siet Averszába, ezzel, s csapatával.

Johanna pedig már hajón, kikötőben
Az utolsó koczkát várja lepergőben,
Hogy tengeren aztán szökve iramhasson; —
Csecsemőjét otthon hagyta a rossz asszony

78.

Laczi a szűk útra benyomúl ni nem mert,
Mely a hegy lábánál követi a tengert,
Nehogy a Taránti, ha kevés is népe,
Szárazon, vízen kárt tegyen seregébe';

A hegyet is nézi, s erejét a szőlnek,
Mely a hamut, füstöt leszitalja délnek:
Megijedhet attól az ember, az állat,
Ki olyat nem látott, s nagy zavart csinálhat.

79.

Megkerülé hát e füst-taraju hegyet,
Melynek tüze éjjel fölgyújtja az eget,
S lefelé haladt a nápolyi mezőre,
Szomma kicsiny várát hagyva balon félre.

Mikor elvonult már, csak utó csapatja,
Vala hátra, melynek Dénes a hadnagyja
Hát ime, a kis vár olasz őrállói
Követ, nyilat mernek a nyakukba szórni!

80.

Csak leszökik Dénes: «Félre itt a lóval!
Utánam, ki legény, emberi hágsóval!»
S maga rohan, fejét paizsával fedve,
Ugrik is a falnál egy hosszú németre,

A kit ő tart zsoldban, s most a vállán tartja
Míg a fal eresztét kézzel megragadja,
De felyülről nagy kő németre zuhanván
Ott függ vala Dénes, egy csonka gerendán.

81.

Nem hazudok — mert nem az ujjamból szoptam — ²⁶
Várbeli, több száznál, rohana rá ottan,
Láncsa veri vértjét, szekercze sisakját,
Ő mégsem ereszti bal kezivel a fát,
Mialatt a jobbja véd is, öl is, vág is,
Míg tiszta lesz a hely, és annyira tág is
Hogy aczél rugása hős ifju inának
Fölvetheti oda, hol elleni állnak.

82.

Ott hamar oly sérűt nyese vitéz kardja,
Hogy bátran utána jöhet a csapatja,
Körül elfoglalni mind az egész párkányt,
S kitűzni a zászlót: Laczfi fehér sárkányt.
E közben az atyja lehaladt Nápolynak,
Ütheti helyét már Lajosnak, Károlynak; —
Örhadat és rendet e városban oszta,
S magával a kisdéd árva királyt hozta.

83.

Kit is a nagybátyja fogad a lelkébe,
Veszi a dajkától királyi ölébe,
Nézi, hasonlít-e néhai öcscsére,
Szíve sugja neki, hogy ez az ő vére.
Öltözteti bársony, aranyos ruhába,
Fényes követséggel indítja honába
Szerető nagyanyja hogy gondját viselje,
Megölt fia helyett fiává nevelje.

84.

De különben Laczfít fogadá csak lanyhán,
Gyanuját, szó nélkül, egyre tovább fonván:
Hogy a hercegeket bebocsátá haddal,
Úgy tetszik neki, hogy késett akarattal.

Szomma is ingerli, — s ott a fehér sárkány
Mintha csúfot tenne lilium-virágán;
De hallgat ezekről, s vele, a vezérrel,
Mint azelőtt, tervet, tanácsokat érlel:

85.

Gyűrűvel a várost körül ők hogy' vonják,
Mindenfelül össze, holtra hogyan nyomják,
Vizet, élelmet hogy' zárjanak el tőle
Szorítva csak égi, pusztá levegőre.

Laczfí javaslá ezt, mert az evő szájak
Megsokasodtak benn. Tetszett a királynak,
Bár maga hir-szerzőbb diadalért ége,
S hogy legyen a harcznak röviden már vége.

86.

Laczfí tanácsában nem is leve kára,
Belátta Lajos ezt maga nem sokára,
Mert szökni a zsoldos, s állani nem bérért,
Kezde által hozzá, csak pusztá kenyérért.

Ezek elmondák, hogy odabent az inség
Nőttön-nő, lovát már eszi az ellenség,
Egymást, ha Lajos még tartja tovább zárva:
A fejér zászlót hát bizonyosnak várja.

87.

Nagyitva beszéltek; — hanem a városban
 Igazán nagy szükség, élelem is rossz van,
 Úgy hogy kiűt ottan mindennemű kórság,
 Eped a nép szomjan, s nagy a halandóság.

Megpróbálta ugyan egyszer a Taránti,
 Nem törhet-e délre, a Laczfi során, ki:
 De vissza szoríték négyannyi erővel,
 Sok leesett állal s vérbe borult fővel.

88.

Össze tehát gyűltek az urak néhányan
 Jakabhoz, ki volt még sebe miatt ágyban:
 Lajos, Fülöp, Róbert Taránti vezérek,
 Károly, Lajos, Róbert Durazzó testvérek,

Mind királyi herczeg, Lajosunknak vére.
 Kezdé a beszédet a Johanna férje,
 Jó szerrel az őrség hogyan menekülhet?
 Mert nagy az inség, de nagyobb a rémület.

89.

Ugyanis egy zsoldos — nyomba reá többek,
 Kik minap a várba, s Génuból jöttek —
 Ledobban az örön, melyet épen álltak,
 Pajtási is az nap, mind kik vele bántak.

Hónuk alatt támad rút kelevény kéke,
 Egy óra, egy-két nap: s az erősnek vége;
 Ijedtében a nép nem tudja, hová lesz:
 Hogy a hírből hallott *fekete halál* ez!

90.

Rettenet e szóra állt az urak közt be,
Csak *egy* hirtelen ész nem pihen a közbe :
Károly szövű tervét, az idősb Durazzó :
«Hát csak feladásról lehet — úgy mond — a szó ?
Hisz' a mennyire én ösmerem e várat,
Van kifelé innen földalatti járat —
Igaz-e? . . . » a kérdést fordítva Jakabhoz,
Jól tudja pedig, hogy semmi remény ahhoz.

91.

«Van» — felel a várnagy — «s vezet egy fülkébe,
Hol sebet orvosló szent *Január* képe
Áll, kicsi kápolna módjára, egy dombon,
Vár s az ostromlók közt mintegy középponton ;
Sarkon lefelé jár tetemes kőtábla
S utat nyit . . . az ellen, a halál torkába ;
Inkább menekülnénk szembe kitöréssel :
Király sátra előtt mit nyerünk e réssel?»

92.

Közös értelem lön, feladni a várat
Szabad elmenésre, ha kegyelmet várhat
Mind ez egész örség csupasz életével,
S a magyar király ezt igéri hitével.
Csak maga Károly nem akarja letenni
A fegyvert, — nem akar földönfutó lenni,
Hagyni Calábria főfő herczegséget,
Tekervényes utat gondol ki e végett.

93.

«Igaz!» — így szólítja Lajos a Tarántit —
«Volt hűhó valami bajvívás eránt itt,
Eldönteni a pert a magyar királylyal, —
Még volna idő: de nem lehet azt szájjal...»

Láng csapta föl erre a Taránti arczát,
Testvéri kiáltják: «Rokon, ez czudarság!
Ki hiszi, hogy *most* már Lajos elfogadja,
Véren vett országát vissza nekünk adja?»

94.

Taránti pedig szólt: «Legyen! én kiállok,
A magyar királylyal viadalt próbálok,
Nem is az országért, csak ennyi kevésért:
Fegyverrel, vagyonnal szabad elmenésért.»

Jakab ellenzé, mert nem ismeri, monda,
Azt a kezet, mely őt ide, ágyba nyomta:
«Akarom ismerni!... s ha mindennek vége:
Legyen legalább *ott*, becsületes vége.»

95.

Hirnököt az nap még küldé izenettel,
Vissza is a hirnök jött oly felelettel,
Hogy Lajos a vívást, igen, elfogadja:
Nézze kimért helyről mindkettejök hadja,

Közepütt bajmester, mindeniké, álljon,
Három igazlító is közel a tájon,
Olasz és magyar, kik a viadalt nézzék,
S lovagi törvényben, igazán intézzék.

96.

Ezek (a magyar Kont, Bánfi, Bebek — három,
Olasz úr is annyi) szélyel a határon
Indultak keresni viadalra helyet,
Találtak is — épen szent Január mellett.

Semmi gyanút nem költ a kicsi kápolna,
Mintha ez a lesre alkalmatos volna:
Mai élő ember kevés tudja eztet,
Magyar és olasz vét előtte keresztet.

97.

De tudja Durazzó, s hívja legott Wernert,
Hogy venne magához ötven erős embert,
Nagyot igérvén, ha éjjel a kápolna
Régi fedett útján oda béhatolna

Hol a viadal majd közel esik reggel;
Bántani azonban Lajos királyt nem kell,
Csak *mutatni* mint életére törne —
Egy hajszála se' lesz tette miatt görbe.

98.

Azután Lajosnak általüzen titkon:
«Törbe sietsz, hagyd te a viadalt, rokon!»
Ha elhiszi s nem jó: nyert ügye van nála,
Ha nem hiszi s eljő: igaznak találja.

Sok van a rováson, érezi szükségét,
Hogy megkoronázza hazudott hűségét;
Kegyelmet ezért, s ha *most* nem is országot.
Éndre' fia mellett remél gyámolságot.

99.

Megütődött rajta Lajos eleinte :
 Nem állni ki, szégyen, mert már megizente,
 Kiállani . . . ej, mit! Károly szava semmi,
 Tán csak gyáva nevet akar őrá kenni,
 Mert ha veszély volna, ő meg nem izenné,
 Inkább hiszi, csuffá hogy örömet tenné; —
 Hallgat azért erről, de vigyázó gonddal
 A lehetőséget megbeszéli Konttal.

100.

Fejét teszi rá Kont, hogy az lehetetlen,
 Pusztá gyp, egy nyúl sem bújna el ott lesben,
 Nézi a két tábor *belül* a két árkon :
 Nincs kopja, nyíl onnét mely annyira járjon ;
 Ki van adva még is : jó lovagok száza —
 Forgós süvegét Kont mihelyest fönn rázza,
 Száguldva repüljön, hogy urát megmentse ; —
 Senki nem is gondolt az öreg kö-szentre.

101.

Kötve tehát fegyver-nyugovás az napra,
 S a kettős viadalt kitüzék holnapra,
 Mit is a táborban megneszel a kobzos
 S viszi a barátnak : mit szól e dologhoz ?
 Toldi gyanítá, hogy nincs e sor őszintén,
 S hajnalba' megindult, fel az árok mentén,
 Kívül, — egyrészt hogy a viadalt is lássa,
 De, ha baj lesz, kell ott jó lova futása.

102.

Felbukkan a várt nap kéklő hegyek ormán,
Két részen a két had sort veszen egyformán,
Bajmesterek futvást ide-oda járnak,
Közepütt a bírák zászló alatt várnak.

Oda néz minden szem, minden kebel elfúl,
Minden fül a kürtszót lesi már, innen, túl;
Megharsan az egyszer Kont jeladására,
S két lovag egyszersmind rohan a tusára.

103.

Pánczél fedi testök, sisak az orcájok,
Úszni levegőben látszik paripájok,
Két lilium: két toll lebeg alá hátra,
Előre feszítve háromöles dárda;

Megül a Taránti — odanőtt a lóra,
Kengyelben Lajos áll, előre hajolva,
S hátrafelé messze nyújtja ki jobb lábát,
Hogy rúgva is azzal lódítsa a szálfát.

104.

Már köhajításnyi lehetett a távol:
Csak elejté lábát Lajos, a rudjával:
Nyil a jobb czombjába sebesen fúródék,
S láncsavető lába' ereje feloldék.

Ezt látva Taránti, kapja lova fékét,
Nem tudja, mi lelte nemes ellenségét,
S bámul, hogy előre látja törni Wernert,
Feddi kemény szóval: hogy jött oda? hogy mert?...

105.

De német a szóra nem ügyel semmit se,
Szalad emberivel, hogy körülkeritse
S bosszút álljon végre magyarok királyán,
Maga szakállára, *nem színre*, csinálván.

«Árulás!» üvölt Kont s integet a száznak,
«Árulás!...» a bírák kardrántva vitáznak,
«Árulás!» a magyar tábor riadozza
S veti, mint kopját, e szót az olasz vissza.

106.

Vágtat elő a «száz» ura védelmére,
De vége Lajosnak mire oda érne,
Ha barát — hogy merről? nem ügyelt rá senki —
Ott nem terem és a királyt meg nem menti.

Veri le a zsoldost, közel érez bunkóval,
Szét is az ostorral, nagy ökörhajtóval,
Hogy dög módra hever keresztül egymáson, —
Maga Werner eltűnt a sötét nyiláson.

107.

Kont veszi, a százzal, királyt védelembe;
De már az olasz is indult vala szembe,
Mikor a lovasság kitörését látta:
«Elárult a magyar!» dühösen kiálta

Harcz ottan az első közt iszonyú támad,
S foly bele két részről mindig had után had,
Míg az egész síkság úgy hánytorog attól,
Mint a sötét árvíz rút iszapos habtól.

108.

De nem a Taránti viszi népét harcra :
Sisak alatt lángol büszke lovag arcza,
Érzi, hogy ez Károly embere és dolga,
Szégyelli halálból, hogy így megcsufolta.

Érzi, hogy a vár is, ügye is ma vesztén,
Kisiet a harczból hamar útat vesztvén,
S megered nyom nélkül egyenest rohanva
Nápolynak, a révbe, hol várja Johanna.

109.

Rést a magyar had közt futni talált erre :
Mit ügyel sívó harc egy rideg emberre,
Ki, szorúlt kócsagként, leszakítva tollát
Ragad egy halottról s tűz magyaros csalmát?

Mindenki előre vágja magát karddal,
Mindenfele harsog a bosszús magyar dal,
Mindenfelül összébb szorul a vár alja,
Sánczait magyarnak előzőnli rajja.

110.

Ott a falon kívül, mint külön erősség,
Áll régi kolostor, benne olasz őrség,
Ugyanaz, hol Endrét orozva kiolták ;
Giléti fiúk ezt hárman ostromolták.

Atyjok akará így, s tüzelé dandárját,
Hogy oda szállítsa sebesült királyát
Addig is míg a vár maga be lesz véve ;
Nagy bút neki szerzett szomorú hűsége.

111.

Mert, hogy a kastély már el vala foglalva,
Ime, hozzák öcscsét s egyik fiát halva,
Domokost a fiát, meg az öcscsét Jánost:
Képzeld akárki e jelenést már most!

Maga a király is esetét megszánta,
Hogy kitevé öcscsét, fiait, dorgálta:
«Felséges uram!» szolt, inkább zokogáskép' —
«Ha előre tudom se' cselekszem máskép'»

112.

Urok' így elhelyzék tiszta, földött helyen,
Hol védve nyilaktól s hulló kövek ellen,
Mert már beszorúlt az olasz őrség nagyja
S falairól most a viadalt folytatja,

Nem, hogy meg akarná tartani a várat;
De tudja, halálnál egyebet nem várhat;
Kívül is azonban a kapuknál harez foly,
Melyekért az őrség esze-veszve harczol.

113.

Mikor aztán a hírt bevivék Jakabnak,
Hogy déli kapun már magyarok becsapnak:
Nagy kegyelem-zászlót vonatott tornyára,
S megadá a várost életre-halálra.

István, ki a harcznak vezeté e részét,
Perczre megállitá hada betörését
S futa királyához, hova gyült egyszerre
A többi vezér is a megadó jelre.

114.

Megtudni, hogyan kell az olaszszal bánni.
 Volt, ki javaslá mind' kard élire hányni;
 De Lajos megtiltja: semmi se' történjék,
 Csak a kaput tartsák megszállva, és védjék;
 Benyomúlni nem kell, mert belül a várban
 (Szökevénytől tudja) *fekete halál van*;
 Őrzeni a várat, mostanra elég ez:
 A többire nézve, majd ha üdül, végez.

115.

Táborral a várost keríték hát övbe,
 Haddal az elfoglalt kapukat megtömve;
 Madár ha keresztül, szellő ha repülhet,
 Vagy az illanó füst, — más nem menekülhet.
 S mindjárt, sebe a mint enyhületet vészen,
 (Nem volt veszedelmes ama húsos részen)
 Jakab' esdeklőit bocsátja magához
 A király, s a várnép felől így határoz:

116.

Adja ki a várnagy — s még ma jelenjen meg
 Színe előtt minden fejedelmi herczeg,
 Taránti, Durazzó — Lajos úgy, mint Károly,
 Hallani tetszését a maga sorsáról.
 Adja ki a zsoldos katonát is, Wernert,
 (Kit az áruláskor egyszerre megismert);
 Azután az őrség, lerakott zászlóval,
 Kivonúlhat békén, a rajtavalóval.

117.

Öröm és aggodás tért ezzel a várba:
Nagy öröm a népnek, mely a halált várta;
Zavar és aggodás a királyi vérnek,
Mint kiket, úgy szólván halálra, kikérnek.

Lajos eltűnt: most ők lakolnak miatta,
Wernert se' találják, (Károly eliktatta
Még a harcz elején, mert ily tanu nem kell,
De szívesen ugrott maga is meg Werner).

118.

Biztatja azonban őket a Durazzó:
Az egész dolog nem oly igen borzasztó,
Ismeri ragylelkét a magyar királynak,
Rokonit nem bántja, ha elibe állnak.

Ha Johanna esnék kezibe, vagy férje,
Nem állana jót, hogy valami ne érje:
De hisz' *ők* mit tettek?... s ha szólni találna,
Őerte megenged, van érdeme nála.

119.

Lajos a Tarántit nem annyira bánta,
Nemes ellenfél volt párbajban iránta;
De a zsoldos Wernert — az iránt nincs mentség —
Parancsolja, rögtön hogy előteremtsék.

Csak midőn Jakab és a herczegek esdve
Bizonyíták, hogy nincs, keresték keresve;
Akkor valamieskét engedve johádzott,
Rokonit jobb szemmel tekinteni látszott.

120.

Ezeket rangjokhoz rendeli hogy illőn
 Étellel-itallal meguralják kellőn,
 Lakják a kolostor egyik üres szárnyát,
 Tiszteletül örök folyosóit járják ;

Jakabnak ajándék, s útra gyalog kólya —
 A népnek adassék háromnapis zsoldja,
 S fegyvereket, zászlót kapunál lerakván,
 Fegyverei közt nyisson útezt nekik István.

121.

Így ezek áldással kivonultak szépen ;
 De félelem és-vés az urak szívében :
 Mint a kaliczkás vad, ide-oda járnak,
 Szökni lehetetlen, kegyelmet se' várnak.

Képzeltetni tehát, hogy' ütődtek által
 Mikor a királytól, sebe gyógyultával,
 Izenet jött egy nap, hogy öröm-pohárra
 Rokont ma-este szívesen elvárja.

122.

Oszlopos és szellős, írott palotának
 Kapuján testőrzők elibök nyitának,
 Belül is kétoldalt állnak vala sorral,
 Összevegyülvén sok füstfogta szoborral.

Elül mene Károly, — arca nagyot sápadt,
 Látva körül e sok eleven kőlabát ;
 Ismeri a termet: hiszen ott dőzsöltek
 Endrével, kit azon éjjel meg is öltek.

123.

De megéledt aztán róka merészsége:
Magyar urak jöttek főhajtvá elébe,
Kik ott a királyra várnak vala többen,
S rokonit uroknak fogadák legszebben.

Lajos akará így; — most maga belépe,
Mosolyogva jött, de homloka' környéke
— Mint nap ha alásüt fekete fellegnek —
Látszott e mosolytól annál sötétebbnek.

124.

Lajos az asztalfőn, — o'dalt s vele szemben
A királyi vérség ült le szabott rendben;
Hátrább e kicsinynél, s lentebb egy araszszal
Magyar uraknak volt terítve nagy asztal:

Ott Laczfi elől, s a püspök a zágrábi,
Giléti, Bebek, Kont, Kanizsai, Bánfi,
Szécsi, Druget s mások ülnek vala többen,
A mint öregebbek rangban vagy időben.

125.

Nem tiszte a lantnak olyatén szolgálat,
Hogy megénekeljen minden egyes tálat:
Tudnivaló, hogy volt sok is ottan, jó is,
Drága nemes bortól megeredt a szó is.

Kelyh az urak előtt csak arany, ezüst áll,
Hanem a királyé velenczei kristály,
Hátra nyujtván, abba *masszai* bort töltet,
Rémséges a jó kedv, mit arca erőltet.

126.

«Herczeg uram!» — fordult szembe Durazzónak —
«Állj mostan elébe hamar a szép szónak:
Piroslik ez a bor, mint az öcsém vére:
Így csapom a földhöz e nap örömére!»

Elképed a vendég, magyar, olasz egyre,
Haja Durazzónak mered és áll hegyre,
Makog is, torkán a szava görcsbe fúlاد;
Mire Lajosból így tör ki az indulat:

127.

«Gaz herczeg! ez óra halálod órája.
Te valál az első — emlékszel-e rája?
Ki a pápa szivét Endre ellen birtad —
Ím leveled róla: tagadd, ha nem irtad!

Azután, hogy öcsénk — nem királyi székhez —
Juta czinkosidtól gyalázatos véghez:
Nem te valál a ki, vádolva Johannát,
Sietél, hogy bosszunk' ellene lovalnád?

128.

Hűséget ajánlál írott leveledben,
Míg azt, ki miénk volt végső rendeletben,
Mária herczegnét elrabolád tőlünk:
Azt hitted, ez a seb beheged, míg élünk?

Majd nyomozást kezdél — farkas a juhok közt —
Hogy előlünk eltégy minden tanut, eszközt
Mi által a bűnnek meglegljük a szálát,
Igazán büntessük jó Endre halálát.

129.

S hogy bejövénk haddal: avagy Akvilánál
Nem te valál, haddal ki elibünk állál?

Ki, magad tettetvén ide-oda hűnek?

Akarád gyümölcsét szedni ama bűnnek?

Leszakad a gyümölcs, *ma* szakad le: érett...

Károly szemet égre fordíta fehéret,

S bizonyítá esdő eskü-bizonysággal,

Hogy iránta nem volt szíve hamissággal.

130.

Eleve hogy Endrét gyűlölte a pápa;

Vétett-e, hogy haddal béhivta jogába?

Máriával, úgymond, bátran kele össze

Miután Lajosnak más lőn eljegyezve;

Színre Johannáért harczolnia kellett,

De hadát szétküldé már Akvila mellett:

«Bizom a Jézusban — vére nekem zálog,

Hogy nálad kegyelmet, irgalmat talállok.»

131.

«Igen eloszlattad Akvilánál serged»

Veti Lajos vissza «miután szétverted;

S szaladál, hogy üszköt szórj ellenem újra,

Hogy lángba borúljon lábam előtt *Púlya*.

Közelébb, hogy törbe csálnak, megizented:

Ki veté azt a tört? nem a *te* bérenczed?

De veled én hosszan mit feleselgetek:

Biráid előtt állsz: *urak, ítéljetek!*»

132.

E szóra, legények lekapák az asztal
Tetejét, a mint volt terítve damaszttal:
Fekete alatta marad a felsőnek,
Feszületet arra s egy koponyát tőnek.

Térdre az olasz hűll, kiki széke mellett,
Magyar uraknál is szűkül a lehellet,
Csak néztek az egymás halavány arczára —
De szavazni kellett, életre-halálra.

133.

Életre ki merne?... kezdé az utolsó:
Jön felyebb és felyebb az az egy komor szó,
Mint a haldoklónak elébb lábába áll,
Úgy csúsz mind-felyebb a komor, hideg halál.

Mikor a szavazás kerül utoljára
Laczfí Apor István erdélyi vajdára,
Felállta nyugodtan, erősen mint szikla,
Szava mérséklett, de szemiben egy szikra:

134.

«Felséges uram» — mond — «a győző jogával
Kénye szerint bánhat a király, foglyával:
Hanem ez ítélet a törvényben semmi,
Bíró e dologban csak az önkény, nem mi.

Lakomára jöttünk: minek e feszület?
Magyar olasz ellen törvényt nem is ülhet;
De, ha úgy akarja, teheti Felséged; —
Esedezünk mégis bocsánata végett.»

135.

«Úgy-é, vajda uram? . . .» komoran Lajos szól —
«Most értem a dolgot, értem nagyon is jól:
Meghagyom, e czinkost rögtön kivezessed,
S magadé ha kedves, fejét leüttessed!»

Laczi a zokszóval indula előre,
Vezeté Durazzót a király testőre,
Megragadá *Vesszős Fülöp* az ajtónál —
Most, a merész élet nem egyéb vértónál.

136.

Vajda jelentéssel mire visszatére,
Meghallá, hogy már Kont a had fő vezére,²⁷
A miért kimondta «vakmerően a szót,
S pártolta előbb is, *bújtatta* Durazzót.»

Lajos ezt megtiltá, hogy el ne temessék,
Ablakon a kertbe oda alávéssék,
Hol temetetlen várt késő kegyelemre,
Mint útczai koldus, öcsese, szegény Endre.

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

„Ifjúságabeli több sok dolgairól
Én mostan nem szólok semmit az többiről.”
Ilosvai.

1.

Meglakolt Durazzó, meg is érdemelte;
De sötét s kietlen Lajos király lelke,
Mintha most ocsúdnék buta, nehéz borból,
Oly érzés maradt fenn a bosszú-mámorbul.

Küszködik Károlylyal, — sujt reá száz vádat:
Hanem egy hang — egy hang mellette is támad;
Nem tudja, ez érzést ki hogyan törölné:
Ha feltámaszthatná?... ha újra megölné?...

2.

Igazolja tettét, okra okot halmoz:
Egy fuvalat! össze-dől e kártyahalmaz,
Hogy veséig borzad a hús fuvalomtul;
De újra, meg újra építi azontul.

Így reggelig ágyban szemét le se' hunyta,
Akkor fölkel, hogy majd enyhíti a munka,
S asztalához ült, hol (mi nála szokatlan)
Nagy halom levél gyült össze felbontatlan.

3.

Figyelmét az ország vaskos irományi
Közt magára vonta kettő, csak parányi,
Fekete pecséttel van mindegyik zárva,
Nem hagyná az ilyet senki utoljára.

Lajosnak az elsőn a czímer, a zsinog
(Rajta vörös, arany és fekete színek),
Mely keresztül fogja, megmondá előre,
Hogy szomorúság itt vár reá, mint *vőre*.

4.

Úgy is lőn: keserves szívből Károly írja,
Hogy szerette lányát elszerette sirja,
És mivelhogy már nincs, nincs az ő Margitja:
A kötött szerződést a sors szétszakítja.

Keserű mosolylyal vont Lajos rá vállat,
S fölmetszé a másik, a fekete szálát,
De vajh-hogy elámult, a midőn olvasta
Előbb is az alján: «Rozgonyi Piroska.»

5.

Majd, hogy végig futott szeme a levélen,
Az apácza sorsa megillette mélyen:
Ez a vidor élet!... mikor elgondolta,
Érte nemcsak Toldit — magát is okolta.

Mikor őtt meglátta először, a kútnál —
Oh ember! ha mindent így, előre tudnál:
Bizony a király sem játszott volna tűzzel,
Főbenjáró koczkát egy falusi szüzzel.

6.

Meghatá bár, a mint Toldi' pártját fogja,
Toldi ellen most még jobban gyúlt haragja;
S bár személyes hála szól Piroska mellett:
E perczen nem adna Miklósnak kegyelmet.

«Igen! viadal volt, nem gyilkosság, tette:
Én tudom, miért vitt: rákényszerítette,
Trónomig üldözte, — már, akárhogy mossák:
Egy sincs a világon, ha ez nem gyilkosság!

7.

De legyen bajvívás, (mentsük kegyelemből,
S nem vad bosszúállás gyilkos szerelemből...)»
Lajos itt megdöbbsent: felkele, járkála,
S parancsolta lovát, a szokott sétára.

Toldi György *fiát* künn látja meg véletlen,
Odainté, s egy szót vete néki sebtén:
«Mondjad a bátyádnak: nincs már ellenemre
Ha jelenti magát nálam kegyelemre.»

8.

Szólt, s tovább iramlék csettentve lovának,
Anikó csak bámult: mondja? ő? bátyjának?...
Hol van az? — *Ő* tudja? vagy a király tudja?
Vagy csak füle csengett? képzele? álmodja?

Meggyőződött róla, hogy igaz, nem álom:
«Vagy tudom — azt hiszi — vagy, hogy feltalálom
Rejteket Miklósnak: s im, maga felszólít
Megvinni kegyelme első hírmondóit.

9.

«Kegyelmes szavait hogy' adom tudtára?
Sietek anyjának megírni Budára —
Nem! magam viszem meg, ha szerit találom,
Úgy is ide Miklóst már hiába várom.»

S kezdde hallgatózni, táboron mit hallhat?
Tudakolni haza induló alkalmat,
Ha menne valamely csapat, vagy követség,
Hogy Benczével azt ők biztosan kövessék.

10.

Megtudá, hogy másnap, ebéd tájon reggel,
Indul egy kíséret fogoly hercegekkel,
Vizsegrádra vívén tisztességes rabnak;
Szívesen mennek, hogy életben maradnak.

Velök útra kelni engedelmet kére,
Megadá Kont Miklós, a had fővezére,
S Anikó, örömmel a sátrába menvén,
Szól Benczének, ki ott hűsöl vala renyhén:

11.

«Láss, Bencze, utána hamar a két lónak:
Buda felé útra eredünk már holnap.»
— «Háj! be jó lesz: így majd haza jutunk télre.»
Kaczag a leány s mond: «mit beszélsz te félre?»

Hiszen a tél elmúlt, tavasz fele járunk,
Tudom, a gólya is hazajött már nálunk.»
— Ugyan!... hisz' színét se' láttam hónap, szánnak:
A tele is kóficz ennek a taljának!»

12.

Monda, és egyenkint tagjait fölszedte;
Legelőn a két ló: menni kell érette,
Oda, hol a tábor lovai legelnek,
Locsogó zöld rétben. Lányi folyó mellett.

Meglelte, kifogta, a magokét könnyen,
De megakadt szeme a lovak közt egyen,
Szólt is neki: «Pejkó!» — az fülelt a hangra:
«Nem hagyom a gazdám jószágát bitangra!

13.

«Valaki ellopta... vagy, akár hogy' történt,
Szent, hogy ez a Pejkó, s nem jött ide önként:
Haza lopom én meg.» S közelít vigyázva,
Mint zabos tarisznyát, a süvegét rázva:

«Pejkó! ne ne Pejkó!» Oly kezes az állat,
Hagya néki csipőt, veregetni vállat,
(Mert hányszor itatta, meg vakarta régen!)
Fel is ült, a kettőt fogva vezetéken.

14.

De mihelyt a szőrén ülepedve fenn lett,
Nosza, futni Pejkó, fel a folyam mellett!
Karját a vezeté-k-pányva majd kirántá,
«Pejkó te, nem arra!» fékezve kiáltá.

Leugrani nem mer, nyaka szegnék mindjárt;
Csak röhögi a ló szegény Bencze kínját,
Neveti magában tátos ravasz észszel,
Hogy félve sörényét markolja két kézzel.

15.

Érték vala kunyhót, a mely egy kúp nádhoz —
 Benne meg egy ember, hasonló baráthoz;
 Két lábon a Pejko ott egyenest szökkent
 S leteremté Benczét földre, csak úgy nyekkent.

«Mi dolog ez, Pejko? ilyet sohse' szoktál:
 El akartak lopni? és te tolvajt fogtál?»
 Dörgi erős hangon a barát, — s hogy lássa:
 Képpel az ott fekvőt gördíti rugása.

16.

Bencze tápáskodva nagyot ühmget erre,
 Düllesztí szemét az idegen emberre:
 «Megleltem a gazdám paripáját, *hangját*»
 — Mormog czihelődve — «de maga hol van hát?»

«Bencze, az én volnék; hanem aztán hallgass!
 Mert lesz ugatás, hogy kert alatt a farkas.
 Ki vagyok, mi vagyok, azt senki ne tudja,
 Csak te, ha már itt vagy, meg ez a rőt csuklya.

17.

«De te, *te* hol jársz itt?» — Bencze fölös szóval
 Elkezdí, miért jött, hogy' jött Anikóval:
 — «Ne zavard egymásba, kit elül, kit hátul!
 Hívd ide, ha itt van: megtudom magátul.»

Bencze nem is lön rest ravaszul tudatni:
 Igért Anikónak «valamit» mutatni
 Lenn a folyó partján, hogy a lelke nevet —
 No csak üljön lóra (hazavitte menet).

18.

Anikót az újság hidege is lelte,
Eszébe is jut egy — az ifju levente,
Ki megszabadítá minap a veszélyből,
Kit azóta sem tud kiverni eszéből.

Hátha csak azzal függ valamikép össze!...
Felpattana gyorsan: «Bencze, tehát jöszte!»
S mire az esthajnal nekisápadt volna,
Rá is akadának a hegyes kunyhóra.

19.

«Hm!» csóválta fejét Toldi az ajtónál:
«Lánczhordta leánya, helyre-legény volnál!
De ne bámulj hát rám, jer ölelj meg szépen —
Vagy letegyem ezt a mondvacsinált képem?»

Hogy levevé a szőrt, mely rőt vala, borzas:
Pattant Anikó rá, mint mágnesre a vas,
Kulcsolta nyakára kezeit keresztbe,
Édes bátya-urát csók-árba feresztve.

20.

Aztán vége se' lett hossza se' a szónak,
Toldi merész útján bámúl Anikónak,
Hogy harcza is indult, most hallja csudára —
Hanem épen megjött kobzos a tanyára.

Ráismert Anikó, el is pirult mélyen;
«Nem idegen» — Miklós biztatja, ne féljen,
Neki hű bajtársa, olyan hű, hogy ritka:
Közös a kettőjük minden java, titka.

21.

Feddő szemet a lány vete az ifjúra:
«Nem, nem! az a titok nincsen elárulva,
Úgy-e lovag?» — Toldi «mi az? mi az?» kérdi,
«Uccsegen, e kettő egymás dolgát érti!»

Kobzos Anikótul engedelmet nyervén,
Az oda tapadt szó megeredt a nyelvén:
Toldinak elmondá a húga kalandját, —
Azzal félrevonult, igazítani lantját.

22.

Arra határozták: Anikó ott háljon,
Bencze meg a kobzos más tanyát csináljon,
Toldi Anikóval tartsa meg a régit, —
Hol nem hamar érnék a beszédnek végét,
De kívül megajdul Szeredai kobza,
Epedő szerelmét a hang ide hozza,
Hogy magát is Toldit meghatá a nóta:
«Nem fájt így ez a seb — nem tudom mióta!»

23.

Ezek így tanyáztak. — A sereg azonban
Tespéd Averszánál henye unalomban,
Sok témonda beszéd, sok szófia támad,
Rossz jelek és hírek adván neki lábat.

Elosztani sergét falu-, városszerte
Sűrű halálhírtől a király nem merte,
Csak tartja rakáson, tábori életben,
Ott a kolostornál, messze kerületben.

24.

Hallja sötét hírét a nép e halálnak,
Minden egyéb korban «feketét» találnak;
S kinek eddig nem volt hazamenő vágya,
Rögtön eszébe jut az otthoni ágya:

Halni ha már meg kell, ott akar ő halni,
Pedig a halált csak meg szeretné csalni,
Nem hiszi, hogy e rém mindenhova kerget
Akar egyes embert, akar egész serget.

25.

Most a *hegy* is, a mely fekszik alatt, délre,
Rettenetes hajnalt derít minden éjre,
Vérláng-sugarakban szökőkutat játszik,
Négy mérföldnyire az — táboron is látszik.

Megbőszül az állat, meg az ember ettől,
Hullámszik a föld is alanti tüzeztől,
Repedez itt és ott, s rotyogással égő,
Gyomrából pokoli büzt lehel a kénkö.

26.

Rengés az öreg föld tetemeit rázza,
Hamari közökben meg-megujúl láza,
Nem biztos a láb, hogy rajta egyet lépjen,
Mint mikor a gyermek «hajlókázik» jégen.

Udvara kél napnak, szivárványa holdnak,
Veszedelmes párák, csunya felhők lógnak;
Senki a táborban lefeküdni nem mer,
Éji tüzek mellett agg — s bomlik az ember.

27.

«Hajrá! ma vigadjunk, ma legyen egy jó nap:
Ki tudja, ha élünk s vigadunk-e holnap!
Itt a világ vége: nosza, vegyük hasznát
Mielőtt ránk omlik, vagy cserél új gazdát!»

S foly széltire immár lakozás éjente.
Bomladoz a tábor régi szoros rende,
A vezér büntet, de foganatja kétes
Mikor ily nagy vádlott: «Mindenki», a vétkes.

28.

Elmult három napja, ma negyedik este
Hogy kidobva fekszik a Durazzó teste:
De király szemére még nem szállt le álom,
Csupa vívódásban telt éjjele három,

Ma korán elnyomta nagy tompa levertség,
Kezdé is az álom újítani testét,
De nem üdül könnyen az elkinzott elme,
Kínjait ál-arczban hozza ismételve.

29.

Lajos előálmot valamicskét alván,
Kép álla eléje, díztelen és halvány,
— Milyennek utolszor látta vala Károlyt —
Nyaka mély sebjéből ontva piros sávolyt;
És szóla, sohajtván nehezet és hosszút:
«Király! a halálban sem szünik-e bosszúd?
Mire tartod még azt a nyomorult testet?
Útra szegény lelkét miért nem ereszted?

30.

«Johanna bosszúját most te be nem végzed:
 Négy férjnek szánta őt az isteni végzet,
 (Mert igaz a jóslat,) ezek: A. L. I. O.
András (azaz Endre) *Lajos*, *Iakab*, *Otto*.²⁸

Durazzó lesz az is, rokonom közeli,
 Testvérem fia, vőm, s nevemet viseli
 Ki elfogja Ottót véres, erős harczon,
 S kitől büntetését elveszi az *asszony*.»

31.

Igy szólt, — de Lajosnak, hogy veje miatt a
 Lyánya baja meggyül, Károly elhallgatta:
 Hogy Mária ellen koronaért lázad,
 S vére bemocskolja a királyi házat.

Felriadt Lajos, de a kép nem enyészett,
 Ímette is rá még jó darabig nézett,
 Felugrik az ágyból, nincs több nyugovása,
 Ablakhoz először mene, hogy ne lássa;

32.

Majd, a sereg elszórt tüzei láttára,
 Nyakbavetőt, olcsót, terite magára,
 Lehaladt a lépcsőn, ki is a mezőre,
 Közrendű vitéznek nézte saját őre:

Ottan egyik tüztől a másikhöz átsap
 Árnyékban, hol az éj összebukik s bátrabb;
 Itallal is olykor, tegezve, kínálják,
 Senki nem ösmervén, magyarok királyát.

33.

Több helyt csak ivásba' mennek elő, dalba',
Rúgják is a port, — meg a «feketét» falba;
Másutt komolyabb már, hevesebb is a szó,
Belékerül a had, a király, Durazzó:

Nem, mintha valaki védné az utóbbit,
Hanem a boros nyelv gáncsol, okol, tódit;
De kivált a Laczfi-, az erdélyi részen
Hangzik a szabad száj zúgása merészen.

34.

Lajos ott egy tűznél álla tovább, mert e
Zúgolódók közt a kobzost megismerte,
«Ez is, a hálátlan!» — gondolta, és várá,
Ha vajon ennek is lesz panasza már rá.

De a kobzos nem szólt, csak rendesen üle;
Annál teletorkúbb vita foly körüle:
Laczfira mit tudhat a király, mi vétket,
Hogy levevé róla a fővezérséget?

35.

«Megalázta király (mond az egyik) hősét,
Hogy övé maradjon az egész dicsőség.»
— «De biz' azért bosszús, (másik ezen mulat)
Haddal neki mért nem foga el egy *nyúlal*.»

— «Kár is a vezérnek lenni olyan hünek,
Hol az érdem fordul vissza reá bűnnek —»
Riad egy s elmondja a «királyfogókat», —
Lajos *ma* először hall ilyen zokszókat.

36.

«Vártuk, a magyarnak *most* jön fel a napja:
Hát csak olasz ez is, mint épen az apja!»
S felkerül az eset, a Felicziáné,
S a lófarkon hurezolt ártatlan leányé.

Kobzos is rápendít egy szomorú dalra:
«Királyasszony kertje kivirult hajnalra —»
Ide írom, ámbár régi, kopott nóta,
Tudja fiatal, vén, húsz esztendő óta.

ZÁCS KLÁRA NÓTÁJA.

1.

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra;
Fehér rózsá, piros rózsá...
Szőke leány, barna.

2.

«Királyasszony, néném
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, *piros* rózsát
Hajh, beh szeretném én!»

3.

«Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!»

4.

«Jaj, öcsém Kázmér!
Azt nem adom százér' --
Menj! haragszom... nem szégyelled?...
Félek, bizony gyász ér.»

5.

«Sietős az útam
Reggeli templomra;
Ha beteg vagy, hát fekügy' le
Bársony pamlagomra.»

6.

Megyen a királyné
Megyen a templomba,
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

7.

Könyörögne, — nem tud,
Nem tud imádkozni:
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

8.

«Eredj, fiam, Klára!
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.» —

9.

Keresi a Klára,
Még sem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja.

10.

Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja!

11.

Vissza se' megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe,
A halottak közzé.

12.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe,
Mint ama nagy palotába,
Ősz atyja elébe!

13.

«Haj, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borulj az ölemre,
Mondd meg, édes lyányom.»

14.

«Jaj, atyám! nem, nem...
Jaj, hova kell lennem!...
Hadd ölelem lábad porát —
Taposs agyon engem!»

15.

Harangoznak délre,
Udvari ebédre:
Akkor mene Feliczián
A király elébe.

16.

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszúálló
Kardja volt kezébe'.

17.

•Életed a lányért,
Erzsébet királyné!•
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

18.

•Gyermekekért, gyermek:
Lajos, Endre halj meg!
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

19.

•Hamar a gazembert...
Fiaim... Cselényi...•
Ott levágák Felicziánt
A király cselédi —

20.

•Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm
Fájdalom díjába?•

21.

•Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamér' legény fia
Borzasztó halálát:

22.

«A más kettőér'
 Veje, lánya végét:
 Piros vérem hullásaér'
 Minden nemzetségét! —»

23.

Rossz időket érünk,
 Rossz csillagok járnak
 Isten ója nagy csapástul
 Mi magyar hazánkat!

37.

«Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak —»
 Harsog bele hangja valamennyi szájnak,
 Azután: «Megvirrad...» kezdik ama régít,
 De Lajos ennek már nem várja be végét;
 Hazatér bosszúsan, adja ki parancsba:
 Hogy térdig a kobzost verjék neki vasba,
 Régi baráttömlőcz fenekére vessék, —
 Úgy sérti ez anyján megújult kisebbség.

38.

Reggel imádkozni mene harangszóra
 Oda, hol misét mond saját gyóntatója
 Minorita János, kicsi kápolnában,
 S buzgón neki meggyónt, sekrestye zugában:
 «Rettenetes álom bünt vallani késztet:
 Gyanakodás, bosszú netalán fertőztet,
 Tán lelkem a vértől sem egészen tiszta,
 Melynek csöppjeit a föld odalenn iszsza.»

39.

De leirnom, mit gyónt, nem volna erányos,
Megbocsátá bűnét — ha mi bűn volt — János,
Sebeit megmosta, beköté balzsammal:
Ama fogyhatatlan égi irgalommal.

Könnyebbedve Lajos tért haza, s nyugodtan;
Követ, és az a hír fogadá már ottan,
Hogy Durazzó herczeg özvegye, *Mária*,
Bebocsátást kér, s a tábor előtt várja.

40.

Megrezzent, de hamar össze magát szedte,
S izené, hogy jöjjön, küldé is érette
Nagy főembereket, püspököt és Kontot
És kit az udvarnál szeme megpillantott.

S jöve már sok hintón, jöve a tornácban
Hosszu sor asszonynyal, földön uszó gyászban:
Sűrű fátyol alól kiragyog gyémántja,
Jobban az, mi nemcsak a szemeket bántja.

41.

Mintha nem is kérni — hódítani jönne:
Járása, megállta, szeme bulló gyöngye,
A fájdalom, a bú, a harag is nála
Mind hatalom, melytől növekedik bája.

Tudja mi történt, de mintha fogoly volna
Kéri megölt férjét, mintegy számot róla,
Kéri szabadságát, s teszi hogy vár, remél:
«*Mária!*» mond Lajos — «hiszen férjed nem él!»

42.

Szédülve hanyatlék asszonyi ölébe;
Majd dühösen ugrott Lajosnak elébe,
Nevezé tigrisnek s minden fenevadnak,
Átkaitól még az egek is borzadnak.

Most nagy zokogással könnyre fakad ismét,
Kéri legalább a férje halott testét;
Mostani fájdalom és régi szerelem
Hangján veti szemre: «mért tetted ezt velem?»

43.

«Mért tetted ezt velem?» ... Lajos is így váltja:
«Mária, küldd kissé asszonyidat hátra.
Hűséged igaznak, bizonyosnak véltem...»

— «Szabadságot adál: én csak avval éltem.»

— «Mária, Mária! *ezt* mondani, nékem!
Gyermekre valál te? *te* valál féltékeny?
Te riadtál vissza egy puszta kalandtól?
Kit meg is üzentem Lökös Bertalantól.

44.

«Ne tagadd, hogy tudtad, — követem meghozta ---
Micsoda játék volt az a merész koczka,
Minőt fejedelmek gyakor ízben vetnek,
Vele az országnak ha mit elérhetnek.

Azután? ... a frigy is visszára bomolhat,
Vagy a lány sem tetszik ... vagy elébb meghalhat,
Mint ez esetben is hamar értünk olylyast:
Kell hogy bizonyítsam? itt a levél, olvasd.»

45.

Szolt, császár levelét feltartva elébe.
 Lobbot vete rögtön Mária bús képe;
 Lajos pedig ismét: «Oh, mire juttattál!
 Egy nyarat, egy őszt csak!... de te nem várhattál.

Most az a csábító lön örökös gátunk,
 Boldogságom előtt sebes örvény tátong:
 Mindent a boldogság töröl — az egy vért nem!» ...
 Fátyolt emel a nő, s azt leheli: «*mérl nem?*»

46.

Tántorodást érze Lajos e kis szóra,
 A szép, közel arczra, szembe mosolygóra,
 Tán csókra is ajka látszik vala késznek:
 De kivillan fénye, homlokán, az észnek,

Vissza parancsolja ifju tüzes véré,
 Megösmeri a nőt... *Johanna testvérét*:
 «Ne felejtse, hogy férjed tetemiért esdel:
 Ott fekszik a kertben: Mária, temesd el!»

47.

Így utalá vissza egykori szentképét.
 Azt hitte, szivéből kidobá most végkép:
 De boldogan is majd visszaver az rája:
 Mária lesz első születendő lyánya.

Megadatá oztán férjét Máriának,
 Teve tisztességet, mint királyfiának,
 Zászlós hadi pompa Nápolyig kísérte,
 Táborán misét is szolgáltata érte. —

48.

Ettőlfogva nyugodt, fejedelmi kézzel
Fogja meg a gyeplőt, s egy percze se' vész el,
Hogy az új országot jó rendibe' hagyja,
Hogy haza térhessen seregének nagyja.

Örült is e hirnek hada-szerte minden,
A zúgolódásnak ina-szakadt menten,
Már a haláltól sem remeg úgy, remélve,
Hogy ő lesz az egyik, ki haza jut élve.

49.

Kedvét a magyarnak már az is éleszti,
Hogy Lajos fejenkint tudakolni kezdi:
Ki, mi jeles dolgot vitt véghez a hadban:
Nagy könyvbe hogy írja, kilencz deák ott van.

Nem marad el érdem, akárki fiáé,
De tetézi mindent az Apor Istváné,
Kire Lajos nem hall egyebet a jónál,
S gondolja: «te ehhez háladatlan volnál?»

50.

Vonata fel sátort messzelátó dombra
Szépet, nagyot oztán, — mit akar, nem mondta,
Csak, hogy egész hada másnap ebéd tájon
Körül a domb mellett négyszögbe felálljon.

De mi meg a mellett Toldit se felejtsük,
Süveges kunyhóját még ma útba ejtsük:
Mi dolog, tábornál hogy nem látja senki?
Kegyelemre magát hogy még se' jelenti?

51.

Igaz, hogy Anikó első örömében
Feledé, sok szó közt, a mit akart épen:
De másnap-olyankor csakugyan megmondta;
Mire Toldi vállát keserűen vont a:

«Jól tudom, ő király, én pedig egy féreg:
De kérni kegyelmet tőle sohsem kérek.»
Beszélhet Anikó! nincs több szava rája,
Csak az álla duzzad, s alul a tokája.

52.

Mikor aztán Bencze hazajött rossz hírrel,
Hogy lánczon a kobzos, beszélt is az örrel:
Toldi meg is rettent, dühös is lett szörnyen;
Elszánta magát, hogy szabadítani menjen,

S táboron át, éjjel, magokat kivágva,
Bujdossanak ismét a messze világba, —
Anikó Benczével úgy is, haza térve,
Hírt vihet anyjának, látta fiát, élve.

53.

De húga örökké — ne tegye azt — kéri:
Kettejük' ily merszen ki tudja, mi éri!
Hátha kegyelméből részt vehet a pajtás?
Ő érte az anyja meghal, azért meg — más!

Toldi nem állt még rá, de pörölt már szóban,
S vala is, úgy tetszett, nagy gondolkozóban
Mikor, úgy estenden, jöve kunyhójához
A király lovásza, Besenyei János.

54.

«Toldi vitéz! vedd le szőrcsuka-foszlányod —»
Szólt köszönés nélkül — «*ezt* küldi királyod,
S hagyja neked: holnap légy ott jelen ebben
Hol serege gyűl majd, négyszög kerületben.»

De a míg ezt mondá, az alatt szolgálja
Leszedte lováról, a mi vala nála :
Új sisakot, pánczélt, ragyogóat, ékezt,
S egész lovag öltöt mást is, ahozképest.

55.

Toldinak ez mostan úgy jöve, mint álom,
Nevetett és így szólt: «nosza, felpróbálom!»
Bevivé s magára szedte a kunyhóban,
Hanem *egy* nincsen: kard; tudja miért: «jól van!»

Hétrét a nyakába veti karikását,
Köti rá, mint kardot, busa fegyvertársát
Fejjel alá csüngvén, — s azt mondja, kilépve:
«Elmegyek, *így* állok a király elébe.»

56.

S bizony, fura észszel meg is tette volna,
— Ma legalább nem hajt semmi okos szóra:
De mikor a hadhoz közeledett másnap,
Nem mert nekimenni egy nagy kaczagásnak,

Hanem ostort, bunkót leszed a kápára,
Oda vegyült oztán s hallgata, szót várva:
Körbe fogák mindjár' testörző baráti:
Csupa kérdés: «hogya vagy?» és felelet: «hát ti?»

57.

«Tudtuk mi, ki vagy te, régen megösmertünk:
De király mérges volt, szólani nem mertünk —»
Folytak volna tovább efféle beszédek;
De más fele fordul arcz, figyelem, érdek:

Ropogó *éljen* ből közeledék útca,
Mint mikor égzengés nagy szekerét húzza,
Királynak, a hol jó, hirdeti az útját,
Előtte a hirnök emel ország-botját;

58.

Vele urak jönnek: papok, a vezérség,
Hátul a ma épen fenszolgáló őrség;
Csak Laczfi, a vajda, nincs ott az urakkal,
Csapata élén vár, behamvadt haraggal.

Most a király felment, magas trónra üle,
Mind állva maradtak az urak körüle,
Kürtszóval a hirnök sátor előtt jelt ad
S hangosan kiáltja Laczfi-Apor vajdát.

59.

Jöve az, s vontatva sátor alá lépe,
De király a trónrul leszálla elébe,
Fogadá hős fiát, elején sátornak,
Atyja-koronázó híres nagy Apornak.

István, tüzes arczczal, megindula mélyen,
De körül, bent és künt, ráharsog az *éljen*;
Mikor elhallgat, szólt meleg bizalommal
A király, úgy bánván vele, mint rokonnal:

60.

«Bátya! heves voltam, most kezedet kérem:
Te légy ezután is — s ne különb vezérem;
Vagy királyul hagylak, ha maradsz, képemben,
Hogy ez új országot vegyed és tartsd rendben.

Tudom a hűséged, de meg is hálálom;
Egyelőre, a míg jobb szerét találok,
Tiéd legyen otthon — ha levelet osztok —
Két szép uradalom: Csáktornya és Osztrog.»

61.

Laczi fejét hajtva hódola fél térden;
Kötelesség volt csak, azt mondja, nem érdem;
Köszöni új tisztét, a helytartóságot:
De nagyon áhítja szép Erdélyországot.

«No tehát az öcséd maradjon, az Endre,
Hogy ezáltal is dísz háruljon nevedre —»
Szólt, s elereszté az örvendő urakhoz,
Maga Kont, jobb karján, vezeté azokhoz.

62.

Kürtszóra hogy ismét várakozás leve,
Hangzott s visszahangzott Toldi Miklós neve,
Vissza ezer szájból (tizedét se' mondva),
S hogy elibe térdelt, a király ezt mondta:

«Vétkeztél, fiu, de lakolál is hétszer,
Uradat veszélyből kisegítéd kétszer:
Most ez övet, kardot, jer! az oldaladra, —
Többször el ne veszítsd, úgy vigyázz magadra!»

63.

S drága övet, kardot neki általnyújta,
A mi azt jelenté, hogy már lovag újra,
Illeti, mint régen, udvari tisztesség;
Testőrzoinek int, hogy helyre vezessék. —

Azután szemlélni a seregét fogta,
Csapatonkint, főnkint, a hogy másszor szokta;
Jó-délig e munka a királyt megtartá;
Hazamenet Toldit újra megpillantá.

64.

Intett neki fejjel, hogy haza kövesse,
Toldi örült, mert már szerit-módját leste
Hogy' jutna királylyal valamikép szembe,
Őérte ha venné kobzost kegyelembe.

Odabenn hát mindjár', könyörgö alásson:
Egy hű társa van itt, hallja, nehéz lánczon,
Kivel együtt történt minden bujdosása, —
Ő felsége hogy a bűnét megbocsássa'.

65.

«Igaz!» a király mond — «azt szinte feledtem:
Hozasd ide tüstént s jöjjetek be ketten.»

Toldi meg is tére hamar a kobzossal:

«Ki vagy te, gaz ember? fizetsz jóért rosszal?»

«Nem a bosszú vitt rá, csak ez a *mesterség*:
Orditanom kelle farkasok közt, Felség!
Bár nekem e dalban van szomorú részem...
Hagyján!.. életem' itt lábaihoz tészem.»

66.

Kobzos a királynak ada ilyen választ,
 Hogy kegyelmet nyerjen, sohse' hitte már azt.
 De Lajost ingerlé ez a fásult mentség:
 Nagy bűn lehet itt, vagy nagy szerencsétlenség!

Szóla tehát hozzá újra szelidebben:
 «Ki vagy ifjú? mondd el rövid feleletben,
 Bujdosol egy bűnért, nekem azt vallottad:
 Mi az? add elő most, ha élted id'adtad.»

67.

Bizalommal kobzos emelé királyra
 Szép nagy kék szemeit, könny pereg arczára,
 S hajtva le, a földig, összecsupó térdét,
 Onnan alázattal így kezdi beszédét:

«*Barkócz* volt az atyám Felmagyarországon,
Barkócz faluban, hol megnyíla világom;
 Zácsnak egyik hűgát birta feleségül,
 Ezért hala szörnyet — hanem ezt majd végül.

68.

«Zácscsal együtt atyám, míg Zács vele tartott,
 Mátyus uram mellett forgat vala kardot;
 Egy *Kolos* ellenben, ura szomszéd várnak,
 Vala híve Károly néhai királynak.

Harcban a két kastély állt vala hát mindig.
 De, hogy atyám megtért — Zácscsal tudniillik —
 Kolos a házunkat bántani nem merte,
 Régi bosszúságát odahaza nyelte.

69.

«Egy este Kolosnak az egész várnépe
Tör elé, sok pórral, hídunknak elébe,
Felvonatá jókor az atyám, és kérdi:
Nyílt harczczal a békét hogy mi okon sérti?

«A kibe' Zács-*vér* nincs, az örüljön, éljen:
De kibe' egy csöpp van, folyjon el kard-élen! —»
Kiált Kolos, írást mutogatva messze,
Hogy király nevében atyám beereszsze.

70.

«Vete egy pillantást még szép hitvesére
Az atyám, és ránk is hét fiu testvérré,
Kik közt a legidősb is csak alig serdül,
Hogy minekünk veszni kellene fegyvertül.

«Nem!» (annyit se' tud, mint ma született gyermek)
Fegyvert szegez, úgymond, ellene fegyvernek;
Kürtölteti össze hajduit, cselédjét,
A kaput, a kastélyt hogy halálig védjék.

71.

«Maga elül, öcsese, hat kis fia talpon,
S véres viadalra száll a veres alkony;
Engem anyám ölben szorongata sírva,
Kis kezem a kardot mert még fel se' birta.

Künt iszonyú sívás kardrecsegés hallik,
Olykor egy-egy tűzfény hozzánk benyilallik:
Egyszer atyám öcsese berohan, hogy: «Vége!»
Hívja anyám', fusson, engem kap ölébe.

72.

Futott is anyám, de vissza futott, arra,
 Hol urát meglelte s hat szép fiát, halva,
 Mi pedig a kerten, nem látva, nem üzve
 Szaladánk, — emlékszem a szép piros tűzre.

Ez régi bűnöm; — csak kegyelemért esdem:
 Büntesse Kolost a bosszúálló Isten!
 Birtokom elvette, család-fám kivágta:
 Fogja meg a Barkócz név örökös átka!

73.

Sohajtvá király szólt: «most is ez a régi!...
 Állj fel!» (de tovább nem magyarázta neki)
 «Birtokod' elvette — nem Kolos: a törvény,
 De kegyelmet adok, vétkeid letörölvén.

Birtokodat már más, jó hiszemű, bírja,
 Ki nevét faludról levelemmel írja:
 De ne félj! csak hünek lássalak irántam...
 Mel'i nevet, s czímet már is neked szántam.»

74.

«Nevet és jószágot majd adok én, Felség!»
 Beleszóla Miklós, — «csak neki úgy tessék.
 S Felséged is adja kegyes irományát,
 Hogy fiuvá tésszi Toldi György leányát.»

«Micsoda?» mond Lajos: «kit fiussíttatnál?
 Hisz' van fia Györgynek, láttam is e hadnál.»
 «Lyány az, Felséges úr! lyány a köszülette,
 S hirem-tudtom nélkül ezt meg is szeretete!»

75.

«No ha lány, derék lány, méltó fiúságra:
Megadom.» — Bizá is levelét deákra,

S eleresztvén kobzost, vissza-fogá Toldit:

«Ne csak! ez a levél tefelőled szól itt.»

Átalveszi Miklós, — nem valami bizvást,
Hogy: «tud ő olvasni, de csak *őreg* írást».

«Olvasd neki, deák!» — Toldi oda görnyedt,
Ejte is rá egy-két borsószemü könnyet.

76.

Mikor a legvégső soraihoz ére:

«Miaz?» — kérdi Lajos — «azt nem vettem észre —»

S kivevé az írást a deák kezébül,

Kétszer is a négy sort elolvasta végül.

«Itt, a hol a szívek...» gondolkozott rajta,

Majd böki meg ujjal, mosolyog rá ajka;

Látszott, hogy ez ujság neki ujság nagyon;

Elereszté Miklóst, hogy maga maradjon.

77.

Kimenet azonban szólt még a deáknak:

«Írjatok az érsek-, Telegdi Csanádnak:

Hirdessen országúl királyi kegyelmet,

Valakik bűnhődtek Feliczián mellett;

Hogy ne legyen többé, mire haza érek,

E miatt elzüllve sehol is egy lélek;

Törvényt is az ország olyat javasoljon,

Hogy apáért többé gyermek ne lakoljon.»

78.

Toldit Anikó már s Bencze kívül várta
S meghívta magához: jó nagy az ő sátra,
Lakjanak ott együtt; — kap ezen a kobzos:
«Hahó, öcsém! más is szól még e dologhoz:

Van anyám nekem s a lyánynak öreganyja:
Idegen vagy köztünk, míg ő nem javallja —»
Mond Toldi; — az ifju laposat pillantott,
S külön egy sátorban pengeti a lantot.

79.

Már úgy se' soká: mert foly a nagy készüllet,
De szárnyon egy tábor haza nem repülhet:
A király, lám mondom, szedi, válogatja,
Mely részét vigye el, ott melyiket hagyja.

Várakban is ül sok szélyyel az országon,
Váltani azt fel kell ki nemes, jobb-ágon,
Rakni be zsoldost, vagy maga katonáját,
Ha nemes önkint nem szolgálja királyát.

80.

Teszi tehát hírré Laczfi a táborban:
Ki akar hűségből maradni Nápolyban?
S csuda ez! nincs több szó fekete halálról,
Csak a magyar névről, s a derék királyról.

«Egy halállal» mondák «tartozunk mindnyájan:
Akar itt talál meg, akar otthon várjam!»
Fele is, vagy több, a Laczfi-Apor hadnak
— A zúgolódók — most versengve maradnak.

81.

Kit Lajos is hallván, örvende felettébb,
 Hogy szereti újra, mint másszor, ez a nép;
 De nem fogadá el maradását annak,
 Kinek otthon nője, gyermekei vannak.

Mikor ez mind megvolt, inditá a tábort,
 Megtaposá egyszer hadaival Nápolyt,
 Onnan ereszkedvést Róma felé hajta,
 Nápolyban az Endrét, Endre helyett, hagyta.

82.

Hát, mikor odaért Róma közelébe,
 Két mérföldnyire már jönnek ki elébe:
 A *tribún*, ki ismét jutott hatalomra,²⁹
 A Tanács, özön nép, s fogadák hódólva.

Odabenn harangok, *evvivá*-k zúgának,
 Nevezék őt Nagynak és «Róma urának,»
 Szállásra vivék egy pompás palotába,
 Kit úgy is üresen hagyott volt a pápa.

83.

Gyászhiért legelőbb ott hoza egy követje,
 Anyja Budáról azt, Erzsébet küldötte:
 Hogy csecsemő Károly nincs már a világon.
 Temetését várja régi Vizsegrádon.

Elbúsulta magát Lajos igen rajta,
 Mibelyt egyedül volt, nagyokat sohajta:
 «Így az egész bosszúm véres buborék volt,
 Elpattana; most már helye — csak egy vérfolt!»

84.

Más követi aztán érkezének vissza,
Kikre a Johanna elleni pört bízta,
Hogy azt Avinyonban újra fölvetessék,
Pápával a gyilkost újra-itéltessék.

Ezek azt hozák, hogy pápa feloldotta:
„Meg vala bűvölve, mit csinál, nem tudta,
Háromszáz ezer jó aranyat hát adjon
Johanna Lajosnak; — országa maradjon.”

85.

S Johanna követi jöttek is valóban,
Három ezer aranyt hozva foglalóban:
„Se háromszáz ezer aranya, se három
Nem kell: öcsém vérét nem adom el áron!”

Szólt a király, és ment Péter-búcsujára,
Aranyat négy ezret teve ott oltárra;
S még az-nap üzent is Laczfinak, Endrének:
Hozza maradványát utána sergének.

86.

De mi Lajos királyt lassan ne kövessük:
Gondolat egy szemfény: Budára mi vessük,
Hol Toldit az anyja (hírt kapva levélben)
Várja szegény, s fél hogy meghal örömében.

Hallja, hogy az udvar készül le Segesdig
A király elébe, — de nem indul estig
Mert a királynénak árt nappal a hőség:
Ha ki reggel indul, egy nap az elsőség.

87.

«Hol van az a Segesd? ... biz' utána járok:
Nekem is van fiam, kit nehezen várok —»
S küldi öreg Benczét tudakolni mindjárt.
Bencze haza térvén, azt mondja: «asz'ondják:
Menni Fehérvárnak, le a Balatonnak,
Somogyvár felé kell; nem messze van onnat.»
«Fogj hát szaporán be!» a mi, nagy csudára,
Hamar is megtörtént, úgy kis ebéd tájra.

88.

Bencze szokott módon hajtana «lebtibe»,
De füleit folyvást riadás tölti be:
«Hajts, kocsis! nem tiéd sem ostor, sem a ló —»
Akarva se' tud most lenni nagyothalló.
Így, mire az udvar, ők is odaértek;
Nép is a vidékből összegyült temérdek;
És már a toronybul lefelé kiáltják,
Hogy az elődandárt közeledni látják.

89.

Erre királyné, az udvara-járókkal,
Indul ki a gyepre aranyos hintókkal;
Maga ült az elsőn s Örzsike mélázva,
Feketében, mint már leendő apácza;
Ősz érsek utána, mint képe királynak,
Azután sok hintó, nincs vége sorának;
Falusi szekér is mennyi maradt hátra,
Ki fiát, ki férjét, ki rokonát várta.

90.

Mikor elnézték az elejét a hadnak,
Hát nagy tárogatók, obojok riadnak,
Zászlós kopiáktól a levegő tarka :
Maga a király lesz már ennek a magva.

Sárga lován jött is elül a seregben
Anyja látására szive nagyot rebben,
Oda ugrat mindjárt, kezeit csókolja,
Meg az ajkát, meg a csonka kezét újra.

91.

Azután, hogy Örzsét vele megpillantá,
Mosolyogva csipte meg az állát, s mondá :
«Beh szép vagy ma, te bús rózsája Budának !
Mily messze kereslek, s mily közel talállak !»

Dicsérve az anyja hozzá teszi : jó is,
A miért eljegyzé már a Megváltó is.
«De nem addig van a ! de nem ám, ha mondom ! . . .
Hanem erről többet majd beszélünk otthon.»

92.

Majd otthon — vagy elébb, szemmel is, az úton ;
Mi lett a beszédből, akar itt megsúgom.
Megszereté bosznia fejedelem lyányát,
Neki ajánlá fel szíve adományát.

Hosszu időn boldog leve Örzsikével ;
Nem is országolt már hirtelen elmével,
Hadait sem vitte kalandról kalandra :
A mit észszel győzött, nem ereszté kardra.

93.

Hanem a királyt én bocsátom előre.
 Elég nekem Toldi a hátralevőre,
 Kit az édes anyja vigyáz vala szörnyen,
 Szeme is kapródzott és lábbada könnyben.

Annyi ezer nép közt tán észre se' venné,
 Toldi is az útját haza bizvást tenné:
 De alatta Pejko nyerit egyszer, tombol,
 Vissza ösmerős hang nyihogott egy hámbol.

94.

Arra tekint Miklós, — hogy ugrat is arra,
 Elhiszi azt bárki az első szavamra;
 Vele Anikó is, Bencze is -- a vendég
 Érzy csupán hátul, hogy ő idegen még.

Ott hamar az egymás nyakába hogy' estek,
 Arrul ugyan képet én hiába festek,
 Se', hogy szóhoz jutni nem birtak a szótul,
 Mint szűk edényszájon viz ha igen tódul.

95.

Kiörülvén magát s meg újra, meg újra,
 Ügyet vete most az idegen ifjúra,
 S hallva fiától, hogy utitársa, régi,
 Fogadá szép szóval, kezet ada néki.

Benczét is az öreg asszony megölelte,
 Hogy Anikójának jól gondját viselte;
 Mond apja kevélyen: «mert én tanítottam,
 Gyenge vesszőcskémet jóra hajlítottam!»

96.

Toldi Anikóval anyjokhoz ülének,
 Bencze meg a kobzos a lovas legények,
 Úgy mennek Budára mint egy menyegzőre,
 A vége is az lesz, gyanítom előre;
 Legalább az úton Miklós meg az anyja
 Súgva beszélnek, hogy Anikó ne hallja,
 Nem is ő! . . . kivált hogy, fél-útra sem érve,
 Kobzosnak is jut hely az öreg szekérbe'.

97.

Buda már ott lévén, Toldi anyja nevet:
 «Kétszer ilyen hosszú volt ez az út menet!»
 Zengő cziterával kinn a kapus várta,
 De kapuja úgy van, mint este bezárta
 «Tedd le, csiriz, azt a czinczogó micsodát:
 Vagy magam szálljak le kapu-nyitni? --- No hát!
 Bencze a kapusra az öreg így mordul,
 S nézte, ha nézik-e mikor ő befordul.

98.

Így Toldi, elérvén budai otthonját,
 Szegre akaszthatta bujdosása gondját,
 Szegre a nagy buzgányt, a paizst, az ostort,
 Melyeket ő harczban még ezután is hord;
 Az öreg kámzsát is pihenőbe tette,
 (Oly durva darócz ez, hogy a moly sem ette):
 Majd felveszi később negyven-ötven évvel,
 Ha magát is már holt számba' feledték el.

99.

Anikó meg vissza-alakulván nőnek,
Most látja a kobzos, kit szeretett ő meg!
Ha eddig a báb volt, most a szép pillangó,
Ha eddig szerette, most a feje bangó.

Meg is kérte rögtön s Toldiné kiadta,
Gyűrűvel a gyűrű helyét változtatta;
Nem irigylé Miklós, de feszült a dolmány
Maga bús szerelmét ehez elgondolván.

100.

S bárha Piroskáról se' halla, se' kérde:
Mióta Budán van, szive sajog érte,
Hiszen azt se' tudja, él-e, hal-e vajjon?
Bizonyost mégsem kérd, nehogy *mástól* halljon;

Hanem, ajtót húzván a szerelmes párra,
Kiosont estenden a Duna partjára,
S karját evezőnek négyszer-ötször vetve,
Átrugja magát az apácza szigetbe.

101.

Ott a kolostornál kémleli, hogy' lásson
Fel is az ablakra, be is a szűk rácson,
Ha elébe a sors — ne Piroskát hozná,
Csak egy olyan szűzet, ki hasonló hozzá.

Mind hiába! — hátra kerül, a kert megé,
Fala nem volt csak mély, öles árok szegé;
Odabenn a fák közt Toldi megpillantott
Valami keresztet s domborodó hantot.

102.

Átlépi az árkot csak kicsi ugrással,
Látja, kereszt kettő: az egyik irással,
A másikon semmi, csak Jézus betűje:
Térdre borult mindjár' az előtt, a fűre.

Mikor olvasóját rendre leolvasta,
Abécze-betűkkel amazon olvasta
Hogy: «Ez a gyászos sír a Rozgonyi Pálé:
Ide fájt a szíve, jó leánya mellé!»

103.

«Piroska!...» zuhant most körül a keresztre,
Kebléhez szorítva, záporba főröszte,
Csókolta, ölelte azt a hideg szirtet,
Míg vele a nagyján valamit enyhített;

De tovább is egyre zokogott bánatja,
Mint mikor a sírást el a gyermek hagyja;
Majd szemeit törölé, s a csillagos égre
Fölnézve sokáig, így szólala végre:

104.

«Tiszta vagy, ott is vagy! hiszem erős hittel,
Oda vársz — meggyógyítsz *boldog* szeretettel;
Addig soha e szív asszonyt ne ösmérjen:
Fogadom, s megállom, Isten úgy segéljen!»

Most kele — négy gödröt vájt neki jó kardja,
Két keze markával földjét kikaparta,
Felránta tövestül négy fiatal fűzet;
Ezek árnyékolják az apácza-szüzet.

105.

Hogy látta-e mind ezt a kolostor népe,
 Ki tudja? hisz' ennek ötszáz harmincz éve;
 Lehet az, hogy látták, vagy meg is ösmerték,
 De megháborítani a nagy hőst nem merték.

A mely uton jött volt, azon is ment vissza,
 Piroska torát már szomorúan iszsza,
 Piroska' torában szerelme utóját
 Együtt az Anikó vidám kézfogóját.

106.

Nagyfaluba másnap, és le Szalontára,
 Készülni Anikó nagy lakodalmára;
 Új boron azt mindjár', tudom, meg is ülik,
 Meghíva reája mind, a kiket illik.

Toldi felajánlá tág palota-házát,
 Nyomtatni lehetne abban, úgymond, búzát,
 Mellette a szalmát felrakni kazalba:
 Három vármegye is eltánczolhat abba'.

107.

Csakugyan, egy napra gyűlt is a vendég, — és
 Három vármegye lett: Bihar, Arad, Békés;
 Ennyi csak a hívott; hát még a hivatlan!
 Ki, ha szépen múltat, teheti bántatlan:

A melyik ellenben részeg, vagy garázda,
 No! abbul a násznagy a lelket kirázza;
 Toldi az a násznagy; — de ha békén hagyják,
 Szótlan az asztalfőn öntözi bánatját.

108.

Hitre az új párt kis templomba vezették,
Melynek Toldi adá aranyos keresztét;
Azután kezdődött lakozás, mulatság,
Hogy a menyasszonyt is rendre megugrassák.

Majd a párna-táncznak következvén sorja,
Legény is, leány is a térdvánkost hordja,
Keres egyet: csókért leteszi elébe,
Megforgatva kisé, az marad helyébe.

109.

Anikó, fehérben, mint egy virágos fa,
Ott forog, a vánkost feltartja magosra,
Lesi csalfa szemmel, kit hívjon? ne hívjon?
«Csókra, násznagy uram! ne csak mindig vivjon.»

«Mondom én!» mond Toldi — «férfikell már ennek,
Olyan asszony ez, kit jó ha sűrűn vernek —»
Csókra magát még is, tánczra is elszánta:
Halkan, öregesen, násznagyosan járta.

110.

De a mulatságnak már vége szakadjon,
Toldi a háznéppel magára maradjon,
Hadd rendelje el, hogy ki hajsza, ki csára:
Anyja Nagyfaluba, ő maga Budára;

Kobzos a várkastélyt Anikóval birja,
Nevét maga, míg él, Szalontárul írja,
Ha fiok lesz, az már György legyen és Toldi,
Anyjának a másik fiat is pótolni.

111.

A mi úgy is történt: gyarapodott névvel
Háromszáz esztendőn át mindenik évvel,
Nem is hagyta Miklóst homályba borulni
A *Nagyszalontai és Szalontai Toldi*.

Szolgáltatta királyát, — majd a fejedelmet,
Kinek én ezt írást *tört* czimere mellett
Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyszalontai Arany, szalontai hajdú.

112.

Egyéb dolgairól hű Toldi Miklósnak
Nem érzem magamat énekkel adósnak,
Könyvbe' sem olvastam, nem is tudakoztam;
Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.

Dalok időről mit még barna hajjal
Kezdtém, s félbe' hagyék küzdve kórral, bajjal,
Most, nem ér agg lettem, hajam is fehérül:
Ímhol a 's ének *Toldi szerelméről*.

JEGYZETEK.

- ¹ «*Részeg csap!*» sziszegé...

A mi ebből történeti, lásd Szalaynál II. 216. l. Az *adó-követelés* Ilosvai mondája.

- ² *Volt kúnkapitánya*...

Bizonytalan eredetű népszokás, hogy lakomákon azt, ki az asztal alsó végén ül (s rendesen élczek és tréfák mestere vagy czéltáblája), *kúnkapitánynak* nevezik.

- ³ *Fele útján Nagyszalunak*...

Ilosvai nyomán biharmegyei, ma már nem létező, helységet értek alatta, melyhez közel *Told* puszta ma is viseli nevét. (Lásd Miskolczy Károly akadémiai értekezését: kivonatossan *Budapesti Szemle* 1860. évi X. k.) A *nógrádiak* Toldija más lehet, az Mátyás korában élt.

- ⁴ *Béla, Dicső, László*...

Dicső: Geicha (Geiza) Gyicső. Mertem e szabadságot venni *versben*, midőn prózaírók is gyanítják, hogy a *Geicha* névben Gyicső: Dicső lappang.

- ⁵ *Ravaszul ezt írta*...

«A *szinlést* (melylyel Durazzo Károlyt hatalmába keríté) megmagyarázhatjuk magunknak, ha gondolóra vesszük, hogy Lajosunkban is volt még *egy csepp azok véréből*, kik ellen (a nápolyiak ellen) atyjának új hazájából jött.» Szalay L. *Magyarország története*. II. 190. l.

- ⁶ *Termeszte idővel (bort)*...

Melnik táján IV. Károly honosította meg a szőlőt.

7 *«Nem igaz történet!»*

Históriailag annyi áll, hogy Lajosnak, anyja megsértése miatt, csakugyan volt ízetlensége Károly császárral, s előhada már Morvában pusztított is; hanem ez jóval később (1362) történt. Az örökösödési szerződésnek (habár nem ily népmesei alakban) szintén van némi történeti nyoma. Károly ugyanis az ausztriai hercegeket, ezek ismét első sorban Lajosunkat, másod sorban Károlyt tették volna tartományaik örökösévé, magtalan kihalás esetére.

8 *Akastyán hegy...*

Népies geografia szerint, mely a *Brunszvik* istoriából szivárgott népünk közé. Mágnes hegy a tenger közepén, mely minden hajót s egyéb közeledő tárgyat magához ránt.

9 *Öregasszony: főudvarmesternő, duenna. Régi.*10 *A kis idegen...*

Felejthetetlen Juliskám szívreható kedves tréfája. «Te, kis idegen!» szokta mondani csecsemőjének az első napokban; nem sejtve még, hogy mint *tőle* «idegen» fog felnőni.

11 *«Itt a halál van; vigyék a halálból!»*

Haldoklásakor, midőn, csaknem jóslati ihlettel, mindnyájunktól elbúcsúzott, gyermekét is behozták, de ezt a fentebbi szavakkal távolította el.

12 *Órhalom.*

Ma, a nép nyelvén: *Strázsahalom*.

13 *A «Tó».*

Régibb neve *Toronytó*, most már kiapadva.

14 *Pata rengetegjén...*

Most a nagyváradi püspökség erdeje, de újabb időben nagyon elpusztítva. *Medve, bölény* ma nincs; de lehetett a XIV. században, mert onnan kezdve *Belényesig*, sőt Erdélyig, az én gyermekkoromban is folytonos erdőség volt, benne szigetekként szórva el egy-egy helység irtott határa.

15 *Akviléja.*

Idegen helynevek leírásában, *népies* műnél, nem követtem se az illető nyelv orthographiáját, sem egészen a magyar kiejtést. Hagyék rajta némi idegent, péld. a *c-t* nem írtam *k-nak*, — annyit mindenki tud, — vagy az olasz *g-t* *dzs-nek*, mert nagyon elrútítja a neveket; de már a *qu t kv-nek* írom, s a hangzókat ékezem.

¹⁶ *A régi Visegrád leírását Oláh Miklós után adom, a mint még ő látta.*

¹⁷ *Czímere a tündér . . .*

A *groteszk* alakot tündérnek, vagy angyalnak nézhetni Bebek czímerpaizsán, melyet csak rajzban láttam.

¹⁸ *Ragad öreg kondért . . .*

Ilosvainál a király udvarában végez Toldi konyhai szolgálatot az «*öreg kondérral*».

¹⁹ *Tengertől tengerig . . .*

A kissé, megvallom, különös *diversio oka* megérthető az előszóból.

²⁰ *Hét ölnyi sugárral . . .*

Ily erővel tört ki, e század tízes éveiben, mikor a többiek be voltak rekedve, az úgynevezett *Hygiéa* új forrás.

²¹ *Az egész világnak gyűlőhelye . . .*

Karlsbad történetírói régibb korra vitatják a forrás ismert voltát s a hely keletkezését: de én a népmondát követem, mely a forrást is IV. Károlylyal fődözteti fel, a leírt módon.

²² *A tábla-lapályon . . .*

Tavolière di Puglia: az apuliai sík föld. *Puglia*: Apulia.

²³ *Emberi hágcsoval . . .*

Super scalam humanam, idest, unus scandendo super scapulas alterius. *Chron. Dubn.*

²⁴ *Feddi szeretve, de szigorún a királyt . . .*

Barones et milites sibi nimium improperebant, quod ad talia se ingessit, quæ non decent regiam maiestatem. *Chr. Bud.*

²⁵ *Kajdásza Lajosnak . . .*

A *praeco* (keryx) értelemben használom e szót, mely *Marktschreier* Ballagi szerint.

26 *Nem ujjamból szoptam . . .*

Laczi Dénes tette történeti episod. L. Szalaynál. (II. 199.)

27 *Kont a had fővezére . . .*

Quod factum (István letevése) multis displicuit et ipsum Stephanum voivodam exacerbavit. *Chron. Bud.*

28 *András, Lajos, Jakab, Otto . . .*

Maritabitur A. L. I. O. (alio). E barátjóslatot ki használja fel, ha nem a népköltő?

29 *A tribún, ki ismét jutott hatalomra . . .*

•*Tribunus cum Romanis potioribus*• mondja krónikánk. Higyjük el neki, s ne tudjuk e perezben, hogy Rienzi csak jóval későbbben tért vissza Rómába.

GLOSSARIUM.

Ablak-ólom: az a sejtés ólomráma, melybe az apró, hatszögű üvegkarikákat foglalták. VII. 52.

agyafürt: furfangos, ravasz, ki nek a fejét mindig fúrja valami. IX. 33.

akkor-éjjel: azon éjjel. IV. 49.

akasztó-láb: három, feljül kúpba futó gerenda, melynek kúpjából csigán kötél csüng alá. IX. 8.

álggyű (gép, helyesebben *ágyű*: ágy) eredetileg válufurma fákészület lehetett, melyből valami rúgó eszközzel súlyos köveket lőttek ki. X. 43.

ajtót húz (vkire): szép csendesen ott hagyja. XII. 100.

alít: vél. IX. 21.

alj: különösen fák alja a szálas erdőn, hol az *alifa* (csekélyebb értékű, vesszős, bokros fa) terem. V. 69.

áll, neki (pincze, kamra): szabadon duszválhat benne. III. 17.
— fájdalom: tűr. V. 20.

alkatom: »jármű», együgyű alk. »egyszerű». VI. 39. [67.

alvó: t. i. szoba, hálószoba. VIII.

anyakas: méhkas, 1. melyben az anyaméh (»királyné») tanyáz, 2. melyben a méhek kitelelnek, hogy belőle tavasszal rajt ereszszenek. Itt csak metaphora. VI. 16.

apol: (röviden) régen csókol ér-

telmű volt, de a nép sokhelyt az *apol* igét ma is röviden ejti. XI. 12.

aranyfüst: vékony aranylemez, melyet aranyozásra használnak. III. 25.

árva: özvegy. VIII. 86.

asztalfő: főhely az asztalnál; népünknel csak a *gazda* helye. I. 10.

átalig: keresztül, a mily vastag, (A nép is ragozza így.) IX. 7.

átrusszan: valamivel gyorsabb mint az *átrándul*. XI. 15.

az egy ... az egy vért nem: csak a vért nem, egyedül a v. n. XII. 45.

azon melegében: »még első hevében». X. 44. — *módon*: úgy mint azelőtt, bántatlan, háborítatlan. V. 57.

Bakfitty: nagy izomerő kifejtést kívánó játék, melyet régebben serdült legények, deák-
kok stb. is játszottak. Egyszerűbb az itt leírottnál, mert csak *egy sor* futó van; de én úgy vettem fel, mintha őseinknél a hadi testgyakorlatok egyike lett volna. X. 24.

bakos: ki a várdöntő *bakkal* (latinosan *kos*, aries) dolgozik. VII. 59.

bajmester: tornarendező s felügyelő (Turniervogt). II. 17.

bangó: csábult, kába, együgyű. XII. 99.

bár is : indulatszó-forma, a mondat végén. Tán ebből rövidült: *bár* hogyan lesz *is*, *bár* mi történjék *is*. XI. 44.

begy : sajátkép a madár gyomra.

Szedni a begyébe : megfigyelni s emlékezetben tartani. I. 5.

begye (ujjnak) : gömbölyű húsos rész az ujjak hegyén. V. 21,

békül (kezéhez) : 1. megbékül. 2. kézsókkal bocsánatot kér. V. 69.

benyiló : oldal- v. mellékszoba.

benéz : belátogat. IX. 74. [I. 30.

bir (kézre) : jut. Közvetlen a néptől vettem. IX. 38. — *valakit, részre* : hajt. XI. 127.

bomol : «ne bomolj!» ne bolondozz : (ne *bomoljon* meg az eszed). IV. 35.

bölnébika : nádi bika, (egy madár, melynek tompa, távoli ágyúszó-forma hangja van). II. 12.

bratye : (cseh *brat*) bátya (frater). V. 57.

bugygyan : *elbugygyan* : alámerül. XI. 8.

bukó : buta, ostoba, sült paraszt. I. 19.

bunda : a gyapju helyett. Különben is az egy juhról le nyírt gyapjucsomagot *egy bundának* nevezik. X. 1.

burok : (születésnél) sajátkép az a hártya, melylyel az állat világra jő; itt képleg a takaró, melyből kiszedik az edényeket. IV. 45.

busa : erős, vastag, kifejezéssel teljes homlokú, szemöldökű, nézésű. Busa, pl. a bika tekintete. III. 34.

buzgány : buzogány. XII. 98.

buzgó : forró, bugyogó (Sprudel). IX. 94.

Cselleng : csavarog, el-elmarad az többtől, kujtorog. XI. 7.

csik : asszonyaink «streif»-ja. IX. 36.

csótár : nyeregtakaró (s a lovak homlokbokrétája is). IV. 1.

czafatos : összecsapzott, sáros, szemetes, (pl. gyapju). X. 1.

czuláp : czölöp. IX. 97.

Daru : minden emelő, vagy vető gép, melynek, a darué módjára, előre nyúló, magas nyaka van. IX. 8.

deák-tudomány : klasszikai irodalom. IX. 48.

delet : délre pihen, ebédel stb. VIII. 50.

dong : sürűn meglep valami tárgyat, mint a légy, vagy a *dongó*. IV. 40.

dömöczki : damaskusi. IV. 64.

dürgést (tudni) : a járást. X. 56.

Eben esett : nem kár. III. 33.

eb lelke : gyengébb káromkodás. III. 22.

eb szeme : ugyanaz, de már a szemtelenség vádjával erősítve. IX. 72.

eb volt : azaz «én nem!» daczos kifejezés. V. 68.

egyhasi (állatokra) : iker, vagy csak *egy* anyától való. V. 29.

egy, kettő! gyorsan! hamar! (nem németes). XI. 30.

egyszersmind : egyszerre. XI. 102.

együtt : egyszersmind. X. 76.

együgyü : egyszerű. VI. 39.

ekét . . . (kipótlandó) : tartotta. III. 19.

elevenholt: «tetszhalott», vagy csak ájult. VI. 93.

eliktat: elszöktet, (dologról) el-sikkaszt. IX. 117.

elkap (a világ): könnyelmű, ki-csapongó lesz. II. 4.

elnéz: végignéz (pl. valami hosz-szan vonuló menetet). XII. 90.

előmegy (ívásban, dalban stb.). Ugyancsak hozzálát. XII. 33.

elrejtezik: «tetszhalott» lesz. VI. 82.

eltesz (láb v. kéz alól): eltün-tet. XI. 128.

elveti magát: gyorsan messze fut. VI. 79.

embercl vkit: becsületet tesz vele, hitelt nyit neki stb. IX. 46.

emberség (ívásban): a kínált bort el nem fogadni illetlen, *embertelen*. III. 18.

emelő fa v. *rúd*: emeltyű: itt a láncsa. II. 23.

eránt: iránt. XI. 93.

erányos: ildomos, helyes (nép szava). XII. 39.

Erdely: Erdély. Röviden is ejti a nép. III. 66.

ereszt (rajt), mint a méh. IV. 1.

ernyed: lankad. XI. 55.

érőt ér; *sajátkép*: szükségből megteszi a szolgálatot; ná-lam: érvényre jut. X. 108.

érdes: darabos. IV. 66.

és-vés (szív): marczangolódik. XI. 121.

eszél, *kieszel*: kigondol, kifőz; olykor más *eszél*, tanácsesal ellát. VI. 78.

esztet, kétszeres accusativ, mint *engemet*, de azért nem hiba. XI. 96.

Fala (szövetnek): alapszíne van *fala* és *virága*. VI. 32.

feje (víznek); eredete (kút-*fő*). IX. 39.

fejellen láb: tanácstalan ifjú, vagy vezető nélküli tudatlan alnép. VIII. 24.

fék: kötőfék, de néha *kantár* is: «Földedet adtad aranyos féken.» Ének. *Pann. megv.* XI. 66.

felbir (hangot, éneket): a hang-létra bizonyos fokáig. VI. 46.

felnyilat: felemel (valami gép-pel, pl. a háztetőt, hogy új falat rakhasson alája). IX. 80.

felütődik (vízből) felbukkan. XI. 9.

felvágva (lovagol): vágatva. II. 37.

fenszolgál: «szolgálaton van.» XII. 58.

férget kivet: őrséget kikerget (a várból). X. 47.

fog (régiesen): kezd. «A farkas üvölni *foga*.» *Pesti Gábor* XII. 63. — *vissza-fog*: vissza-tartóztat szóval. XII. 75.

foglalat: «tartalom», «bel-tar-talom» (in-halt). V. 27.

forr valahová: tódul, csődül. II. 1.

forrás (el-elfúló): intermittens. V. 77.

foslány; régebben egy öltözet v. szövet neve: általában: *foslottas* szövet. XII. 54.

földje (háznak stb.): «talaja», ha mindjárt *parquette* is. VI. 70.

földsíket: oly síket mint a föld. V. 52.

furakodik: áttolakodik (töme-gen). IV. 66.

futás (török, tatár); nem pusztán az *elfutás*, hanem sokszor évekig tartó *elbujdosás*. VI. 23—16.

futásra veszi a (dolgot): megfut. X. 44.

Gabalyit: lazán összeállít, vagy fon. XI. 6.

gajd: éktelen dallás. IV. 55.

gar, nagy garral: büszkén, fenhéjazva. VIII. 66.

gazdám szemetén tallóztam: «nekem csak a hitvénya jutott az ellenségnek, a kit gazdám vagy véletlenül vagy csekélylésből ott hagyott.» V. 63.

gémje (sorompónak): zárgerendája, mely kútgém módra föl-emeltetvén, útat nyit az átmenni akarónak. II. 15.

gyalogszer: gyalogság v. gyalogi állapot. VII. 57.

gyermekfejú: gyermekfej nagyságú (ad analog kecskecső). XI. 13.

Hab hánya (keblét): kétséggyötri. V. 71.

had szerbe: fegyveres csapatokkal, egész hadjárat módra. VI. 94.

hagy: parancsol. XII. 54.

hajlókázik (jégen). Veszelmes gyermekjáték, midőn a befagyott tó, vagy kisebb folyam jegén egy széltiben, összefogózva, mindaddig futkosnak át meg vissza, míg a jég porhanyóvá kezd lenni, s hajladoz, végre aztán sokszor le is szakad alattuk. XII. 26.

hajt (*fel, le*), a juhász, mikor nyájával hegyvidékre, s őszszel ismét lapályra költözik.

X. 1. — *bolltot*, vagy *aknát*: épít, ás (ez a saját kifejezés). X. 88.

halálra való: tisztesebb ruha, melyet öreg személyek tartogatnak, hogy majd abban te-rítsék ki őket. VIII. 3.

háló: meghálás. VIII. 66.

hallja: hadd hallja. VIII. 56.

halomás: meghalás (**ableben* forma árnyalat). III. 13.

halott látni: ez neve ama karavánszerű látogatásnak, mely-lyel a nép a halottas házat látogatja, akár volt ismerőse az elhunyt, akár nem. VI. 72.

hamarább: inkább. IX. 47.

hányja: hánytorgatja. III. 21.

harcsa szájú (pisztoly): széles szájú, a végén kitáguló csövű keleti pisztoly. VI. 23—4.

hármás (lépcső): létra, mely felső végén kiszélesedik, mint-ha három létra volna össze-kötve. Ilyet használnak péld. hídezőlöp leverésnél. X. 63.

hasíték (ruhán): **schlitz*». IV. 34.

hátja (mezőnek): emelkedettebb része, hátföld, fennsík. X. 18.

ház: szoba; *kis ház*: cseléd-szoba, vagy a család szokott tartózkodó helye; *nagy ház*: tisztább szoba, vendégszoba. I. 10.

hegynek: fölfelé. (Magyar nép is használja). IV. 4.

helly: hely, (így is hangzik). VIII. 50.

hetybehagyni (munkát, épít-ményt): bevégezni, *collau-dálni*. III. 14.

heveder (kapun): sarklemez, egy hosszú, lapos vas. IV. 65.

hidló, hidlás: padló, padlás.
X. 42.

hit: eskütétel. VI. 47., nászeskü.
XII. 108.

hógulya, alkalmasint *hó-gura*:
guruló hó (*lavina* is). VIII. 93.

hókadt: halvány, színevesztett.
II. 56.

holt víz: lefolyás nélküli, vagy
áradáskor künnrekedt víz.
IV. 85.

homály (melléknév): fakó, hal-
vány. VII. 52.

húz, meghúz (poharat): jót iszik
belőle, *húz* (bottal): üt. IV.
48. és VIII. 55.

Igazába jut: jogszerű birto-
kába. IX. 42.

igazándi: igazi. II. 22.

igazlátók: törvényes bizonyság,
itt a viadal bírái. II. 17.

igyót: együtt, egyszeribe, tús-
tént. VII. 55.

imette (inkább: *émedte* [n.]):
ébren, miután valaki *felémedt*
(ébredt). XII. 31.

imbolyog: ingadoz, himbálódik.
II. 22.

in, horgas in: a térdhajlásban
levő vastag ideg. III. 12.;

inaszakad: ereje vész. XII. 48.

induló (nem «marsch-zene», ha-
nem): indulás ideje, percze.
VII. 12.

ir: rajzol, fest, *képiró*. VII. 9.

iram(ik): iramodik, megfut.
XI. 77.

is: «ha nem is tanítja», nem né-
metes, hanem erdélyies. III. 9.

ist' az atyám! (isten a. a.)
összerántott eskü. VIII. 58.

Jár, valamit: jár valami után.
VIII. 20.

jártányi erő: «járképesség».
VI. 73.

Jézus betűje: az ismeretes mo-
nogram. XII. 102.

jobb ág: előkelőbb nemzetség.
XII. 79.

joházik, juházik; a *joh* régi
szótól: enyhül, engesztelődik.
IV. 79.

jössz! keményebb parancsolás,
mint *jöjj!* VI. 64.

juha (tán *joha*, szekérnek):
mintegy *hasa*, benső része.
IX. 80.

Kaliczka: így, *cz*-vel is hang-
zik. XI. 121.

kalimpál: forgva esik, mint a
feldobott pálcza. IV. 67.

kaprodzik (szem): így hallot-
tam a néptől, nem *káprázik*.
XII. 93.

kaponya: koponya. Amaz vál-
tozatosb. XI. 132.

kapóra (mint *lapta*): épen jó-
kor. XI. 26.

kárabb (mint *emberebb*): na-
gyobb kár. VIII. 16.

karczos (kötelesség): kellemetlen,
csípős, fanyar, mint a rossz

kel: indul. IX. 55. [bor. XI. 44.

keletté: keletre (régiesen). X. 35.

kenyér, különösen *hivatal*. VI. 17.

képtelen v. nem képes (dolog):
lehetetlen. *Képtelen* azt el-
hinni: absurdum. XI. 15.

képzet: phantasia is, a *képzik*,
megképzik igétől. *Megképzik*

a gyermek valamitől: kép-
zelődve megbetegül. «Tarka

képzetek» *Csokonai*. IV. 94.

kérő: a kérelem tárgya. «Kérő-
ért a szomszédba járni, nem

szép.» I. 27.

kései: késői. Az utóbbit nem hallani népajkon. X. 105.
kétkéz, félkéz: jelzője valamely eszköznek, a szerint, a mint két- vagy félkézzel használják. A pisztoly: *félkéz puská*. V. 57.
kettőnél több: ugyancsak erősen, komolyan megy a dolog (litotes). XI. 45.
keze-lába (valami dolognak): pusztá eszköze. VIII. 80.
kezéhez békül: kézesókkal bocsánatot kér, vagy csak: megbékül. V. 69.
kezes (állat): szelíd, kézhez szokott. XII. 13.
kiad (leányt): választ ad a kérőnek. XII. 99. — magán: elárulja magát. I. 14.
kifog, t. i. lovat. Képleg egyéb munka megszüntetése is. VIII. 83.
ki győz, ki bír, ki tud, ki lát (mondani): egyjelentésűek. VI. 89.
kimegy (a szövet színe): mosás által meghalványul. VI. 32.
kinn a farkas stb. ismeretes gyermekjáték. XI. 48.
kisorol: egymásután kiballag. VI.
ki van: vígan van. IV. 46. [44.
kis ebéd: félebed, azaz mintegy 6—7 óra közt reggel. XII. 87.
kivül tágasabb: kelletlen vendégnek mondják. II. 9.
koczog: a lójárás sebességének egyik foka. IV. 6. és IX. 88.
kóficz: zagyvalék. *Itt se' tél se' nyár*. XII. 11.
konyít (hozzá): húz, hasonlít. IX. 72.
kormánydeszka: az eke egy része, mely a barázdát hanyattveti. XI. 48.

kotymány: kátyú sáros, gödrös hely. IX. 80.
köd előtté stb. — láthatatlanná lesz. XI. 22.
ködlík: mintegy köddé porlik. X. 17.
kölöncz: koloncz, teher. II. 3.
kőpaizs: »mellvéd». IX. 5.
körömhegyre áll: minden erejét megfeszíti. IX. 14.
köszöntő: karperecz. VIII. 5.
köszön rá (poharat): iszik az egészségére. A nép ezt ritkán mulasztja el. I. 11.
köszütette: gyöngéd szidás. III. 33. XII. 74.
kötele (valaminek): bizonyosság, jele, vinculum. II. 57.
kötetődzik: kötözködik. II. 44.
község: közönség, nép. VI. 95.
kuncsorog: kellemetlen helyzetben eped a jobb állapotért. VII. 62.
kúp nád: csúcsosan összeállított rakás nádkéve. XII. 15.
Láb: alárendelt; mint *fő*: parancsoló. XI. 25.
lába kél: futni ered. IX. 70.
látat ad: alkalmat nyújt, elősegít. XII. 23.
lágymosó: ökölnyi csomó vizes rongy, edényt mosni. II. 20.
lám mondom: mint előbb, v. fentebb is mondtam. I. 29.
lanka: víz melletti ligetes (olykor) gyümölcsös hely. Másutt szelíd emelkedésű *hegylejtő*. XI. 12.
lant: nem a görög *lyra*, hanem a Tinódié-féle, gitár v. mandolinalakú zeneszerszám. *Hegedő, kobzos* is körülbelül az. III. 34.

lebtibe' (hajt, lovat): a lépésnél valamivel gyorsabban. Unalmas paraszt hajtás. XII. 88.
ledobban: hirtelen összeroskadó emberről, vagy állatról mondják. XI. 89.

legnemese: mint *legnagyja*, *legszépe*. IX. 47.

leiszik (vkit): ivásban legyőz, az részeg lesz, maga józan marad. IV. 49.

letkébe fogad: nagy örömmel. XI. 83.

lépes: *metaphorica*, *vagyonos* helyett. III. 12.

lésza: vesszőből, galyakból font sövény. VI. 70.

lob: lobbott vet: *láng*, *lángot* vet. XII. 45.

locsogó (t. i. fű): hol víz van alatta. Lovak nagyon szeretik. XII. 12.

Madarat sípszóval... (t. i. fogni). X. 28.

makog, hangutánzó kifejezése az articulálatlan hangnak, mikor az áll mintegy görcsösen megmerevült. XI. 126.

mámor, sajátlag nem a részegség, hanem az utána következő katzenjammer. IV. 86.

maradni (valamiben): megállapodni; végezni valamit; *abban maradtak*: azt végezték. III. 60. *valakitől m.*: békét hagyni. IX. 53.

márka: nem az új porosz, hanem a régi nagyobb ezüstmérték. X. 47.

más (= egymás) egészségeért. I. 15.

másnap olyankor: másnap oly idő tájban. XII. 51.

meg: «haza lopom én meg». Hallani néha ily megfordítást, mikor erős hangsúlyt akarnak a mondat elejére vetni. XII. 13.

megad: visszaad, kiad. XII. 47.

megbírálja (magát): meggyőzi. VIII. 42.

megír: ír reá, teleírja. I. 31.

megkapat (lovat): hamarjában megéti. III. 12.

megnyargal (várat): a kirohánokat visszaűzve, utánok befut. IX. 4.

megromlik: nagy kárt vall. I. 17.

megszáll (nap): leszáll. III. 12.

megtart (munka) *vkit*: tart neki. XII. 63.

megül (várat): bekerít (cerniroz). X. 13.

mellibe rezdül, siketnek az erős hang. V. 52.

mereven: merő. VI. 39.

mezei tábor: künn tanyázó, nem várőrség. X. 47. — had. XI. 3.

mez' iránt: mely irányban? VI. 19.

milő, *mélő*: egész. Van *milő* éj, *milő* nap, *milő*, vagy *álló* hét; de már csak *álló* hó. *álló* esztendő. *Mivelő*-e, vagy *mélylő* (mélységes)? ám döntsek el a tudósok. VI. 60.

mikorra: a mikorra. X. 67.

mondva csinált; tulajdonkép: *megrendelésre csinált*, azután szándékosan cs., nem természetes. XII. 19.

motyog: csak a szája mozog, de szava nem érthető. XI. 44.

műves: kézműves. VIII. 93.

Napesté, ebből lett a rövidebb *est*. X. 112.

nehezen áttal: kétértelmű; mert nehezen azt is jelenti: bajosan, aligha. IV. 7.

némely nap: a minap, nem rég. *nemzet*: nemzetiségű; mint *fajzat*. VIII. 93.

nép eleje: előkelők. II. 58.

nevetlen (új): a negyedik, vagy *gyűrűs*. II. 57.

noha! habár. II. 43.

nohát: ... nyomatékoss utána vetés valamely parancsnak, vagy dorgálásnak. XII. 97.

nosza futni ... (kezd). XII. 14.

nyakbavető: bármely köpeny v. zubbonyféle. XII. 32. [VII. 20.

nyék: vadaskert, vadkert (rég). *nyilal*: csavargéppel fölemel

(pl. házfödelet), hogy falat lehessen alája rakni. IX. 80.

nyom (ige): nyomban üldöz. IX. 90. *nyom* nélkül: út nélkül, hol még nyom sincs. XI. 108.

nyűg: sajátkép a ló lábára kötélből vetett békó, (békónak rendesen csak az mondatik, a mely *vasból* van); aztán minden nemű akadály. V. 73.

Oboj: egy fúvó hangszer (*Hautbois*). Csokonai használta szó. XII. 90. [IX. 80.

odamond neki: jól összeszedje.

óhat: nem *óhatja* magát tőle: nem teheti, hogy ne cselekedje. IV. 34.

oldik: e formában is él még, a mai *oldódik*. Megoldik a nyelv: kifeesegi a titkot. I. 18.

olyan ez! (tréfás szójárás, mint mostanában: olyan nincs): kitelik ettől minden. IV. 80.

orrára köt (titkot): közli vele. IX. 50.

orsós szekér: valahol régi könyvből ragadt rám, hogy mielőtt a rugós hintót (hazánkban) feltalálták, *orsós* szekéren jártak. Használják-e ma e nevet valami szekérre, nem tudom. III. 1.

országga (kihatólag): ország-szerte. VI. 94. *országul*: ugyanaz, de inkább bennmaradó árnyalattal gondolva. XII. 77.

orul: orvul, mint *or-gazda*, nem *orv-gazda*. X. 107.

ostoros gyermek: ki szántáskor az ökröt vezeti vagy hajtja. III. 19.

otthon: »mikor otthon vagyok», hol nevemet mindenki tudja.

óvást: vigyázva. IX. 52. [I. 18.

ökrend: eructat XI. 54.

öltő: öltöző ruha. Egész öltő, teljes öltözet. III. 24.

ömlik: saját kifejezés az olvadó érezre, hogy: *ömlik*. III. 27.

őreg: nagy. XI. 5. — *est*: késő est. XI. 20. — *trás*: nagybetűk, a nagy Á. (Átvive hü-bajos »tudomány»). XII. 75.

ősi: a nép így, rövid *ő*-vel ejti. Nálam néha így, néha *ősi*. III. 14.

összezsukik: hajlásban, összefordul, mint betevéskor a bicska. XII. 67.

összemarok, v. *marék*: a kétmarok egy öböllé csinálva. IV. 91.

osztörű: magas faoszlop. VIII. 85.

Paczuhan: pongyolán, öltözetlen. X. 8.

pálha: sajátkép az ing hóna alá toldott kis darab vászon: itt általában a varrómunka minden aprósága. V. 76.

palota: terem. IV. 33.

pányva: hosszú kötél, melyhez a legelő lovat kötik. XI. 6.

párna-táncz: néptáncz, mely régi lehet. Lakodalmakban így járnak: kiáll egy férfi (rendesen a vőfély) s egy darabig tánczol a középben, kezében kendőt lobogtatva. Az alatt körülnéz, s egy nőt kiválasztva, elébe teríti a kendőt, rátérdel, a nő is tartozik rátérdelni, s a férfit megcsókolni. Most kevés ideig együtt forognak, akkor a férfi elbocsátja a nőt, maga leül, a nő pedig egyedül tánczol, s férfit választ, kivel ismétlődik az előbbi csókolódás. Így megy ez sorra, míg tánczos akad. A *párna* szóból úgy sejtem, hogy egykor e tánczban térdpárnát használtak, kendő helyett, magassabb köreink. XII. 108.

part: általában dombosabb hely, ha víz nincs is mellette. IX. 75.

Régi csikasz féreg: farkas, mely a nádasokban tanyáz. IV. 93.

rideg: magános (nem *rigidus*). VI. 60.

róna: tisztás hely erdőben, vagy nádas rétben. VIII. 50. [III. 19.

rossz, süheder: hitvány, kicsi, *rovatek* (láncsán): a vastag láncsa-rúdon a markoló kéznek való berovás. II. 25.

röhög(aló): röhögésforma hangot ad, pl. az abrak láttára. XII. 14.

rugja (t. i. a port): tánczol; — *falba* (sajátkép: farba) nem törődik vele, daczol vele, kiadja neki az utat. XII. 33.

rugó «rugany» (Feder). IX. 77. *ruszsan*: sebesen valahova még. XI. 15.

Sarkal: sarkát lóval tapostatja. VIII. 59. *sarokban* úz: közel, nyomon. X. 46.

saslódik: «strapál». IV. 93.

sipak: egyszerű tollatlan taréjtalan sisak, s így *suta*, mint a szarvatlan állat. VII. 58.

sodra (víznek): főfolyása, *ere*, hol legesebesebb. XI. 6.

sodros(aczel íng): sodrott v. drót lánczszemekből készült. IV. 38.

sort vesz: sorakozik. XI. 102.

sugár (ostoré): a vékonyodó része, melyen a *csapó* van; *sugár*ra ereszt: egész hosszában kicsap. IX. 90.

sűv: sógor (régí szó). V. 67.

süveges (kunyhó): süveg formájú, kúpos. XII. 50.

szabódik: szabadkozik. I. 10.

szaggat: szaggatódik, nyilallik, a fájdalmas tag. IV. 86.

száguldó: futár. IV. 6.

számszeríj: ágyú-gép, nagy kövek, láncsák stb. szórására. IX. 6.

szapora: nemcsak gyors jelentése van, hanem *sűrű, gyakori* is. II. 56. [elül. IV. 35.

szár-él: a lábszár csontos része, *szeg*: valamely nagy, nehéz tárgyat más irányba fordít, csúsztat. X. 65.

szeleme: gerenda-féle. IV. 65.

széltül: szélről (mint *lábtul, fejtül*). XI. 69. [VIII. 14.

szeme-szőktében: vakmerően. *szemezett* (pánczél); l. *sodros*.

szemtül: szembe; l. *széltül*.

szer(valamire): alkalmas, ügyes,

- III. 17. — *sor*: Dunaszer: D.-sor; ó-szer: ó-sor. VI. 63. — *egyenlő szer*: egyenlő «mérő». VI. 66. — *szerszám*: X. 54.
- szeretet*: szerelem (mint többnyire a népnél). VIII. 63.
- szeréz* (írást v. írásba): fogalmaz. III. 59. X. 110.
- szombat* (ünnepé): bármely nap, ha rá ünnep következik. II. 1.
- szót vár*: nem tolakodik, várja, míg más szól hozzá. XII. 56.
- szőrvire* (lónak): hátára, nyereg nélkül. VI. 40.
- szunyogháló*: függöny, ritka szövetből. I. 30. [IV. 29.
- Tágon* bocsát; távozni enged. *tart* (írás, levél): «tartalmaz». VII. 10.
- tarvarju*: vízi varju (halász-sólyom), mely hallal él. II. 19.
- téb-láb*: habozva tipeg. VI. 79.
- tett hely*: kitűzött hely. IX. 49.
- temérdek*: nagy, vaskos (régies). *tetéz*: feljűlműl. XII. 49. [X. 44.
- tíz-águ*: t. i. szárvas. IX. 88.
- tizede-becsára*: becsárnak tized-része. X. 21.
- torna*: nem a mai testgyakorlat, hanem a lovagkori *tour-nier*. I. 27.
- törvény*: ítélet; törvényt tesz, ítéletet hoz. I. 5. —: törvényes nyomozás. VI. 91.
- tudni* (az esztét): visszaemlékezni gyermekkorára a meddig bír; azt tudni: azt gondolni. III. 19. és III. 28.
- tűzbe hoz* (vmi fájós részt): felingerel. IV. 86.
- Udvarjáró, bejáratos*: «udvaroncz», «udvarképes». XII. 89.
- ugrándi*: ugrándo-zó. X. 28.
- ugrik* (férjhez): disztelen hamar-sággal férjhez megy. VIII. 76.
- ugyan!* szörnyűkődő indulatszó. XII. 11. [XII. 18.
- ujság hidege*: kíváncsiság láza.
- ügyet vet*: ügyel, figyelmet fordít rá. V. 76.
- űszög, űszök*: égő vagy égett fadarab. V. 51.
- Zukatol*: zörget. V. 66.
- záp*: kerékben a küllő, szekérol-dalban egy-egy fog. IX. 78.
- zsákot old*: titkot elárul. (Zsák az ember, szája a zsák szája). XI. 25.
- Vált*: a hang, ha teljes, ép hang. VI. 46.
- vánkós* (fa): tuskó, melyen keresztül gerenda úgy van fektetve, hogy billegjen. IX. 9.
- végre lökni* (ajtót): belökni, hogy sarkáig kinyíljk. VI. 41.
- véknya* (lónak) *horpasza*. IV. 91.
- vél*: mire véli? mit gondol felőle. IX. 60.
- verdik*: vergődik. V. 106.
- vérint*: vér szerint. V. 38.
- vesz rajta*: bír vele, hogy szavának engedjen. X. 111.
- vet* (pénzt): keveset ad, kiszúrja a szemét. XI. 75.
- vetéllő*: szövő-eszköz (Schiff-lein). I. 25.
- vigyáz*: szemmel keres valakit, valamit. XII. 93.
- viszál*: sodor (fonálból, czérnát). *Visszára viszál*: visszasodor, hogy kibomoljon. VI. 12.
- viszontag*: ismét. VI. 88.
- vízstat*: szeme élénken körülforog. II. 56. [IX. 1.
- völtgynek*: lefelé: (magyar is).

